

MINERO-LOGIA MAGNI PRINCIPATUS TRANSILVANIÆ

SEU
METALLA, SEMI-METALLA, SULPHU-
RA, SALIA, LAPIDES, & AQUÆ
CONSCRIPTA.

JOANNE FRIDVALDSZKY

Societatis JESU Sacerdote.

ANNO SAL. M. DCC. LXVII.

767

6665

52.122

CLAUDIOPOLI,

Typis Academicis Societatis JESU.

28 JUN 2009

ILLUSTRISSIMO
DOMINO
LIBERO BARONI
ANTONIO
COTHMANN
INSIGNIS ORDINIS SANCTI
STEPHANI PROTO-REGIS UNGARIÆ
ET
S. ROMANI IMPERII EQUITI,
NEC NON
SACRÆ CÆSARÆ APOSTOLICO-REGIÆ MA-
JESTATIS
IN
CANCELLARIA UNGARICO-AULICA
CONSILIARIO REFERENDARIO
FELICITATEM.

ILLUSTRISSIME DOMINE

B A R O.

Aro ævi nostri exemplo , quidquid ad literas facit , foves , quidquid impendiorum desideramus cumulate præstas , nec Te negotiorum varietas , quæ Tibi AUGUSTISSIMA nostra , curarum nempe suarum partem usque , & usque delegat , a scientiis avocant. Libri Tibi pro Liberis sunt , & multus in cognoscenda antiquitate dubium facis , an in re numismatica superet , quod Te lateat , vel in domestico Numophilacio non præsto sit. Dignus igitur , quia profunde doctus , dexterrime providus , felicissime promptus , ut Te AUGUSTISSIMA nostra Secretioribus etiam consiliis adhibeat , nec adhibeat tantum , sed singularis etiam benevolentiaæ affectum testetur palam , testatura magis , nî oblatas refugeres dignitates , hoc

uno fine , ut Regi, Regnisque consulturus non in splendorum luce conquiescas , sed cumulate susceptorum laborum prosperitati Temet immoles. Ne tamen Modestix Tuæ gravis accidam , avitum stemma, Proavosque Tuos, una scuti Tui effigie concludo , quam si Majores Tui , atque imprimis Ernestus (a) intueretur , defluam e scuto crucem suis imponere humeris , pectore deferre gestiret. Fuerit iste ætatis suæ Juris Consultorum peritissimus , Tibi sæculum nostrum grates habet , quod plurimorum Ungariæ Regum numos typis vulgatos exhiberis, istam ego supellectilem aucturus obtuleram gratiis Tuis Numum , qui parte una Regem , altera Paschalem agnum exhibet , quem Belæ IV. esse nil dubitavi, pro uberiore tamen sententiæ meæ confirmatione opinionem Eruditi Domini Cornides, Ungariæ numerum apud Dacos ditissimi triplici e fundamento petitam adnexui.

I. Quia Rhodiis militibus Pater suus Andreas II. ex falinis Szalokiensibus quingentas argenti signati marcas annis singulis ipso Paschatis die a Regibus Hungariæ pendendas (b) sub anathemate addixit , quam utique fidem exolverit filius , cuso , ceu teste hanc in rem numo. **II.**

Thren.

(a) Ernestus Cothmann 1584 Rostochii ; Doctor Juris creatus , subjade Ducis Mòklenburgici Cancellarius , vulgavit responsa Juris , Disputationes Juris , Comment. in 1. lib. Cod. Disput. Justinii in Compendiæ redactas. Vide Vits. Decad. 1. memor. 1Ct.

(b) P. Schmidt e S. J. Episc. Agr: p. 10a. & seqv.

Threnchinium a Bela IV. mirifice excultum esse propalam est, forte Civitatis insigne numo incidi jussit. III- Poutit Ludovici IX. Regis Gallix, quo cum sibi multa intercessit communitio, mouton d' or & argent imitari. His Tu Eruditissime BARO novum plane, atque inauditum reposuisti, nos edocens: Præposituræ Jászoviensi a Rege Bela IV. jus cudendæ monetæ concessum esse, pronum igitur fore, ut statuamus, ab hac Præpositura insigne proprium, agnum scilicet Paschalem numo incisum fuisse. Liceat oro, ILLUSTRISIME DOMINE BARO Tuæ, mirificæ antiquitatis eruditioni servire, & e penu quoque mea Diplomatica Tuis gratiis id offerre, quod summos quosque Ungariæ scriptores latuit hucusque; unam videlicet e conjugibus Belæ III, R. H. Annam fuisse. Diploma, quod indefessos Historicorum nostrorum conatus Iussit in apricum educo.

„ Elifabetha DEI Gratia Regina Ungarie Universis
 „ Christi fidelibus præsentem paginam inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum notitiam
 „ harum serie volumus pervenire. Quod Frater Stephanus Abbas Monasterii S. Margarethe de (a) Mezes
 „ ad

§ 3

(a) Cujus ordinis fuerit Abbas, qui Monasterium istud S. Margarethæ de Mezes incoluit, non liquet, nemo enim, nec Pazmanus in Appendice, hujus meminere; rudernm in monte Mezes, qui e Comitatu mediocri Szolnok ia Krafzensensem porrigitur obscura admodum exstant vestigia.

„ ad nostram accedens præsentiam nobis humiliter sup-
„ plicavit , ut quintam partem proventuum tributi de
„ Ziloh annualem , quam Domina Anna bone memorie
„ quondam Illustris Regina consors Inclite recordationis
„ Tertii Bele Regis Ungarie pro anime sue remedio
„ Monasterio Beate Margarethe de Mezes , & contule-
„ rat , & postmodum ordinationem seu Donationem ean-
„ dem , Domina Maria Consors Bele Regis quarti clare
„ recordationis , licet immutando confirmarat , suo pri-
„ vilegio , quod ipse Abbas nobis exhibuit mediante ,
„ eidem Ecclesie Beate Margarethe de Mezes reddere
„ & restituere dignemur. Nos igitur prædecessorum,
„ nostrorum sacris vestigiis inherentes , considerantesque
„ nihil tam salubre , tamque pium , quam pro Ecclesiis
„ Dei provisionem facere , vel saltem easdem in suis
„ aquisitis juribus conservare , ne in ipsis propter dese-
„ ctum bonorum temporalium sine quibus spiritualia mi-
„ nime consistunt , divine laudis organa suspendantur.
„ Prædictam quintam partem proventuum ipsius tributi
„ de Ziloh annualem, ob reverentiam & devotionem, quam
„ erga Beatam Margaretham gerimus , & animæ nostræ
„ remedium , prædicto monasterio Beate Margarethe
„ de Mezes ordinationem seu Collationem prefate Do-
„ mine Anne Regine ratam habentes , gratam , prout
„ & acceptam restituendam duximus perpetuo, prout
„ & reddendam volentes , ut presens nostra concessio ,

„ sive

„ sive confirmatio prioris donationis Domine Anne Regi-
„ ne prefate perpetuum sit monumentum. In cujus rei
„ testimonium , & perpetuam firmitatem presentes con-
„ cessimus literas duplicis sigilli nostri munimine robo-
„ ratas. Datum per manus Venerabilis Patris Thome Dei
„ Gratia Episcopi Vaciensis Aule nostre Cancellarii , Fi-
„ delis nostri , Anno Domini Millesimo Ducentesimo octu-
„ agesimo primo.

Patere jam Illustrissime simul & Eruditissime Domine
BARO , ut hac insolita quidem , sed consultissima
methodo, immortalitati Nominis Tui opus meum nuncu-
pem ; erunt , qui præcipuam hanc historię naturalis
partem evolvant , & omnes liberalitatem Tuam grati ani-
mi memoria prosequentur. Ego bina præstare possum,
similibus nempe Patriam meam conatibus excolere, quibus
si Tu Te propitium exhibueris , non deero , assiduis
deinde ad aram precibus Omnipotentem pro Tui incolumi-
tate fatigare , quod maxima contentione agam , ut
REGIS Regnorumque commodis quam diutissime super-
stes Vivas. Vale

Clientum infimus

JOANNES FRIDVALDSZKY

è S. J.

AD LECTOREM.

Minerologiam scripturo Systema Henrici Justi præplacuit, quia simplicissimum. Transilvaniæ minerologiam daturò Illiadem exiguæ nucis terminis definire necessum erat, quia non tam Eruditos (licet his, si Romam cupiunt, inscriptiones; si Patriæ monumenta, raram Diplomatum notitiam offeram) quam erudiendos adcuravi. Plures singularum specierum accessiones optas? superant etiam, & lubens cedam, dum hoc ariadnei filii ductu tomulum alterum elucubres. Cunctis assentiri moraberis? *duroφία* esse noveris, susceptis ad aurarias itineribus plurimos cuneos, puteosque perscrutatus sum, quæ tamen explorare nequivi, fidelissimis literarum commerciis ad me delata, digessi. Denique siquid e scriptoribus in rem meam contuli, fontes gratus recolo. Utilitati publicæ sæneror, cui DOMINUS incrementum largiatur, spes omnium finium terræ. Vale.

PARS

PARS PRIMA:

Notitia Generalis Magni Principatus Transilvaniæ.

§. I.

Situs & Indoles;

Quantum Transilvania mole sua cæteris Europæ Regnis inferior, tantum exuberante naturæ penu iis præeminet, ut adeo mirari desinam ad hunc amplissimarum facultatum Promundum diversissimas ex Europa, & Asia nationes confluisse. Ditio hæc primis Hunnis Terra Ultra - Silvana;

Bela IV. regnante Transilvania vocari cæpta, vernacule olim Erdél, in M. SS. Erdeleu & Erdeel nunc Erdély, nuncupata, (a) plágæ Orientali exposita Elevationis poli Claudiopoli 46° 53' 0'', habet conterminam ab Occidente Ungariam, ab Oriente Moldaviam à Meridie Transalpinam Valachiam, à Septentrione minorem Russiam, excurrit in Latitudinem XXX. in longitudinem XXXV. milliariis ungaricis, montibus, Saltibusque coronidis instar circumsepta. (b)

Qua in præaltos montes adfurgit, rupibus, Saxisque præruptis, & vastissimarum arborum proceritate horrida, & inhospita nulli non advenæ metum incutit vel erroris vel frustrationis, qua parte autem in sinuatas collium series procurrit, fertilitate sua planissimis campis cedit nihil, opimamque messem ferius licet,

(a) Vide Script. rerum Ung. in his Chorograph. Transilv. Georgii à Reickersdorff p. 778.. Vitam S. Stephani authore Stultingo è S. J. p. 3. In articulis Ung. Dicit. Transilvania à reliqua Ungaria passim appellatione partium Transylvanarum, aut Transylvaniensium secernitur, inde namque à subactio per D. Stephanum Inla Duce pars fuit Ungariæ, nullumque insigne sibi proprium habuit, sed communi utebatur ad annum usque CXCXCII, quo Comitatus Aquilæ, Sicuti Sole, & Luna Saxones septem suis oppidis distinguere ceperunt.

(b) Daciæ Veteris fines fuere ab Oriente Pontus, ab Occidente & Meridie Danubius, à Septentrione partim Carpatum, partim Tyras fl. qui Niester audit, Diversos ab his Limites Daciæ constituunt alii, nempe ab Occasu Tibiscum, à Meridie Danubium usque ad Axium inferioris Mœsiæ oppidum, ab ortu Mœsiæ inferiorem. Post devictum à Trajano Decabalum, Dacia tres in Regiones abiit: Ripensem Danubio aditam, Alpestrem sive Transalpinam, & Colliam, ac Mediteraneam, quæ Transilvania nunc est.

cet, non minùs percoquit. Pampineas etiam delicias benè multis in locis ostentat, siquidem vineta quædam copiosas adeo passas uvas ferunt, ut eductum inde vinum secundas Magnatum mensas effusè recreet. Dignum relatu, illustre phœnomenon! botri videlicet uvarum cuticulæ septena ipsa grana auri adnata, & hocce anno 1765. in vineto Mikefalvensi Illustris profapiæ Viri Joannis Szeredai inventa, mihi que à commilitone meo Dominico Szeredai oblata sunt; quale Vinum, quod vel ab aureo rore suum accipiat robur, vel aureum exsudet rorem!

Summum istud Liberi patris cum Cerere certamen minores illæ provinciæ, quas comitatus dicimus, prædicant, neque illæ, quas Siculas Sedes nominamus, frugum sunt inopes, tamen prærupta montium juga grande agricolis faceffant negotium, & meritò agrorum defectum incolarum frequentia causetur, ubi tamen montana suis discriminantur pratis, segetibusque, illa uberrima pastu, istas fœcundissimas mirarere, tum etiam cum alibi sticuloso forte cœno marcescunt omnia, vetat nimirum incubantium nebularum, & frequenter in pluvias solutarum humor rareferi fata; quare nec memoria proditum habemus, æstivis aliquando solis ardoribus ita torrefacta fuisse omnia, ut nulla res œconomica sensisset emolumentum, licet enim eveniat, ut culmus in desideratam non assurgat altitudinem, aristæ tamen granis fœtæ ad maturitatem perveniunt. Quod inde fieri autumo, quia rore matutino densissimo copiosissimoque affatim humectantur; nec mirum id videri debet, quid enim ab udosis vallibus, fontibus penè innumeris, perennibus rivis, Lacubus non paucis, plurimis fluminibus præstoleris aliud, quam exhalatio-

nes sitientem agrum recreaturas? (c) Si quæ tamen regionis hujus pars injuriam Cœli queritur, non aliam, ac grandinem quæ cum alias, tum anno 1765 magnitudine Ovi gallinacei decidua ingentem campis stragem intulit. Terræ motus, tanquam solis inimicus montibus esset, urbibus procul exulat, & rarò pagis vicisque noxius est, testantur istud bini montes, qui ad Passum Vulkan magno assultantes crepitu diffissi in vallem procuruerunt, sed nec infrequens, ut mons Zenoga eodem limites ambiens, flammam eructet, quas incolæ certum secururæ luis pecorum indicium esse volunt. Majore tamen accolarum simul, & aurariarum damno mons Csertesinis operis incubans subito ita intumuit, ut loco cedere coactus & vestigia sui palude magna inundans ipsas metallicas operas obruerit, nihilominus reliquæ vicinæ detrimentum nullum intulit; plures alii terræ motus, uti hoc anno in Kiskapus ad Valko, tametsi præcipiti hiatu mons subsederit, terrorem præter, nullius vestigia noxæ reliquerunt, puto in subterraneos specus, quorum multi & immensi visuntur, impetum omnem irruere, indeque laxatis furori habenis, vel erumpere, vel denique spatiosos inter anfractus sedari. Tot inter montana crebris obsepta saltibus, imbribus abrupta, grandi mole Saxorum horrida viarum asperitates, & angustia sunt pene insuperabiles, curribus certè impervia, equis tantum Dacicis emetiendæ, cumprimis ubi solum uliginosum crebris imbribus subactum est, ibi felicitis spes itineris labat omninò; certè

Dobra

(c) Unde alma liquentes

Humorum guttas Mater cum terra recepit

Fœta parit nitidas fruges, arlустаque læta.

Lucret. L. 2 de natura rerum

Dobra (oppidum est , quod primum Transilvaniã e Banatu petentes excipit) Devam usque , curru , cui nomen diligente adhæsit , duodecim , & plura juga boum præficiuntur creberrimè , & hæc inter viarum incommoda Cauponam nullam , diverforium nullum honorato viro dignum invenias , invenisti aliquod ? ni tecum comæatum tuleris fessum alioqui corpus , jejunum etiam languabit ; quos tamen pagos Nobilitas incolit , hospitalis est adeò , ut non solum peregrinos hospitio excipere , sed lauto etiam comæatu donare , gaudii gloriæque loco ducat .

Radices montium tanquam ab arte sinuatæ , nullum non ferunt herbarum fruticumque genus , atque ubi vallibus amiciuntur , filvestrem , hic , Montanamque Floram regias fixisse ominareri . Vegetantis istius divitias obiter dæcturus , dubito , an in montibus Billak , Vulkan , illo Alba-Carolina horæ spatio dissito , isto supra Mihelem inter Kôrôs , & Abrud-Banyam exfurgente , singularis aliqua in Europa nasci solita herba non inveniretur , Zinziber , Helleborum utrumque , Dictamnium Chameleonta , Napelum , Lunariam , in singulis horum reperiri vulgatum est , quos ego dum aliquando lustrarem , non dubitabam sanè futurum , ut botanices æconomiam , si moras illic agere uberiores licuisset e duorum tantum germinitus non mediocri accessione locupletarem . Suppare istis alios esse facile mihi persuadeo , Siciliae colles a turberibus , quos cervinos fungos appellamus , commendantur Mandragoram montibus erutam in domesticis hortulis a rustica plebe , cura non mediocri ali exploratum habeo , ut jam non immeritò montem Hargita ita non nemo celebret (mons hic Siculis Hargita dictus arvis , & pascuis largè fœcundus tanta laberrimarum herbarum varietate germinat , ut sua accola omnia

ciborum condimenta , & ægrorum alexipharmaca inde convehant) tot, tamque fecunda pastu loca innumerissimis Tetrapodarum gregibus frequentantur, quos inter Equi, quod nullis facile itineribus lassentur, exteris etiam nationibus præplacent, nempe curæ nulli, nullis impendiis parcunt incolæ, ut generosos futuræ propagini patres nanciscantur, atque imprimis Asiaticos, vel quod equi Transilvanici scandendis montibus, eorum anfractibus emetiendis, & ferendis oneribus, Victui admodum tenui assueti, (d) fortes ipsi, generosque, fœtus polliceantur, non cursu, non oneribus ferendis debilitandos. Lanigeræ turmæ id peculiare habent, quod ante festa Natalis Domini e montibus cedere non sinantur, tametsi enim herbas nix vel obtegat, vel eas frigus enecet, muscus tamen arborum, charum eis pabulum affluit, quem congestis arborum truncis pastores copiosum legunt, ut suas foveant oves, & incolumes tutentur. Lana his densa & Crispa, & quo crispa magis, tanto carior, chariorque; qua methodo hanc Fogarosienses obtineant, D. Benedictus Vörös nunc Veredariorum in Felvintz Magister, mecum communicavit, advertunt nimirum ad partus tempora, quæ mensis intervallo antevertunt, tum salicum ramos ovibus objiciunt, quarum illæ corticibus pastæ fœtus crispas emittuntur, unde sacra adeo hæc illis arbor est, ut nemo salices adhibeat foco, & non sine plurimis controversiis sua custodiant salicta. Præter Cicures istos quadrupedum greges Uri jubis horridi (species est sylvestrium boum) qui ante annum sæculi nostri quadragesimum ad Lacum pone acidulas in Gyergyo sitas, ut se ab ardore æstivo

tuten-

(d) Plin. L. VIII. Hist. Nat. (Sarmatæ, longinqua itinera æstivæ inedia pridie præparant equos.)

tutentur, ventitare solebant, stata venatione cædebantur, sed hanc eripuerè prædam grassantes venti, qui sylvas Gyergyoneses multum demoliti, Uros tutiora quærere coegerunt.

Strata terræ suis per intervalla terrarum lapidumque ordinibus se se plurimum commendant, obviæ certè intercapedines, quas pluvix, & imbres excavarunt, bolaribus terris, vel Tripolitana, creta, gypso, alabastro, asbesto passim turgent adeò, ut etiam sui copiam in ævum duraturam ipondeant; deflui per hæc strata rivuli Chrysolitos, Onyches, & Granatos volvunt. Flumina cum omnia auri feracia quædam ita opulenta sunt, ut Patres nostri posteros ab operosis Cholchidos itineribus soluturi, amnes istos aureos nominare jusserint, hodieque Chrysoi vocentur. Piscium item fertilissimi, quos inter Barbones, Truttas, Mugiles, Thymalos, videre, edere, perfrequens est, si tamen quidpiam æconomix Mineralis, Vegetantis, animalisque desideretur, illud omne nobilissimi copiosque spes auri farciret, quamquam nil desideratum iri profitear, dum genti ad naturæ dona investiganda C. Furii non desit industria. (e)

A 4

§. II.

(e) Pliu. L. VIII. hist. nat. refert: C. Furium Cresinum à servitute liberatum cum parvulo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis Vicinitas, in invidia magna fuisse, ceu fruges alienas pelliceret beneficiis, quamobrem à S. P. Albino Curuli die dicta metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, atque ut ait Piso benè curatam, ac vestitam, ferramenta egregiè facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos, inquiens: hæc sunt beneficia mea Quirites, nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigilias, & sudores &c. omnium sententiis absolutus præclararum industriæ exemplum posteris dedit.

§. II.

Compendiaria Topographia.

Transilvania Germanis Sübenbürgen à septem Castris dicta , quæ sunt : (f) Karlsburg, Klaufenburg, Sheshburg, Tertzburg, Marburg, Tornburg, Salzburg. Multas alit nationes, Ungaram, Siculam. Saxoniam præcipuas, tum Armeos, Valachos, Bulgaros, Græcos, & magnam Zingarorum colluviem, de quorum ortu, & progressu vide alios. (g) Ungari Transilvani terram quam incolunt in septem Comitatus dispartunt, Albensem, Colosiensem, Hunyadiensem cum valle Haczeg, Tordensem, Küköllő, Doboka, Solnok interius cum Dominio Kóvár. His accedunt Dominium Zarand & Districtus Fogaras. Siculi numerant Septem Sedes, Udvarhely cum Kereft-

(f) Philippus Cluverius L. 4. c. 19. inquit : Transilvaniæ Principatus haud dubie à Septem Oppidorum numero Sübenbürgen dictus est. Reiskü ad Cluverii Geogr. notæ ita habent : Transylvania nomen suum ex ævo barbaro adsumpsit, tanquam quæ trans sylvas jaceat, ita Septem Castrensis etiam ex media ætate dicitur, à Septem Castris, sive Burgis, urbibusque præcipuis.

(g) Georg. Reikersdorff in Script. Ung. Georgii Krekvicz Princ. Transilv. descriptionem. Samuellem Erich in exodo Hamelensium de Saxonum Transilvanorum origine. Samuel Timon in Imagine Ung. ita habet p. 83. Vero proximum, quosdam nationis Saxonice Parentes immigrasse in Transilvaniam ævo Divi Stephani, quo ipso tempore venerint Sattmarinum, Pestum, Bereftassum, nunquam enim natio Ungarica implevit terram, quam occuparat, alios aliis advenisse certum est.

Kereftur , Barducz , Maros , Csik , cum Gyergyo , & Ká-
szony , Sepfi cum Miklósvár , Kézdi , Orbai , Aranyos. Sa-
xones incolunt Cibinium , bona Septem Judicum cum Selist , &
Talmats , Segesvár , Medgyes , Szasztebes , Nagysók , Uj-
egyház five Löskirchen , Szeredahely , five Reismark , Köhal-
lom , five Repts , Szász - Város , Districtum Coronensem , &
Bisfritz ,

Loca Minerifera.

Ab auro celebra sunt , Abrug - banya cum Vöröspatak ,
Kerpenes Topanfalfa , Bisztra. Ad rivum valle Albe , Bucsum.
cis Marusum ad profluentem Gyogy , Nagy - ág seu Szekeremb,
tum inter montium se se excipientium seriem , Csertes , Topli-
cza , Fűzes , Bojca , Trfztyan , Herczigan , Gienel , Ruda ,
Porkora , Nagy almás , Pojána , Staniza , Dupapiatra. &c.

Ad Fluvium Anpoi Zalathna.

Trans Marusum à Virgineo auro commendatur Olapjan.
Ad Chrysum amnem Kőröslánya. Ad ipsos Daciæ fines , Se-
ptentrioni quidem apposita , Rodnavia , Occidenti autem Banffi
Hunyad , & Gyalu. Ferrum copiosum Vajda - Hunyad , & To-
rocsko , Salein Torda , Kolos , Deés , Vizakna , Paraith
sufficiunt , de quibus & aliis multò plurimis , quæ imperitiis Co-
lonorum , vel fortunæ vicissitudinibus altis tenebris conssepulta
jacent , suis in Locis differant.

Et hæc illa Regio est , quæ fecundissima parens
Antiquitatum audit , hic aquæ ductuum , arcuum trium-
pha-

phalium , Fanorum rudera , inscriptiones. Imperatorum , Regum , Coloniarum numi , & cætera id genus vetustatis monumenta passim reperiuntur , tanquam olim idcirco terræ mandata fuissent , ut in dies propullulent. Hic rudera Ulpia Trajanæ , seu Sarmizægetusæ ex valle Haczeg colligit Zamofcius , (h) hic Patroissæ non obscura vestigia propter Zalathnam vulgus ipsum prædicat , putant nonnulli Dévam Decidavæ , Deschium Dociranæ , Schegesvarum Marcodanæ , Cibinium Ziridanæ , Enyedinum Annio , Bistricium Ulpio , Radnam Ruconio Claudiopolim Sextæ Trajanæ successisse. In Colonis præcipuæ erant Ulpia Trajana in solo Sarmizægetusano , Apuleulis ad Albam - Carolinam , Aquarum vivarum ad vicum Arany - Kút , Perenda - seniorum in valle Zalathnæ , & Iexta Trajana , quæ Claudiopolis est. (i)

§. III.

(h) Stephanus Zamofcius in Analectis Lapidum ita queritur : (Mirari fatis nequeo , dum hæc Dacica scribo , unde fiat his in locis tam insolens rerum domesticarum fastidium , ut hujusmodi reliquias ad nostra tempora velut ex magno naufragio delatas , plerique contemptu potius elevandas , quàm memoriæ mandandas censcant , qui tunc officio benè perfuncti esse censentur , si quàm maxime , velut in Eleusinia Sacra jurati taceant , ac tanquam in Elisiis campis dormientes requiescant , nec quidquam in lucem produunt , quod aliis sit usui)

(i) Vide Philippum Cluverium 'de Dacia' p. 370. Item Topographi. Regni Ung. P. Bombardi è S. J. Imaginem Ungar. P. Timon è S. J. aliosque.

§. III.

Systema Montium Mineriferorum.

Transilvaniam meditati, & catenam montium quemadmodum Cardinales mundi plagas respectat, intuenti, ditissimas auri opes in seros usque Nepotes duraturas promittunt montes illi, qui ab occidente in Meridiem vergunt, Occidens, qua parte Ultra-silvania est, propaginibus Bihariensium Plai & Geina nuncupatis, aurum Virgineum redundantibus superbit, inde Abrug-banyensium juga a multis retro sæculis aurum fundentia, tum Karatz Csebe, Kórósz-banyæ aurea penus in Vallem Ruda divitias partitur aureas ita, ut quidquid cis Marusium montium Magura capite Csetras &c. eminet, plerique, vel nunc admodum largè suos ditent colonos, vel certè spes non vanas redditum polliceantur. Quo propius trans Marusium catena ista montium Meridiem conalutat, pretiosiore Metallo viduatur magis. Argentum plumbo maritatum paucas trans Marusium numerat Alpes, ditissimæ ferrariæ Hunyadienses Gillard dictæ, tametsi Orientem situ proprio respiciant, communè tamen ad Coronam montium Transilvaniam amicientium respectu, Meridiei opponuntur, & unì Marti famulantur. Oriens iterum suas ditat glebas, sed heterogeneis Metallis. Egestarum in Alpe Bucsez, quæ districtus Barzensis est, scoriarum, quas prisca eliquabant, operosæ moles hodie visuntur; nec suis carent mineris, Klabuset, Piatra Krajului, altitudine sua totam Daciam despicientes. Quæ fluvius Bozza & rivi Strimba, Doblen, Bozzaelvolvuntur, origines suas Rosca, & Pirofca feraces auri testantur,

tur, & sæpenumero aurilegulos ditant copiosè. Pro explorato habemus ex fluvio Bozza, ubi Valachiam perluit, statutum auri pondus Bukerestinum Principi Valachix ab aurilegulis deferri debere. Sedes Siculas, grandem in montium visceribus thesaurum fovere, in aprico est, utinam aliqui Proserpinam hæc è Plutois regno eripere adlaborent! Rodnavienses accolæ Septentrioni oppositi auri spe multum falsi, Saturni, Lunæque angustis conquietescere coguntur, sed Borace qualem ex India Orientali, Batavi, vel Veneti aucupantur, gloriari possent. Corona igitur montium, quibus Transilvania cingitur, quanta quanta est, Minerifera est, Occidens in Meridiem declivis. Iuis largior colonis affulget, Orientem non satis compertum habemus, quas priscais temporibus divitias fuderit, Septentrio nunc inter argenti, plumbique divitias varius suos nondum locupletavit. Meridies Cupro Ferroque se se commendat. Quisquis Metallurgiæ, cum primis Geometriæ subterraneæ gnarus est, investiget, quomodo hi montes cæli totidem matres Transilvaniem ambientes prolibus cæteris per intervalla provinciarum dispersis Alpibus, montibusque suas elargiantur divitias? Cogitent ope Siftematis alicujus, cur Transilvaniæ venæ ditiores ut plurimum a Septentrione in Meridiem vergant, definire; cur denique Minerarum Transilvaniæ ductus Metallici inconstantes adeò sint, ut ferè omnes extemporanea congerie, vel glomeraminibus, Scateant, vel sparsis, decussatisque fibris, quæ Flözwerk audiunt, procurrant, & in profundum potius dehiscant (Stockwerk) sed non ultra horizontem sensibilem, quàm ut in campum Feldort explicentur, ditant ista quidem operas, sed mox iterum ludendas, & nunquam constantes in venturam ætatem reddituum accessiones adpromittunt.

§. IV.

Specifica Locorum Mineriferorum
indoles.

SI terrenum aliquod ab indole Minerarum regnorum eorum, quæ Metallum feracissima esse, aut legimus, aut experti sumus, recessit, Transilvanum est, quin etiam majores ubi spondebant redditus mineræ, ibi cognitam hactenus Metallurgis methodum elusere omnino. Quid antiquius unquam fuit Metallurgiæ peritis, (k) quàm sperare majores tanto fructus operarum, quanto hæc intimius terræ viscera pererraverint: quot quot autem ad hodiernam ætatem usque divitias Principes Transilvaniæ legerunt, extus horizontem adinventas fuisse docent quot diebus repetitæ fossiones. (1) Da mihi unum montium aliquem, da aliquod puteorum profundum, da priscorum nostrorum conatus, eorumque operosissimas cavationes, nunquam eas subtus verum horizontem descendisse reperies. Fodiuntur enim

(k) Schemnicensium in Hungaria Metallum fodinæ centenis orgiis deprimuntur quæ S. Magdalene dicata est, centum nonaginta octo, quæ S. Leopoldi audit, centum octoginta novem orgiis definiuntur. Decumanus Bello-Banyæ cuniculus 1524. Sub Ludovico Secundo cæptus, ad 1351. orgias metallicas processit. Recensitis istis seu puteis. seu cuniculo superam fodinam hac ætate in Transilvania nullam scimus.

(1) Horizontem isthic voco, non apparentem, non lineam aliquam horizonti parallelam, sed majorum fluminum in alveo naturali decurrentium superficiem.

enim hodie , montes , putei , concamerationes eadem , quæ à Majoribus nostris metu hostilium incursionum , vel desertæ , vel quacunque ex causa continuari neglectæ sunt , & luculentè satis superque loquuntur , testis ipsa sit Avtopsia , nullas harum , quas Patres nostri , nunc Der alte Mann vocantur , dereliquerunt , subtus horizontem curvari.

Non est meum quærere , quid causæ sit , quod aurum Transilvanum extus horizontem , vel in superficiebus montium stratorumque terræ , vel in ipsis cacuminibus , aut latererum declivitate , seu crescat , seu à Condito mundo ceperit , seu denique ab universi totius elluvione delatum eò sit , istud tamen exploratum habe , quisquis Daciam lustrare paras , minoribus fatigiis , impendiisque auro te potiturum , cum extus horizontem id quæseris , ac cum illud improbis puteorum fossionibus , anfractibusque cavare perrexeris , hanc tota Transilvania plurimis , ut infra patebit , experimentis confirmatam notitiam , amnes ipsi , fluviique auriferi commonstrant : unde enim , oro , istos aurum tulisse , dicemus ? Sententia , quæ in ipsis fluviorum alveis aurum crescere affirmat , non eam certitudinem nacta est , ut hanc amplecti cogamur , imò eruditis quibusque illa magis arridet , non opinio , sed propè veritas , aurum in fluvios deferri , cum isti auctis copioso imbre aquis montium intercapedines cuneorum instar pererrant , atque solutis auri ramentis ea secum deferunt , devolvuntque . Quoniam autem omnia ferè per Transilvaniam strata terræ metallica sunt , Ferrum ipsum Toroczkense argento , & auro mixtum esse , comperi , quid pro-
 avia , deviaque rapi , impetu celeritateque torrentium in flumina

mina rivosque deferri, ac ita auriferos amnes, vel constitui, vel certè metallicis iis particulis cumulari, quarum strata pererrarunt. Quid quod Aurilegulis antiquissimum sit, eluvionem præstolari, tum illi calles explicant, & indubitatis prædis adplaudunt.

Certissimum felicitatis culturæ methodum esse ajunt, si vestigia Romanorum der alte mann, dicta reperiant, quorum plurimæ extus horizontem vidi, cum primis, quando in ætatem fodinarum inquirenti, & in subterraneas concamerationes inducto, atque ostensis ad extimum montis cacumen pertusis foraminibus, repositis metallurgi: metire nunc, si potes ætatem fodinarum? Vide fis altissimas Fagos, Pinusque his ipsis increvissis foraminibus, quæ à Romanis cavata fuisse, traditione accepimus. (m) Mos iste non ope cuniculorum, sed mille foraminibus montes eviscerandi hodie Valachis proprius est, siquidem hi Románarum Coloniarum, ut multorum fert opinio, reliquæ identidem occurrunt: Noi sentem den fenschele Romunilor, priscarum consuetudinum æmuli supersticiosissimi. (n) Nequeo veram pertusorum montium effigiem

(m) Metallum fodinas Rodnaviæ An. 1242. & 1310. jam floruisse legitur p. 2. paragr. 36. Apud Ungaros ævo D. Stephani floruisse Metallum fodinas memorat Balbinus Epitome rerum Bohem. L. 3. c. 1. p. 163. quos (Polonos nimirum) iterum Brzeczislaus prælio victos eiecit, captosque maximum eorum numerum, aut Patri in Bohemiam misit, aut ad Mettella EFFODIENDA in UNGARIAM vendidit. Hæc autem post annum 1029. evenère. Vide p. 2. paragr. 3. & 5.

(n) Joan. Georg Gmelini iter per Sibiriam, commentarii Societatis Regiæ scientiarum Gottingensis referunt, atque ita in rem meam differunt (No-

giem aliter proponere, ac si favum mellis contemplandum exhibuero, uti enim istud multò plurimis effectum foraminibus, ita montes, cum primis Kirnik, Igric, Korna, Roscha millenis pertusos cerneret, è quibus non sine maximo horrore proreptare istos, alios ingredi, serpere, remeare alios, habitu aspectuque terribiles; (Vide Fig. 1. hæc montem Kirnik effigiat foramiuibus puteis, cuneisque parte omni lacerum discerptumque: Vide infra p. 2. §. 5.) nimirum sua cuique datur optio colendarum minerarum. Inde fit, ut ubi spes lucri affulget, convolent Valachi, dextrorsum, sinistrorsum, infernè, superius, putares ad expugnandos demolliendosque montes conglomerari; sæpe accidit, ut incautam fossionem consequente ruina, intereant, id Abrug-banyæ, id in monte Volkoi evenisse memoria proditum est.

Hic hic, si uspiam alibi Geometrarum (o) subterraneorum fatiscat labor, & ratio veri periclitetur, fit enim aliquis, qui jure antiquo, statutaque sibi indagine montem fodiat, alius eundem parte altera perforans & terminos primi ingressus, repellit aliter

tandum insuper & hoc, quod optimas mineras terra hic loci in superficie exponat, cum è contrario in Germania natura easdem in ipso terræ gremio reconditas servaverit, quam differentiam à terræ mutationibus in Sibiria non adeo multis factam, aliquomodo auctor deducere videtur) forte plures ejusmodi mutationes Dacicas recensere possemus.

(o) Celebribus nunc Zalathna Geometris gloriatur Emmanuele de Ville, Francisco de' legat, & D. de Bauman, nempe seu exordium, sive progressum colendarum Metallifodinarum species, sine utriusque Geometriæ subsidiis cultura omnis lababit, atque desiciet.

aliter nequit, nî geometra testimonium perhibeat præstitutos limites, improbe vel incautè prætergressum fuisse, & hæc lites nulla parte anni plures, ac hyeme oriuntur, æstate enim, ruri aveta gens, omnem agriculturæ dicat operam, qua Regi, sibi que consulat cumulatius. Miseranda profecto Geometrarum fors, quando rigente gelu montes adire, digitis gelu constrictis, & obsequium negantibus concamerationes ingredi, & vitam inter mortemque fluctuare coguntur, plerique siquidem putei cuniculique, nec in fornicem pertusi, nec repagulis ligneis succolati sæpenumero dehiscunt, nunquam certe à periculo ruinæ Geometras Liberos esse jubent. Novi aliquem qui sex horarum intervallo cum fociis clausus delituit, dum fossores terram illam effoderent, quæ repentino casu initium ductus cunealis occluserat.

Si mecum reputem, quid conatus, & industriæ Patres nostri, seu ad perscrutanda, seu effodienda metalla impenderit, miror superesse etiamnum, quod laborum spem non frustratur, dicam lapsu temporis steriles glebas metallis gravidari? firmis hæc opinio non careret rationibus, experientia doctus affirmare cogor, in Transilvania, elutriatam arenam, quæ igne etiam Docymastico nil auri reddebat, cisternis abdi, quas duos, tresve post annos referant., iterum eluunt, non sine auri visibilis accessione, quamquam istud permultis imbribus, vel copiosæ aquarum eluvioni, secum metallicas partes volventibus adscribi posset (p) Auriferi montes steriliores sunt aliis, Abrug-

B

banyen

(p) Tollius Epist. Itin. 5. ubi de Cremnicensium in Ungaria fodinis disserit, ita habet: Unde Aurum regenerari in antimoniali aurifodin^a hisce oculis meis vidi, nunc etiam aurum effoditur e terra, quæ in exhaustas ante 70 circiter annos venas putrefactis, ac collapsis varis, & vi-

banyenses calvitie sua præstant omnibus, de his idem dici potest, quod Xenophon de Atheniensium argentariis (est terra, in qua si sementem jeceris, non fundit fruges, si verò eam fuderis, multo plures alit, quam si fruges ferret) in multis tamen Pineastros, Betulas, Corylos, vel arbuta juniperorum reperit, quòd his, quia exiguis radicibus sunt, exhalationes metallicæ minùs obsint. Sinuati, decussatique montes in plurimorum collium series discriminantur, hiatibus nunc hic, nunc alibi profundissimis patuli, quos utique succi fermentantes, vel copiosi imbres cuneorum instar excavarunt, tanquam ipsa natura cultoribus suis thesauros ultrò panderet suos, neque enim certius alibi, signum latentis metalli reperias, quam in istorum stratis hiatus, loturæ, vel periculo docymastico, subjectis.

Nebulæ metallicæ ubi densiores infederunt, varios pro metallorum varietate colores æmulantur, & accedentibus eminus undulationem aeris incumbentis illi tractui, & fluctuationem ostendunt, signum non incertum, puteis è latere montis, horizontales cuneos adjungendos esse, ut aer stagnans, & noxiorum halituum damnum, continuo aeris per puteum & cubiculum commercio evitari queat, nec tamen omninò evitari potest, licet nil missum faciant, quo minùs aerem nocivum, antiliis, tympanis, canalibus reparent, exhauriantque. Strata terræ, quemadmodum diversissima sunt, ita ea definire arduum est,

Sa-

biis fodinas sustentantibus; subsederat. Quod si vel Schemnicii, vel Cremnicii, vel Neofolii, egestæ, evacuatæque metallis terræ rursus in fodinis recondentur, æquæ accurate obstruerentur, haberet sine dubio posteritas perpetuum auri, argenti, ærisque thesaurum)

Saxum, Cos, Marmor, Alabastrum, Schistus, Tophus, Ochra, Creta, Bolus &c: passim se se undique offerunt, inter quæ pretiosi lapides, nullo sui apud ignaros accolæ pretio delitescunt, adamantes exiguæ molis, sed Carpaticis suppartes, Granatos, Achates, Onyches legeram, & alterutra sui parte politorum pelluciditatem, duritiem, splendoremque ostentabam, nihil tamen inter omnia terrarum strata tam visu jucundum, frequentissimumque, ac sint Petrefactorum testaceorum species: Conchylia &c. His montes confiti sunt adeo, ut totos e similibus animalium testis coalitos, esse diceres, quare nec mirum tot, tamque diversæ sortis aurum inveniri, erant mihi ipsi mineræ aureæ, quæ Spatho, Schysto, Chrystallo, lapidi Corneo, Quartzo, ochræ, bolo, tanquam armeno, aurum adnatum, obryzum îgranulatum, Lamellatum, furfuris instar, specie cespitis viride, capillare, fungosum exhibebant, sunt Valachos inter certa fide, mihi relatum est, quibus montium, saltuum, rupiumque anfractus lustrare asuetis.

- *Velut exhausta redivivus pullulet arca*

Numus, & e pleno semper tollatur acervo.

Nempe obryzum illi inter montanas cavitates aurum decerpunt, quod in grana molleculasque redactum auri lustralis coactoribus redimendum offerunt, Omnemque gens ista contentionem exerit, ut montium rupiumque abdita summa qua possit perspicacia exploret, amnes etiam, defluosque rivulos scite adeo scrutatur, tanquam suam Phæbeo de trippode scientiam hausisset, tenaci limo, mollique argilla instructi illi vadum fubeunt, & ubi vorticoso motu copiosorem arenam ege-

stam cernunt, nigricantibus molleculis adparatam argillam ita admovent, ut illæ huic adhæreant, tum alias, atque alias ex ordine molleculas, quæ suo nigrore latentis auri suspicionem provocant, colligunt; dum limus ille tenax, quem secum ad legendas has molleculas tulerunt, particulis metallicis undique fartus cumulatusque sit, tali denique onusti præda domum repetunt, & lintribus ad loturam aptatis limum hunc non contempnenda auri accessione elutriant.

§. V.

Confectaria.

I. **G**Uot quot Transilvania mineriferarum venarum ductus ostentat, sunt profus instabiles, alii in mediis montibus undantes Schwebend, alii cumulati Stokwerk, alii in glomeramina, nidos, fibrasque horizontales divisi Flözverk.

II. Universim, & plerumque se se ita dividunt, ut interdum vix lineæ crassitiem æquent. Profundum sed non ultra horizontem sensibilem, potius, quam Campum feld ort respectant, seu quod antiquorum egerendæ congeriei fossiores intendant, seu quod undantes venæ, & glomeramina istud præpediant.

III. Nunquam illis parva spes fructus affulget, qui intervenia klufften dicta durchschroten in partes perfequantur.

IV. Plurima terræ strata illa sunt, quæ nec orgyæ magnitudine fossa, fibras aureas exhibent, Flözverk, & his insudare consultius est, quam adita montium, per inconstantes, venas scrutari.

V. Hic omnem fere lapidem propriam quasi metallorum Matricem fingere, unde fit, ut aurum nativum in Mineris metallicis Mercurialibus, Arfenicalibus, Antimonialibus, Silice Corneo, Marmore, Spatho, Quarzo, Schisto, terris bo- laribus peræpe deprehendas Vide Part. 6. §. 2

VI. Ipsi lapidi, daub dicto, tanquam omne aurum nega- ret, nativum frequenter inesse aurum, manifesto deprehensum, & compertum est.

VII. Reliquias antiquorum non esse temendas experientia docet, tametsi enim meliores thesauros effoderint, sed Venas a principali derivatas posteris elaborandas reliquerunt, quæ si cum principali situm parallellum habeant, Venæ principi, vir- tute sua cedent nihil.

VIII. Nulla fere terræ strata, fontium arenas nullas præ- tereundas esse, quin istæ periculo, vel elutriationis, vel Docymasiæ subiciantur, ubi enimvero minime reberis, in obryzi auri gra- nula, vel pretiosorum lapidum congeriem, vel in eas fossilium species offendes, quarum genesin meditatione tua vix tandem exhauries.

IX. Sæpe numero mecum agitabam, quæ sit causa tu- morum, convulsionumque, tandem in speciem lepræ desinen- tium, quibus miseri illi accolæ affligantur, qui nondum assveti humillimis, terræque contiguis gazis, eas tamen inhabitare coguntur? non aliam esse censeo, ac exhalationes minerales

cumprimis mercuriales, hydrargiri enim vestigia inter terræ nigricantis congesta, absque sui minera, cum certe multis in locis, tum Claudiopoli, & Carolinæ, terra vix quinque pedum altitudinæ effossa, occurriffe, propriis didici expertis.

X. Fructum nunquam majorem colendarum aurariarum sentiet Transilvania. ac dum omnes illi, quorum interest, nulli pepercerint industriæ, ut, Urburariis, vel coalitis de plebe fodalitiis nil eorum desit, quorum defectu a cæpta metallifodinarum cultura desistere cogantur. Quantum istas excitularet fodalitates ad gnaviter incumbendum in operas, si Hydrophilacis, receptaculisque aquarum, molis tusoriis, cuneisque instauratis, laborum fructus secura spe præcipere possent nec subverendum esset, tanquam contractis nominibus exolvendis non forent, id enim opportune tunc fieret, quando auri coactoribus aurum redimendum offerunt; tum enim proportione seu æris contracti, seu ipsius lucri inira, pendere illi volent alacriter, quidquid faceret, ut se se ære omni paulatim liberarent.

XI. Forsitan unus aliquis divitias istas avarissima quorumvis vota superaturas in dubium vocabit? siquidem vulgus omne a fortunæ bonis imparatum est omnino; sed nunquid ideo veritati dissonum fuerit, montes Dacicis auro turgere, terrarum strata fibris aureis in horizontem procurrentibus discriminari, fluvios auri volvere ramenta, quando istud in momenta experimur simul, & admiramur. Plebi nil antiquius est, quam diem ex die perstituris vitæ alimentis consulere, nil pensi habet illa, ut nepotibus scæneret, rata tum secum optime agi, quando stata

in annos singulos vectigalia ita conferre valet, ut rei familiaris angustiis prematur quidem, non tamen opprimatur, præterea quam putamus, auri molem unius hyemis intervallo (æstate namque ruri vacant) patrum familias aliquis tandem egeret? non omnes montium anfractus eadem fors manet, obryzum hos, illos latens, & copiosa demum elutriatione conspiciendum aurum ditavit, gleba mollis aliis, compluribus asperissima Saxa se se miscuerunt, hic deflux in puteos aquæ, cæpta morantur, illic rigido gelu contracti, vel nimio solis ardore siccati torrentes operas omnes, quæ partem maximam lotura conhunt, vel retardant, vel dissolvunt. Inter has, tamque varias impeditiões autumabimus fore, ut plebs, aut coalita e plebe sodalitas lacus non struere, sed sarcire arte factos, copia nitrati pulveris saxa effringere, tusorias cumulare melas, suos in dies partiri mercenarios queat? at poterit Regium ærarium his omnibus mederi, cur igitur istud prisca Daciæ thesauros, quos seu auditione accepimus, seu quorum spectamus vestigia, nondum exæquavit? ita nempe: suas natura, elementisque leges præstituemus. Quod si autem benigna prorsus natura parens, suas nobis explicet opes, mentem animumque in longam retro ætatem convertamus, & ad plurimas hominum myriades, vellentis mineris operam dantes advertamus, quot millenæ mortalium turmæ ad effodienda metalla olim damnatæ sunt? Rodnaviam certe quadraginta millium metallicorum cæde a Tartaris An. 1242. defædatam legimus, (q) jam subductis calculis, feliciora nostra prædicemus tempora oportuerit, quibus paucis licet mercenariorum numero, grandes auri divitias legimus

B 4

P A R S

(q) *Сопв. Script. Magi. Rogerius miserabili carmine esp. 20. Topogr. P. Bombardi e S. J.*

P A R S II.

De Metallis

Metallum, voco, Corpus, fossile, ponderosum, fixum, ductile, ad fusionem per se aptum. Talia sunt aurum, argentum, cuprum, ferrum, stannum, plumbum. Semi-metallum est, corpus specificæ quidem gravitatis, sed volatile, & vel igni resistere, vel malleari nequit, idcirco semi-metalla sunt Mercurius, Antimonium, Vismutum, Zinkium, Arsenicum.

Recens est, quod novam metalli speciem in America detexerint, prope Rio di Pinto foditur metallum Platina dictum, quod albo-cærulescentis coloris purissimum, ponderosissimum, nullo e vulgaribus igne fundi potest, nisi ei antimonium, vel arsenicum addatur, cupellam docymasticam sustinet, in Aqua Regis

Regis solvitur, diversos tamen hæc, ab auri solutione colores exhibet, optimam istud metallum præberet materiem speculis catadioptricis, quia nullum a vaporibus damnum pateretur, densum præterea, duriusque auro corpus ad radios luminis reflectendos aptissimum esset; si auro certa portione misceatur, illud neque de pondere, neque de colore quidquam amittit & hæc miscela experimentis vulgaribus detegi nequit.

Generationem metallorum quis enarrabit? horum compositionis principia quot quot innotuerunt, jure in controversiam vocata sunt, definienda iis cedo, quibus plus otii fuerit, me singularia delectant, e quibus aliquod forte lumen affulgebit, an mollia tunc fuerint saxa; quando generatio metallorum fiebat, vel an hæc aquis, & humoris, fermentantiumque salum subterraneis incursum evenerit. Eruditissimorum tamen Elleri & Henrici de Justi systemata forte conciliare possem. Cl. de Justi calore, & aqua omnes procreationes metallorum perfici asserit. Ellerius præterea terram vitrescibilem & sulphuream necessarias esse adstruit, sed uterque fermentationem ab heterogeneis repetunt corporibus, quam utique acidum-Vitrioli, & Salia marina in aquis contenta cum bituminosa, & sulphurea terra, promovent, unde vapores exoriri necessum est, qui inter cryptas cavernasque, tractu temporis condensantur, & mollem terram deprehendentes, materiam formationi mineralium aptam, sive Embryonem metallicum exhibent. Vide Henr. Justi de Fossilibus. Comm. Acad. Götting. Volum 5. & 7.

§. I.

De Auro.

Proposito meo satisfactorius, aurum in tres classes divido, in prima de auro, si ita fas est loqui, Vegetante, in secunda de auro nudo petrarum, obryzoque, in tertia de auro e flui viis, rivisque elui solito agam.

Primum illud est auri genus, quod subinde in vitibus, vel granis uvarum concrefcit, sæpe guttarum instar, sæpe in modum claviculorum, virgularum, filamentorum palum, cui vites alligari solent, scandentium. Putabam hoc naturæ phœnomenon soli Ungariæ proprium esse, videre enim mihi datum est, in Augustissimo Domus Austriacæ Cymeliarchio virgam auream e montibus Tokaj erutam, viti adnatam implexamque, longam, si distendatur, facile unius, & medii pedum, sed non tam infrequens hoc est naturæ miraculum, ut Regum tantum Principumque cymelia ornare debeat; Poliater Eperjesiensis Henricus de Frankenstein possedit aliquot botros, & acinos circa Tokajum inventos auri granis circumvestitos. Joannes Becher Metall. I. p. I. ait in Tokajensi tractu videri non raro aurum ex terra instar funiculi modo rotundi, modo angularis cum trunco nasci, scite adeo, ut videatur simul progerminasse, imo instar convolvuli bonam trunci partem amplecti, cujus se testem sæpius oculatum fuisse affirmat, & hoc ibi maxime accidere, ubi terra Tokajensis alexipharmaca, quæ in se auri sulphur copiosum continet, eruitur. Idem narrat: Nobili viro Valpataki fuisse Vinitorem, qui dum aliquando lassus a labore

in vinea federet , forte conspexerit e terra exsurgentem materiam flavam , eandem amovere tentat , advertit altius humi radices egisse , & solo firmissime adhærere, donec tandem ligonis ope percussa, excussaque hac materia dentem quasi aureum extraheret , aliquoties aureum istud, germen rusticus legebat, donec cum Nobili , & tandem cum Principe super jure possidendæ vineæ lis exoriretur. Prosequitur idem : a rustico, dum aratro terram vertit, simul aliquot ulnas aurei filii extractas ex terra fuisse, quibus dum ligna in Urbem Eperjens veheret jugum bonum ceu funiculo alligavit, cum autem prope aurifabri fores ligna venditaret, & hic aurum cognosceret, exquisitæ originis, parvo istud redemerat, acceptæ, sed vana promissorum spe, plures ejus notæ funiculos se adlaturum: Joannes Paterionus in miscellaneis curiosis refert, Vice-Comitem Comitatus Zemplinensis cognomine Laczko A. 1660 uvas complures his in montibus reperisse granis aureis turgidas; idem in literis ad Sachsum hæc : Generosa Domina Zemerina in digito gestabat filum aureum annuli instar contortum, quod ex rapa enatum affirmavit. Rusticus item Aurifabro nostrati vendidit circulos quinque aureos exacte formatos , in rivuli sabulo prope Bartham inventos , filum erat satis crassum pendens aureos triginta. Vide Henmini adnotationes ad Epistolas Tollii , ubi de his plura. In monte Tllszta Comitatus Turocensis ancillam , dum pecori suo granum deferret, virgulam auri demessuisse , hodie memorant incolæ. Marsilius in opere Historiæ Danubii non dubitavit de monte Borova Veteresolio adyto commentationem edere , plane persuasus , si non annis singulis saltem creberrime hic aurum vegetans germinare , nec immerito , si enim instituti mei esset de charissima mihi patria Historiam naturalem texere ,
 adj-

adjicerem differtationi Mariglii complura, quæ mihi totidem causæ videntur esse, cur aurum istud Veterosolienfibus vegetet.

Verum nec istud phænomenon patitur, profuse libera in Transilvaniam natura, desiderari, sunt mihi, uti supra memini, grana aurea uvæ adnata, in Vineto Mikefalvæ lecta. Samuel Kõleferius in Auraria Romano Dacia (author hic pene totus est in referendis antiquitatis Romanæ documentis, ut adeo eruditum venerer, metallurgum fuisse negem) pag. 59. ita habet: in fœneto Órményesienfi ab Excellentissimo, dum viveret Transilvaniæ Governatore comite Georgio Bánffi, territorii Possessore, relatum æque recordor, inventum fuisse filamentum aureum frutici intextum, cujus pars mediam ulnam superabat pag. 60: guttas tres guttis docymasticis similes super extima uvæ cute apud præfatum Excell. Governatorem Albæ 1701. ex proprio vineto allatas contemplatus sum complures esse novi, qui guttas istas aureas propaginem esse sulphuris, succi, Naphtæ dictitant, his dictum esto, me igne potentissimo guttas istas explorasse, & non tantum nulla sui parte imminutas, sed majorem unde unde fulgorem mutuasse. Generatio granorum uvis inclusorum non est alia, quam auri obryzi diversiffimis adnati corporibus, illarum autem, quæ extimæ cutis superficiei adnascuntur, repeterem a metallicis halitibus atmosphæræ nostræ mixtis, nec auri gravitas huic obesset ratio-
cinio, quando scimus aurum methodicis chemiæ operationibus ita solvi, & leve reddi, ut quasi in auras abeat, & verum illud Philosophorum aurum, si in vitriolo quærendum est, postrema salium Alkali, & Acidi cohobatione, Retortam, Alembicum, cucurbitam transcendit. Quid? forte solaribus etiam radiis

radiis concentratis similes halitus sublati, sed frigore nocturno, satius dixerim fixantibus particulis, concreti, guttatimque decidui, guttas istas aureas in uvæ superficie effigiarint? Vide infra, ubi de montis Facebái mineris antimonio solaribus differo, & cognita respectively levitate auri, facilis in eandem sententiam concedes.

Alterum est apyron, obryzum illud, quod ipsa natura, montium inter anfractus, petrososque hiatus excoxit, de quo Nicolaus Olahus Archi-Præful Strigoniensis, idemque Primas Regni Hungariæ, testatur sibi communicatum fuisse per litetas a Nicolao Gerentino Transilvaniæ Episcopo, colonum aliquem circa Atrug-bányam reperisse aurum obryzum magnitudine panis rustici, ponderis supra 1600. ducatos. Kőleferius iterum hæc habet. An. 1566 cum Joannes Sigismundus filius Joannis Zapolya ex Transilvania ad Solymanum Turcarum Imperatorem, Belgradi castra tenentem proficisceretur, regiis barbarum demulsi muneribus, inter quæ numeratæ sunt patellæ ex puro auro celatæ, in quarum altera grumi aurei, binarum, & semis librarum graves inhærebant, in quibus massa quoque aurea fruticantis arbusci nativam Speciem effigians, lento liquore mellini floris instar in gyrum turbinata erat. Item Anno 1591. habenas modernæ Daciæ tenente Sigismundo Bathoreo, Regis Poloniæ Stephani nepote, inventum est in ipso corde terræ opus quoddam ex puro, putoque auro, naturæ industria ad similitudinem galeæ efformatum, & introrsum Concavum ponderis octingentorum aureorum, quod palacris aureis, ex arrugiis eductis impletum, Hetruriæ Duci muneris loco mist. Elegantissimæ pariter figuræ ponde-

ris femi marcalis fuit aurum obryzum] quo, non multos ante annos Popa Valachicus in Comitatu Hunyad vitam filii sui redemit. Denique ad ripam fluvii, Moldaviam ab hac provincia post Biztricium determinantis, frustum auri puri, Crucifixi figuram haud obscure repræsentantis inventum est. Hucusque Koleferius. Sunt & mihi mineræ, quorum superficiei aurum obryzum, lamellatum, non exiguum inhæret, sunt & alia, frustilla, crines filamenta, cylindios cochleolas imitantia, obryza omnia, & levigatissima. Avitæ Nobilitatis D. de Mihalóczi, nunc possessionum, Zalathnæ juribus obnoxiarum præfectus, Quarzofam mineram dono mihi tulerat, quam aurea venula trium quatuorque digitorum longitudine procurrans, latitudine autem unius, & fere dimidiæ linearum constricta ex intimis, quarzi partibus protuberans amœne discriminabat simul, & intuentium oculos fulgore illius polituræ, qua illam artifex natura ornaverat, mirifice recreabat. Vidi aliud triginta Ducatorum pondus æquans obryzum aurum, quod quarzo nucis avellanæ magnitudinem vix superante, arctissime inhærebat, viderunt plurimi, auream illam pyramidem natura ita efformatam, ut nec artifex elegantiore effigisset, appendit aureos quadraginta.

Tertium illud est, quod ex arenosis fluviorum alveis expurgatur. Scripserat de Galliis Diodorus Siculus, quo M. Reaumur dans les memoires de l' Academiæ An. 1718. 28. teste gloriatur inquires: (Galliæ plus auri a natura, quam argenti datum esse, illud enim flumina copiosum deferunt, quod ex artis præscripto, granorum instar arenæ eluitur) sit ita, Transilvania aurum præ argento habere mavult, quam gloriari. Hoc illud

illud est, quod Virgineum nuncupamus, nescio an ubi terrarum intemeratum magis reperias, omni ullius corporis admixtione liberum, neque enim aurum unum altero melius est, quam quod plus, vel minus alii metallo innexum sit. Istud ad radices montis Bihar ad Kis-Aranyos est singulare, viginti quatuor caratarum, nec inferius, quod ad Olapjan elutriant. Accollas Kis-Aranyosenses annua tributa, & urburas frustis Virginei auri expunxisse non sine animi solatio intuitus sum, quando ad auri coactorem Topan-falvensem Prænobilem virum Dominum de Bisztrai itinere meo ad aurarias Dacicas suscepto delatus sum, Virginei auri ramenta, magnitudine fabas æquantia tum se accipere plurima fassus est, quando Valacha gens annuis mercatibus intenta, nundinas in vicinia celebrandas oberrare suevit, non immerito musæ Claudiiopolitanæ ita Transilvaniam celebrarunt:

*Non est magna quidem, argenti sed dives & auri,
Horum plus nimio quisque colonus, habet.*

*Indorum cedant aurati flumina Gangis.
Cedat & Hesperidum divitis unda Tagi.*

*Divitias Cræsi, fileat Pætolides undas
Lydia, & auriferos Itala terra Pados.*

*Thracia non memoret glebis flaventibus Hebrum
Aurum hic (vera loquor) fluvius omnis alit.*

Quartam auri speciem, aurum liquidum, finens, molle, quorum referam, ignoro; non vidi, traditione tamen accepi, molle aurum, neque liquidum ante, quam aeri expositum fuerit in vicinia Tórda-Hassadék effossum esse; Item Nagy-Bányæ
in

in Ungaria ætate Mathiæ Corvinj aurum e rupe guttatim destillasse. Cl. Hochperg in suis Georgicis gloriatur, massulam auri in montibus Tokaj effossam dono sibi datam ab avitæ nobilitatis Viro Francisco Radai, quæ cum effoderetur mollis fuit instar ceræ, & nisi plurium dierum intervallo aeri exposita induruit. (r)

§. II.

De Auri Lotura.

DAcos aurilegulos idcirco dictos fuisse, autumo, quod legendo auro in fluviorum, rivorumque alveis destuo prope improbam collocent industriam. Zingari, qui Transilvaniam incolunt illudi sibi putant, si vernacula Zigan compellentur, quoniam Aranyász, idest aurilegos se esse clamitant, dici volunt; Hi auriferos amnes circumfederunt, & siquidem sub papilionibus degere ipsis proprium, castra esse rebar, cum proprior factus ægyptia-

{
(r) Americanos arte & menstruo quodam insipido aurum ita mollescere, ut ceræ instar digitis tractari, eique gemmæ inferi pro libitu queant, ex Mejero de Messe aurea c; 10. refert Ettmüllerus Coll. Chym. T. 1. p. 310. Com. Gotting. An. 1763. V. 11. p. 386. ex Hist. Acad. Reg. Scient. Parisiensis referunt (in fundo maris delitasse ferrum tormenti bellici plusquam sexaginta annos, sub crusta limosa, qua totum obductum erat, quod extractum molle fuit instar stanni, sed spatio 24. horarum duritiem huic metallo propriam recuperasse) Pnto lingulis etiam metallis emolliendis sua non desutura menstrua.

ægyptiacas (s) reliquias animadverti Primo vere, vel autumnno, quando eluviones præcesserunt, arenas periclitantur, & hac methodo elutriant, pone fluviolos erigunt scamna lotoria, nimirum afferes quatuor, vel quinque pedes longos, unius, duorum latos, quæ plano inclinato non semper æqualiter aprant, sed magis minusque accomodant, uti arenam pluribus, paucioribusve lapillis immixtam cernunt, scamna ista ad frontem, & latera, vidi fimbriata, alia nullis munita repagulis, singula tamen veste villosa, quam vernacula Zundram, vocat à summo usque deorsum contacta, his illi arenam auriferam simul & aquam, qua corbis, qua situlis haustam affundunt diu adeo, dum subtilior arena metallica vestem obduxit penitus; ex veste majoribus scaphis immersa, creberrimis lotionibus arenam metallicam explicant, & expeditam linteribus indunt, atque iterata aquæ affusione a sabulo secernunt, lintres isti ex arborum corticibus fabricati multam mihi admirationem exciverunt, quod his omni uri jacturæ etiam improvisæ provideant, sunt hi parte illa, quæ operantem respicit depressa, fundo alveoso, lateribus eminentioribus, semialterius pedis longi, unius lati, putarem esse meliores illis, quos sichertrog dicimus, quia structura sua, & repetita agitatione arenam in vorticem agunt; cum itaque tenuiores

C

res

(s) Ægyptiacas reliquias lepidum agnomen quis dixerit? sed idem ex Uladislai Decreto colligo, quod ita habet: Uladislaus DEI Gratia Rex Ungariæ, Bohemiæ &c. Fidelibus nostris universis & singulis Prælati, & Baronibus, Comitibus, Castellanis, Nobilibus, ipsorumque officialibus, item Civitatibus & oppidis & Villis, earumque Rectoribus, Judicibus scilicet, & Villicis, præterea Tricesimatoribus, Tributariis, ac tricesimarum, tributorum, teloniorumque exactoribus, & omnibus

res partes centrum petant, facile has excutiunt, si repentina prius succussione quietem momentaneam gravioribus particulis concedant, id quod illi scite admodum, & celerrime faciunt.

Diversum ab hoc auri elutriandi modum illi tenent, qui in montibus Bihar, ramentosum, foliatum, virgineumque aurum quæritant, scopos subtus rivulos, quos interea temporis in oppositum latus derivant, septem, vel octo pedum altos effodiunt, donec inter strata terræ effossa ut plurimum Schistum lapidem attigerunt, tum longiusculis canalibus efformatis, congestæ arenæ aquam superimittunt, quæ Saxis, lapidibusque ablatis ipso etiam sabulo erepto, schistum lapidem, vel alium huic similem, nudissimum detegat, cui sæpissime tanquam glutine aliquo commissum aurum, crinium, foliorum ramentorumque instar inhæret, tenacissime vel certe deciduum ex arenæ stratis aurum conspi-

subditis nostris præsentem literas visuris salutem & gratiam. Quia nos ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum Majestati nostræ propterea factam, Agilem Thomam Polgar Wajvodam Pharaonum, una cum aliis Pharaonibus sub viginti quinque tentoriis, & conductu, sive comitiva sua vagantibus ab aliorum Wajvodarum Pharaonum in hoc regno nostro Ungariæ vagantium contubernio & societate segregavimus, atque pro faciendis, globulis pixidum, sive aliis instrumentis ad belli usum necessariis ad servitia fidelis nostri Reverendissimi in Christo Patris Domini Sigismundi Episcopi Ecclesiæ Quinque-Ecclesiensis deputavimus, cui etiam simul cum comitiva sua, ubique in terris & Dominiis nostræ potestati subiectis, iter tutum & expeditum dare volentes, mandamus fidelitatibus vestris, & cuilibet vestrum harum serie firmissime, ut dum & quodocunque ac quotiescunque idem Thomas Polgar Wajvoda cum comitiva viginti quinque tentoriorum, ac rebus, & bonis suis ad terras, possessiones, & oppida, ac vestri in medium, sed & Tricessarum, Tributorum, Teloniarumque vestrorum loca applicue-

picum fit, hoc illi manibus legunt, Virgineum vocant, aurē coactoribus redimendum adportant, virgineum utique, nullius amalgamationis indigum, omnem puritatem exæquans, sin vero arenam elutriationi aptam offendant, lintribus lotionem in-fitunt.

Sunt etiam aliæ auri elutriandi rationes, fabulum, arenam, limum, terras bolares, mineras ipsas auro factas molis tutoriis armatis committunt, qui omne id, quod eis subicitur in minutos pulveres comminuunt, scamnis lotoriis aptandos, hæ iterum scamna laneis vel lineis, vestibus contacta, longiora sunt, quam latiora, utrinque simbriata, superiore sui parte erecta, ubi repagula, vel retinacula suis interstitiis discriminata, eaque cubica figere solent ad impetum aquæ metallicum pulverem defe-rentis retardandum. Declivitatem tabularum massa metallica in-undans, pertica lignea extremitate sui asserculo munita huc illuc

C 2

exagi-

rit, eundem simul cum comitiva sua viginti quinque duntaxat tentoriorum libere stare, morari, & facta sua expedire, & permitti facere debeatis, & teneamini, secus igitur non facturi gratiæ nostræ sub obtentu. Præsentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Budæ, feria quinta proxima in octava Sanctissimi Corporis Christi, Anno Eiusdem Milleesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, Regnorum nostrorum Hungariæ anno exto, Bohemiæ vero XXVI. Hujus diplomatis Archetypon apud eruditissimum Cæsareo-Regiæ militiæ Centurionem D. Székely de Doba custoditur, Vir hic tam illustrem diplomatum supellectilem a multis retro annis congefferat, quam etiam indices cumulat, ut solertissimus, eruditissimusque Tabularii Coactor, & Custos audiat, cujus industriæ & eruditioni rerum Hung. scriptores multas, quas fecerunt progressionis se se debere, grati testabuntur.

exagitur, ut graviores particulæ metallo foetæ per strata tabularum in arctissimis canaliculis subsistant, ne vero parte aliqua metalli frustrentur, profluam aquam hic scrobibus, ibi canaliculis excipiunt, totidem metallicarum partium fidissimis custodibus. Postremum Massam hanc *fein seblich* nuncupatam, vel ad liquatorias fornaces deferunt, quarum nunc duæ sunt, una Zalathnæ, Csertesini altera, vel ex ea lintribus separatoriis, aut mercurii amalgamate aurum eliciunt. Methodo aurum elutriandi hac ætate summa adcrevit perfectio, indefessa enim eorum industria, qui Aurariis præstant, novo prius comperto, & antiquas molas tusorias reparat, & novas exstruit, quibus omni auri frustrationi provisum est consultissime.

§. III.

De Aurariis,

Aliisque Metallorum Fodinis.

Antiquitas Aurariarum.

MUltos olim videre fuit, & hodie numos, lapidesque, est reperire, e quibus manifestum fit, hac parte Daciæ, quæ nunc Transilvania est, plurimas viguisse aurarias, institutum Collegium Aurariarum, auri lustralis Coactores, Procuratores, Subprocuratores, Triumviros, Mensales, Monetales constitutos fuisse, nec mirum inquit Zamoscius (in Dacia tot lapides & numismata Triumvirorum, Monetaliis titulis esse signata, cum uti hodie, ita olim promptuarium ac veluti Favissa totius Europæ fuerit. Nam non solum Arrugiæ in-
 „ exhau-

„ exhausta metallorum copia scatent, ubi quandoque rudis auri
 „ grumi millenarum drachmarum inveniuntur, sed & fluvii au-
 „ rea ramenta secum volvunt, ut jam Poëtæ suos Tagos,
 „ Pactolosque fileant. Quia ergo pars hæc Daciæ veluti com-
 „ pendium totius orbis, Auro, argento, æreque locuples sem-
 „ per fuit, ideo Romanorum quoque tempore in Provincia ex
 „ fodinis magna auri vis colligebatur, adeo, ut nunc quo-
 „ que numismatum priscorum reliquiis uber illa sit regio:) ha-
 „ ctenus Zamoscius in analectis lapidum veterum, & nonnulla-
 rum in Dacia antiquitatum An. 1593. in lucem datus. — Faci-
 ent in hanc rem collectæ ex plurimis inscriptiones.

Albensis.

T I. S E R R A N V S E X A C T O R
 * A A A. A V G. A E S C V L A P I O
 S V P E R S A L V T E C O N I V G I S
 C R I S P I N I L L A E B. M.
 H. S. P.

* Exactor Auri Argenti Æris.

Zalathne in Lapide quadrato.

D. M.
 V L P I A N - - -
 M E - T - T - R - - -
 P H I M - P -
 C O N I V G I
 S A N C T I S -
 S I M A E
 N E P T V N . - -
 L I S A E G N I . - -
 P R O C . A U R .

Zalathne in Simili.

D. O. M.
 T A V R E L I V S
 D I O C L E S B.
 * P R O C . A V R .
 * Procurator aurariorum.

Zalathnæ Marmoris incisa

I. O. M.

P R O S A L V T E I M P E R A T O R I S

* C O L L E G . A V R A R I A R V M

L . C A L P V R N I V S

D. D.

* Illustre instituti Collegii Aurariarum monumentum
quod lepidus Calpurnius nomine publico D. D.

*In Ruderibus Patroiffæ ad Zalathnam,
nunc est vicus , Petrifan.*

P R O S A L V T E
D O M N . N .
L . S E P . S E V E R .
M . A U R . A N T O -
N I N I - - E T
- - - - -
- - - - -
C A E S S . A V G G .
C V L . I O V I S .
D . D I C A T .
V I I I . K . A U G .
M V C I A N O , E T F A .
B I A N O C O N S S .
* C O L L . A V R A R .

*Ad Vicum Kernesd Prope S.
ædiculam.*

C . C V R T I O C .
P O L L I A R V F I N
T R I B U N O L A T I C .
L E G . X I I I . G E M . I I I V I R .
* A . A . A .
C O L . V L P I A . T R A I A N A
D A C I C . S A R M I Z .

* Triumviro Auri, Argenti, Æris,
Triumvirorum enim monetarum
fuerat, auri, argenti, ærisque,
confandorum, id est, cudendorum
signandorumque potestas, ut Pom-
ponius de Magistratibus. Rom. tra-
dit.

*Lapis Dacicus a Grutero, &
Kólesério citatus*

D. M.

M. VLPIO AVG. LIB
HERMIAE

* PROC. AVRARIARVM
CVIVS RELIQVAE EX
INDVLGETIA AVG. N.
ROMAM LATAE SVNT
SALONINA PALESTRICE.
CONIVNX ET DIOGENES.
LIB. BENEMERENTI
FECER.

VIXIT ANN. LV.

* Evidens hinc est Procuratores
Aurariarum non humilis fortis,
sed permagnæ conditionis fuisse.

Tordæ in Suburbio.

*P. AELIO T. F. QVAEST. R.
AVRILVSTRALIS COACTORI
AC CIVITATVM VOLMERII ET
PETOVII CVRATORI. Q. LAE
LIVS AESOPIVS. B. M. M. P.

* Auri Lustralis Coactor etiam Col-
lector dicebatur, quia singulis lu-
stris vestigal e provinciis pendi
solitum fuerat, unde aurum Lustra-
le vocabatur.

In Marmore Vlpiano seu Zarnisægetufano.

EX VOTO

MAGNO ET INVICTO IMPER. CAES.
T. AELIO HADRIANO ANTONINO
PIO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT.
XVI. COS. III P. P. PRO SALVTE. ET.
FELICI PONT. MAX. ET ANNIAE.
FAVSTINAE - AVG. CONIVGI C. CLOD.
VI PRAEF. M. DACORVM IASSIORUM.
GANC STATVAM IN AVRARIA *
HVMINIBVS MAIESTATIQ EORUM.

* Ubi hæc Auraria steterit, non liquet, si Ulpianam Trajanam,
in Provincia Vajda - Hunyad ad Várhely, Veczel, Kornesd, cum aliis
quæram, statuerem Aurariam hanc inter Montes, quorum primus nunc
Vulkan nuncupatur; perveterum certe scoriarum tumuli huic meæ senten-
tiæ subscribunt, potuit hæc Auraria, qua rivi defluunt plurimi, aurife-
rique. suas operas toti provinciæ, ea ætate quicquid trans Marusium
est, complexæ, communicare.

Rudis igitur sit ille vel pertinax, qui negaverit aurarias Transilvanicas ætate Romanorum viguisse, quandoquidem tot tamque varia per omnem Transilvaniam de his ipsis monumenta sæpenumero eruuntur, singulares prorsus inscriptiones illæ sunt, quas inferius, ubi de Abrud-bánya, & Vajda-Hunyad ago, retuli, nec tamen alii melius, ac illi loco adjungendæ. Nunquid autem eruditi illi, quibus nil antiquius, ac antiquitates consecrari, suam illis delinitam, prolectamque curiositatem & amant, & vellent pluribus etiam oblectari? MOECENATIS mei, cujus nulla posteritas memoriam obliterabit, gratiis fretus simul, & eruditionem veteris literaturæ negotiorum mole usque, & usque præpeditam, subsecivis, qua licet, horis recreaturus, omnes editas, ineditasque inscriptiones, quæ mihi innotuerant sub unum conspectum ad calcem operis dabo. Antiquarios tamen, seu diligentissimos illos vetustatis investigatores oramus, ne pro virtute ingenii, sed vero proximis argumentis, Colonias, Urbes, &c. &c. a patribus nostris cultas, nobis nepotibus eorum indicent; ita enim fiet, ut nonnihil in rem quoque familiarem derivemus.

Peregrinus sit in historiis oportet, inquit Kôlesérius, (cui ignotum, res Romanas possessa Daciæ florentissimas fuisse, amissa vero, lapsui gradatim ita incubuisse, ut ad illam Majestatis excellentiam, licet lacertos subinde moverit, amplius pervenerit nunquam) Forsitan FELICITAS, ABUNDANTIA DACIÆ, quam in numis legimus, non alii, quam Aurariarum ubertati tribuebatur olim. Vulgatissima hæc est inscriptio

IOVI INVENTORI
DITI PATRI TERRAE MATRI
DETECTIS DACIAE THESAURIS
DIV. NERVA TRAIANVS CAES. AVG.
VOTVM SOLVIT.

Alii putant hanc inscriptionem thesaurum illum indicare, quem Decebalus in imo Sargetiæ, seu Strig, Strollæ, amnis vado, astu opportuno recondidit, ne Victori Trajano una cum Regno thesaurum, quem habebat, opulentissimum cedere cogere retur. Zamoscus de his ita habet: (Decebalus derivato fluvio Sargetia, terraque altius defossa, omnem thesaurum - ac pretiosissimas quasque, & delicatissimas res in cuniculosum fornitem congessit, saxisque prægrandibus, ac aggeribus ita communiit, ut ne humestari quidem possit, quidquid infra recondetur, mox amnem aversum in pristinum alveum deduxit. Captivos, quorum opera in ea re usus fuerat, ne index quisquam superesset ad unum omnes interfecit, Bicilis æqualis amicus Regis, & cui uni omnia consilia sua Decebalus credere solitus erat, post illius interitum Trajano aurum patefecit) Aurum confestim Romam ablatum esse perhibetur, ex quo post erectum admirabilem in Danubio lapideum pontem, forum, & Columna Trajani a Romanis erigi capta sunt. His verosimilitudo aliqua ex piscatura lysimacheorum accedit; ferunt enim Ann. 1545. in amne Sargetio seu Strig Stella, vel etiam Strolla, sex millia lysimacheorum inventa, & Georgio Martinusio Gubernatori tradita esse, qui partem eorum aliquotam Imperatori Ferdinando misit; forte ista reliquiæ fuerint thesauri a Decebalo reconditi. Est qui scripsit, ex solis

Dacicus Aurarius præter lustrale aurum, ac coactos census, metallicos exactores Romano ærario hebdomadatum binos Centenarios cum octo libris auri intulisse; nec mira hæc legentibus videri debent, plurima enim millia metallicorum aurarias eviscerabant. Plinius etiam Dalmaticas celebrat, quod sub Neronis tyrannide quinquagenas auri libras dederint. Exemplum adjicio, unde florentissimas Transilvaniæ Arrugias non jam conjectare, sed intueri liceat: ex Historia, inquit Kólesérius, Transilvanica Illustris quondam Cancellarii Wolfgangi de Bethlen id aprime constat, post decessum, in ejusdem nova arce ad Szamosium sita reperta fuisse solum auri rudis octingenta septuaginta duo pondo, palacrarum, seu grumorum grandiorum ex arrugiis, & annium ramentis crassioribus lectorum viginti, argenti crudi bis mille trecenta octoginta septem pondo, in laminis quadringenta sexaginta sex; *Lysimacheorum* quorum singula quaternis Hungaricis æstimabantur, quatuor millia. Hunc utique thesaurum a Maioribus Wolfgangus hæreditaverit.

§. IV.

Quibus Legibus patriæ, cultura fodi- narum stabiliatur.

Libertas metalli-fodinas inquirendi, colendique his legibus definitur. Approbatarum Constitutionum Parte 2da, Tit. IX. §. I. Auri, argenti, cupri, sulphurisque fodinas, unicuique, cui facultas, & fundus suppetit aperire, & colere, licitum esto. Item Compilatarum Const. Part. 3. tit. IX. §. I. Metallifodinarum in propriis fundis, seu territoriis cultura libera esto, imo & aliis
qui-

quibuscunque etiam peregrinis, in fundo Nobilis cujuscunque metallica tractare publico falvi conductus edicto permittitur. *Approb. Const. Part. 2da Tit. IX. ad finem art.* Non solum incolis Provincialibus, sed etiam peregrinis cujuscunque nationis præsentium vigore fides fit, tam de securitate ingressus, in provinciam, quam de libera fodinas colendi, vel novas aperienti facultate, & hi, ut nec in persona, neque in bonis arrestentur, aut ulla illegalitate injuriati damnificentur, sed prius de fundo conveniatur, ac juxta factam conventionem eidem satisfactione præstetur. De eo autem, quod e fodinis redundat, ita cautum est: Tam Dominus fundi, quam metallarii juramento adstricti sint ad decimas sui proventus fideliter in ærarium administrandas; si vero fraudulenter egisse comperti fuerint, primo pœna fl. Hung. 500. secundo dupli, tripli &c. puniantur. *Ibidem*: Sive per proprios subditos, sive per servos aurum in proprio fundo quærere licitum esto, decimas tamen inventi in ærarium administret, reliquum retinere sibi liberum esto, sed si vendere voluerit, auri Campsori, vel in *Domo* monetaria vendere teneatur *Part. 2da Tit. XVI. art. IV.*

Ex auro in alienis fundis invento erga conventionem cum fundi Domino decimæ Fisco non dantur, sed totum & omne campsori, vel in *Domum* monetariam administratur. *Ibidem.* Aurum in fluviis, rivis, locis montosis, arenosis & limosis indifferenter omnibus, Valachis, Zingaris, & quibuscunque inquilinis quærere liberum est. *Ibidem.* Sed aurum vel in fundo fiscali, vel in locis publicis, aut penes fluviis quæsitum erga campsonis pretium Fisco cedat. *Ibidem.* Extra campsonem fiscalem nemini aurum vendere, vel emere licet [sub pœna fl.

fl. 200. & solutionis rei venditæ, aut amissionis corporis delicti. Ibidem. Eductio auri e Provincia interdicta est Tit. Approb. C. XVI. art. 1. Aurum quod in labore aurifabrilis h. e. quod tantum in pulvere, aut mercurio ligatum, vel etiam cæmentatum fuit, e provincia evehere nemo attentet, quod si deprehensus fuerit, corpus delicti Fisco cedat, & reus 200. fl. pœna mulctetur absque ulteriori juridico processu. Quod si autem corpus delicti non deprehensum quidem, sed post certis documentis innotuerit, vel corpus delicti restituatur, vel æquivalens pretium cum multa fl. 100. pendatur.

Cum auri Coactori elutum aurum offertur, omne pondere pifeti libratur, pisetum est pars marcae 53 cum $\frac{17}{19}$ pro quo numerant fl. 2. & 45. xferos. Kôlesérius de pretio Campionis hæc habet: (Augustissimus Beatae reminiscentiæ Leopoldus pretium campionis auxit, ut sauri pretium in pulvere per 3. fl. amalgamate mercurii ligatum per 3. fl. 30. den. Virgineum per quatuor, leguleis solvatur, ut hoc Clementiæ argumento a Clanculariis auri distractionibus, auri fures in meliorem frugem reducantur, & jus legale fusque deque habitum vindicaretur) Sunt tamen bene multi, quibus industriam impendiaque Rex levaturus, intrinsecum auri valorem persolvit & hi liberis annis *freüe Jchr* gaudere dicuntur Unus idemque Zingarus pone rivos arenam elutrians hebdomadæ spatio tria pifeta, si diligenter cœpto instet operi, lucrifacit, partitur se se natio ista in turmas plures, quas Societates vocant, quarum permultæ sunt, singulæ capitibus quinquaginta, pluribus interdum constant, hæc propter tutelam, & præsidium sibi a Camera Regia præstandum

Centum pifeta annua pendunt , fed quoniam hæc illi ofcitanter admodum dependebant , factum eft , ut cum aurum tulerunt , pro pifeto unum tantum Rheneufem acceperint , donec centum pifeta difoluta fint , quibus perfolutis , quot quot pifeta redundaverunt , pro fingulis trium Rheneufium pretium , iis adnumeretur ; fi hæc Vaga gens totam fe auri loturæ impenderet , grande ferret operæ pretium , fed illis præplacet quæftus , quem permutandis , abalienandis , venummandis equis exercent , vel ex instrumentis torno fabrefactis referunt.

§. V.

Abrud - Bánya.

ABrud - Bánya Oppidum ex idiomate Romano-Valachico Aurud , feu aurarium dictum , multis retro sæculis a cultura aurifodinarum illufre fuisse , vel testis erit Lapis , An. 1765. ad lacum montis Korna repertus , qui præter infcriptionem , quam adnecto parte superiore securim , inferiore malleum , utique metallurgica figna vetustate nil variata clare fatis effigiebat. ;

M ATTIO
SATVRNINO
VIX. AN. X.
M. ATTIVS
PRIMITIVO. S.
NEPOTI POS.

Hæc olim auraria jura dabat cæteris , hæc controversas metallurgorum quæftiones definiebat , hujus decretoria fententia ftabant ,

stabant singulæ , in testimonium hujus prætorianæ potestatis Kólesérius literas ex originario transumptas ita refert.

Literæ quatuor Oppidorum Metallicorum, Rivalium, ac Molendinorum.

„ Nos Nicolaus Bertel Judex; Laurentius Grizeli, Petrus
 „ Spetecz, Joannes Dones Jurati Cives Oppidi Offenbánya.
 „ Lazarus Magyar Judex, Stephanus Sartor, Joannes Geor-
 „ gius, & Stephanus Király Cives Jurati Oppidi Kőrös-bánya.
 „ Ladislaus Bokor Judex, Jacobus Magyar Juratus Oppidi
 „ Kis-bánya. &c. universis, & singulis memoriæ commendamus
 „ harum serie, quod cum diebus proximis ante festum Bartho-
 „ lomæi Anni Virginei partus 1525. Nos more solito quatuor
 „ Oppidorum Metallicorum, pro discutiendis quibusdam negotiis
 „ in Oppidum Abrud-bánya ex Egregii Capituli Albenfis com-
 „ missione convocati fuiffemus, ubi in domo Joannis Francisci,
 „ Erasmus Greb Magister Montanorum, una cum suis Dominis
 „ Montanorum, & Molendinorum adversus auri lotores ratione
 „ aquarum in rubeo flumine existentium varias coram nobis
 „ proposuerunt querelas, auditis igitur ambarum partium que-
 „ relis, propositionibus, atque responfionibus, causam inter
 „ eosdem mediante jure, vera justitia, hac nostra sententia
 „ discussimus, ut Domini Montanorum, seu Molendinorum, aquis,
 „ seu rivulis omnibus sin rubeo flumine ad eorundem molendi-
 „ na mineralia pertinentibus, absque impedimento, & obsta-
 „ culo auri lotorum, ac aliorum uti debeant perpetuo, quem-
 „ admodum antiquitus prædecessores eorum libere usi sunt. Si
 „ vero

„ vero quiscunque repertus fuerit, qui ibidem in rubeo flumine
 „ ad suos auriloturæ labores, præmissis aquis, seu rivulis,
 „ citra voluntatem, seu sine consensu, & scitu montanistarum ute-
 „ retur, puniri debeat florenis quadraginta, quorum media pars
 „ erit Judicis, cæterorumque civium juratorum oppidi præli-
 „ bati Abrud-bánya, altera vero residua actoris. Etiam poena
 „ eadem mulctetur is, qui aquas illas ex vero meatu in aliud
 „ territorium abducere fecerit. In hujus evidentius testimo-
 „ nium præsentis sigillis oppidorum nostrorum munitas exhibui-
 „ mus literas Die, & Anno ut supra.

Dixi superius Abrud-Bányam ex Valachico Awrud nomen ac-
 cepisse, id quod nobis mirum non est, qui Valachos per
 omnem late Transilvaniam majoribus in dies incrementis propullu-
 lare miramur; istud autem, quod Abrud-bánya etiam Alten-
 burg dicta fuerit, non mirari non possum, patet hoc ex Diplo-
 mate Sigismundi Regis, e quo jura etiam Abrud-bányensium
 legere licebit, puto autem: quemadmodum a diversis nationibus
 habitabatur, ita diversimode nuncupatam fuisse, olim Awraria
 per excellentiam dicebatur, Aurud subinde, tum Altenburg,
 nunc Abrug-bánya dicitur, scribi autem dicique deberet Aurud-
 bánya. Diploma ita habet:

„ Sigismundus DEI Gratia Romanorum Rex semper Augu-
 „ stus, ac Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c.
 „ Rex, fidelibus nostris Conventui Ecclesiæ de Clusmonstra sa-
 „ lutem & gratiam. Cum nos tum pro fidelibus servitiis fide-
 „ lium nostrorum providorum virorum Judicis, & Juratorum,
 „ ac univerforum Civium, & hospitem nostrorum Montanorum
 nostræ

„ ostræ Civitatis Altenburg vocatæ , tum etiam pro utilitate,
 „ & comodo ipsius nostræ Civitatis quasdam possessiones Chyba,
 „ & Ryzka vocatas , juxta montanas ejusdem nostræ Civitatis
 „ situatas & adiaceutes , juxta contenta aliarum literarum no-
 „ strarum superinde confectarum in perpetuum duxerimus confe-
 „ rendas, velimusque ipsos in Dominium earundem per nostrum
 „ & vestrum homines legitime facere introduci , igitur fidelitati
 „ vestræ firmiter præcipiendo mandamus , quatenus vestrum mit-
 „ tatis hominem pro testimonio fide dignum , quo præsentem
 „ Andreas filius Simonis de Mike-falva per nos de Curia nostra
 „ ad id specialiter destinatus, ad facies prædictarum possessionum
 „ Chyba & Ryzka vicinis, & commetaneis suis universis inibi
 „ legitime connotatis , & præsentibus accedendo introducat
 „ præfatos Cives , & montanos nostros in Dominium earun-
 „ dem, statuatque easdem eisdem perpetue possidendas, si non
 „ fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evocet
 „ ipso contra memoratos Cives, & Montanos, Vajvodalem
 „ in præsentiam ad terminum competentem, rationem contradic-
 „ tionis coram reddituros. Et posthæc hujusmodi possessionatæ
 „ introductionis, & statutionis feriem cum nominibus contradi-
 „ ctorum, & evocatorum, si qui fuerint, terminoque assignato
 „ eidem Vajvodi more solito rescribat. Datum in descensu
 „ nostro exercituali in campo Garan-mezew vocato, secus con-
 „ finia partium nostrarum Transilvanarum feria tertia proxima
 „ post festum Visitationis Beatæ MARIÆ Virginis. Anno Do-
 „ mini Millesimo quadringentesimo vigesimo septimo, Regnorum
 „ nostrorum Anno Hungariæ &c. quadregesimo primo, Roma-
 „ norum decimo septimo, & Bohemiæ septimo. Hoc diploma
 „ spero Historicis ætatis nostræ placitum. Ho-

Hodie Abrud-bányensium Legislatoria potestas multum imminuta, vel penitus accisa est, Oppidum in Occidentem vergit, cujus Septentrionale latus in vallem excurrit, quæ a rubro rivo Vörös-patak audit, Valachice Rose, octingentis facile molis tusoriis immane perstrepat, qua enim duarum & amplius horarum intervallo patet, tuditibus mineras quassantibus ordine angustissimo se se excipientibus confita, diro fragore omnem late viciniam implet; Vallem amicientes montes utraque parte auro facti affurgunt, de quibus inter script: Ung. Reichersdorffius ita differit (Abrud-banya dives auri Oppidum, in cujus circuitu montes mira rerum omnium fertilitate, usque adeo cumulati, ut solertis terræ visceribus thesauros regiis opibus non indignos alant, nempe illic obryzum aurum patulis de montium verticibus frustulatim præciditur, subter quorum valles, vitrei & pellucidi amnes sabulo non aurato solum, sed & Cynabarino graves decurrunt, ex illis alpium jugis emergentes; plures denique eo loco Chryso-lapides in opulentis & crebris Chrysolipsis, idest auri lavacris inveniuntur) hucusque Reichersdorff.

Montes eosdem, quos patres sui foderunt, nepotes excogunt, his nominibus veniunt: Kirnik, Igrie, Csetate Boylor Korna, Orla Kirnizel &c. Kirnik recta in meridiem tendit, Csetate ad horam acus Magneticæ 14. declinat, Igrie inter Septentrionem & Orientem, propior tamen sit Orienti, Orla Septentrioni opponitur, strata terræ, venarum ductibus similia sunt, limo flavo in rubrum desinente omnia turgent, quarzo tamen frequentissime immiscentur, venæ dissectæ, decessatæ, undantes, sæpe vix lineæ crassitiem æquantem incertam auri spem faciunt, nunquam ditiores, ac ubi in glomera-

men auri desinunt. Montes tamen hi illi sunt, qui avarissimis etiam principum votis aurum suffecerunt, illi sunt, qui perfossi, pertuli, hiantes, laxatis sæpe compagibus ruinam egerunt, atque diem ex die majorem acturi, jam tanto humiliores, quanto cæteris immani supereminebant altitudine, nec mirum, uti enim supra neniini, putares propior factus montibus, exercitum satyrorum ad denolendos montes confluisse, ita parte omni Valacha gens montes istos circumsideas, quatit, impugnat, perforat, neque contenta ferreis instrumentis glebas & faxa eviscerare, majori ausu, tanto pulverum pyrio um apparatu montes labefactat, ut minutum horarium nulum intercessisse testis fuerim, quo sæpe non exauditus fuisset sonitus, fragorque vi pulverum, inferne, superius, omni ex latere excitatus. Subsistere igitur necessarium est hos, ruinam illas cavaturas minitari, nullas vidi iussultas tignis, non, quia sylvarum pœnuria laborarent, ex adjacentis enim, vici Bucsum sylvis, & non multum distitis, seu Topan-falvæ seu Kerpenesii, vel ipsis etiam Zalathnensium saltibus, exiguis impendiis copiam ligni cædui nascisci possent, sed quod stratis terræ lapideis plus justo credant, vel quod inconstantis culturæ, quas hodie colunt fodinas, cras deserant, lege nulla, tantum libidine acti, ubi spes, lucri major affulget, eo convolant, advertere forte vicino pecori grandius uber esse, cuneum, vel puteum admovent, ut tametsi puteum alienum ingredi vetitum sit, ex venæ tamen ductu participant; & hæc una est ratio, cur auri feraces cætera montes cultores suos minus ditent; fodiuntur non ex lege, sed libidine montes, quare, si naturam parnam liberalem advertant, cam aspernati, alios iterum puteos adgrediuntur, quos si effæos videant, vertunt iterum operas, periculum alibi facturi; a que

eo pertinacius inconsultæ huic fossioni inhærent, quo spe majore subnituntur futurum, ut licet in obryzum aurum non semper offendant, e glebis tamen & saxis, quas molis tusoriis subjiciunt, aurum purum largius educant.

Omnes istæ operæ molis quassatoriis definiuntur, quibus glebæ, lapides, saxa comminuuntur, atque methodo superius de auri-
lotura exposita elutriantur; molæ paucæ, pilas novem, pleræque senas numerant, inferne Conis non e ferro, sed e durissimo Chalcedonio in monte Valka prope Kôrós-bányam fodi solito, armatas; mirabar sane Chalcedonios istos minimi fieri, scitabar, quod huic lapidi nomen esset, marmor ajebant, & reluctanti persuadere nitebantur. Molæ singulæ impendiis 20. fl. veniunt, quas aqua circumagat a rubro rivo dicta, quæ si terra sitiente absorpta, vel æstivis ardoribus imminuta circumagendis molis impar sit, habent lacum improbis artis conatibus efformatum, qui trium mensium spatio, dum cælum in optatas pluvias resolvatur, aquam molis tusoriis suppeditet. Peritissimi quique vix mihi assentirentur, si dicerem ita scite hic auri mineras subigi, commoli, discriminarique, ut nullam auri jacturam patiantur, id vero se non aliter habere inde compertum habemus, nam viginti quatuor centenarios arenæ pyriticæ, Kis, dictæ periculo subjecerunt officiales regii, & lintribus sichertrog perscrutati sunt, nihil tamen auri deprehensum est, igni tandem dycymastico subjecerunt, nec alium nisi die schpürung vile aliquod indicium auri compererunt.

Montem Kirnik Augustissima Princeps Generali cuniculo regii suffodiendum expensis curavit, quibus tametsi nulla ali-

quando alia responderet utilitas, esset tamen grande singularis in pauperes colonos beneficentiæ argumentum, qui eatenus & facilius, & tutius suos cavare puteos valeant, cum jam neque aquarum copia, neque noxius aer, quemadmodum ante, labores, industriamque moretur. Porro cuniculus iste Generalis vulgo Erbstolen longitudine 200° facile superat, in quem commodum mihi ingredi tunc contigit, dum tantum auri eruere-
tur, quantum & sollicitas fossorum curas solaretur, & ad prosequendum captum opus industriam provocaret. Vide Fig. 11am. Hæc montem Kirnik exhibet A. G. fundamentalis cuneus, sine quo cæteræ operæ cessarent, C. puteus ad recipiendum aerem, G principalis Campus. D. E. F. intermedia decussataque operarum vestigia.

§. VI.

Kerpenes.

A Brud-Bányam egresso, Kerpenes sinistram, dextram versus Bucsum, uterque ignobilis vicus occurrunt; In Kerpenes metalli fodinæ nullæ sunt, molæ tamen quassatorix multo plurimæ, quibus tantum auri legitur, ut vix tantundem ex montium visceribus legeretur, atque istud curiosi illi, solertissimi-
que aurilegi hac methodo peragunt: majore vallis parte, quam bene longam incolunt, cisternas effodiunt, ad has rivus Vörös-patak, & Valle Albe, Abrud-bánya defluas derivant, non levis ad hoc momentis inducti, certum enim est aquis defluis, multum arenæ aureæ commisceri, rivum Vörös-patak aurum Abrud-bányensium prædari, rivum autem valle-Albe, qui
suam

suam monti Volkoj originem debet, & per Bucsum operarias aurariasque volvitur, limo aureo factum esse, accidat igitur, ut procelloso cælo rivus uterque imbris auctus ex Vörös-patak, æque, ac ex Bucsum, limum, arenam, ex improvise tollant, eripiantque, tum Kerpenesii accolæ, suas fossas, cisternas, arena, limo, lapidibusque farciri gestiunt, quos subinde non minori compendio, ac auri optimi lucro elutriant. Incolæ isti obedientiam arctam adeo vivunt, ut e suorum numero unius tantum imperatis morem gerant, cujus definire sit, qua parte anni, quam terræ plagam, quas cisternas effodiant, eluantque, nec ante plaga illa cedant, quam totam omnino eluerint. inde fit, ut vertentibus annis, unam eandemque terræ portionem sæpius, nunquam sine fructu elutrient.

§ VII

Bucsum.

Bucsum in Orientem prospectat; multas antiquorum numerat aurarias, sed effactas, unam præter, quæ tutelæ S. Joannis commendata ab urbariis colitur, nullam comperi, quæ multum lucri promitteret, visuntur in adfictis montibus putei complures, omnes vel in meridiem, vel orientem fossi, hos rimantur Valachi, si conatui spes lucri non respondet, alias atque alias fossas. scrobes, puteos agunt, dum aliquid nanciscantur, quo pauperem vitam tolerant mitius; sed enim, quod montium evisceratione, constantibusque venarum ductibus nequeunt assequi, abunde suppleant, arenarum ex Abrud-zeller & Volkoi delatarum elutriatione.

§. VIII.

Topan - falva.

COMMODUM arbitror fore, si viciniam Abrud-Bányensium tantisper valere jubeas, plagam occidentis, qua Topan-falva, Bistra, & montes Bihar procurrunt, Virginei auri gratia perlustrem, quod copiosum volvit duplex Aranyos, ex Alpibus montium Bihar profiliens, & ad pedem montis Play bifariam divisus, in quorum alveis virgineum aurum mediæ libræ magnitudine olim sæpenumero inveniebatur, hodie in minore cumprimis Aranyos, Juglandium, aut nucum instar non est infrequens, hoc ipsum quantitate minorum globulorum, & diversorum instar ramentorum cum itinere suscepto, hanc plagam inviterem, apud Prænobilem Dominum auri lustralis coactorem de Bisztrai non sine admiratione intuitus sum. Quales illi fuerint Aurileguli, quorum vestigia in Bihar, & Gejina alpibus visuntur, non possum mente assequi, ligones enim, malleos, secures, ferrea quæque instrumenta gravia adeo videas, quæ admotis ambabus manibus fortissimus quisque vix e terra levare queat, illos tamen his instrumentis glebas montium eviscerasse propalam est. Quæquæ fluvius Aranyos decurrit, granulis purissimi auri sætus est, pagi lupesa, Szolsca, Muocsel, Szartes & Brezesti fluvio adfusi, tum suas ad intercipiendum aurum artes explicant, quando fluvius imbribus, vel solutarum nivium alluvione increvit.

§. IX.

Offen - Bányá.

¶ Rajeſto fluvio Aranyos Biſztra bis mille paſſibus progredienti Offen-bányá occurrit Oppidum a metallurgicis operis, Fornacibus liquatoriis, priſcorum frequentia colonorum celeberrimum, nunc ſeges eſt, ubi Troja fuit. Huc olim ex omni late vicinia mineræ deferebantur, quæ tritui non cedebant, hic illæ coquebantur, quæ liberum aurum negabant, hic non auri tantum, ſed cumprimis argenti, & aliorum metallorum ſaxa explorabant, igne ſcrutabantur, ſinem tantis conatibus impoſuit capitalis putei ruina, quæ ita evenit: ſexaginta metallurgis, qui venas aureas vellebant, merces non alia dabatur, ac laborum fructus ſingulis feriæ ſextæ diebus ab occaſu ſolis, mediam utque noctem, accidit: ut Sabbatho Sancto diem Paſchatis præcedente ſub occaſum ſolis in opulentiffimam auri venam offenderent, tum illi de præſtituto ſibi termino dubitare, invicem ſe ſe ad ſolemnia Paſchatis adhortari, ſed etiam ab affluentis auri copia in laborem extimulari; deſinivere denique, ut unum e ſuorum gremio legerent, qui exploratum horæ tempus adven-tiet. Abit nuntius & ſecum Trullam auro ſartam, obryzo extulit, vix cuneum egreditur maturum diliculum eſſe animadvertit, ſonum etiam campanæ exaudit, ſeque ſuoſque de ſolemnitate diei commoneſcientis, tum ille Trulla in patulo relicta lociis ortum ſolis adven-tiaturus ſubito laxata montis compagine una cum ſociis triſtis auri victima occidit, foſſa a vertice montis in imum uſque præalta, nunc aquis in immenſum ſcatet. (t)

D 4

Priſca-

(t) *Optime Ptoçylides*: Aurum atque argentum damno eſt mortalibus, aurum
Dux ſclerum, vitæ peſtis, rerumque ruina,

Priscarum triginta sex numero fornacum liquatoriarum ruderata in valles Hermanafze & Vallya-Csari procurrunt, inter tumulos egestarum scoriarum palam sit, priscos illos nil pensi habuisse ad omnem artis legem mineras illas eliquare, visibile enim aurum inter tristes istas reliquias quot diebus legere vulgus affolet. Communis fert traditio, quæ an fabulosa sit, decernant illi, qui Mathiæ Corvini natale solum norunt: supremum auri coactorem stabilem hic sedem fixisse; qui auri cæcus amore, tam intemperante cultus opulentia sibi eripitur, ut cum in sacram ædem procederet, aureos super orbis graderetur, quos duodecim numero, pedibus heri, invicem alternantes ephebi supponebant. (u) Inaudiit hæc Mathias Corvinus, insolitum, fatuumque luxum videre optat, plebeum accolam simulans Offenbányam petit, & vilo luxus monstro, in æde, ad quam divertit hanc Epigraphæ scripsit ut vólt Mátyás Király, meg evett három tojást, és látta az arany czélféken templomba menni a Kamarást. Fama didita, metuens rebus suis auri Coactor iuga sibi consuluit.

Memo-

O utinam clades non delectabilis esses,
Te propter sunt raptus, homicidia, pugnae,
Fratribus intenzi Fratres; natisque parentes.

(u) *Nescit* (inquit *Horatius*)¹ Quid valeat numus quem præbeat usum
Panis ematur, olus, vini sextarius.

Es Antiphanes: Nam, per Deos, cur oportet quis ditescere?
Pecuniæ cur optet habere plurimum?
Quam possit auxiliari ut amicis, gratiæ
Fructumque ferere Divarum suavissimæ.

Memoria nostra de grege Valachorum aliquis in æde Sacra furtus sacrarium fodere in animum induxit ea causa, quod Abbatem loci, hic sepulturæ mandatum intellexisset, eventus famæ consistit: vestes enim, quibus Abbas iste ad aras faciebat, omnes ex aureis filis contextas, reperit, aurum inde eductum, qua potuit pecunia permotavit, Topan-falvam novem pisetorum quantitatem detert, lagax auri Coactor Petrus Hajkul aurum istud diversum ab eo, quod Aurileguli adferunt, advertit, tum Valacho minas, & verbera denuntiat, ni actutum, fallaces artes, quitus id paravit, aperiat, ille totius rei pericem, ut gesta est, explicat, nec dubito meritas temeritatis pænus luit. His adeant sedes curiosi antiquarii, & male sibi superstitis antiquæ famæ reliquiis oblectentur: Superiorum bellorum, tumultibus as Campanum utrum præterfluenti Aranyos injectum, iubinde erutum, nunc in Koronko-Szent-György viliter, alterum qua parte viceribus terræ mandatum sit, ignoratur.

Multum industriæ in excutiendis undè unde Offen-bányæ incunabilis locaveram, sed præter ea, quæ recensui aliud nil occurrit, ac jura quædam Civibus a præcis Regibus concessa, quæ lubens iânuè e literis diplomaticis transuliffem omnia, sed tadium apud lectores excivillem non exiguum; futurum enim erat, ut si ex originali cuncta ordine suo descripiffem, his tantummodo maximam operis mei partem adimpleam. Membrana autographi in latitudinem unius ulnæ civilis, duarum in longitudinem extendebatur, ducentas nonaginta duas linearum feries continebat, plurimam obscurorum characterum congeriem. Hoc tamen colligere licuit: Offen-bányam An. 1325. Onimberg

Onunberg, Onemberg, Ann. 1391. Umberg, Ann. 1417. Offombányam, singulis tamen retro annis Ungarico idiomate Aranyas-Banya nuncupatam fuisse.

Jura quibus aliæ montanæ Civitates eminebant, hæc etiam An. 1325. sibi concedi a Carolo Rege petit, Civibus, quos inter Godefridus Forchtlypp eminebat, Regem supplici libello convenientibus. Ipse itaque Dominus Carolus Rex (ita autographon) ad petitionem dictorum Urburariorum seu Magistrorum auri fodinæ, hospitibus Civitatis Onimberg seu Aranyas-banya & ipsorum successoribus de consilio prælatorum & Baronum regni sui concessit, ut perpetuo eisdem libertatibus, quibus aliarum aurifodinarum suarum Magistri, seu Urburarii utuntur, ipsi, & eorum posteri perfruantur; similiter censum, seu octavam partem quartus aurifodinæ, Regiæ Majestati persolvere teneantur, prout Magistri, & Operarii aliarum aurifodinarum dant, & persolvunt; specialiter autem universi incolæ dictæ Civitatis Onunberg, seu Aranyas Bányá nominatæ, hac perpetua gaudeant libertate, ut eos, vel aliquem ex ipsis nullo unquam tempore, Judices, nunc & pro tempore constituti, vel eorum vices gerentes in quibuslibet causis contra quospiam possint judicare, sed solum in præsentia Regiæ Majestatis, vel Judicis Curiæ Regiæ adstare teneantur. Præterea hoc eodem diplomate terram his Civibus assignat unius, & dimidiæ Rastæ in circuitu, ne ligni cædvi defectum patiantur. Hæc eadem Sigismundus confirmavit Anno 1437. VIII. Kal. Mens. Apr. Regnorum suorum Anno Hungariæ 51. Romanorum 27. Bohemiæ 17. Imperii 4.

§. X.

Sedes Aranyas.

PONE fluvium Aranyos diversatus multum scitabar, ubi Sedes Aurea, vulgo Aranyos sita esset, putabam enim fore, ut si uspiam, hac imprimis in aurea Sede illustri vocabuli causas, Aurarias detegam; nec tamen quicquam aliud reperire licuit, ac nomen Aureæ Sedis ab amne aureo, vulgo Aranyos, qui provinciolum hanc interluit, derivari; Amnis hic Siculiæ Pæctolus, e parte septentrionali effusus Sedem hanc a Comitatu Tordeni, quem ab arcto respicit, dividit, arenasque suas aureas nunc parcius, alias liberalius pro majori aquarum congerie profundit. Cur Sedes hæc a Comitatu Tordeni, suo nimirum avulsa sit corpore, atque in Siculorum potestatem transferretur ad perennem posterorum memoriam demonstrabo simul, & qua ratione non audire tantum, sed aurea esse queat, pandam. Communis Historiographorum fert opinio: a Bela IV. Siculis hanc terram collatam fuisse, propter insignem fidem Regi præstitam, & eximiam fortitudinem, qua Tartaro: e tota pene, Transilvania exesse coegerunt, Historicis tamen istis, Belæ IV. loco, Stephanum quintum Belæ filium, terræ Aranyos primum collatorem exhibeo in Diplomate, quod Andreas III. confirmarat.

„ Andreas DEI Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatia, Ra-
 „ mæ, Servia, Gallicia, Lodomeria, Comania, Bulgariaque
 „ Rex. Omnibus Christi fidelibus, præsentem paginam inspecturis
 „ salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam tenore præ-

„ præsentium, harum serie volumus pervenire ; quod accedentes
 „ ad nostram præsentiam universi Siculi de Kézdi super terra Ara-
 „ nyos residentes, exhibuerunt nobis privilegium Ladislai Regis
 „ illustris recordationis carissimi fratris nostri patruelis, super fa-
 „ cto collationis cujusdam terræ castri nostri de Torda Aranyos,
 „ vocatæ, juxta fluvios, & inter fluvios Maros, & Aranyos
 „ existentis, constitutum ; petentes a nobis cum instantia, ut
 „ ipsum privilegium, collationem dictæ terræ de benignitate regia
 „ innovando ratum habere, & nostro dignaremur privilegio con-
 „ firmare, cujus quidem privilegii tenor talis est.

„ Ladislaus DEI Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiae,
 „ Ramæ, Servia, Gallicia, Lodomeria, Commania, Bul-
 „ gariæque Rex. Omnibus Christi fidelibus præsens scriptum in-
 „ specturis salutem in salutis largitore. Ut collationes principum
 „ perpetua firmitate solidentur, seu fulciantur, literarum testi-
 „ monio solent communiri, sive perennari, inconcussum quippe
 „ permanet, quod Regio fuerit patrocinio communicum. Pro-
 „ inde ad univerforum tam præsentiam, quam futurorum notitiam,
 „ harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitati-
 „ bus, & meritorum servitiis Siculorum nostrorum super terra
 „ Aranyos commorantium seu residentium, quæ primo Domino
 „ Regi Stephano Patri nostro carissimo, & per consequens nobis
 „ cum summo ardore fidelitatis laudabiliter exhibuerunt, ut fideliter
 „ sic devote, quæ quidem per singula suo modo longum esset ennar-
 „ rare, & fastidium generaret, sed quædam de fidelitatibus & me-
 „ ritorum servitiis eorundem Siculorum præsentibus fecimus inse-
 „ renda, sane : nam, cum Comani versi in perfidiam ausu teme-
 „ rario elevato vexillo crimen læsæ Majestatis non formidantes in

„ Houd contra personam nostram insurrexerant, convenerant; iidem
„ Siculi dubios eventus fortunæ non verentes, nobis cernentibus
„ contra ipsos Comanos, & aciem eorundem se viriliter, & lau-
„ dabiliter opposuerunt, & in eodem prælio nobis multipliciter
„ meruerunt complacere, præterea cum perfida gens Tartarorum
„ regnum nostrum hostiliter, & crudeliter adiisset, & maximam
„ partem Regni nostri vastibus diris, & spoliis peragrasset, ac
„ infinitam multitudinem regni nostri in sua feroci captivitate abdu-
„ ceret, & iidem Tartari spoliis bonis, & rebus regni nostri oner-
„ rati ad propria remearent, prædicti Siculi contra insultum, &
„ rabiam eorundem Tartarorum pro liberatione Patriæ, gentis
„ suæ, castro Turuzkon se viriliter objecerunt, & contra eos-
„ dem Tartaros laudabiliter dimicarunt, & eodem conflictu plus
„ quam mille homines de miserabili & enormi captivitate eorundem
„ Tartarorum liberarunt. Nos itaque, qui ex officio suscepti re-
„ giminis metiri debemus, & pensare merita singulorum, & uni-
„ cuique respondere juxta exigentiam suorum meritorum, recensentes
„ gratiosa, & laudabilia servitia eorundem Siculorum Domino
„ Regi Stephano & nobis exhibita, terram castri nostri de Thor-
„ da Aranyos, vel etiam juxta fluvios Aranyos & Maros existen-
„ tem, quam primo idem Dominus Rex Stephanus eisdem Siculis
„ contulerat, prædictis Siculis, & suis hæredibus, hæredumque
„ suorum successoribus in recompensationem fidelium servitorum
„ ipsorum Siculorum, & pro octuaginta equis, quos ab eisdem
„ Siculis in necessitate nostra recepimus, cum omnibus utilitatibus
„ & pertinentiis suis dedimus, & contulimus, & etiam tradidi-
„ mus jure perpetuo irrevocabiliter possidendi; ut itaque hujus
„ collationis nostræ series robur obtineat perpetuæ firmitatis, præ-
„ sentes concessimus literas, duplicis Sigilli munimine roboratas.

Datum

„ Datum per manus Venerabilis Patris Gregorii DEI gratia Epi-
 „ scopi Chyanadiensis, aulæ nostræ Vice-Cancellarii dilecti & fide-
 „ lis nostri. Anno Domini Millefimo ducentesimo, octuagesimo
 „ nono, quarto decimo Kalendas Octobris, regni autem nostri
 „ decimo octavo.

Nos itaque iustis petitionibus prædictorum Siculorum nostro-
 „ rum favorabilem consensum adhibentes, recensentes maxime ser-
 „ vicia eorundem Stephano Regi claræ memoriæ patrueli nostro
 „ carissimo, Ladislao Regi illustris recordationis fratri nostro patru-
 „ eli, fideliter exhibita, & impensa, prædictam terram castri nostri
 „ de Torda Aranyos vocatam, simul cum terris pertinentibus ad
 „ eandem, Felvinz scilicet, Eörményes, Hidasteluk, Medyes,
 „ Dumboron, Mutachi, Kerechiethi, Bagun, Keurnd, Thur-
 „ da-Vár, Chiege, Igiechy, Bordog, Kerekigiház, Hory,
 „ Viteluk, Palanteluk, Fyúzeg, Bogad, Lyukiteluk, Ku-
 „ chyard, Felekház, Zeteluk, Feldvar, Ketóluk, Turoz-
 „ kon, castrum scilicet commune cum provincialibus, Chiacon-
 „ teluk Farkaszeg, & Obróhhonosa vicinitatis, & aliis omnibus
 „ earundem pertinentiis, sylvis videlicet, fœnetis, pratis, ter-
 „ ris arabilibus, & aquis reliquimus eisdem Siculis nostris, sine
 „ tamen præiudicio alieni juris possidendas, prædictum privilegium
 „ carissimi fratris nostri non cancellatum, non abrasum, nec in
 „ aliqua sui parte diminutum, ratum habendo, & acceptum de
 „ verbo ad verbum præsentibus insertum patrocínio nostri privile-
 „ gii, duximus confirmandum, in cuius rei memoriã perpetuam-
 „ que firmitatem præsentibus concessimus literas duplicis Sigilli no-
 „ stri munimine roboratas. Datum per manus discreti Viri Magi-
 „ stri

„ ftri Theodori Albenfis Ecclefiæ Præpofiti, aulæ noftræ Vice-
 „ Cancellarii Dilecti, & Fidelis noftri. Anno Domini Millefimo
 „ Ducentefimo nonagefimo primo, Regni autem noftri Anno pri-
 „ mo, quarto idus Martii, Venerabilibus Patribus Ludomiro
 „ Strigonienfi, & Joanne Colocenfi Archi-Epifcopis, Andrea
 „ Jaurinenfi, Benedicte Vefprimienfi, Pafca Nitrienfi, Andrea
 „ Agrienfi, Ladislao Vacienfi, Petro Tranfilvanienfi, Benedicte
 „ Varadienfi, Gregorio Chyanadienfi, Joanne Zagrabiensfi, Ponka
 „ Sirinienfi & Thoma Bozneufi, Epifcopis, Ecclefiæ DEI fi-
 „ deliter gubernantibus. Nicolao Palatino Comite Simigienfi, Jo-
 „ anne Magiftro Tavernicorum noftrorum, Comite Supremo.
 „ Thoma Vice-Judice Curia noftræ, Henrico Bano totius Sclavo-
 „ niæ, Folando Wajvoda Tranfilvanico & Comite Zolnok,
 „ Moyfe Comite Siculorum noftrorum, Ladislao Magiftro Dapi-
 „ ferorum noftrorum, & aliis quam pluribus Baronibus, Regni
 „ noftri Comitatus teuentibus & honores) eadem Sigifmundus
 „ Wladislaus, Mathias confirmarunt.

Hæc aurea Sedes, & audit, & eft, qua enim montes re-
 fpicit, undique per declive collium Flötzverk fibras auriloturæ
 aptiffimas ostentat, fubtus imprimis illos montes, qui ex occi-
 dentali parte Sedem auream a Comitatu Tordenfi fejungunt,
 & qua Bore & Vidol ad aureum amnem protenduntur, præfco-
 rum aurilegorum industria, aquæ ductuum, tranftrorum veftigia
 hodie confpicua funt. Mea fententia fi quæ Tranfilvaniæ pars,
 hæc certe aurilegulis undique, cumulateque difpertendis repleri
 deberet. Manifefturn enim eft, fluvium Aranyos anri arenis
 nunc etiam turgere, olim ramentis, & id genus auri maffa
 abundaffe. nunquid vero fluvij id folenne, ut alvei curfum
 nunc

nunc vertant, nunc iterum innovent, & antiquis sæpe adlabantur insulis, & novas ordiantur, ne forte in unius solum viciniae commodum, vel interitum conspirasse videantur; si igitur illa terræ strata, quæ a pluribus retro sæculis Aranyos inundavit, effoderentur, elutriationi consuetae subjicerentur, majores multo fructus numerarent incolæ, quam si montium inter viscera dubias auri venas consecuti, dies noctesque palleferent. Ad hæc: fluviorum alveis alia atque alia strata, & aggesta adcrefcunt, nec enim planum inclinatum, quo defluunt, profundius, sed elevatius esse visitur, forte non aliter, ac ubi lapidescentes aquæ novis continuo stratis sui ipsarum cursum morantur, ita fluyii dum secundo labuntur cursu nova limi, arenarum, lapillorumque congerie strata sua cumulant, patet istud e columna, solius aquæ Danubialis constanti alluvione incrustata, quam gloriosæ memoriæ Imperator Franciscus de pontis Trajani ruderibus erui fecit; putarem certe futurum, nisi a procellosa tempestate fluviorum alvei sæpe commoverentur, ut paucos inter annos suas fluyii ripas propter continuam fundi accessionem transcenderent. His itaque in stratis, hac sabuli congerie, & per plura sæculorum spatia aurea semper alveosi fundi accessione, quis nisi veritatis in pugnator negare audeat, prisicarum illarum divitiarum partem, quas olim Reges & Principes, in, & ex Aranyos legebant, etiamnum delitescere. Priusquam auream hanc provinciam valere sinam, Wolfgango e Comitibus Kemény, Majorum suorum, Joannis nimirum Principis Transilvaniae, Ladislai Gubernatoris Genitorisque sui, hæredi dignissimo, Nasonis istud occino.

*Dii tibi dent annos, a Te nam cætera fumes,
Sint modo virtuti tempora longa Tue.*

§. XI.

Abrud-Zeller

ABrud-zeller vicus nullo constanti venarum metallicarum ductu gloriatur, mineras fibris, glomeraminibus auro interstinctis eluit ad lacum artefactum, qui aquam centum sexaginta duabus molis turoiis sufficit.

§. XII.

Volkoi.

EPræalto Monte Volkoi despicenti, vallis se se obijcit; quam tres rivi iuterluunt, Valle-Sassa, hic viginti quinque, Stolniffora viginti novem, Nigelassa viginti octo molas impellunt. Mons Septentrionem procera altitudine, ingenti ruina bifidus consalutat, ferunt grandes natu Valachi, se traditione majorum accepisse, plurimas hoc ex monte divitias in Transilvaniæ Principes redundasse; culturam inobilem ostentabat cameratum opus tantæ capacitatis, ut currus quatuor equorum jugo acti facile id ingredi, & ex eo egredi potuerint, initium istius ductus cunealis decidua terræ mole conssepultum est. Venarum ductus ex Oriente, in Occidentem flexi, nunc etiam colonis propitii, in molis turoiis auri copiam non contemnendam elargiuntur, tamen novam cavaturam orsi non sint, sed antiquorum tantum vestigiis insistant; pars molarum rivo Valle-Albe, pars autem aqua lacus artefacti, qui Zalathnam respectat, promoventur; fodinæ, foramina, putei sunt facile

E
septua-

septuaginta, qui etiam hodie vivuntur; si cuniculo generali montem suffodi operæ pretium esset, initium ductus horæ sextæ acus magneticæ respondeat oporteret, & non ante, quam effossis centum triginta tribus orgiis venas montis principes oblique, decussatimque secaret. Montis altitudo, quantum e Mapa ichnographica conjectare licet, centum quinquaginta orgyas transcendit.

§. XII.

Zalathna.

Zalathna oppidum, quod Ampoi fluvius interluit, vetustissimis Regum, Principumque privilegiis communitum, nunc supremo auri Coactore Domino de *Nelman*, in Metallurgicis ad insignem eruditionem docto, simul, & ab impensa Aurariis cura consultissima, felicissimaque, multorum retro annorum illustri fama vulgatissimo, tum aliorum peritissimorum industriis & Magistratu inclytum, Alba-Carolina, qua occidentem respicimus, quinque horarum intervallo distitum, celebriores inter auri fodinas, has numerat. Facebai mons meridiei obversus ingentes præcorum conatus etiam hodie celebrat, quorum puteos generali cuniculo suffossuri, tercentas orgyas nostra ætate cavando superarunt. In ea montis parte, quam Jepore vocant, ditissimam paucis abhinc annis auri fodinam reperere, hanc Matri DEI, quam a gratiarum loco, Lauretanam dici volunt, nuncupavere; initium ductus cunealis horæ magnetis secundæ supra vigesimam, campus ipse, qui suas ubere fundit divitias horæ quartæ super vigesimam respondet, centenarius mineræ ditissimæ ducentas, vulgaris autem mineræ viginti, vel quadraginta semi-uncias elargitur.

gitur ; cum in secturas superne altius penetraverint , spes est in dies majores habituros accessiones , hæc illa fors est auri , quæ totam forte latet Europam , notum quidem est Antimonium folare , sed istud admiratione majore idcirco dignum , quod leve adeo sit , ut si molis tusoriis subigatur , flavæ instar spumæ dispareat ; sin vero igni committatur , aurum roris instar exsudat , & hoc viginti trium caratarum est. Massa metallica , ut plurimum lapidi corneo jungitur. Ex hac sinistram versus , altera hiat fodina etiam **MARIÆ DEI** Genitrici dicata , ad antiquissimam cavaturam Propesteni vergens , olim avidos fatiabat colonos , centenarius ducentas quinquaginta duas semi-uncias reddebat. infima fodina Sigismundi , a cognomine Regi vocata , olim omnibus præstantior , nunc pauper est , aurum quod fundebat , speciem calcis aureæ referebat , quæ præter duos argenti Denarios , quanta quanta aurea fuit. Vide Fig. 2. A. Propesteni præcipitium sic dictum , ad quod diversorum urburariorum operæ : B. **MARIÆ** cuneus C. secturæ variæ D. lacus ad Sigismundi cuneum pertinens E. Sigismundi cuneus F. puteus. Fig. 3. Fodinam , **DEI** Genitrici a laureto dictæ sacratam refert. A. initium cunei B. primorum locus fructuum. C. D. continuati fructus E. superne pertusa moles non sine fructu maximo.

Commiseror eorum forti , qui a multis retro annis Sigismundi fodinam inani spe cavant , his ego solatii loco vicissitudines quorundam referam , ut credita Numini spe , a cœpto non desistant. CL. Bellius ita in hanc rem : Guilielmus Gallafonius (Schemnicii in Ungaria) sæculo superiore D. Andreæ cuniculum recludit , diu , & operas fatigabat Gallafonius , & conceptam

animo optimi successus fiduciam, cum ad ultimum vanæ spes, non ære modo, sed meliore etiam valetudine bonum illum fraudarent, ergo ne ad incitas redigeretur penitus, manum ab opere subduxit. Nihil Gallisonii vestigiis territus Joannes Bapt. Voikius auri ab argento apud ærarium discriminator, contentione pertinaciore in opus incumbit; at vero, patrimonio sensim producto in summas rei familiaris angustias præceptus agitur, sed ille propositi tenax, corrogato etiam ære alieno nil in terebrando cuniculo residui fecit, verum in irritum recidere conatus omnes, jamque a metallariis desertus vix habebat, quo vitam truderet. miser, cum anulum signatorium, qui unus ex ea opum clade superabat, pignori apponit, metallicos ad resumendas operas convocat, & de successu feliciore mente præfaga, optima quæque spondet: instaurato vix dum labore, aperiunt se venæ non divites modo, sed ita procurrentes, ut constantem pollicerentur opulentiam, & crevere effossi in dies metalli redditus tanta ubertate, ut 1647. non grande modo æs alienum, quo se implicuerat, penitus dissolveret, sed etiam rei familiaris damna feliciter repararet, ut documentum hoc apud posteros extaret, munifica largitione familiam sacram Viennæ ad D. Nicolai eximie locupletavit. Nimirum studiis metallicis dediti, nunc ad pulvisculum rediguntur, nunc iterum ditantur subito, raro autem ad feros usque nepotes eundem opulentia tenorem conservare queunt.

Brafa monti Facebai oppositus compluribus annis privato-
rum solertia fossus An. 1761. e puteo SS. Petri & Pauli in
spatho plumbeo aurum obryzum dabat Ann. 1754. glomeramen
ruri, sphaeram scite effigians inventum est, appendit tercentos
septua-

septuaginta sex Rhenenses ; ferunt accolæ montem Brafa sexaginta orgiis in cuniculum generalem ab antiquis cavatum excurrere , plurimi putei parte illa visuntur , quæ septentrionem , & pagum Almasch respectat , cuniculus trium Regum aurum nunquam sine argento & plumbo reddit. In cuniculo OO. SS. tametsi fibras metallicas ita perfecti sint , ut unam 250 orgiis , alteram 182. effoderint , campum tamen *feld ort* , nondum attigerunt. Vide Fig. 4. A ingressus in profundissimum cuneum nunc obrutum. B. SS. Petri & Pauli cuneus , C. ubi aurum erutum. D. campus primarius. e e e diversæ fecuturæ F. S. Xaverii cuneus G. puteus ad investiganda uberiora. H H. II. priscorum operæ. Altitudo montis centum triginta orgiis definitur , profundum aquis scatet.

Rufina, id unum huic monti deferendum censeo : non obfuturum , si cuniculo generali operæ antiquorum investigarentur , omnes enim in ruinam abierunt , Vulgus ait fodinam hic aliquam S. Annæ existisse , cujus mineras sexaginta equorum admiculo Zalathnam excoquendas conferre solitum erat , hujus montis minere sunt antimoniales , facile decem semi-uncias argenti tribuunt , cujus marca duodecim auri denarios largitur.

Advertendum singulariter : Montes Facebai , Brafa , Rufina , metallicos venarum ductus habere omnino parallellos , quid si uno generali cuniculo suffoderentur ? Monti-kicsera viride aurum innascitur , primo intuitu , nil ab arboreo musco differre putares , bonitate quatuordecim carattas adæquat. Secturas alias , ubi de Mercurio differo , adferam , quæ omnes ætatem suam mul-

torum spatiis sæculorum vix tandem definient. E privilegiis Zalathnensium, quæ Urburariis Reges Ungariæ concesserant, antiquius nullum scio, ac sit Ludovici, adjicio istud, quod Majorum memoriam diplomatis confirmatam, omnium maxime expectandam esse censeam.

„ Ludovicus DEI Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Ramæ,
 „ Serviæ, Galliciæ, Lodo neræ Commanæ, Bulgariæque Rex,
 „ Princeps Salleritanus, & honoris montis sancti Angeli Domi-
 „ nus, omnibus Christi fidelibus præsentibus & futuris præsen-
 „ tium notitiam habituris salutem in salutis largitore. Solet a
 „ Principe confirmari, quod licite postulatur, quia scilicet juris
 „ est occupata indebite ad statum pristinum revocare, si est
 „ æquitati consonum, obtenta legitime, Regio Patrocinio robo-
 „ rare, proinde ad univertorum notitiam harum serie volu-
 „ mus pervenire, quod Nicolaus filius Kened Judex Civitatis
 „ nostræ de Zalathna, sua, nec uon univertorum Civium &
 „ hospitem nostrorum de eadem, in personis, ad nostræ Sereni-
 „ tatis accedendo præsentiam, exhibuit nobis quasdam literas no-
 „ stras patentes priori, & majori sigillo nostro in terra Uforæ
 „ furtim sublato consignatas, super libertate dictæ Civitatis no-
 „ stræ per nos concessa confectas, tenoris subsequenti; sup-
 „ plicans nostro culmini Regio prece subjectivat, ut easdem lite-
 „ ras nostras libertatesque eorum in eisdem expressas acceptare,
 „ ratificare, & novi sigilli nostri appensione pro eisdem digne-
 „ mur confirmare quorum tenor talis est. Nos Ludovicus
 „ DEI Gratia Rex Ungariæ &c. memoriæ commendamus teno-
 „ re præsentium significantes, quibus expedit univertis, quod
 „ nos ad humilem supplicationem Conradi Plebanî & Nicolaj
 „ Veyn-

„ Veynner dictæ Civitatis de Zlathna nobis in suis, nec non
„ in univerfoam Civium, & hospitem, ac montanorum nostro-
„ rum de eadem Zlathna personis porrectam utilitati ejusdem
„ montanæ nostræ de Zsathna invigilare cupientes, ut populi in
„ eadem, residentiam facientes in pacis pulchritudine fedeant, &
„ tranquillitate quiescant, ac libertatibus gratulentur oportunis, eis-
„ dem ex Regiæ Majestatis liberalitatis largidua benignitate du-
„ ximus annuendum, ut ipsi eorum posteris, omni ea libertate
„ fruamur, qua cætera montana in Regno nostro existentia
„ gaudent, & fruuntur, idcirco universis, & quibuslibet Ur-
„ burariis nostris injungimus Regio sub edicto, ut ipsi eosdem
„ populos, seu montanos nostros de Zlathna in prædictis eorum
„ libertatibus admittant permanere, nec ipsos ultra eorum præ-
„ missas libertates in aliquo audeat molestare, præsentem autem
„ privilegiari permittimus. Quarto die festi (beatæ Catharinæ
„ Virginis & Martyris, Anno Domini Millesimo trecentesimo
„ quinquagesimo septimo. Nos igitur prædictis supplicationi-
„ bus ipsius Nicolai filii Kended, tanquam justis, & modestis
„ Regio inclinati cum favore præactas literas nostras, omni
„ prorsus vicio, & suspitione carentes præsentibus de verbo
„ ad verbum insertas quoad omnes sui continentias, & clau-
„ sulas acceptamus, approbamus, ratificamus, & pro eisdem
„ fidelibus Civibus, & hospitem nostris de dicta Zlathna
„ eorumque posteritatibus nostra Regia autoritate perpetuo vali-
„ turas confirmamus præsentis privilegii nostri patrocinio me-
„ diante, in cujus confirmationis nostræ testimonium, firmita-
„ temque perpetuam præsentem concessimus literas nostras privile-
„ giales, pendentes, & authentici sigilli nostri novi duplicis mu-
„ nimine roboratas. Datum per manus Venerandi in Christo Pa-

„ tris Domini Nicolai Archi-Episcopi Strigonienſis , locique
 „ ejusdem Comitſ perpetui , aulaſ noſtræ Cancellarii , di-
 „ lecti , & fidelis noſtri , ſexto Cal. Menſis Februarii , Anno Domini
 „ Milieſimo trecentefimo ſexageſimo quinto , regni autem noſtri
 „ anno vigefimo quarto. Venerandis in Chriſto Patribus &
 „ Dominis , eodem Nicolao Strigonienſi , Thoma Colocenſi ,
 „ Ugolino Spalatenſi , Nicolao Jadrenſi , & Elia Ragufenſi ,
 „ Archi-Epiſcopis , Demetrio Varadienſi , Dominico Tranſil-
 „ vano , Colomano Jaurinen. Ladislao Veſprimienſi , Stephano
 „ Zagrabien: Regni Sclavoniæ Vicario generali , Dominico Chya-
 „ nadienſi , Michaele Agrienſi , Vilhelmo Quinque-Eccleſienſi ,
 „ Joanne Vacienſi , Petro Boſnenſi , Fratrem Stephano Nitrienſi ,
 „ Demetrio electo , confirmato Sirmienſi , altero Demetrio No-
 „ nen: Nicolao Tragurin. Stephano Phar: Valentino Macar:
 „ Mattheo Sibiricen: Michaele Scardon: & Portia Segnien:
 „ Eccleſiarum Epiſcopis , Eccleſias DEI feliciter gubernantibus ,
 „ Tinnienſ: & Corbavie: Sedibus vacantibus Magnificis Viris Ni-
 „ colao Konth Palatino , Dyoniſio Vajvoda Tranſilvano , &
 „ Comite Stephano Bubek Judice Curiaſ noſtræ , Joanne Ma-
 „ giſtro Tavernicorum noſtrorum , Nicolao de Zéch Dalmatiaſ , &
 „ Croatiaſ Nicolao de Machor Banis , Petro Zudar Pincerna-
 „ rum , Paulo Dapiferorum , Emerico Agazonum , Joanne Ja-
 „ nitorum noſtrorum Magiſtris ac Magnifico Benedicſto Comite
 „ Puzonien: aliſque quam pluribus Comitatus Regui noſtri te-
 „ nentibus & honores.

Hæc eadem Sigismundus confirmarat, dato ſuper hæc diplo-
 mate per manus Reverendiſſimi in Chriſto Patris Domini Domi-
 ni Joannis Archi-Epiſcopi Eccleſiæ Strigonien: locique ejusdem
 Comi-

Comitis perpetui, aulæ suæ, regionalisque mansionum eximiæ Cancellarii. Anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo primo decimo Kal. Mensis Martii Regni autem anno quarto.

Sæpe Tabularum quarundam mentio fit, quibus statum auri pretium deficiebatur, harum Sigismundus in adnexis Zalathnensium privilegiis ita meminit.

„ Sigismundus DEI Gratia Romanorum Rex semper Augu-
 „ stus, ac Hungariæ Bohemiæ Dalmatiæ Croatiæ &c. Rex, Fi-
 „ delibus nostris Comitibus Urburarum nostrarum in Monta-
 „ nis nostris Zlathna-bánya vocatis, nunc constitutis, & in fu-
 „ turum constituendis, præsentium notitiam habituris salutem, &
 „ gratiam. Pro parte fidelium nostrorum universonum, &
 „ singulorum, Civium Hospitium & Montanistarum in locis
 „ montanis nostris commorantium, Celsitudini nostræ exponitur
 „ gravi cum querela, quod sæpe contingeret, quod Comites
 „ ipsarum Urburarum nostrarum per nos constitutarum, medio
 „ ipsorum in primo ipsorum accessu, & introitu, universas li-
 „ bertates jura & libertatum prærogativas per Divos Reges
 „ Ungariæ nostros scilicet prædecessores, & consequenter per
 „ nostram Majestatem eis gratiose concessas, laudabilesque ipso-
 „ rum consuetudines & observantias illibate, & irrefragabiliter
 „ observare permittant, tamen exposit hujusmodi libertatibus,
 „ consuetudinibus abjectis, proventus ipsorum in auro & flore
 „ auri, secundum Tabulam & consuetudinem dictarum Montana-
 „ rum nostrarum ipsis extradere, literas etiam nostras Regales,
 „ & alia Literalia ipsorum instrumenta in suis vigoribus obser-
 „ vare reculerent, in eorum præmissarum libertatum, præro-
 „ gativa-

„ gativarum derogamen valde grande, super quo supplicatum
 „ exstitit, & eisdem exponentibus per nostram Majestatem
 „ opportune providendum est, quia nos libertatibus laudabili-
 „ bus & consuetudinibus ipsarum Montanarum nostrarum, conse-
 „ quenterque Civium, hospitem, & montanistarum earundem
 „ per quospiam nolumus indebite derogari. Igitur Fidelitati
 „ vestræ, cuilibet vestrum firmiter præcipiendo mandamus, qua-
 „ tenus amodo in antea cessantibus universis novitatibus, ac
 „ abusivis consuetudinibus per vos in contrarium præmissarum
 „ literarum prædictarum prædecessorum nostrorum, & consequen-
 „ ter nostrarum indebite introductis, & introducendis, præ-
 „ dictos Cives, populos, & Montanistas nostros, eorum
 „ justis libertatum prærogativis, gratiosis indultis, laudabilibus-
 „ que consuetudinibus supradictis libere & pacifice, absque
 „ aliquarum novitatum adinventarum, & introductarum abusu,
 „ uti, frui & gaudere permittatis, prædictasque literas dicto-
 „ rum nostrorum Prædecessorum, & consequenter nostras juxta
 „ suos vigores observando, prædictis proventus ipsorum in auro,
 „ & flore auri, eis juxta Tabulam, & consuetudinem earundem
 „ & aliarum Montanarum nostrarum & signanter Crempnicenf. &
 „ Bistricien. reddere extradere debeatis, secus nequaquam
 „ facere aufuri in præmissis, gratiæ nostræ sub obtentu, præ-
 „ sentes & jam perlectas reddi jubemus præsentanti. Datum in
 „ Keve, secundo die Festi Visitationis Virginis gloriosæ. Anno
 „ Domini millesimo quadringentesimo vigesimo octavo Regnorum
 „ nostrorum anno Hung. quadragesimo primo Romanor. 18. &
 „ Bohemiæ octavo.

§. XIV.

Nagy - Almás.

ZAlathna tanquam e specula, Cis Marufum Chrysumque procurrentes aurarias contemplanti, Occidentemque respicienti Nagy - almás obviam fit, cui Mons Brafa ad Septentrionalem plagam adjacet. (Vide supra montem Brafa) multis aquarum ordinibus, utinam pluribus, quidquid in vicinia eruitur, hic in pollinem contundunt, sed ad exiguum rivum non nisi vere & autumnis sibi prosperant, siquidem lacus montium Rudile - Baba & Petra - sak intercapedine cinctus, aggere pessimo communitus, interitum sui prænuntiat. Mineræ hujus loci Spathonpyrite, antimonio turgent, quæ non raro obryzum aurum ducriminant.

§. XV.

Pojana.

Vicus Pojana, nobile olim aurum ex monte Vertes egerebat, vetustatis testes cumuli scoriarum nunc Valachis usui sunt, nullus in puteos aditus patet, mineræ tritu faciles, tusoriis pistillis non egent, lintribus omne aurum elui potest. Anno 1742. copiosis ab imbris vena se se metallica explicuit in monte Dimbul - kupastra, e qua cæruleo lividum quarzum durissimo adnatum lapidi auro nudo, nativo interspersum vellebatur, hæc vena in occidentem porrecta diu non tenuit, in multos abiit ramos,

ramos , denique in Septentrionem declinans , sui tantum vestigia reliquit tenuissima.

§. XVI.

Porkure.

Porkure montem Csetras laudavit nunquam, nec mirum est, parem enim industriæ, quæ multum inconstans est, fructum accipit, Obryzum Porkure nescit aurum, pauxillum e tritu minerarum educit, ut primum saxa e puteis eruta sunt, ex templo ea focii se se inter partiuntur, tum quassatoris molis subigunt. Scrutabantur hi montem Valli Kureth imminentem, spem tamen omnem in decussatis, divergentibus, tantum non interituris venulis reponere coacti sunt.

§. XVII.

Staniza.

Stanizæ montes, Jesuina & Dimbul eo loco siti sunt, ut nihil, quod ad metallurgiam faceret, desideretur, aquæ eis affluunt, cædui ligni copia præsto est, plaga orientalis venas ostendat optimas, aurum habent auro montis Facebai non absimile
22. carattarum, industria & indefessum culturæ studium incolis commendandum superest. Nondum aurarias cis Marusium sitas percurri, jam ad ad Chrysum amnem adpuli.

§. XVIII.

§. XVIII.

Körös - Bánya.

Körös - Bánya elegans oppidum, tribus, Csebe, Riska, Karatz, totidem vicis montibusque imperat, atque utinam iis tantum colendarum auri fodinarum causa imperitaret, in varia enim distractis colonis, nunc Provincia, jam oppido, Regi semper famulantibus vix superat, quo montium adita scrutentur, jacent operæ! & proh dolor jam in interitum vergunt. Magna dignæ contemplatione, metallicæ montium Magura venæ, ductus metallicus latus admodum, nullibi aurum ostentat, ac in extremis, hujus ductus simbriis, quæ utraque parte simbriz, digiti latitudinem vix æquant, furfurisque instar densatum consistuntque aurum exhibent, cætera moles metallica illa est, quæ nil fructus gignit, & dicitur Kampffig, lata duas orgyas, respondet horis decimæ & vigesimæ secundæ. Ut sibi pauperes Coloni, qua possunt consulant, malunt indiscriminatim tota vicinia scrobes fodere, & egestam terram, squarum ope, quas e nivibus, & imbribus in lacunas cogunt, eluere, erant illis quidem duo lacus, artefacti, sed conservandis, vel reparandis aggeribus plebs impar, dum unde unde impensas quærit, & præstolatur, magno aquæ nisu perruptis aggeribus, quod erant, desiere. Vicinia late omnis illa propago est, quæ *Flözverk* audit, simbrarumque aurearum diversis glomeraminibus scatet, nec præter solum Olapjan huic aliud suppar. Nunquam fossor montes istos parvo cum fructu cavabit, dum societas coalescat, quæ spe in Numine reposita operas impendiis adjuvet.

Revertor ad eas, quas cis Marusium tantisper reliqueram aurarias.

§ XIX.

Ruda & Kricsur.

Ruda quot numerat incolas, tot metalli fossores, nec ullibi tota Dacia constantioris, plus emolumenti ex antiquorum puteis *der alte man* dictis hodie referunt, ac in montibus Lazur, & Kúltzen, qua vallis montes istos dividit, ordine se se putei excipiunt, cuniculi generalis, quem prisca cæperunt, exstant vestigia, aggeris item lacusque, qui antiquorum operas agebat, montes utraque parte prominentes a nemine nunc velluntur, periti tamen omnes spondent, fore, ut cultores suos ditent. Venarum ductus septentrionem inter & meridiem porriguntur. Valachus equellum suum, dicam clitellarium, parte utraque, egesta mole minerifera onerans, ex ipsis istis antiquorum reliquiis unius piseti constanter fert fructum; Molas tusorias viginti sex numerant, lacum habent, sine artis legibus confarcinatum. Kricsur duodecim molis quassatoriis operatur, utraque Kricsur nimirum, & Ruda cuniculo generali ab antiquis pertusa esse perhibentur.

§. XX.

Ginel.

Ginellii aurum albicans, quod nunc eviscerant, multo argento mixtum est, cuneum hic viginti orgiis majore

majorem nescio , putei quindecim orgiis deprimuntur , lapidi nigro , gagatis instar , subtilissimæ venæ auri , crescunt , ductus metallici pyrite multo scatent.

§. XXI.

B o j c z a.

BOjca aurum ignobile gignit , quia heterogeneis immixtum partibus , & cum primis argento , plumbo etiam intermixtum , operæ metallicæ generalem cuniculum Rudolphi prædicant , cui alter incumbit , Divæ Annæ patrociniis commendatus , in hoc fortes minerarum sulphureo illo halitu auri non inexpecte , sed plus argenti promittente discriminantur , qui *roth gulden* vocatur. putei alii Divorum Josephi , Ignatii nominibus insigniti , fossores præmiant suos , certe ubi auri qualitas desideratur , quantitas impendia facit.

§. XXII.

H e r c z i g a n.

Per antiquos tantum Patrum tumulos memorat , annis abhinc quatuor supra viginti D. Holzberg Montium Magister fructus ejus , quam coluit , fodinæ non contemptuos retulit , pluri mi putei in meridiem , & septentrionem cavati visuntur , cultura tamen propter frequentes controversias vapulat.

§. XXIII.

§. XXIII.

F ü z e s.

Füzes exiguus vicus monti Malul suas debet operas, quantos Anno 1736. spondebat redditus, tantum suos colonos fefellit: priusquam enim eximiam minerarum copiam adparassent, ædificia liquandis mineris apta exstruunt, contractis itaque nominibus, tametsi mineræ plumbeæ argentum promitterent, expungendis tamen non erant. In puteo SS Triadi nuncupato, item D. Barbaræ dicato, aurum nativum plumbagini mixtum non raro invenitur, vocantur hæ operæ *neú Trfztyan*, quod ipsum illum montem, cis cauare ceperint, e cujus aduersa parte Trfztyan, antiquorum auri fodina nobilissima suum etiam hodie cultorem ditare posset copiosius.

§. XXIV.

T r f z t y a n.

TRfztyan ab auro nativo, Lamellato constantique auri venarum ductu celebre. Locupletavit mons *Maul* ærarium regum ab Anno 1710. usque 32. posteaquam ab Avita Comitum Gyulai stirpe, Principi Brankovan, tum Chiliarchæ *Steinvillio*, denique regiis operis excolendum cessit. Non ferebat Comes Stephanus Gyulai Chyliarcha, hereditatem jure Majorum sibi debitam, detorqueri, impetravit etiam meritorum belli patratorum præstantia, & nominum, quibus obstrictum fuit totum Trfztyan, solutione, ut sibi, stirpique suæ redderetur, habent, quas

venturi nepotes Stephano ferant grates, duraturas enim in longam ætatem auri mineras, non ominor, tantum, sed adnuncio, dummodo cuniculo generali peritia metallurgica construendo, excavandoque monti insistant, nunc enim, quos contemplantus sum puteos, rapinas totidem esse, quisque recti amans asseverabit, hos si geometra subterraneus, sapiensque metallurgus rexerit, votis respondebunt omnia. D. de Bauman montis adita 1764. dimensus, terminos generalis cuniculi sapientissime definivit. Quid quod auri lotura in aditis late stratis supparet fodinæ promittat divitias, si exstructis molis quassatoriis arena, limus, mica, schistus subdiales elutriarentur. Denique, nulla Cremnicensium in Ungaria auri mineris similior, ac ista.

§. XXV.

Toplicza.

Topliczæ spem inter metumque cultæ fodinæ sæpissime suis arrisere colonis, peculiare illæ sunt, quæ suos thesauros monti Magura debent. D. Nepomuceni auspiciis fodi cæpti cunei puteique suis placere cavatoribus, vix enim extrinsecam superficiem removerunt, actutum in obryzum aurum offenderunt, cui depressiorem cuniculum S. Georgii suffodiunt, hoc egesto, cuneum profecuti nigram fibram *schwarze kluft* dictam reperiunt, quæ annis circiter novem affulsit, tum S. Michaelis ductum appellatum eviscerant, superne in se se decussantibus venulis magno industriæ commodo defudarunt, ut, fibras, ductusque mineriferos acutissimo angulo sectos facilius feliciusque profecerentur

rentur S. Mattij cuneum aperiunt , in quo quatuor tantum Principes venarum ductus videntur , durum enim saxum venulas fibrillasque omnes univit , quæ in cæteris fodinis , ubi mitiorem naturam auriferam plasmâ invenit , in partes multo pluri-
mas disperguntur.

Operis istis præfectus est D. Josephus Pock , qui ad insignem metallurgiæ notitiam , indefessam industriam suam in momenta conferre solenne habet , hic , ut Nepomuceni , Martinique venarum ductus , ad artis leges secare , transagere queat , cuneos duos , S. Rochi ex occidente in orientem , & Archiducis Petri nominatum , ex oriente in occidentem excavat , in illo , quatuor principes venarum ductus attingit , in isto conceptam spem prædurus lapis moratur . In D. Rochi cuneo Ann. 1765. mense novembri digiti latitudine obryzum aurum redundavit adeo , ut binæ operæ centum pileta facile lucrifecerint . S. Josephi , tres metallicos ductus ostentat , non sine visibilis auri interstitiis . Ad pedem Montis , Annuntiatæ DEI Genetrici dictus cuneus hocce anno divitias magnas suppeditat . Sancti Floriani puteum , qui pauper est , adjuvant Francisci de Paula , & S. Crucis reditus amplissimi , ubi sic dictum *roth gulden* per glomeramina , valoris sexcentarum semi-unciarum auri viguit , sed aquæ operis ditissimis obicem ponunt , pene inexsuperabilem .

Dominus Josephus Pock , præclarissimis conatibus montem Judenberg suffodit , & in quarzo latentem trium digitorum pulcherrimam auri molem jam persequitur , nec quisquam alius ante hunc egregiæ industriz virum montem istum periclitatus est , observavit ille profunda sua indagine montis Capite , vicinorumque

montium venarumque strata, situmque, & in animum induxit cuneum Mariæ Victoriz appellatum monti Matschles infodere, ut in montium illorum, ac imprimis fodinz, divina spes dictæ, opulentas venas offenderet, nec spe sua frustrabitur, siquidem auri visibilibus interstitia se se manifestant.

Fischer mons cuneos subtus numerat sequentes: S. Barbaræ; S. Xaxerii, hic novus præter auri visibilibus interstitia exigua præbuit nihil, sed cum longius cavando processerint, spero fore, ut sit cæteris seppar. Montis Capite fodina pervetus, constantibus superiorum annorum divitiis gloriatur, de SS. Triados cuneo istud memoriz commendandum: in superiore ejus parte puteum sex orgyiarum *abdeliffung* effodiunt, & obryzum aurum copiose reperiunt, prosequi tamen laborem nequeunt ob aeris inclementiam, cuciculum igitur generalem admovent, & duorum annorum improba fossione exantlata, hoc anno fructum simul lucrumque operarum sentiunt egregium, aurum obryzum quarzo cærulescente lamellatum, etiam fursuris instar, colore cupri^m æmulo eruitur, multa sunt interstitia, in quibus mineræ gembez *bleifchus* copiosum increfcit aurum, omnes hi Venarum ductus a meridie in septentrionem vergunt.

§. XXVI.

C s e r t e s.

C Sertes monti Bagaje adjacentes operæ ab anno sæculi nostri trigesimo inter effetas habentur, quid si aquæ machinis hydraulicis levarentur? quid si peritissimi quique in unum con-

filium momenta omnia conferrent, ad expugnandum illum lapidem
 cujus unam orgyam vellere nec centum octuaginta Rhenensium
 impendiis aut poterant, aut volebant, (x) redirent spero fru-
 ctus conatibus impensis superiores, Triadi Sanctissimæ devotus
 puteus argentum tulit *glas erz* appellatum, tam exuberans, ut
 centenarius saxæ molis facile 70. semi-uncias egefferit, in aliis
 fodinarum non paucis obryzum aurum vellebatur. Annis 1748,
 & 49. glomeramen auri repertum est, quod septuaginta quatuor
 millia Rhenensium Coactoribus suis numeravit, hic mons
 illo nomine venit, quod *stokverk* dicitur, multo plurimis fibris,
 venis, sed inconstantibus prædives, ubi ubi luperficiem elu-
 triant, aurum non contemnendo conatu eluunt.

§. XXVII.

F u r r a g e .

FOURAGE vicinæ Csertesinis operæ, An. 1756. ingens lucrum tu-
 lerunt, utinam sagax aliquis causam negati postliminio
 emolumenti reperiret, signa latentis auri montem celebrant,
 antiquorum industriæ quaqua versum singulares visuntur, ab his
 cavatus cuniculus perlongus superest, quid igitur causæ quod a
 priscis redivis cultores sui arceantur?

§. XXVIII.

(x) Tollius Epist. Itin. 4. hæc se ab Archi-Episcopo Pragensi
 acceperit refert: Hic, inquit, Illustrissimus Princeps & Archi-Episco-
 pus cum in fodina quadam tam durum occurreret saxum, ut omnem
 etiam præstantissimi chalybis vim respueret, nec ulla ratione penetrari pos-
 set, ardens lardum petræ affigi iussit, quo emollita, ferro tandem cessit.
 Felső-bányensium in Ungaria ductus metallici, ut feliciter effringi queant,
 compositis ordine lignellorum frustulis adurantur.

§. XXVIII.

Nagy - ág.

Nagy-ág montes quanto aliis humiliores tanto pauciora latentium divitiarum signa dabant, si angustiae montium, decussataque latera penitus inspiciantur, vena metallica nulla centum viginti orgyas superare potest, & tamen ab An. 1749. usque 1761 tantum auri erutum hic est, ut avarissimis etiam votis suffecturum crederetur, venæ, quæ septentrionem lubeunt, jam enervantur, nec spes melior in cuneo S. Jacobi affulget, ultra nonaginta quatuor orgyas fosso, in cuniculo Inmaculatæ Virgini dicato in septentrionem proficue fodiunt. S. Bernardi puteus quindecim orgyas depressus a superiorum annorum redivitibus multum dispar est. His ego non interitum fodinarum vaticinor, sed pauciores tantum redivitibus, & diem ex die decrecentes ostensum esse volui, nimirum, quod superius innui, divitias magnas extus horizontem per omnem Transilvaniam inveniri. Habent tamen Nagy - agentes, fibras plurimas, *kluffien*, quas divisas, divergentes, decussataque *curchjrotten* protecuti, lucrum lucro ad memoriam posterorum superaddituri sunt. Mira hæc est fors mineræ, quam specie tenuis, vel purum antimonium, vel paulillo argento mixtum diceres, gravitatis autem tantæ, ut jure in suspitionem vocentur; si igni committantur, antimonio in auras evolante argentum reliquum, auri partem maximam clarigitur.

§. XXIX.

O l a - p j a n.

Marusum trajicienti, & in planitiem Száfzjian procurrenti colles objiciuntur, qui in proceros Valachiam a Transilvania fecernentes montes desinunt, terrenum istud a Száfzjian mediæ horæ intervallo distitum Ola-pjan audit, ab auro, quod viginti tres carattas æquat celeberrimum, quæqua patet, & porrigitur, ad montes Cfora, Tartaria, *Sefibur*, & Rikita undique, & undique fibris aureis ditissimum est, nulli hic metallici ductus constantes, nulla diverarum minerarum vestigia, sed fibræ, ramenta, grana, *flözverk* auri purissimi exuberant, vix una, duabus, raro denis orgiis effossis, continuo terram aureis ramentis turgidam egerunt, si cuperent fodere profundius, fallerentur, lapis enim Vatra dictus, basis est omnis illius auræ superimminens molis, atque istius aurei Promi-conti latitudo & longitudo facile 6000° superat, optarem bonis Colonis, quorum pars major Ægyptiaca propago Zingari sunt, plures lacus, e quorum aquis sibi, suæque auri culturæ prospicerent, sunt quidem nilis, tres extemporanei, sed enim, si vitium faciant, ut sæpe fieri assolet, ab operis desistant, oportet, commodum esset per Alvincensium terras, quæ Ola-pinensium stratis simillimæ sunt, canalem ducere cujus constructio, per ipsam auri effossionem, nullo operarum damno, quin potius lucro maximo continuari, desinirique posset. Vide superius, ubi de Kôrôs-bányæ stratis disserui, & infra, ubi Rodnaviæ operas adfero, plurima in his *Flözverk* auri solummodo puritate dissimilia se se offerunt.

§.   X X X .

De Argento.

Argentum metallum est album, malleabile sonorum. Kunke-
lius mense integro argentum, & aurum aequalium dosium igne
validissimo liquata exercuit, tamen argentum nisi parte sexagesi-
ma quarta pristini ponderis imminutum est. solvitur aqua forti,
solutio cuti nigredinem adfert. Invaluit opinio argentum esse
metallum Cephalicum ex eo, quod e luna extracta cærulea tin-
ctura in epileptis non contemnendi usus esse deprehendatur,
unde mercurius lunæ ab aliquibus pro certissimo antieliptico lau-
datur, quid si autem non ex lunæ, sed adhærente huic portio-
ne, veneris cærulea tinctura oriatur. Vide de his Cl. stahlium.

Paucas in Transilvania argenti mineras dari ex eo quod ra-
ras argenti fodinas numerent, affirmare non ausim, quin potius
Ditissimi Nagy-ág, de quibus supra, putei argentum auro ita
gravidatum reddebant, ut ductilissimo auro friabilitatem parem
regulo antimonii contentum argentum superinduxerit. Bojczæ ar-
gentum filamentorum criniumque instar effossum est, hujus putei
a maxima quam de se præbebant argenti spe, frequenti plumbagine
mixti, argentiferos inter potius, quam auriferos censendi essent.
Mons Trajka horæ intervallo a Triztyan distans, quantus quantus
est, Schemnicensium in Ungaria montium mineris simillimus est,
montem istum variis antiquorum cuneis, puteisque scatentem, sed
ingentibus ruiis cultoribus suis ingratum, Clementissimæ Memoræ
Imperator Franciscus I. impendiis tanto Monarcha dignis referavit

fructum operarum ex mineris quas *roth gulden* vocant, non dubito, recepérit, argentum hoc rubeicens, ptyeiron, arsenico, sulphurique mixtum est; color Rubinum, Cynabario, & inter utrumque medium æmulatur, præ cæteris illud æstimatur, quod albo pyriti venulis rubro nigris protuberantibus, quasi colliculis Cynabarinis turget. Hæc minera igne probata conceptam de se auri spem sæpe imminuit, sulphure in auras evolante, quare ruber color, qui etiam in omni sulphuris coctura visitur, nil aliud est, quam ope caloris & effervescentiæ halituum subterraneorum sublimatum sulphur, sane ignis noster ex Cynabari, arsenico, & calce lunæ inter se commixtis mineram argenti vitream, qualis in specubus argentiferis visitur, gignit. Cser-tesini argentum *glaseræ* sulphure, & arsenico mixtum, malleabile, superius retuli, si tamen arsenicum partem compositi majorem constituat, friabile redditur. Memioi exhibitas, mihi Transilvanix mineras argenteas, quæ argentum nativum, malicum, granulatum, colore, & ductilitate plumbi referebant, sed cujus propago montis fuerint, non inoruit. Aurum e Ginel erui solitum fere sesqui altera sui parte argento turgere compertum est, color politum chalybem æmulatur, colonis tamen suis piseti quantitas non aliter, ac alterius auri boni rependitur. Kismuncselenes operæ non usque sunt jejunæ, dum in eas inquirō, septem centenarii commolitæ, & elutriatæ massæ sex marcas argenti & duas semi-uncias reddiderunt. In terra Fogaras, ad Villam *Marscbina*, divitis argenti fodinæ spes non vana esset, si coleretur.

§. XXXI.

De Cupro.

Cuprum metallum quod perdifficilibus operis e sui minera eliquatur, malleabile, elasticum, tenax, sonorum, flamma cæruleo viridi candescens, tingit aquam regiam flavo, fortem cæruleo colore.

E Diversissimis cupri speciebus copiosorem in Transilvania nescio aliam, ac quæ ex chalcopyritibus educitur, nec hi chalcopyrites aeri expositi finduntur uti pyrites ferrei, verum pro merito non æstimantur, omnis enim auro tribuitur honos, ipsa natura ignobilius istud metallum ad fines Daciæ relegavit. Mikenesti puteu SS: Simoni & Judæ nuncupatus fibras elegantissimas Cupri rosei coloris exhibet; nunc admodum, cum hæc scribere in animum induxi, D. Josephus de Pock, qui Toplicensibus præest aurariis in aditis Devæ montibus, qui occidentem respiciunt, cupri-fodinam impigre eviscerat, periculo in Docymasia suscepto, centenarius mineræ sedecim libras cupri pollicetur, massam etiam hic foditur cuprum, & copia Malachitum adfluit. Vide P. 4. §. 1. ubi ex rescripto Bocskaiano patet statos fructus e cuprariis redundasse, quæ tamen istæ fuerint, non liquet, quid olim Réz-bánya dederit mihi non innotuit, si diriores alibi erant, in Montibus Banatui adjacentibus quarantur operteret. De Vitriolo, Malachite suis in locis differam. Aurichalchum est cuprum cæmentatum liquatum cum Gálmei (y) & carbonum pulveribus. Metallum Tombacinum fit e septem elegantis, aut

F 5

perve-

(y) Galmei est lapis Calaminaris, naturalis aurichalci nescit Plinius, in Ungariâ vidi effossam massam aurichalchum scite refe-

perveteris cupri, quinque aurichalci semi-unciis, duabus flammæ Anglicani drachmis. Ad massam Metallicorum speculorum, qui cuprum, stannum, arsenicum adhibent, vitia speculorum non evitabunt, suadeo his, ut arsenici loco spiauterum accipiant, vel arsenicum cum calce ope artis præparent. Albationes, ut vocant, cupri, curiosæ hæ sunt: quatuor unciis cupri, addatur arsenici nitro fixati, & in globulos ope calcis vivæ redacti uncia semis, fusioni tertia pars argenti addatur, securius ages, si cupri ruborem, vel pumice, vel urinosis menstruis extraeris. Quid si spiritu, qui ex præparatione Bezoardici mineralis reliquus est, cupri dealbationem tentaveris? hic spiritus aurum colorem album superinducit, & ipse rubro colore tingitur, neque aurum istud colorem album in liquefactione amittit, forte hic dealbationis modus instrumentis usui necessariis accomodus esset.

Præter Cuprum Metallum nullum est, quod in sui liquefactione exquisitam adeo industriam exigat, ut jam metallurgi nil antiquius habeant, ac methodum aliquam cogitare, qua molestam fusionem minuerent, notum est apud omnes, ignes copiosissimos, frictoria innumera, sylvas integras cupri mineris exurendis immolari, multum igitur metallurgos inter agitata est, quid illud esset, quod magna impendia, laboresque molestissimos levaret, cum paucis abhinc diebus Amicus meus D. de Pol-

rentem, quid vetat æs, cadmia fossili, Tutia, magnete, Zinci minera flavescens, lapide calaminari subterraneos inter ignes ita fugi, ut aurichalcum simulet? Kircherus L. X. p. 218. refert. inter Mexicum & Darienem speciem quandam aurichalci naturalis effodi.

Polzer, cui si fata invida non obfuisent, metallurgiam Dacicam exhaustisset, ita mihi: (Denique brevissima cupri liquefaciendi methodus ad nostras etiam aures adpulit, prætermisissis ustulationibus, frixationibus, si terra bituminosa Turfacea, vel lithantraces, schisti carbonarii, cupri mineris rite commixta fuerint, omne id, quod innumeris ustulationum tædiis vix tandem obtinimus majoribus longe accessionibus definitur) nempe Petroleum Turfaceæ terræ, lythantracumque constitutum (vide infra ubi de his ago) intensiore utique flammæ vi, quam vulgaris ignis nec æmulari poterit, carceres illos divellet, quibus arsenicum, & heterogeneæ partes conclusæ mineris cupri officiant. Carbones fossiles, terras turfaceas Transilvania ubere subministrabit

§ XXXII.

De Ferro.

Ferrum metallum Cinereo album, durissimum, malleabile, elasticum, scintillans, longissime post caulescentiam liquefcens, abit in vitrum prasinum, colorem aquæ forti conciliat fuscum, solvitur facillime omni sale, nulli e temperatis, vel frigidis climatis deest, minerarum omnium vel comes, vel præcursor, ipsius hydrargyri, quod amalgamari cum ferro sine artis ope nequit, familiaritatem subtus terram ambire testatur Cinabaris, quæ frequenter cum minera ferri in eodem subjecto reperitur, quin, difficulter aliquod statues corpus, quod ferro careret, nulli sunt vegetabilium Cineres, e quibus Magnetis ope ferrum non prolicias, erant, qui e sanguine humano, calcinatis ossibus, uribus

urinæ sedimento, integrisque animalium insectorumque corporibus crematis, ferrum eductum ostentabant, erant, qui in Cranio humano, Vesicæ calculo, in terra calcaria aquæ pluviatili in-hærente, ferri molleculas detexerunt. Optimum istud vitæ, pessimumque instrumentum ut loquitur Plinius ubique suppetit. Transilvania divites ferri-fodinas unam in Provincia Vajda-Hunyad, alteram Tordeni celebrat, erutum ex illa ferrum Principe loco, Hunyadense, ex hac effossum Toroczkenfe audit.

§. XXXIII.

Administratori Provinciæ

Vajda-Hunyad.

S. D. D. Philippo de Kern

Felicitatem.

MUltum invicem agitavimus, ad quæ retro tempora Ferrariorum V-Hunyad, vicinarumque incunabula referamus. Tatu-larium, quod Tibi præsto est, trium tantum sæculorum meminit, plebs late omnis Hebræam gentem eas inchoasse vulgat, forte vicus ille vester nunc Thalmis, olim Thalmud audit, vocum affinitas, & quam Decebalus cum Hebræis consuetudinem habuisse legitur, jus quoque istis condendæ Civitatis in Transalpinæ Valachix angustis concessum, vulgi opinionem utcumque firmant, si præterea Volmerium & Ulpium cum Zamoscio vestræ Provinciæ adnumeres, etiam auri coactores apud vos floruisse ultro cedam. Nihil tamen adeo in rem nostram facere autumno, ac monumentum, quod ex Ostrovii pagi vestri non ignobilis ruderibus erutum est, en ipsum: I. O.

I. O. M. D.
 PRO SALVTEM BASS.
 AQVILÆ ET GAI GALANI
 EX COLL. FABR DEC. IIII.
 V. S. I. M.

Viden! Collegium Fabrorum, nunquid famulas Ferrarias censuerit? utique pro Fabrorum Collegio illam intellegam sodalitatem, quæ ferrum exercet, collegia siquidem nobilioribus metallis præposita, metallorum nomina signabant, ita A. A. A. F. F. Coll. Aur: Aur: Lustralis Coact: Exactores dici, scribique volebant. Confirmat ista Zamościus, qui vestros montes, non Portam Ferream, ut nunc vocare soletis, sed Portas Ferreas ab omni retro antiquitate dictos fuisse, contendit. Nempe Collegium Fabrorum ad Portas Ferreas ditissimos ferri montes a Romanis institutum est. Definivimus igitur originem Ferrariorum? quantum conjectare fas est. Perge porro Vir Illustris munere, illustrior doctrina, ut cepisti mecum communicare, & quam pollicitus es curam in Ostrovii rudibus collocandam, maturare velis. Vale.

MONS ille, qui a pluribus sæculis marti famulatur, pagus Gyallar aditus in Orientem prospectat, & Kropilele nuncupatur, distat a pervetusto Oppido Vajda-Hunyad duobus miliaribus. Binæ Monti huic fodinæ insunt, Antiqua, & Nova dictæ, illa in cuneum centum viginti orgiis procurrit, & superne in altitudinem viginti orgiarum hiat, ductus enim metallicus in altitudinem montis affurgit, ista cæpit Anno 1743. & centum triginta orgias magnis impendiis, exiguis redivibus fossa,
 hodie

hodie tamen cultoribus suis arridet, quia 1755. sagaci consilio cuniculum in atiquæ fodinæ ductum pertuderunt; Venæ martiæ in Boream vergunt, quarum densa, lata, cumolata adeo moles est, *Stockverk* dicta, ut octonis vix orgiis definiatur, Meridiem suppare Venæ respectabant, sed multum imminutæ sunt, quia nimium excisæ; e centenario mineræ decem inter horas percocto, puri ferri viginti sex libras educunt, centenarii pars vigesima purus ita Chalybs est, ut hunc sine negotio Cyclopes qui præsumt operis secernant. Præterduenti Cierna, quinx adjacent officinæ in quibus ferrum exercentes.

*Brontesque steropesque & nudus membra Pyrachmon
Dum inter se se multa vi brachia tollunt,
In numerum, verjantque tenaci forcepe massam.*

perticas ut plurimum costant, vltibus vulgi necessarias. Sunt inter has officinas, quæ duobus malleis, totidem fornacibus, quin etiam ternis liquatoris instructæ sunt, sunt aliæ, fluvio Govasdia obnoxia, hæ copiosiore igne, paucioribus malleis ferrum adglomerant. Jurisdictioni Domini Vajda-Hunyad subsunt & illæ ferrariæ, quæ in Sede Szasz-Város prope pagum Sebes-helly aqua cognomine propelluntur. Mineræ Hunyadenses quarzo, rubrica, ochra lutea scatent, flores ferri perperam vocant incolæ superficiem minerarum adnatum Antimonium fibris capillaribus sparsis, specie *glas erz*, flores enim ferri statuo similes stalactiti spatoso, neque tamen stalactites sunt die *Tropffstein*, quia hic ferro caret, flores autem ferri plus media sui parte ferri sunt.

Quoniam provida metallurgorum sollicitudo non tantum exquisitam fodinarum culturam, & absolutos operarum ad omnem legis artem institutarum ordines persequitur, sed alta indagine in venturos etiam nepotes fructum, & emolumentum industriæ derivare parat, Domini Fiscalis Administer Philippus de Kern, Ferri fodinam referat in territorio pagi Telek, ut vertentibus annis usui esse queat. Jam quod ferrarias hæcæ adinet, nil mihi superat. Arcem p̄p̄v̄etus opus lustranti placuit inscriptio literis Gothicis abbreviatis, authorem operis exhibens. Magnificus Joannes de Hunyad R. H. Gubernator An. Dñi 1452. hoc opus fieri fecit; ubi nunc ferrum adservatur, olim comitiorum sedes erat, parte una interne locus ita excavatus, & elaterio tensus est, ut quicumque huic insistere juberetur, contorto elaterio casum faceret, quo in frustra sectus, animam efflaret. Plurima per omnem arcem Gentilitia signa Corvini & Szilagii visuntur, in Sacra ædicula, quam pia liberalitas Domini de Kern icone DEI Genitricis elegantissima, atque plurimo ad rem sacram ornatu dotavit, exedra visitur, e qua olim D. Capisfranus pro Concione dicere solitus erat. Meminerint accollæ Privilegii quod Isabella Regina Anno 1542. confirmavit, & in quo copiose, luculenteque ostensum legi potest, officium Auricampforatus Provinciæ Hunyad, & Districtui Haczeg perenne ab antiquissimis Regibus, Principibusque privilegium concessum esse. Adjicio sententiam Isabellæ ex autographo descriptam, omissa, ut brevitati consulam, testium, testimoniorumque multitudine.

„ Nos Isabella DEI Gratia Regina Ungariæ, Dalmatiæ,
 „ Croatia &c. Damus pro memoria, quod cum fideles nostri,
 Uni-

„ Universitas Nobilium Districtus de Haczeg Comitatus Hunyad,
 „ Egregios, Michaelem Veszei, ac Franciscum de Szent-Laszló
 „ Comites Comitatus, & Castellanos Arcis Hunyad, qui causam
 „ infra-scriptam in persona fidelis nostri Magnifici Valentini Therek
 „ de Ennyng Domini videlicet ipsorum tractaverunt in præsen-
 „ tiam Reverendissimi in Christo Patris Domini Patris Georgii
 „ Episcopi Ecclesiæ Varadiensis, & in hoc Regno nostro Transil-
 „ vaniæ locumtenentis Regii, traxisset in causam, & eadem
 „ causa coram eodem locumtenente nostro Regio, diu venti-
 „ lata tandem per viam appellationis in præsentiam nostræ Ma-
 „ jestatis una cum attestationibus, & fassionibus testium infra-
 „ scriptorum; *super eo, utrum* Comites & Castellani dictæ
 „ Arcis Hunyad, ad Auri campsonem, quam ad eandem Arcem
 „ Hunyad juxta antiquam libertatem, & consuetudinem eiusdem
 „ arcis, & dicti districtus Haczeg, ac indultu Divorum Regum
 „ Ungariæ exercere, tractare, & facere habent, possint ex
 „ arbitrio libero auri-campsores juratos pro tempore substituere,
 „ & auri-campsoni Campsores ea conditione præficere, ut si
 „ qui furtim aurum cambirent, pro lucro privato non mani-
 „ bus eorundem Castellanos administrarent, sed aliis causa
 „ negotiandi divenderent, ad accusationem eorundem auri cam-
 „ psonum illos cujuscunque conditionis sive Nobiles sive ignobiles
 „ existerent, invadendi, capiendi, & in persona, rebusque
 „ puniendi, mulctandi & damnificandi habuissent potestatem,
 „ nec ne? per solitam formam juramenti factis & celebratis de-
 „ ducta existisset, quarum quidem attestationum pro parte di-
 „ ctorum Comitum & Castellanos, executionum series est ista.
 „ Nobiles Gregorius Pesthesi de Némethy, Vice-Comes Comi-
 „ tatus

„ tatus Hunyad Petrus Batthyek de Batthyek-falva, Joannes Chen-
 „ theri de Pestez, Nicolaus de Zalasd, Petrus Pesthesi de
 „ Némethy, Stephanus Feyer de eadem Némethy, Paulus de
 „ Hordad, Martinus Chazar de eadem Hordad, Benedictus de
 „ Kis-barcha, Lucas litaratus de. Hordad Notarius Comit. Hu-
 „ nyad. Gregorius Barchay de Nagy-Barcha, Benedictus Nagh
 „ de Rakosd, Sebastianus de eadem Rakosd, Albertus Pethev
 „ & Joannes de eadem Rakosd, Lucas & Stephanus Pethev,
 „ Ladislaus Barla, Franciscus Farkas, de dicta Rakosd, Jo-
 „ annes Synka de Sz-Király, Michael Thoma de Poynicza,
 „ Thoma Porkalab, Kenezius de Poynicza, Paskota, Ke-
 „ nezius de Regecze, Dan. de Zalasd, Joannes de Cherbel,
 „ Nicolaus de Nadasd juratus auri campfor, Joannes Kolzta
 „ de Fereche Chenezii in eisdem possessionibus commorant:
 „ Petrus Nagy de Berecz, Petrus Jus, de Ohába, Abraham de
 „ Nadasd, Petrus de Monyarosd, alter Petrus de eadem Mo-
 „ nyarosd, Michael Birchy de Zalasd, Ladislaus Radvalia de
 „ Pestes, & Petrus Zyn de Brete-Jara Kenezii jurati, Andreas
 „ de Farkadin, Michael de Wid, Nicolaus de Mazed, La-
 „ dislaus Barbath, de Barbathheyre. Ad fidem eorum DEO
 „ debitam, fidelitatemque nobis & Sacræ Coronæ Regni obser-
 „ vandam, seorsim & singulatim interrogati falli sunt eo modo
 „ quomodo scient, quod officiales Castri Hunyad semper juratos
 „ auri-campfores constituendi, & ea libertate usi fuissent, ut
 „ quoscunque illi Jurati auri-campfores, ratione furtivæ auri-cam-
 „ psonis eisdem Castellanis accusassent, sive fuissent nobiles seu
 „ ignobiles, tales omnes capiendi, mulctandi, & puniendi habuif-
 „ sent facultatem. &c. &c. Item Item &c. &c. Perlectis igitur
 „ per ipsum Magistrum nostrum Prothonotarium (hic fuit Ma-

„ theus de Pernyes) &c. &c. Ob hoc idem Magister noster
 „ Prothonotarius, eo modo, uti præfati Comites Castellani
 „ & O.fficiales Castrî Hunyad tam præfentes, quam futuri pro tem-
 „ pore constituti, auri-campfores quos voluerint, homines
 „ tamen probitate vitæ integros, non injuriosos, non malevo-
 „ los, non suspectos, in terra & Comitatu Hunyad educatos, &
 „ probam ac honestam genealogiam habentes pro tempore sub-
 „ stituendi, & de fidelitate nobis, & filio nostro carissimo, no-
 „ strique successoribus, ac demum Dominis ipsorum & aliis
 „ quibus congruit præstanda, eorum juramentum exigendi & re-
 „ cipiendi, & præterea quoscunque jurati illi auri-campfores de
 „ furto auri accusaverint, si rusticus fuerit ad accusationem
 „ unius auri-campforis jurati, si vero nobilis fuerit, ad accu-
 „ sationem duorum juratorum auri-campforum illos invadendi,
 „ capiendi, mulctandi, puniendi, & de rebus eorum mo-
 „ bilibus & se moventibus consuetam portionem habendi, pro
 „ se tollendi & auferendi habeant potestatis facultatem. Judica-
 „ vit, decrevit, & commisit, imo decernit & Committit
 „ harum vigore & testimonio literarum. Datum Gyivle Quinto
 „ Die termini prænotati Anno Domini Millesimo quingentesimo
 „ quadagesimo secundo.

§. XXXIV.

Toroczko.

Toroczko, Ferrariæque cognomines Illustrissimæ, & pervetustæ
 stirpis Baronum Toroczkaï hæreditas, quam partis sago,
 togaque meritis, a proavis Celleis nempe Comitibus acceptam
 ad

ad nostram usque ætatem, felicissimam conservaverunt, tanquam si ipsa natura parens ferrarias idcirco famulas eis adcenfisset, ut semper aliquem e suis numerent, qui rei militaris scientia emineat; qualem GREGORIUM partis bello superiore facinoribus læti hodie suspicimus. Montes ista numerat copiosissimo ferro turgidos, qui Provinciæ Tordenfis latus occidentale ambiunt, coloni, qui fodiendis his mineris locant operam, nil solliciti, ut horizontalibus cuneis, gravissimum alioqui fossionis onus imminerent, puteos confusis, perturbatisque foraminibus, decussatos hos, illos cochleæ deformis instar, & ni aquæ mole præpediantur, triginta orgiis profundos cavant, effringunt; quantis cum fatigiis id eis veniat, vel inde patet, quod effossam mineram humeris suis efferre cogantur, & ruinæ periculum immineat sæpe manifestum, nam petras duras aspernati, molliores postquam evulsere, ruinis actis puteos frequenter dehiscere compertum est, ad hæc: tota ætate fodinas non colunt, cum ad eas hyeme remeant improbo labore, id primum repurgare, quod injuria temporis dissipatum est, coguntur. Belli isti cavatores non facile ulli alienigenæ montium aditus invisendos referant, magnos rati, non ferri, sed auri, argentique thesauros nepotibus ventura cum ætate fœneraturos illic latere, en tamen illos meliore longe notitia, ac ipsis incolis cognitos discriminatosque!

E literis quas donationales dicimus Baronum Toroczkaï Anni 1568 palam fit: a Rege Joanne, plumbi loco, quod argento dives erat, non sine pactionibus statutaque conventionem pecuniam numeratam Baronibus Toroczkaï dependam esse, connubium hoc lunæ cum Saturno in ipsis visceribus Martis inventum,

diu hostiles inter tumultus delituit, cum Anno 1719 iterum suos ditaret colonos, tandem Venis multifariam divisit Mars Victor ferreas tantum mineras largitus est. Nunc indice digito signemus montes, lustremus interiores aditus, quid spei adpromittant, definiamus.

Quisquis montes istos perveffigare paras, in majorem & minorem Fogol-Bánya puteos offendes, primus in ipso montis cacumine ceptus, ætate longa in ruinam abiit, alter quadraginta orgyarum intervallo multis antiquarum minerarum tumulis se se manifestat, subtus hunc non ante multos annos cuneum egerunt incolæ, sed missas fecere operas, quia antliis triginta orgyas depressis aquam levare fuit permolestum, nec ligni cæduli copia suppetebat, quo cuniculum fulcirent, peritorum judicio in his solummodo cuneis puteisque plumbi argento divitis venæ perquirendæ essent, nec alibi minore damno cuniculus generalis utrumque Fogol-Bánya subtus consalutaturus effoderetur.

Ex Fogol-Bánya ad Bokovil siti meridiem respiciunt putei, propior vallem fodina hiat, e qua rivus non exiguus manat, Anno 1737 decumanus centum ipsas orgyas labor ex nudo schisto retulit nihil. Superius montis Bokovil latus cum emensus fueris, in Vernyes-Bányam advertes, in hac glomeramen plumbeo argenteum suos recreavit colonos, sed ipsum etiam in ferri mineram desiit; in orientali montis plaga Pirze nuncupata Anno 1719 ductus metallici plumbeo argentei schisto adnati effodiebantur, celebriores inter puteos erant Mézfáros & Lakatos dicti, quorum ferreæ mineræ, plumbo & argento factæ Annum ultra 1720 non redundarunt. Qua Vidol pagus pone fluvium
Ara-

Aranyos affurgit, inconstantibus Saturni deliciis Chiliarcha Steinvillius valedixit; igitur in comperto est, ductus plumbeo argenteos, qui constantiam polliceantur, nullos fuisse inventos, quid quid spem metalli pretiosioris excivit, omne id globis, glomeraminibus, extemporaneis fibris, mineras ferri interfecantibus definiebatur, quid subtus horizontem adigendi cuniculi, sique magna profunditate cavandi promitterent, ominantur nonnulli purioris cujus cujus metalli mineram reddituros. Præter recessitos plures supersunt putei, his veniunt nominibus: Terð-bánya, Györgyes-bánya, Seyda-Bánya, quorum postremus arrideret magis, quod etiam mineræ ferreæ argenti feraces sint, ni aquis scaterent. Precarer bonis omnibus, ut ex Toroczko itinere mediæ horæ in montibus Bujaker, Oklos meliora scrutarentur; quid quod Fogol pagus in contiguo monte tumulos metallicos ostentet, quos patres nostri congefferunt? his illi e montibus aurum eviscerabant, ipse prisorum aquæ ductus vetustissimæ, ejusque copiosæ admodum auri loturæ non obscurum indicium est, vel certe solerter necessum esset secernere, discriminareque mineras illas, quæ puriora metalla ferro sociarunt, ut sine ferri detrimento pretiosius inde metallum eductum fænorì cederet, nec factitatum esse dubito, an fiat? in aprico non est. Ustrinas unde-viginti, malleos tres supra viginti numerant, plures numerarent, si aqua ad impellendos malleos afflueret copiosior, sed neque sylvæ iis suppetunt, e quibus ligni cædui copia exuberaret, nihilominus copiam ferri votis supparem singulis annis eliquant: Suadeo Cyclopiibus istis propter œconomiam lignorum; ut ad faciliorem reddendam fusionem terram Alkalinam adhibeant, optima foret Margá, Mergel dicta, quam etiam in adstitis montibus copiosam reperiunt, secus utique fusio solis carbonibus instituta sylvas depascit

oportet. In territorio Madarasz Sedis Cſik, ferrariæ Cæfareis olim impendiis colebantur, veteres in Sz-Tanáſ reſtauravit Heroæ vir Nobilitatis ꝑ D. Apaffi, cur ſubinde has etiam miſſas fecerint, ignoro, vicina late omnis mineras ferri ditiffimas oftentat. Radnaviæ ferrarias celebrabant olim confines Valachia, Moldaviaque, egeſti ſcoriarum tumuli ingentem ferri acceſſionem fuiſſe, luculente nunc etiam prædicant.

Chalybs optimus puriſſimum ferrum eſt, conſtat experientia, ferrum igne vehementi candefcens ſi in aere lentiffime refrigerſcat, valde molle flexileque reddi, ſi vero aquæ frigidiffimæ illico immergatur, tunc ſubito compreſſæ partes, & in arctiores nexus adactæ ferrum duriffimum, & rigidiſſimum efficiunt; liquores, quibus rigidiſſimum ferrum immergitur, arcana ſunt ſaborum, optima ſunt illa, quibus ferrum alcalino reſinoſis temperant, idcirco cornua, ungulas, fuliginem, ſalem adhibent, duriffimum iterum chalybem mollem reddunt admixtis iis, quæ abſorbentia vocant, cum rubigine ferri chalybs in cæmento detentus evadit molliſſimus. Non poſſum non adjicere pauca ad rem chemico medicam ex Cl. Boerhave par. 3. operationum chemicarum proceſſu 167.

Ferri communis, inquit recentis, nullo modo rubiginofi, ſublimiter limati, unciis duabus admifce vini Rhenani (cur non potius Tokaini) generoſiſſimi uncias viginti quatuor, digerantur in calore per tres quatuorve dies, sæpe invicem partes exagitando, dein requieſcant viginti quatuor horis, ſupernatans vinum nigreſcens percoletur. Purum vate arctiſſime clauſo ſervetur, erit ſapore aramenti ſubdulci ſtipſico, reſiduo novum vinum eodem modo tractandum affundatur; prodibit quidem ferratum
vinum

vinum, at nullo modo conferendum præcedenti, cogitavi ait Boerhave, hoccine sulphur esse; metalli potabile, debilitati naturæ unice succurrens? jactato auro potabili infinities melius. Apparet hinc, esse in ferro partem in hoc leni acido, fermentato, oleoso, vegetabili solubilem, alteram quæ non soluta manet in eodem. Prior pars est sumum remedium: mihi hætenus cognitum in arte & natura, ad instaurandam vim hamatopojeticam corporis humani, quoties hæc sola ex debilitate nimis laxorum solidorum, & humorum, minus levi, aquosa frigida inerti indole exoritur. si ullo experimento probatur eximia potestas metallorum, certe hoc unico demonstratur, neque enim ulla rei vegetabilis, animalisve virtute, nulla victus regula, id quis efficiet in casu dicto, quod hoc marte conficitur. Nocet, ubi vires vitæ nimix seu ex firmis, seu ex fluidis. Hætenus Boerhave.

§. XXXV.

De Stanno.

Stannum Metallum album, malleabile, flexile, levissimum, tenax, stridulum, ante candescentiam liquefit, abit in vitrum luteum, solvitur in aqua regia colore luteo. Est quod mirere, Stannum in Transilvania non dari tantum, sed affluere, annis abhinc circiter viginti, e Sedibus Siculis Zalathnam complures libræ chrystallorum stanni *zmkraupen* allatæ sunt, quarum centenarius in Docymasia quadraginta quatuor libras primo statim experimento adpromisit, suatum est Siculis, ut in opus incumbant, sed illi agriculturæ cupidiore, metallurgicas operas

oderunt. Mihi ipsi præsto est Siculica ista Chrystallus, complures libras appendit, chrystallis multo plurimis, irregularibus, pyramidalibus fusco-nigris concreta, superficie politissima, particulis in pulverem contusis rubentibus. Arenæ fluminum ab auri locuræ reliquæ manifestum indicium latentis in montibus stanni præbent, granatis enim stanneis mixtas sæpe contemplatus, granatos istos a ferreis multum dispare, stanneos esse defini. Qui stanneis mineris quærendis locaret operam, meminerit in Bohemia albam chrystallum spathaceamque effodi, vulgarem mineram, esse fusco-nigram, quasi ærugini fulginique mixtam, rubram stanniam, omnem esse factitiam, nigra enim chrystallus prunis imposita rubet. Stannum Anglicum optimum est, sed hujus pars aliquota vel cuprum vel Zinkium est, addito regulo antimonii, quare mirum non est stannum Anglicum sonorum esse. Quo sæpius, stannum in grana dissolveris, tanto purius obtinebis, vulgare enim stannum omne artifices plumbo vitare solent. Quæ hoc stanneo metallo scientia medica conficit, ita caute tractentur, tanquam illud Boerhaveanum identidem sibi quisque occini audiret: p. 475. Minus amo hoc metalium, tutiora præsto sunt eidem proposito.

§. XXXVI.

De Plumbo.

PLumbum albo-cærulescens metallum, flexile, tenax mutum, ante candescentiam liquabile, solvitur in aqua forti, non item regia, saturnus iste corneus vehementi igne coctus abit in vitrum flavum, smaragdinum autem colorem accipit, si Plumbi cineribus, non lythargirii, pars subdupla silicis albi, arenæ vitre-

vitrescentis, aut pyriticæ addatur, cum felle vitri facilioris causa liquationis. Vide Kunkelium in arte vitriaria. Ex plumbo resultant lithargyrium, Cerussa, minium, sacharum saturni, quæ notiora sunt, quam ut referam. Solaribus in Transilvania fodinis, Saturnus amicissimus est. Galena *bleiglanz* passim ubivis visitur. Galena hæc particulis cubicis majoribus minimis tessulata, punctata, striata venarum ductibus se se miscet, quid autem causæ habeant communes illæ metallurgorum in Transilvania querelæ saturnialium divitiarum inopiam causantes? ignoro, Transilvania profecto plumbi dives est, non contemnendas divitias Kismunziel præberet, si pluribus operis coleretur, vicus est pone Dévam trans fluvium Maros situs, vicus alter Purza dictus, Illye-Dobræ aditus, quantus quantus est, plumbum est, neque plures duabus semi-unciis argenti, & triginta denariis auri mineræ istæ plumbeæ reddunt. Felix cum saturni divitias meditor, nuntius adlabitur, offenbanyæ duraturam in ævum plumbi fodinam repertam esse, jamque eviscerari.

Rodnav.

Ignatio e Comitibus Ibarra S. & F.

GAudeam, an doleam metallicis Rodnaviæ operis Te præesse? exploratum habeo: a multis retro annis spe impendiis nunquam respondente aditos cavarj montes, fallor, an illico Tibi suos abdita montium thesauros explicabunt? nodum perdifficilem ista tibi contexuit provincia, sed Tu doctus Majorum Tuorum fide, quam clementissimæ memoriæ Imperatori Carolo Genitores Tui testati sunt, lucri loco habes, ut AUGUSTISSIMÆ Domui morem geras, & erit hæc Tibi provincia nunc

meritorum seges, subinde præmiorum. At enim quod Tibi de opere meo iudicium? montes eosdem scrutamur pari consilio, dispari studio; Tu evisceras, ego evolvo, Tu legis effossam mineram, ego scribo; Rodnaviam incolis, an apte excolam, Tuo desiniam iudicio; si quid emendandum censueris, cogita me GERSTORFFII discipulum non fuisse, Sol hic metallurgorum est, utinam umbra ejus essem, cujus radiis Daciam omnem nunc illustrari boni omnes gratulamur. Vivite uterque DEO, Regi, & Regnis incolumes. Vale.

Celebres a multa retro ætate Radnaviæ prope Bisztricium, quæ Saxonum Civitas ab amne præterfluo nomen sortita est plumbi fodinæ coluntur, quæ mea quidem sententia celebriores, quam ditiores fuit, & si spes sola divites reddere potest, nil his ad felicitatem addi posset, verum complures annos præterituros ominor ante, quam reditus spei conceptæ respondeant, mirabitur hæc Lector aliquis, & Krekviczium opponet in sua Topographia plorantem, (quod nemo sit, qui Bisztriciensium thesauros, aurum, atque plumbum, argentum & mercurium, Proserpinam videlicet e Plutonis regno eripiat) ita ille. sit ita, quis oro, duraturos in ævum labores ordiatur, & iis in locis, quæ continuis Tartarorum incurfibus obnoxia erant? quis decumanos in incertum fodiat puteos quandoquidem illi ipsi, quos nunc egerunt, ditissimi censentur, si paucas libras plumbi, unam & mediam semi-unciam argenti adpromittant? Quæ societas pecuniam constabit ad fulciendas operas metallurgicas? vel quæ illa fuit ex omnibus retro temporibus, quæ plagæ Rodnavensi divitias debeat suas? Ast privilegia Tribui Zalathnensi concessa 1428. meminerunt: ut aurum methodo in Tabella Radnaviensi notata redimatur? igitur propalam

palam est Radnaviam ab auro celebrem fuisse? nequaquam, quin potius in eam irem sententiam quæ ait: ingens propter commercium ferri (hic enim olim ferri præstantissimi fodinæ complures erant) Moldaviæ, Valachiæ & conterminis gentibus administrati, diverſorum aureorum numerorum species irrepiſſe, quibus ordo Tabella Auri Rodnavienſis dictus, conſtituendus erat. Ætatem Radnavienſium fodinarum non tamen culturæ exordium, ex diplomate, quod adnecto, metiri licebit

„ Nos Ladislaus Wajvoda Tranſilvaniæ & Comes de Zonuk
 „ præſentium per tenorem ſignificamus quibus expedit univerſis,
 „ quod ab hac hora, & die magna, Dominum Carolum Dei
 „ gratia Regem Ungariæ cognoviſimus, & recipimus, in Do-
 „ minum noſtrum naturalem, legitimum, & eidem fideliter affu-
 „ mimus, tanquam Domino noſtro ſervituros in perſona propria
 „ & propinguis noſtris univerſis, qui noſtrum voluerint conſi-
 „ lium acceptare, & aſſiſtere eidem in omnibus, auxilio, &
 „ potentia, quantum habebimus, & habemus, & tacto Vivificæ
 „ Dominicæ Crucis ligno in manibus Venerabilis Patris Domini
 „ Thomæ Archi-Epiſcopi Strigoniienſis promiſimus fide data,
 „ quod quâncunq; Dominus noſter Rex ad partes illas venire
 „ volnerit, ubi nos erimus, cum omni honore & reverentia,
 „ ſicut decet, Dominum noſtrum recipiemus, & in omni ſecuri-
 „ tate eidem fideliter ſerviemus, coronam etiam Regni ſui ad di-
 „ em aſſignatum, ad octavas S. Joannis Baptiſtæ eidem reporta-
 „ timus, vel ſi idem Dominus noſter ante prædictum terminum
 „ quâncunq; ad partes Tranſilvanas venerit, eidem exhibe-
 „ bimus, & reſtituemus, ita tamen quod ipſo die petitiones
 „ noſtras

„ nostras porrigemus , & petemus per Regalem munificentiam
 „ nos diligi , & remunerari , sicut decet per Regiam Maje-
 „ statem. Item promissimus ei restituere , & remittere *Argenti-fodi-*
 „ *nam de Rodna Comitatum* - - - - - Comitatum de Seybuno ,
 „ Comitatum Siculorum , Villas , Dées , Clufz & Zeheli cum offi-
 „ cio Cameræ , quæ in iisdem villis haberi consuevit. Ad quæ
 „ firmiter per prædictum Ladislaum Vajvodam tenenda & atten-
 „ denda , nos Omodeus Palatinus , Magister Dominicus sub pœna
 „ perjurii obligamus , sub vivificæ Crucis ligno Domini , una
 „ cum prædicto Ladislao Vajvoda , Venerabili Patri Domino
 „ Thomæ Archi-Episcope Strigoniensi , ac Religioso fratri Dyo-
 „ niso Lectori de Ordine FF. MM. Venerabilis Patris & Do-
 „ mini fratris Gentilis DEI gratia Ecclesiæ S. Martini in Mon-
 „ tibus Presbiteri Cardinalis , Apostolicæ Sedis Legati , pœnitentia-
 „ rio , & Capellano , corporaliter præstito juramento. In cujus rei
 „ testimonium , & perpetuum firmitatem nostro , ac dictorum Omo-
 „ dei Palatini , & Magistri Domini Sigillis , Præsentes literas
 „ fecimus communiri. Datum in Segnedino feria quarta proxime
 „ post Dominicam Judica Anno Domini Millesimo tercentesimo
 „ decimo. Ex his liquet argenti-fodinam Radnaviæ 1310 floruisse.
 „ Vide supra pag. 15. nec dubito ista lecturi , annum restitutæ Regi
 „ Carolo Coronæ desinient consultius.

Montes quibus thesauros tot tantosque inesse vulgus crepat,
 his nominibus veniunt : *Benyés , Gócze , Gyalupopi , Blasa , Gya-*
lukorni , Magura , Kormai , Szent-Györgen. Ductus horum metallici
 affines illis sunt , quos probe *geschike* vocant , nunc in medio
 montium undantes , *schwebend* , nunc in longum , latum cumulati
stackverk jam in glomeramina & nidos , vel subitus repentibus fibras
 disje-

disjectæ *flözveis* se se multifariam dividunt. Mons *Benyes* generali cuniculo centum orgyas exporrecto, nec tamen campum metallicum attingente suffossus est, ita præcipiti altitudine affurgit, ut profundioribus cuniculis suffodi queat, inter celebriores veniunt, SS. Barbaræ, Nepomuceno Antonio dicati; postremi duo, diversam a primo venam persequuntur, copiosior etiam horum est minera, ast illius, auri ditior. Ductus metallicus, cunei S. Barbaræ, quanto meridiem consalutat pronius, tanto latitudine sua, non item valore intrinseco, minuitur; Is, qui S. Nepomuceno dicatus est, meridiem itidem respicit, venas latas admodum, & copioso pyrite turgidas exhibet, S. Antonius latam quinque orgyarum venam suis præbuit cultoribus, forte ea de causa *die grosse Zeche* appellatam, sed fertilitas hæc diu non tenuit, siquidem nunc aliam venam, quam illi principalem autumant, excolunt, minerae plumbo, argento, ferro, pseudo-galena & pyrite multo commixtæ sunt. *Gócze* mons inter accolæ celeberrimus, & peritorum quorumvis iudicio, hic, siquis alius, spei metallurgorum abunde responderet, si culturam impendiis regiis fulcire integrum esset; societates privatæ, quæ ad colendos priscorum cuneos coaluerant, nullam puteorum cuneorumve sive altitudini sive longitudini metam statuere possunt, triginta vertuntur anni, quod societas ab illustriore membro Joannæ Deschan, qui S. C. A. R. Majestati a Consiliis erat, Deschaniana dicta, trecentas ipsas orgyas evisceraverit, neque tamen scopum, quem priscorum operæ tenebant, definire potuit. Forte ventura cum ætate, *Godefrido*, tanto patre filio dignissimo, & summis quibusve apud metallurgiam exercendis muniis diem ex die aptando thesauros Rodnavia suos explicabit. *Gyalupopi* cui fluvius Isuor sua debet incunabula ab antiquissimis patribus fossus est,

est, visitur enim hic ingens amplumque spelæum, an metallorum causa exstructum, dubium esto, in vertice montis ruinæ prominent multo plurimæ, sed an eas naturæ vicissitudini, an Romanorum culturæ tribuam, missum facio, ille ferret operæ pretium, qui præmissis ad Docymasiam exacto tentamine prominentium anfractuum mineras exploraret, lapis mineris commixtus alkalinus est, de quo vide infra, ubi de Borace ago. E vertice Gyalupopi occidentem respectanti, mons *Saccu* occurrit inter cujus intercapedines sua fluvius Aranyos initia sumit, sed auriferis illis annibus, seu Chrisis, quos montes Bihar peperere, multum inferior. *Blasã* Moldaviæ adjacens plumeos ductus undantes *schveebend*, ipsam extus superficiem ostentat, a quorum divite quæritu ob aquæ defectum & proceram altitudinem pauperes coloni nimium retardantur, *Gyalukorni* ideo celebratur, quod ex hujus fodinarum redditibus sacra Bistriciensium ades, nunc informe rudus est, erecta sit. *Magura* meridiei obversus & *Kormai* a cognomine; rivo, cui suam dedit originem, præter antiquorum reliquias singulare nil habent, rivus *Kormai* a septentrione in *Samusium* devolvitur, ubi secundo *Samusio* sinistram versus procedenti terrenum occurrit simillimum illi, quod *Körös-bányæ*, atque aditis in *Csebe* montibus, vel in *Ola-pianæ* loturæ commendationem retulimus, experientia constat, quinos operarios spatio trium dierum, duo auri piseta ex his terræ stratis eluisse, quod viginti carattarum fuit, videntur hæc terræ strata unde unde, coagmentata conglomerataque ductum illum fibrarum, repentemque, *flözverk* quatuor pedum altitudine definire, inferne superneque terræ cærulescente ad duas orgyas munitum, quid si hæc terra species Cobalti? mineralis est, argentum adpromittit, institutam hic a veteribus auri-loturam utrumque *Samusii* latus in colliculos assurgens utcumque testatur.

§. XXXVII.

Operæ Monetales.

MEtalla Domus monetales apposite consequuntur. *Alba-Carolina* operis, quas cudendæ monetæ famulas adscivit, confinium etiam nationum encomiis celebratur, neque enim alibi modulos tam scite fabricatos, tam perite excisos videas, qui sive ektion Augustissimorum, sive iconem principatus insignia referentem effigient, excellentè omnino, quam hodie suspicimus, incisuræ præstantia se se commendant. Plura vero sunt, uti auri ab argento separatio, item sublimati, ne id a gentibus petere cogamur, admirabilis fabrica, quæ Carolinam celebriorem faciunt, ac Alba fuerit Julia. Omnia ista curæ pervigili indefessæ sollicitudini, scientiæ in paucis singulari debentur D. ANTONII HAMMERSCHMIDT, nunc Monetæ Magistris, qui perite adeo dispescit singula, ut suis omnia librata momentis domi emolumentum, foris a bonis omnibus sui commendationem, ab invidis admirationem extorqueant. Olim cum quibus fortuna stetit, illas urbes & oppida Monetales incolebant, ubi vero constiterant, cusi numi nos edocent, quos dum requiro Eruditus Dominus D. CORNIDES mihi quosdam æri incisos, alios singularis industria penicilli efformatos exhibuit, indefessus, hic numophilus est, eorum cumprimis amantissimus, qui ad illustrandam patriæ historiam faciunt, rariores inter numerat, & argenteos S. Stephani, Petri, Abæ, Andree I. Salamonis, bracteatum Belæ IV. & Stephani V. argenteos Caroli Roberti, Ludovici I. & Mariæ F. L. Hujus etiam gratis debeo Diploma Ladislai Vajvodæ, quod supra ad Radnaviæ fodinarum ætatem illustrandam adtuli, cuos igitur numos ordine referam,

ut ex his pateat, ubi domus monetales steterint- *Alba-Julia*. Aurei vulgares Gabrielis Bethlen 1619. Georgii I. Rakoczi 1646. Decupli Gabrielis Bethlen 1619, 20, Michaelis Apafi 1677 & 83. ejusdem hexagoni 1687. Thaleri Michaelis Apafi 1677 & 81, 97. *Cibinii* cusi sunt aurei vulgares Ferdinandi I. 1533. Joannis I. Zapollya 1534. Joannis II- Zapollya 1557, 59, 65, 70. Stephani Bathori 1573. Gabrielis Bathori 1613. Aurei decupli octogoni Achatii Bartfai 1660. Thaleri Rudolphi II. 1605. Gabrielis Bathori 1611, - 12, - 13. Gabrielis Bethlen 1613. Achatii Bartfai 1660. Michaelis Apafi 1667. hexagoni Michaelis Apafi 1663. *Coronæ* Aurei vulgares Civium Coronensium mnemonici 1602, - 12 13. Gabrielis Bathori 1612. Decupli Michaelis Albini 1612. Thaleri Sigismundi Bathori 1601. Achatii Bartfai 1660. Michaelis Apafi 1666, - 67. tetragoni Sigismundi Bathori 1601. Septenarii Michaelis Apafi, 1673. In *Arce Fogaras* Aurei vulgares Michaelis Apafi 1683. Centupli ejusdem 1677. *Claudiopoli* Aurei vulgares Stephani Bocskai 1606. Sigismundi Rakoczi 1607. Gabrielis Bathori 1610., - 11, - 12. - 13. Gabrielis Bethlen 1615. Stephani Bethlen, 1630. Francisci II. Rakoczi 1705. Quintupli Georgii I. Rakoczi 1637. sextupli Moyfis Székely 1603. Decupli Achatii Bartfai 1659. Joannis Kemény 1661. Thaleri Moyfis Székely 1603. Gabrielis Bethlen 1628. Achatii Bartfai 1659. Joannis Kemény 1661. hexagoni Achatii Bartfai 1659.

Claudiopolis quæ me triennium alit, liberalius meminisse, gratitudo stimulat, de cujus origine cum aliis hariolari detrecto, id autem in aprico est, veterem hic Romanos coloniam fixisse, quæ subinde municipium fuit, testantur istud inscriptiones.

In OVAR Lapis hic visitur.

M. S. A. M. A. M. M.
XII. N. N. X. RII DVDA
NVI AVRII VAVIXII AN
EI IVSTHIO II NVNO
SVS. V. Z. ENEI AVG.
POSVIT.

Ad portam Samusium respicientem.

I. O. M.
TAVIATIO PRO SALV.
IMP. ANTONINI ET M AVRELI
CÆS. A CONSISTENTES
MVNICIPIO POSVERVNT.

Ætate Belæ III. qui communitati præerat non Judex sed Villicus dictus est, hunc Carolus I. a causis criminalibus abstinere jussit A. tamen 1331. jus gladii denunciato cives inter Judice regio receperunt, quid Ladislaus V. Civitati contulerit, non satis liquet, frontem portæ, quam Kôzép-kapu vocant, ornat inscrip. io LADISLAI REGIS 1449. Saxones Urbem incolebant primum, tum Ungarorum in dies aucto numero præcis terminis arctari impatientes antiquæ id est Óvár, novam adstruunt Civitatem amplam, & bono ordine distributam. Rex Mathias (cui primam lucem Claudiopolis dedisse fertur) lites & jurgia, quæ has inter nationes vigeant, definiturus, statuit, ut Judicis regii dignitatem alternis inter se annis partiantur. Emporium hæc fuit rerum omnium, & ab opum abundantia inclaruit adeo, ut divitiarum cumulus, *Kincses Kolosvár* passim vocitaretur, post multas rerum conversiones ab antiquo splendore defecit, paratum æs, quod Turcis, & Tartaris duorum inter annorum spatia, pro sua, suorumque libertate pendere cogebatur, uti e M. SS. accipi, centum sexaginta octo millium Thalerorum summam Superavit. Quid præterea varii, domesticique tumultus, quid incendia, quibus templa duo cum turribus & ære campano deflagarunt, detrimenti attulerint, inde metiri licet, quod Civitas juri suo obnoxios pagos, vicofque, pignori opponere coacta, nondum ære alieno se se explicuerit. Porro sacras inter ædes in majori urbis foro suam extu-

lit Majestatem Honori Principis Angelorum a Sigismundo I. & R. H. dicata 1446, cui solennia defert sacer loci Curio, nunc Reverendissimus D. JOANNES LUKATS, E. C. Albenfis Canonicus, Archid. Kolosien. & Archivi Conventus B. V. M. de Kolos-Monoftra confervator, cujus beneficiorum memoriam femper in animo habeo, fuppetias enim ad opusculum iftud maturandum contulit plurimas, collaturus etiam, Mœcenatis impensas, ni Superi, eum, quem nactus sum, providiffent; nempe quid pronius, quam ut Tu Reverendiffime D. qui SS. Theologiæ Myfteria uno fupra decem annis explanaveras, & literas inter totam pene ætatem conteras, & literatos amplectaris? fed ad ædem S. revertamur: hæc a Sigismundo R. utique Catholicis facris devoto, augendæ orthodoxorum pietati exftructa, tradita vero a Joanne II. Unitariis, quos ita progenitor fuus Blandrata dici voluit, Anno iterum 1716 recte credentium pietati ceflit. Ex adverfo hujus Templi, Parœciæ domus eft, in cujus interiori porticu lapis muro impositus fequentem ad normam Gothici caracteris infcriptionem præfert: *Hæc ftructura fabricata eft ad honorem S. Michaelis Arch. per Venerabilem D. Georgium Schlainig Reftorem literarum Baccalaur. & Primarium hujus Civitatis Principalem ac Providi Thomæ Rittber & Laurentii Selainig Judicum Civiumque hujus Civitatis Avorum, & Progenitorum ipfius, & aliorum minorum horum, quorum merces recondita eft in cælis. Anno quantum conjectare licet 1500.*

In minori foro ftat alterum Templum fuper gentilis fani rudus conftructum & honori DEIparæ dicatum, quod An. 1455. PP. Ordinis S. Dominici incoluerant, multum igitur illi hallucinantur, qui Mathiam conditorem Templi celebrant. Autographon

„ PP. Dominicanorum ita refert : A. D. 1455. in festivitate San-
 „ ctorum Innocentium Illustrissimus Princeps Dominus Johannes
 „ de Hunyad Gubernator Regni Ungariæ ob devotionem singula-
 „ rem , qua ferebatur ad Virginem Gloriosam DEI Genitricem
 „ MARIAM, & ad S. Conf. Christi Authonium, contulit huic
 „ nostro Conventui Colosvarien. in Persona Serenissimi Domini
 „ Regis, Sales ad valorem quinquaginta florenorum auri perpetuis
 „ temporibus dandos , & administrandos in singulis festivitatis
 „ beati Georgii Martyris per Camerarios regales. Quam qui-
 „ dem Donationem innovaverunt , & approbaverunt Serenissimi
 „ Principes Rex Mathias prædicti D. Joh. Gubernatoris filius &
 „ Rex Vladislaus ejusdem Mathiæ Regis successor , Sicuti habe-
 „ tur in literis desuper confectis. Similiter eandem donationem
 „ innovavit , roboravit , & confirmavit Serenissimus Rex Ludo-
 „ vicus filius præfati Regis Vladislai ad instantiam Fratris Blasii
 1520. &c.

In platea luporum dicta surrexit Regum impendiis , fa-
 tigiis autem FF. Minorum Ordinis Sancti Francisci templum
 elegans , quod Calvinum professi tenent. Confirmo istud e
 „ Diplomate sequenti. Nos Ambrosius Zabo Judex , Juratique
 „ consules , Civitatis Colosvár ad universorum notitiam tam
 „ præsentium , quam futurorum harum serie volumus pervenire ,
 „ quod nos ac tota communitas prædictæ Civitatis unanimiter
 „ cogitantes , quia præsentis vitæ conditio statum habet instabi-
 „ lem , & ea quæ habent essentiam, tendunt visibiliter ad non esse,
 „ idcirco digna & devota consideratione vigilantes, ne cum Do-
 „ minus venerit, nos inveniat dormientes, pro nostrorum commo-
 „ ditate, & Divini cultus augmento terrena in cælestia, transito-
 „ ria in æterna, felici volentes commercio commutare , primo,

„ & principaliter ex voluntatibus, & annuentiis Serenissimi
 „ Principis Domini Mathiæ Regis Ungariæ Dalmatiæ Croatiae
 „ &c. Domini nostri naturalis, & gratiosissimi, sed & Magnifici
 „ Comitis Domini Stephani de Bathor Judicis Curiae Regiæ,
 „ Vajvodæque Transilvaniæ, quemdam locum pro Monasterio in
 „ platea luporum in annexu turris, nuncupatæ turris sartorum
 „ ad plagam orientalem tendentis, Fratribus Minoribus in per-
 „ petuum duximus conferendum, imo conferimus & donamus
 „ præfatis Fratribus inibi tantum locum, & spatium, quantum
 „ necessitas Monasterii deposcit, ita tamen, quod domus ibi sitæ
 „ ipsis possessoribus exolvi pretio debeant, perpetue, & irrevoca-
 „ bilitate tenendum, & habendum pariterque possidendum con-
 „ tradictorio nullo obstante. In cujus rei evidentius testimonium
 „ præsentis litteras nostras sigilli nostri majoris authentici sub
 „ impressu munimine roboratas specificatis Fratribus Minoribus
 „ duximus concedendas. Datum in Colosvár feria tertia, prima
 „ ante festum S. Martini Ann. Domini Millesimo quadringentesimo
 „ octogesimo sexto. Constituto igitur spatio peramplo, & ad ædi-
 „ ficii molem oportuno, ita ipsi Fabricæ Rex Mathias providet.

„ Mathias DEI Gratia Ung. Boh. Rex, ac Dux Austriæ &c.
 „ Egregio Martino Tharcsay Comiti camerarum nſ alium nostrorum
 „ Transilvaniæ. fideli dilecto. Egregie nobis sincere dilecte. Quia
 „ nos Monasterium illud, quod in Colosvár pro fratribus S. Fran-
 „ cisci construi, ædificarique incepimus in proximo vere, opus Tui
 „ medio continuare decrevimus, & idcirco hunc fratrem tibi no-
 „ tum eo mittendum duximus, ut opus continuari faciat, tibi
 „ itaque comittimus, ut juxta ipsius informationem fabricam illam
 „ incoa

„ inchoatam in proximo tempore veris melius , diligentiusve ,
 „ quo potes ad nostras expensas continuari facias , & quidem
 „ sine intermissione , provideas etiam de fractoribus lapidum ad
 „ nostras similiter expensas , pro coctione autem cimenti sol-
 „ vas cum salibus , pro sectura etiam lapidum & cementi usque
 „ ad locum fabricæ solvas de nostris pecuniis & ad nostram ra-
 „ tionem . Caterum huic fratri Joanni , & ceteris Fratribus ,
 „ qui cum eo ibi erunt , facias fieri de lignis & asseribus cellas
 „ necessarias , & quidem sufficientes , ut quoad ibi permanerent,
 „ commode stare & vivere possint , commodius etiam laborem
 „ & opus continuari facere valeant , & quoniam hæc est in his
 „ omnibus rebus nostra extrema voluntas , idcirco rursus tibi
 „ committendum duximus , ut in hoc aliud nulla ratione facias .
 „ Postremum quidquid idem frater Joannes circa hæc negotia tibi
 „ dixerit faciendum , & credere , & omnia exequi debeas : Datum
 „ in Vyssegrad die Dominico post octavas Epiphaniar : Christi
 „ An. 1490. Huic Mathias manum ultimam imponere non po-
 „ tuit , Uladislaus itaque regiam adjicit liberalitatem .

„ Uladislaus DEI Gratia Rex Ung : Boh : &c. fidelibus nostris
 „ egregiis Stephano Istvánfi de Kis - Afzfzony falva , & Nicolao
 „ Kapolnai Comitibus Camerarum Salium nostrorum Transilvanen :
 „ salutem & gratiam . Quia nos pro illa devotione nostra , quam
 „ erga Gloriosissimam & Beatissimam Virginem MARIAM gerimus
 „ & habemus , Religiosis fratribus Ord. Minorum B. Francisci de
 „ Observantia nunc in Claustro sub nomine ejusdem Virginis Glo-
 „ riosæ in Civitate nostra Colosvariensi ab ipsis fundamentis in-
 „ choato nondum tamen perfecto degentium , ad continuationem
 „ laborum , ædificiorumque ipsius claustris , atque Monasterii ex

„ Camera nostra Thordenſi de illis Salibus , qui in curribus hinc
 „ inde ſolent advehi , vulgariter Szekeres Só nuncupatis , Sales
 „ trecentorum florenorum auri , ammodo uſque conſummationem
 „ & perfectionem ædificiorum ejusdem Monafterii ſive Clauſtri de-
 „ putavimus , præſentibusque deputamus. Ideo volumus , & ſi-
 „ delitatibus noſtris firmiter præcipimus , quaterus ammodo , &
 „ deinceps , præſcriptos ſales trecentorum aureorum ex dicta Ca-
 „ mera noſtra Thordenſi memoratis ſatribus S. Franciſci ad præ-
 „ ſcriptum ædificium , & ſtructuram , dicti Monafterii & Clauſtri
 „ prout ſuperius declaratum eſt , infra tempus præmiſſæ perfe-
 „ ctæ conſummationis laborum ad hujusmodi adificiorum neceſſa-
 „ riorum ſingulis annis reddere , & ſine omni recuſa reſtituere
 „ debeatis , & aliud facere nulla ratione præſumatis , & hæc
 „ volumus per futuros etiam Comites , & Camerarios dictæ Ca-
 „ meræ noſtræ Thordenſ. firmiter obſervari . . . Datum in
 „ Civitate noſtra Cibin. in feſto Beati Bartholomæi Apoſt. A. D.
 „ 1494.

Quantas viciffitudines recenſita nunc ſacra palladia ſubierint ,
 brevibus perſtringam : ex Óvár Patres , Ordinis S. Dominici
 An. 1556. Dominica Lætare cedere coacti ſunt. Fratribus etiam
 Minorum ab obſervantia dictis injuria temporum S. Ædem in
 platea luporum deſerere juffis ſuccedunt Patres Societatis JESU
 1580, qui iisdem ſedibus odio fidei 1603. uno e Sociis ad aram
 maximam occiſo cæteris ſauciatis exterminati , An. demum 1693
 templum in Óvár ſitum obtinent , procurant etiam parœciale mu-
 nus ad S. Michaelis , nemo enim DEO ſacratorum aliquis ad-
 erat , qui animabus panem frangeret , decedunt hoc munere ,
 ultro id Epifcopi Martonſi curæ committentes An. 1716. 21. Men-
 ſis

sis Apr: ita per omnia Civitatis templa exagitati PP. Societatis dum tuto denique constitissent, novam e fundamentis Basilicam exstruunt, quam SS. Triadi sempiterna religione devinciunt, antiquis in Óvár Ædibus, FF. Minorum traditis. Maximus post DEUM Basilicæ huic thesaurus obtigit prodigiosa a Lachrymis Icon Deiparæ, in qua istud omnem excessit naturæ ordinem, quod trium hebdomadarum spatio indefinentibus lachrymis deflui instar alicujus rivuli volutis maduerit, prodigii hujus veritatem complures heterodoxi jurejurando confirmarunt; ad hanc Iconem a conterendis usque, & usque gratis celebrem, statis anni festis tota pene Dacia, qua Catholicis Sacris addicta est, invisit, Mirabitur hæc aliquis? ille umbram Petri, sudarium & semicinctium Pauli a primis fidelibus idcirco expetita cogitet, quod experientia constabat, has totidem condiciones esse, quibus DEUS miraculi vim & efficaciam adligavit, cur non etiam Iconi Martris suæ idem præstare potuerit? imo præstitit, manifestis exemplis id commonstrantibus. Forte tot lachrymis, quas in æternis gaudiis fundere nequit, ex Iconibus apud nos ubere profluentibus SUAM Magna Ungarorum DOMINA HÆREDITATEM labefactatam deplorat. Cætera compendii gratia prætereo, quæ tamen ad instituti rationem faciunt terræ Claudiacæ dona suis in locis referam.

P A R S III.

De Semi - Metallis.

Semi-Metallum dico Corpus specificæ quidem gravitatis sed volatile, & quod igni resistere, vel malleari nequit, Patres nostri Metalla a semi-metallis non distinxerunt, ipsum Hydrargyrum metallis adnumerarunt, Zinkium, & Vismutum ab anois ducentis innotuit, Arsenicum, auripigmentum idem illis erat, Antimonium prædonem vasferrium perimescentes nulli classi adscriperunt, sed eousque cruciabantur dum sexcentis regulis parere, & sulphur auratum tributis locis pendere cogeretur: ego quæ vidi referam, quæ a fide dignis accepi, suis adjiciam locis, atque ita de singulis commentabor, ut quædam etiam Alchymistarum involucria, quæ possunt explicem.

§. I.

De Mercurio.

HYdrargyrum Mercurius semi-metallum est album, semper fluidum, in igne ante candescentiam volatile, in aqua forti colore solutionis albicans. Virgineus mercurius vocatur actu currens, vel ex lapidibus & arenis elutriatus, factitius autem, qui ope ignis situ vaorum obliquo destillatur; nullum corpus est, quod tot experimentorum vicissitudinibus subijcitur, ac Mercurius, alii eum figere, alii ex eo multiplex auri, argenteique parare, alii denique ex hoc unico Chymicorum principio perperam adstructo univalem, seu ignobilium metallorum in nobilia conversionem, seu commune humano corpori Pharmacum extendere adlaborant, quibus breviter antequam ad mercuriales fodiolas explanandas me convertam, istud dictum esto. Diversa sunt Aurum Philosophorum, & Mercurius Philosophorum, aurum illud est summe attenuatum, & quasi in impalpabilem pulverem redactum, ut facilius mercurio dissolvatur, & hoc in vitriolo quærendum est. Basilius Valentinus cum de Antimonio differit, vitrioli mysteria explicat. Mercurius Philosophorum sic dictus, est Mercurius ita per fermentationem præparatus, ut crocum solare impetres, summe activum; hujus fermentationis modum per Butyrum, vel regulos antimonii martiales, vel cum spiritu salis armoniaci proponit germana fide Stahlius chymicorum lumen, sed una noveris, quisquis similibus te addicis experimentis, usum omnium horum esse, ut cum auro valde attenuato digerantur, tum in præcipitatum fixum coagulentur, quod tametii docymasiam sive cupellam sustineat, cum mercurio, tamen antimonii illico in currentem mercurium revertitur, nisi vitrum

trum ei addas, vel oleum vitri, quod quale sit, dicant illi, qui innumeris experimentis crumenam attenuarunt, quin etiam deploranda mercurii victima misere occubuerunt. Jam ad scopum mihi præfixum.

Mercurium Cynabari jungo, quod hæc a plurimis illius Matrix non tamen sine controversia statuatur, & cynabarium quatuor circiter partes mercurii una sulphuris definiant. Mineræ Transilvaniæ mercurium sudantes Cynabarinæ sunt, quas vidi, omnes feracissimis Zalathnensium montibus se se debent, hos inter peculiaris est.

Dumbrava ab oppido Zalathna horæ spatio remotus in septentrionem procurrit, initio sæculi decimi septimi fodi cæptus, nimium Cynabarreus est. Ductus Cynabarrei fibrosi, & glomeraminibus per intervalla divisi ubere suppetunt, testantur id secturæ, putei, concamerationes antiquorum, quibus non multifariam pertusus est; solum quod Patres vertebant, quia lapidosum, ideo cuneorum fornices tignis fulcire necesse non habebant. Ichnographia montis, quam teneo, superiore montis parte quatuordecim puteos exhibet, quos Valacha gens eviscerat, secundus ab horizonte cuneus ætate Caroli VI. concidit, primus generalis est, quem privatorum industriæ cavarent, commodior ille futurus est, cujus puncta ad Geometriam exacta, & altitudine montis centum orgiis profundius definita sunt, Venæ omnes a septentrione in meridiem tendunt. Cynabaris non inegans copiam spondet mercurii, centenarius mineræ sexaginta libras mercurii exsudat, paucos ante annos impendiis omnibus connumeratis annuos dedere redditus quinque millia non-gentos septuaginta tres Rhenenses, nunc sollicitudini privatorum relicta

relicta sunt omnia, atque ab his libram mercurii quadraginta duobus crucigeris redimunt illi, quorum interest. Ductus metallici sunt singulares, sed ita suis interrupti interstitiis, ut inania glomeramina duodecim etiam orgias hient, in quibus superandis, quia plebs lucro tantum assueta, despondet animos, sæpe migrat operas, verum] persistent illi, & captis insisterent, tum adverterent inania hæc glomeramina *klufften*, in quarzum desinere cynabarrinis punctis interstinctum, quod copiosior excipit cynabaris. Latitudo Venarum unius orgiæ, schisto nigricante, pingui limo, quarzo ut plurimam sociatur. Peculiares montis cavaturæ *Obermattel, diefesler, fürsten stollen* vocitantur, quam divites, tam noxium ob aerem incommodæ, quibus si ad vigesimam quamque orgiam communitio fieret putealis, consultum irent, multum etiam huic auxiliaretur proposito generalis ille, cuneus centum viginti sex orgias longus.

Baboja itidem mons Cynabarreus, meridiem respicit, egestis antiquorum scoriis late confitus, Valachorum cavaturæ viginti non superavit orgias, societas privatorum, generalem capit cuniculum horæ duodecimæ oppositum, in S. Josephi cuneo multa cynabaris, & ductus in profundum bene lati se se explicant. idcirco puteali opere crumenæ simul & labori prospiciunt; hunc excipit inferne Leopoldi cuneus septuaginta orgias procurrens; ut priscorum divitias pervestigent, perficiendam ex S. Josephi & Lucix cuneis ad *Dudascher* communionem autumant.

Non multo inferiores his vicini sunt montes, *Maschucher, Badisch* dicti, hic tanto melior, quod fluviolo *Naibe* vicinior, pauperes enim mineræ illico elutiari queunt. traditione accepimus

mus hos inter montes complures delitescere puteos, e quibus Virgineum mercurium situlis, lintribusque Patres nostri legabant, quidquid de his sit, recensebo nunc operas quibus mineras mercuriales seu in unum cogere, seu ab iis mercurium secernere consueverunt.

Operas Mercuriales trifariam divido, aliæ montes eviscerant, antiquorum tumulos pervestigant aliæ, copiosæ denique fluvium Ampoi circumfident, cynabarim ex alveo elutriantes Quæ montibus cavandis intendunt, erutas mineras vigili cura magna sollicitudine ita interpolant, ut omne quod cynabarim rubet, separent, reliquum *Marut* dictum molis tulois subigant tamdiu, dum ope aquæ heterogeneis partibus ablatis cynabaris restet paucissimis admixtis lapillis, *Cinzari* appellatis, atque ita paratam massam ad ustrinam deferunt. Quæ priscorum reliquias distinguunt, ut eas explicent penitius, aggerem uno pede Civili profundum, toto montium latere effodiunt, ubi hic agger in vallem præceps definit, fossam, *Erugam* dicunt, bene magnam fodiunt, tum vere novo, vel autumno deciduis sub imbris, vel solutis nivibus colles, tumulos, aggestam antiquorum molem in aggerem præcipitant, torrentes deflui massam omnem in foveam *Eruga* dictam promovent, inibi diu adeo aquarum alluvionibus macerandam, subigendam, perturbandam, dum omni defluo cæno limpidadam aquam conspexerint, cujus fundum occupans materies *Bassa* nominatur, lotoriis imponenda scamnis, ut consuetâ elutriatione cynabarim a faxeis partibus, secernant; si copiam aquarum nacti sunt, spatio trium dierum *Erugam* plenam sortuntur. Tertiam industriam eluendæ pone fluvium Ampoi cynabari collocant, arenam illam, quam exundans Ampoi, vel torrentes

in eum defini, rapuere, fodiunt, scamno pannis vestito inducunt, affusa horæ spatio aqua a crassioribus disjungunt partibus, pannum ipsum horis singulis studiose eluunt, qui non tantum cynabarrinis, sed etiam plurimis auri particulis suos locupletat operarios, sane, aurum septem denariorum cynabari junctum lucriferi, quot hebdomadarum repetito usu comprobatum est.

Jam ad Ustrinam veniamus, hæc oppido ipsi adjacet, huc deferuntur mineræ, quas an ustione dignæ sint, primum illi explorant, quibus hæc provincia commissa est, tum calci, aqua non subactæ miscentur ea proportione, quam pyrites cynabari mixtus exigit, mox siccissimam hanc materiem retortis figulinis induunt, istæ vernice forti sunt illitæ sesqui alterius pedis altæ, trium kuparum (species est mensuræ, quam pintam dicimus) capaces, replentur ad dimidium palmum massa miscelaque mercuriali, & furno superponuntur, qui superne in duodecim, inferne tredecim minores furnulos divisus est, tum adglutinatas recipientibus, sed extus oblique prominentibus, lenis primum ignis subjicitur, cujus vim in tot horas augent, dum retortæ ignis vehementia penitus candeant, visa pelluciditate retortarum, ignem removent, & e frige factis recipientibus, in quæ se mercurius præcipitem egit, eundem excipiunt, cauti, ne quid nigri pulveris parietinis vasorum adhærentis una cum reliquo mercurio dispereat, quem omnem per pannum trajectum, pellibus illigant; vasis denique condunt, capite mortuo, si hoc e cynabari fluviorum sit recondito, fecus nil pensi habito, repurgatis tandem retortis, & recipientibus, novas operas adparant.

Fabrica mercurii sublimari ad Albam-Carolinam, pone vicum Kis-falu paucos ante annos exiurrexit, non sine magno ærarii emolumento. Necessitas mercurii sublimati maxima est. seu Chemicam, seu Medicam & Chyrurgicam spectes, quin hæc illa clavis est, infinitis Chemicæ arcanis referendis propria, cujus ope, & argenti forte (vide Boerhave) p. 186. aliquid in aurum prius non repertum vertitur, sed prudenter a prudente adhibendus corrosivus hic mercurius. Methodum ipsissimam conficiendi, uti hic loci constat, lege apud Boerhave processu 198. putabant gentes sibi hoc arcanum deberi, habet etiam in chemicis, quibus Transilvania gloriatur. Mercurii todinas nostra ætate celebriores adtuli, non nemo etiam in Sede Kézdi Lemhényii hydrargyrum redundasse prædicat, olim certe plures extitisse puteos, unde Mercurius Virgineus hauriebatur in confesso est, antiquas has memoriæ posterorum commendatas divitias testantur repetita sæpenumero in Urbibus pagisque fossiones, in quibus Virginensem terra limoque mixtum cernere licet, quid, an hoc (aliquitus semen metallicum) ubi redundat, ibi aurum adfluit copiosius? vel certe hydrargyrum per multiplicia Transilvaniæ, plurimaque diditum strata, caloris ope, vel menstruorum, salumque nunc in has, nunc in alias dispersum partes, aurum sibi amicissimum ita secum rapiat, ut, uti se se diversis unit corporibus, diversas quoque auri Matrices effigiet, quæ non postrema ratio est, quod aurum Transilvaniæ omnis fere speciei corporibus, vel adnascatur, vel se se implicet. (z)

§. II.

(z) Cynabarim elegantiozem nescio, ac sit quæ in Ungaria e montibus juri Krasznahorka subjectis eruitur, Chymicis experimentis, uti propriis compertis didici, optime congruit. Krasznahorka castrum est Comitatus Gelnáorienis, L. Baronum Andrási hæreditas, quorum Majores

§. II.

De Antimonio.

Antimonium seu stibium, est metallum album, striatum, fragile, post candescentiam liquefcens, volarile, aquam regiam tingit colore flavo, omnia metalla friabilia reddit, vis Emedica semper ei adhæret, ni fuerit destructa nitro, salibus &c. Reguli antimoniales pro diversitate metallorum variis nominibus veniunt, utpote Martiales, Joviales, &c. De regulo stibii Alchymistarum Boerhave processu 213. Hæc subdit, sane in examinanda hujus reguli indole impensos labores, & tempora dum recole, propriæ patientiæ miror constantiam, tantamque vitæ partem examini huic datam fere erubescio: sua quemque voluptas trahit. Acriter impugnant aliqui sulphur auratum antimonii, ens fictum esse differentes, neque a communi sulphure differre probant egregie, idem mihi dubium subortum est, compertum enim habemus non tantum per antimonium, sed etiam decrepitum, ut dicimus, salem, auro colorem conciliari elegantissimum, dicam igitur sulphur auratum etiam in sale delitescere? sulphur ipsius antimonii optime extrahes & majore dosi habebis, si illud cum oleo vitrioli prius digeras.

Metalli-

Simeon Comes Sicilorum Andreæ Hierosolimitano, Sigismundus Vice-Basus Temesienfis Ludovico I, Bartholomæus Joanni Hunyadiades, Balthasar Mathiæ Corvino, Lazarus Stephano Bathorio, Martinus Joanni Zapollyæ totidem chyliarchæ sago, togaque se se probarunt. Petrus tandem Maximiliano Imperatori Charissimus fidei suæ, & bellicæ fortitudinis præmium Krasznahorkam accepit. Inclyta horum soboles CAROLUS nunc Chyliarcha, dubium, & ipse facit, utra magis, an Religione superis, & fide Regi, an bellica fortitudine patriæ expetendus sit.

Metalli-fodinæ Transilvaniæ pleræque antimonio scatent, huc huc advolent Chymici, qui sulphur auræum antimonii quærunt, forte ex hoc antimonio solari, votorum damnabuntur, dicere nos vereor fodinas apud Dacos illas auri feraciores esse, ubi copiosius est antimonium, & quali in regulinam substantiam compactum, sunt hic mineræ antimonii striatæ striis parallelis, stellatis, decussantibus, quorum loca, fodinas non indico, quia passim eruitur, diversum tamen in diversis. Rubram antimonii mineram dari non dubito, cujus indicia habeo maxima, optarem ut naturæ studiosi in hanc inquirunt penitus. Accolæ Gyaluenses ferunt inter prærupta montium pagi *Dungo* ingentis molis antimonii crudi frustra prominere.

§. III.

De Bismutho.

Bismuthum semi-metallum flavescens, album, tessulatum, subfragile, aeri expositum diutius, ad dilutum purpureum colorem inclinans, ante candescentiam liquefcens. differt a Zinco quod facile in pulveres comminatur, & majoribus tessulis gaudeat, neque cærulefcatur uti Zincum; ab Alchymistis marcafita argentea, perperam vocatur, Metallis facile sociatur, albedinem iis vel conciliat, vel in obscurioribus auget, ut in plumbo & stanno, præstaret, istud, si suppeteret, in cupella Docymastica adhibere, plumbum enim lentius vitrescit, & cupellæ insinuat tardius.

Minera Bismuthi ordinario lapidi duro inhæret, fusione refractaria, cobalto (Vide §. 5. de Arsenico.) argenti divite, & arsenico sæpissime juncta, a non paucis argentum imperfectum dici-

dicatur, tanquam præpropere e venis erutum, atque in sui progressu, ad argentum impeditum fuerit. In Transilvania Bismuthum non colitur, e multis autem locis educi posset, si impensis fructus superiores forent. Cobalti plurima sunt Rodnaviæ vestigia, Ungariæ Bismuthum vulgo incognitum laudant Vratislaviensium & Berolinensium acti. Angli portionem Bismuthi argento adjiciunt, nec abs re: Alii enim Bismuthum arsenicali suo sulphure liberum cum luna fixa non sine augmento cæmentant. Cuprum addita octava parte bismuthi pallefcit. A stannariis vismuthum adhibetur, ut sonorum magis stannum reddatur. Massam ad literarum typos exarandos teneriorem reddit. Mira res! cum Zinco liquatum bismuthum nunquam miscetur. De Mercurificatione vismuthi vide celeberrimi Pott dissertationem, ubi asserit usum vismuthi medicum in circumspiciore praxi, non valere, nec applicationem vismuthi ad mangonia vini probari propter exortas inde pessimas corporis affectiones; externum tamen usum ad tumores &c. tolerari posse. Grandifonas autem Alchymistarum spes, & operosos circa vismuthum labores ita enucleat, ut quidquid abditum, reconditumque in scriptis Adeptorum de bismutho seu per viam siccam, seu humidam tractando legitur, in apricum deduxisse videatur.

§. IV.

De Zinco.

Zincum seu Speauter est semi-metallum albo cærulescens maleabile, sed rimosum, igne ante candescentiam liquefcens, flamma luteo-viridi, fumo albo floccoso, indolis alkalinx.

Minera Zinci propria nulla est, nec Goslaræ, quæ a Zinco inclaudit, pura hujus foditur minera, plumbagini, ferro, cupro, sulphuri mixta est, cum primis lapidi calaminari, & Galenæ sterili sæpe miscetur. Glauberus ait, (in hujusmodi mineris pondus Zinci quater superare pondus plumbi, adeoque damnosus esse, tot partes Zinci pro conservatione longe paucioris, & vilioris plumbi, deflagrando, igne fortiori perdere. Unde si minera hæc debite tractaretur, non exiguum emolumentum expectari posse) An idem in Transilvania caveri possit, & immensa Galenarum copia per sublimationem tractanda zincum fœnore prosperaret, meum non est statuere. Ephemerides naturæ curiosorum de An. 1737. p. 308. queruntur in schemnicensium Ungariæ fusionibus praxim istam negligi.

Affinitatem Zinci, & Cadmiæ experimenta Chemicorum diversa prodiderunt; quanta vero in furnis liquefactoriis Cadmia? si e Zalathnensium, Csertes, Vajda-Hunyad, Toroczko fornacum ergastis colligeretur? Zincum, uti Cadmia cupro flavedinem inducit. Pro Mathematicis instrumentis hæc mihi compositio arridet: sex libris aurichalci unam libram Zinci addas, erit mixtura auri æmula, huic quidam paucillum stanni Anglicani addunt, ut polita massa obryzi colorem referat. Qui cuprum, & Zincum commixta ductilia cuperet, is Zincum sulphure multo purissimum reddat. Stanno sociatum Zincum usui œconomico non congruit, quod cum acidis facile solvatur. Flores Zinci, qui sublimando limaturam Zinci, obtinentur, & qui lana philosophica vocantur, tenerrimam alkalınam exsiccantem terram constituunt, nec ad species corrosivi arsenici referri possunt, prout nec odorem alliaceum arsenicalem spargunt, nec ulterius ullam sub-

sublimationem patiuntur, quod tamen in arsenicalibus usu venit. Usus horum florum internus propter nimiam vim exsiccantem, imo constringentem, non probatur; externus autem merito laudatur. Celeber: Pott in sua de Zinco dissertatione commendat usum florum lege artis paratorum in ophthalmia, & gravissimis oculorum inflammationibus cum aqua rosarum, quam lactescentem reddunt guttatim instillati, præcipue in doloribus ex acridine limphæ ortis, proderunt enim oculorum vitiis exsiccando, repellendo, roborando. Ipse ego novi unum aliquem, qui ulcera mira facilitate, optimo successu floribus his curabat. Glauherus etiam ad recentia vulnera commendat scopo consolidandi, quia humores continuo absorbent. Mea sententia tunc flores Zinci prodesse maxime, quando in acidis mensuris soluti, concentratque vulneribus applicarentur.

§. V.

De Arsenico.

Arsenicum nec Sal, nec Sulphur, nec Semi-metallum est, quo igitur loco istud statuum definiat Lector benevolus e sequentibus. Fateor: cum arsenicum in quindecim aquæ partibus coctum totum dissolvatur, suspensionem salis non effugit, sed gravitas arsenici tanta, ut ipsorum lapidum, spathæ excepto, gravitatem superet, salı convenire non videtur; unitur etiam intime auro, cæterisque metallis, quæ salium proprietas non est, Vide sapientissimam Dissertationem I. H. Pott. Chym. & Med. Prof. S. S. Pruff. Sodal: editam Berolini 1741. Nec sulphur est: Lemery p. 439. Becher Phys. subter: p. 787. Ett-

müller in opp. p. 925. sulphur esse volunt, sed enim arsenicum album flammam sulphuris instar non concipit, nec arsenicum cum nitro mixtum, & in crucibulum coniectum aperta flamma deflagrat, nec cum mercurio sublimato defillatum dat cynabarium, uti sulphura solent. Sed nec semi-metallum dici potest, nunquam enim se solo in liquidum fluxum, nec sine addita com- parte in Regulum liquari potest, qua igitur classe istud reponam, definiant illi, quibus plus otii suppetit, quoniam vero plerique metallurgi Arsenicum semi-metallis adnumerant, hoc istud loco patiar. (a)

Valerius in Mineralogia edita Berolini An. 1750. Transilvaniam ab Arsenico celebrat, cum primis illo quod Risigallum audit, & arsenicum flavum est, vel etiam rubrum vulgo Realgar, cujus copiam indico in montibus Olá-lapos, præprimis in fodina Borkutiana exuberat. Inter species arsenici peculiaris est, auripigmentum sulphure abundans, siquidem candelæ admotum facile succenditur, & sulphuream flammam spargit, igne valido evolat, relictis in tigillo arenis, fumus vero quem exhalat arsenicalis est,

uti

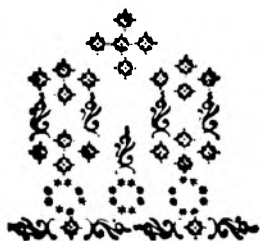
(a) Celeber: Pott in dissert: de auripigmento pag. 81. ita habet: sed novum plane & inauditum quid est quod D. D. Klauig in miscell: natur: curios. de An. 1715. p. 135. recenset, Auripigmentum & arsenicum ab Hollandis magna in copia ad regiones Barbaras transmitti, quo fertilitatem agris concilient, si res hæc utique ita se se habet, conferri cum hoc meretur observatio Kircheri in mundo subterraneo p. 237. dum ait Ægyptios arsenicum per agros spargere eo quidem sine, ut cum ipso serpentes enecent, sed forte hoc ad fertilitatem agrorum non parum quoque confert, unde simul concideret traditio, quod arsenicum plantis quoque venenum sit.

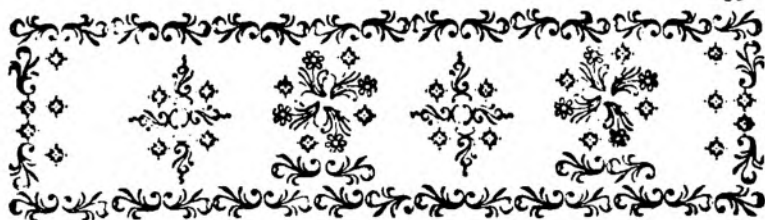
uti patet e floribus ferro polito adhærentibus, qui iidem continuato igne rubescunt, signo sulphuris manifesto. Hanc sulphuris inexistentiam demonstrat etiam atramentum sic dictum sympateticum, dum nempe auripigmentum cum calce viva, & forti lixivio, lithargyrium vero cum aceto coquitur, solviturque; hæc clara, diaphana, & dulcis solutio plumbi, si chartæ inscribatur, nullum colorem exhibebit, charta autem volumini, vel libello viginti quatuor plagularum imponatur, extremum deinde latus chartæ auripigmenti aquâ, mediante spongia illinitur, & per modicum temporis spatium in eo latere jaceat, sic demum vapor iste subtilissimus omnes viginti quatuor plagulas penetrat, & solutione lithargiri scriptas colore bruneo inficit, quin, & charta hæc super exhalantem tantummodo auripigmenti vaporem posita idem præstare dicitur, Phænomenon hoc causa sulphuris evenire, multis probat Stahlius p. 95. de sulphure.

Superius luculenta Cobalti vestigia Rodnaviæ exstare dixi; dicam Cobaltum mineram & speciem arsenici esse, siquidem tertia pars Cobalti arsenicum est. Id peculiare in Cobalto, quod ejus metallicæ terræ sit, quæ etiam vitrum cæruleo colore tingit, miscetur diversis metallis semi-metallisque, uti de bismuto disse- rui, nunquam tamen e Cobalto regulus specificus eliquari potest, sed heterogeneis quibusque mixtus, idcirco nec inter semi-metalla proprium habet locum. Cobaltum varium est, ab aliis etiam Cadmia metallica fossilis, nomen accepit, non autem Cadmia fornacum, vel lapidosa. An cæruleum teneat colorem facile probabis, si Boracem ei junxeris, liquatum enim, illico Boracem cæruleo tinget colore. Cobaltum tostum sæpe Zafferæ loco venumit, vera Zafferæ fit, dum Cobaltum tostum, in

pulveres contritum, & duabus partibus pulverum e silicibus confectorum mixtum, humefactum piositur ad lapidis consistentiam, utuntur hac Zaffera pictores, & qui porcellanam cæruleo colore pingunt. Ad Smaltum e Cobalto conficiendum, adhibit^a priore mixtione cineres clavellati fumuntur, e quibus in liquefactione productum vitrum, ope molæ tusoriae contritum, & vasorum adminiculo in sublimem colorem effigiatum Smaltum audit. Proprietas minerarum Cobalti nondum a quoquam in aprium educta est, dicunt mineram esse ponderosam, subtilissime striatam, superficiem lævioris, coloris dilute grisei, obscurioris etiam & nigricantis. omnes tamen hujus minere argento plus minus fætæ sunt, quod argentum utique in Smaltum transit, qui id fiat, meditatione dignum esto. Pyrites etiam marcasitæ dicti Smaltum præbent non ignobile. (b) Huc pertinent *Mispickel* & *Kupffernickel*, illud minerale pyrites est albus, ad chalybem scintillas fundens, figuræ prorsus irregularis, longe maximam in se continet arsenici partem, ferri parum, plus terræ non metallicæ. Istud etiam Arsenico dives, Cobalto utcunque simile, ex gryseo rubellum, semi-metallicæ speciei, paucillum simul cupri, parumque habet sulphuris.

(b) Vide Henckelii Pyritologiam.

P A R S IV.

De Sulphuribus.

Sulphur est concretum minerale, salino bituminosum, flamma concepta ardens, & fumos corrosivos, acido salinos de se spargens, seu phlogiston propria indole ignescens. Mea sententia : sulphur est concretum acido-salinum inflammabile.

Binas sulphurum species statuo ; fluidam & solidam. Fluida sunt : Petroleum, Naphta, Asphaltum. Solida : terræ Turfaeæ, Lythantrax, Gagates, succinum, sulphuris mineræ, & Pyrites, seu Marcasitæ.

Petroleum e saxis defluit, tenuissimum, levissimum, graveolens, inflammabile, aquæ fontanæ tæpe innatans, oleo stillatitio ita simile, plerisque notis, ut multi eliquatum igne subterreaneo putent.

Naphta Petroleo quam simillima est, sed dilutior, candidior, ignis rapacissima, raptique in se conservantissima, bituminis subtilissima pars, & flos; hunc e fovea pone Mediam Medgyes sita colligere, imo haurire licebit, vide infra, ubi de fontibus ago.

Asphaltum Petroleo spissius est, cujus species subalternæ: Pifasphaltum, Bitumen Judaicum, solis ardore, mora temporis, exsiccata, & pice vulgi duriora, solo gradu cohæfionis, densitatisque differunt. Berkenmeyer in suo Antiquario curioso An. 1712. meminit cujuspian fontis (mihî ignoti) ad Albam-Carolinam siti, e quo Axungiam haurire liceat copiosam, ad axes, rotasque curruum ungendas, forte hic idem ille fons est, de quo Anonymus Gallus in *Histoire del' etat present du Royaume de la Hongrie a Cologne* 1686. p. 99. & Cirospontoni in *Hist. della Transilvania* memoriæ prodiderunt: duplex ex hac Axungia bituminosa derivari posse commodum, si enim ope ignis durior pars bituminis a molliori secernatur, illa candelis conficiendis adeo conducit, ut etiam odorem exhalet amænum, salubremque, ista vero axibus, rotisque ungendis aprime conveniat. Olim e fontibus in Sedis Cfik finibus sitis, hausta axungia, vasis, curribusque deferebatur venum exponenda, nunc ii fontes principi Moldaviæ parent.

Inter solidas sulphurum species terram Turffaceam statuo, an fatius sit hanc ad vegetabilia referre, quia e musco radicibusque bitumine percoctis constat? non discepto, pars ejus maxima sulphur est, idcirco eam hic recenseo.

Turffa seu Turffum significat cespitem aridum fulco-nigrum, laterum instar coctum, qui facile ignem concipit, & focos

Bata-

Batavorum cumprimis alit. Cespes hic alius est naturalis, artificialis alius, uterque primum e terra eruitur paludosa, festucis, radicibus arborum, culmis stramineis, bitumine terreo foetis interstincta, arte dein paratur, quando Turffa ista laterum instar aqua subigitur, & sole arefacta venum exponitur; sunt porosiores alia, alia densiores, pro ratione arborum, radicumque bitumine terreo percoctorum. Quærenti cur Hollandia Turffis abundet repono: Hollandiam olim, ut e veterum monumentis habemus, sylvarum feracissimam fuisse, sed per creberrimas vicinorum marium exundationes sylvas istas subrutas computruisse, quæ salium, quibus aquæ Holiandicæ scatent, ope, tum calore solis, ac industria hominum in Turffas coagmentatæ sunt. Cinis Turffarum multa prævia nive imprægnatus salem in Crystallos nitriformes generat, & effngit, sed fatuus hic sal est, non nisi Encheiresi Alcoholi inflammandus. Muria e Cineribus facta cum sapone cocta hunc coagulat præter morem aliorum salium lixivioforum. Discant Turffas quærere, & parare illi, qui bene multis in locis sylvarum inopia conflictantur.

Carbones fossiles, seu Lynthantraces, alii volunt, bitumen esse calore solis induratum, alii cujus cujus antiquitatis, vel Diluvii vicissitudinibus arbores, lignaque varia, petroleo, & Naphta ita subacta, ut carbones fossiles dici mereantur, sunt inter hos: schistum fissilem aprime simulantes, ideo schisti carbonarii vocantur; sunt durissimi, lapidum instar, & Gagates dicuntur, poliri etiam amœne queunt; alii pumici similes cum uruntur, sine scoriis in cineres tantum resolvuntur, alii denique speciem ligni, cujus erant soboles, effigiant. Nec istud quale quale commodum in Transilvania desiderabis, quando Zaratæ, locus

est Cibinio sex horarum intervallo diffusus, optimorum Lythantra- cum copia suppetit, vestigia ligni, e quo percocta sunt, in stratis suis manifesta præferentium. Quantum enolumentum fur- norum, ustrinarumque, si his animarentur, sed forte metuen- dum esset, ne statarium Londini morbum, phtysim nempe cau- farent; cupri certe tot tantæque ustiones, vel arsenicalis anti- monialisque metalli repetitæ tostiones carbonum fossilium ope ce- lerius, & sine damno sylvarum nunquam satis deplorando con- fierent.

Succinum, *Electrum agstein bernstein* est Naphtæ progenies, cui suam sal marinus firmitatem attulit. Succinum omne fundum fuisse inde patet, quum in multis ejus partibus diversa insecta utpote muscas &c: sit reperire; varietatem suam, coloribus & pelluciditati debet. Diodorus Siculus p. 128. succini meminit in- quiens: ab Æthiopibus cadavera prævia conditura succino cir- cumfusa fuisse, ut a corruptione serventur, igitur his populis ars fundendi succini ea ratione, ut densitatem, & pelluciditatem conservet, nota fuit. Succinum ejus est naturæ, cujus acidum in sale communi, patet hoc ex præcipitatione argenti in aqua forti, communicat etiam argento corneam & volatilem indolem.

§. I.

De Sulphure vulgi, & hujus mineris.

TRansilvania idoneos coquendo Sulphuri montes puteosque bene multos ostentat, quos inter, illi eminent, qui Csik inter, & Három-Szék assurgunt, eorum unum Bálványos di- cunt,

cunt, alter prope Lázár-falvam, ad rivum Búdós-patak nuncupatum, fodinam Sulphuris vicenis non plus annis desertam querulatur; memoria dignissimum: ad originem rivuli Búdós-patak in contiguo monte Búdós hegy Petram prominere aditu longo, latoque, ordine optimo ab artifice natura excavatam, huc omnes illi commigrant, quos dira scabies, capitis, oculorumve dolor afficit, & Sospitorem DEUM in ipsis speluncæ anfractibus celebrant, nec immerito, siquidem suspirium omne adeuntibus intercluderetur; ni optimus DEUS pertusum voluisset in superficiem montis Ipecum, volatilibus tamen noxium, quæ hunc pervolare parat, in puteum præceps ruit. Dives adeo sulphuris est, ut defluum accolæ domum auferant & in Cylindros mafulasque coquant. Alumen hic etiam redundat. Suadeo accolis, ut unanimi studio foramen, seu puteum, quo natura specum per-tudit, dilatent, ita enim fiet, ut respirium ingressuris non intercludatur. Annuos e sulphure fructus priore sæculo redundasse indicat rescriptum Stephani Bocskai ad status & Ordines Transilvanix Anni 1606, art. 10. quod ita habet: *Fölköte szükséges, és közönségesen hasznos-is arról kegyelmeteknek az Fiskus számára való hasznokat fel-találni, és keresni, akár mi uton és módon leheffen ilyen extrema necessitas idején, ugy mind az Arany-váltas, cementek rendelése, Bor gyújtás, kénkö . kéneső, arany, ezüst, rez-Bányák művelése, vas hámorokká azonképpen &c. &c.* Fiskus igitur statos e sulphure numerabat reditus. Vide inferius ubi de fontibus differo. Inter privilegia a Sigismundo Bathorio Siculis concessa, P. Samuel Timon rerum mem: Transilv. p. 179. istud etiam adfert: Sulphur apud u rosque Torjenses libere effodient, sed in armamentarium Principis omne importabunt.

Sulphur aliud est purum nullis heterogeneis mineris mixtum, aliud ita minera pyritica foetum, ut tamen pars major sulphur sit. Purum succini instar pellucidum rubescens in celeberrimis Nagy-äg fodinis reperitur. Ex diversis sulphureis mineris uestis, tostisque paratur sulphur crudum, cujus pars purior in Cylindros funditur, pars nigricans & foeculenta sulphuris Caballini nomine venit.

Pyrites triplices statuunt illi, qui Henkelii Pyrithologiam celebrant, albos, flavos, & ex his duobus resultantes. Pyrites albi: ad Arsenici, flavi ad cupri speciem sunt referendi; subflavus durus chalybe percussus scintillat, figuræ multiplicis est, sphaericæ, prismaticæ Rhomboidalis, &c: tessulatus sæpe in Chrystallina congerie visitur, vulgo Marcasita audit, & aurichalco polito similis est. Horum pars quarta sulphur est. Quo magis cupro foeti sunt pyrites, eo pauciores in figuras concresecunt, & quo duriores, eo plus cupri participant. Omnes tamen pyrites ferrum pro basi habent, & terræ non metellicæ juncti sunt. Acidum sulphuris idem est cum acido vitrioli, neque tamen in sulphure quærendum est sulphur Philosophorum. Sulphura metallorum differunt ab aliis sulphuribus, quorum realitatem illis, qui a limine chymiam salutant, ita demonstro: solve duas uncias argenti in sufficiente quantitate aquæ fortis, solutionem præcipita cum spiritu falis communis, vel cum uncia olei Vitrioli, tum injice tres uncias mercurii vivi, & per alembicum ex arena abstrahe lente totum phlegma, aucto deinde igne magnopere per aliquot horas Mercurius ex argento partem sulphuream arripet, & cum ea more suo sublimabitur in Cynabarim rubram, quæ veram argenti sulphuream terram in se continet; istud mutatis mutandis ad omnia metalla applicari potest. Vide C. Pott Dissertat: de sulphuribus metallorum 1716. Halæ editam.

P A R S V.

De Salibus

UMF

SAlia omnia vel sunt Acida, vel Alkalina, quæ resultant ex his, Media vocantur. Acidorum character est 1. ut cum alkalinis, item cum testis ovorum, aliisque animalium testaceis crustis, lapidibusque, uti cancerorum &c: cum spiritus elastici productione effervescent. 2. ut Syrupum Violarum rubro colore tingant. 3. ut ope ignis in auras dispergantur. De acido sulphuris memini superius, nunc tantum de salibus acidis agam primum, deinde alkalina & Media referam. Inter acida Vitriolum & Alumen numero.

De

De Vitriolo.

§. I.

De Salibus Acidis.

Vitriolum omne specie Crystallorum polyedra visitur, igne liquefcit, calcinatur, volatile fit, sapore est styptico, componitur ex acido, aqua, & particulis metallorum, cupri nimirum, ferri, & Zinci, quibus ipsa colorum diversitas tribuenda, cupro cæruleus, ferro viridis, Zinco albus, quot metalla & quam multiplicia solvi possunt ab acido, tam varium generatur vitriolum, quoniam autem acidum latet etiam in vegetabilibus, ut sunt immaturi fructus, musci, quercus &c. si extractum ex his acidum metallo cuicumque solvendo par sit, generabitur Vitriolum, unde fit, ut acidum vitrioli diversis nominibus veniat, nempe: *Primigenium, Catholicum, & Acidum Calcbanti, vagum Jessile.*

Terræ diversæ succis mineriferis permixtæ & condensatæ, sed vitrioli feraces, vocantur lapis atramentarius, hic iterum varius est, ruber seu Chalcitis, flavus seu Misly, niger seu Melanteria, grifens seu Sory. Ubi nativum desideratur vitriolum, ibi, si pyritum copia non desit, nec vitriolum deerit, e calcinatis enim pyritibus, malim dicere, tostis, ustulatisque subinde vero coctis, superaffuso Alkali, per evaporationem & crystallificationem inspissatum obtinebitur vitriolum; non absimili methodo Zalathnæ amænissimum vitriolum cæruleum, ipso Cyprio pulchrius nunc excoquitur. Coquebatur non multos ante annos e flava montis Facebai minera, sed majoribus impensis, quam fru-

fructu. Industria tandem summi illius Metallurgiæ Dacicæ Rectoris Illustrissimi de GERSTORFF Encheiresin adinvenit, Vitriolum cyprio suppar copiosum e pyritibus, quorum hic ingens copia est, educendi, magno sane ærarii emolumento, seu ad aquam fortem, seu mercurium sublimatum conficiendum. Quid si idem in ferreis Hunyadensium, pyritibus exploratum irent? Goslaria ex minera plumbi pyritosa diuturna ustulatione præparata, in aqua soluta, inspissataque vitriolum album educit, forte hoc vitriolum album sal est, de quo Erckerus mentionem fecit, quod id ex mineris plumbi ustulatis paraverit. Ex lapide itidem calaminari præcedente ustulatione vitriolum parari potest.

Nequeo ab acido Vitrioli divelli, antequam olei Vitrioli, & liquoris anodyni ex eo parandi methodum tradam, liquoris inquam anodyni humano corpori accomodatissimi. Adfero experimentum meum ipsius, quo Vitrioli oleum suppar Saxanico confeci. An. 1764. Albæ-Carolinæ Vitriolum Calcinari, bacillo istud agitans, ne instrumento adhæreat, calcinatum retortæ imposui non supra dimidium, recipientem addidi, qualem in destillatione aquæ fortis adhibent, nimirum e latere tubulo munitum, spiraculis oblitis ignem subjeci, hunc triduo ita rexi, ut per vices, tertio die summe auxerim, primo die igitur phlegma destillatum separavi, altero, circa vesperam vapores levabantur densi, albi, sulphurei ad tertii diei meridiem usque, denique guttæ quædam igneæ stillabant, finita operatione, spiritum ab oleo sejuoxi, & e quadraginta libris vitrioli, quatuor libras & octo semi-uncias olei albi obtinui, ratus inesse oleo etiamnum partem spiritus vitrioli, iterum istud destillavi, & quod nitidum oleum erat, jam rubro-nigrum effectum est, sed
 immi-

imminuta adeo quantitate , ut libræ tres tantum super fuerint , patet hinc rubrum , vel fuscum oleum vitrioli sola rectificatione fieri , vel ex aliis incidentis materiæ fœcibus. Testem hujus operationis appello Cæs. Reg. Monetarum Magistrum Dominum de **HAMMERSCHMIDT** , qui excellenti doctrinæ suæ istud addit , quod eos , qui se his studiis addixerunt foveat , tueaturque.

Liquoris Anodyni mineralis Encheirefis ista mihi præplacet:
 ℞. olei vitrioli partem unam , S. Vini Rectificatissimi partes quatuor , lente , propter secuturam fermentationem affunde spiritui oleum , tum oblitis spiraculis destilla igne lento , prodit primum spiritus inflammabilis , naphthæ spiritum dicunt , quem seorsim custodi , iterum destillationem renova , acidus magis , minus inflammabilis spiritus erit , quem etiam seorsim custodies , continua laborem , sed igne lentissimo , prodibit inter albicantes fumos phlegma acidum sulphureum , nauseosum , tandemque sequetur transtillans naphtha vitrioli , oleum vitrioli dulce , oleum Naphthæ , oleum vini. Liquorem primo & secundo destillatum misce , & erit spiritus vitrioli dulcis , cujus unciis quatuor , si instillaveris naphthæ vitrioli guttas viginti quatuor , obtinebis verum liquorem anodynum. Vide Rudolphi Ang. Fogel. Inst. Chym. 1755. Göttingæ. Commendat Nazagoras in concord. Philos. ex sale tartari per oleum vitrioli saturato , cum spiritu vini in terram foliatam reducto sulphur vitrioli elegantissimum ; fateor nunquam satis æstimandum liquorem me obtinuisse , sed variata paululum methodo nequaquam vulgo communicanda. Vide tamen Kesleri Centurias Chymicas.

Oleum æthereum vitrioli dulce , præparatum aurum seu per
 aci-

acida volatile redditum, succinum etiam solvit, & cobaltum spiritus dulcis ad vernicem optimam præparat, neque ulla alia arte vegetabilium virtutes specificas facilius, citiusque extrahes. D. D. Frobenius in actis societatis Anglicæ, Exper: 5. hæc refert: Nihilominus hic æthereus Naphtæ spiritus existit unicum dissolvens menstruum omnium resinorum, gummosorum pinguium, & oleosorum concretum; mediante hoc omnes ignescibiles materię fundamentaliter, cito, secure, & cum delectatione in optimas essentias solvuntur, ut sunt: omnia genera oleorum Pix, Terebinthus, Balsamus indicus, camphora, Ambra grysea, Sperma Ceti, Mastix, Moschus, Copal, &c.

Id vero stupendum est omnino, quod si solutioni auri affundantur. 2. p. spiritus Naphtæ, aurum ex aqua regia hic spiritus ad se attrahit, & terra quædam alba ad fundum cadit, quæ mox in viridem colorem transmutatur, estque cuprum, illud quod cum auro commixtum fuerat, liquor autem sætus auro supernatat instans olei. Mira profecto res est, qui æthereus iste spiritus, aurum omnium gravissimum ad se attrahat, forte aurum oleosæ, non terrestris indolis est? Vide Pottium in Dissert: de acido vitrioli vinoso, ubi hæc addit: Hæc auri per spiritum Naphtæ solutio constituit ipsissimas D. Generalis de la Motthe guttas antipodagricas, quarum mentionem adducit commerc: Liter: Norimb. 1731. p. 163. &c: Quod vires medicas hujus ætherei spiritus adinet, alii effectum refrigeratorium & coagulatorium, alii tonicum, antispasmodicum, resolventem ei adstruant. Qui oleum vitrioli sale tartari saturatum pro basi operationis adhibeat, ratione virtutis anodynæ, & antispasmodicæ cum fructu usurpabunt; alii ob virtutem carminativam inflatulentis, vo-

mitu & D. D. Gohl ad Cephalalgiam, vertiginem, Epilepsiam, extollunt. Celeber: Pott ait: cum Balsamo viræ mixtus hic Spiritus singultum momentanee auferre solet. Qui genuinum hunc æthereum spiritum oleumque Naphtæ cupit, is non venalem, quales apud Pharmacopæos est, adhibeat, sed vel recensita methodo sibi præparet, vel apud Pharmacopæum agat, ut hac & non alia methodo paratur. Ad uberiores Enchiresin advertas, ut 1. lento igne spiritum vini rectificatissimum destilles, si enim mellago transit, irritum est, ut ex repetita destillatione oleum prolicias, 2. multum olei perderes, ni spiritum primum, & alterum removeris, 3. cum fumus albus in vase apparet, intumescencia sequitur, ignis itaque vis minuenda est, 4. Separatio olei a residuo liquore fiat quantocyus. Oleum vitrioli pro operatione sumendum est, quod ad minimum pennam immissam comburit,

§. II.

De Alumine.

OMnium sententia, qui penitus indolem salium rimati sunt, acidum aluminis, est ipsum acidum vitrioli. Crystalli aluminis sunt octoedra, saporis adstringentis. Alumen exustum, aërique expositum iterum fæcundat, cum oleo tartari per deliquium præcipitatur in terram albam, sæpe lapidi calcario diu in patulo detento sociatur. Zalathnæ illi ipsi pyrites, e quibus vitriolum conficiunt, iterum aëri exponi possent, & alumine fæcundarentur, ita differit Neumanus de Sveciæ pyritibus. Szaratae habentur carbonēs fossiles, si qui hos inter flammam ægre

ægre concipiunt, & spumant, aluminis luculenta præbent indicia, e lignis non ad intimas usque medullas, sed mediocriter tantum petrefactis, vel quibus se se acidum nostrum intime junxit alumen excoquit Germania, idem Transilvania posset, ligna enim petrefacta, & huic usui accomodatissima cum multis in locis, tum Zalathnensium fodinis suppetunt. Ad Lázár-salvam in specu Montis Búdós hegy alumen redundat, vide superius ubi de sulphure vulgi egi. Vitriolum fodinarum sæpe alumine plummo mixtum est. Ut alumen e lixiviis educendum facilius in chrysallos abeat, alkali aliquod, cineres Clavellati, urina, calx vel aquæ alkalinæ foteriæ, per Daciam alioqui copiosissimæ, affundendæ erunt. Sed nec alumen arte adparare necessum habent Transilvani, natura copiosum sufficit: Cl. D Samuel Pataki Medicinæ Doct. peritissimus, autoptes inquit: in Comitatu Krasznenfi ad vicum Zovany fontem exstare, cujus pars tertia alumen est, imo territorium pagi Zovand omne, ubi in planitiem procurrit, si fodiatur, aquam alumine copioso refertam præbere. Multi Ungarorum simul & Dacorum valetudinis causa has aquas frequentant, & calefactis, balnei instar utuntur.

§. III.

De Salibus Alkalinis.

OMne Sal Alkali effervesceat cum acido, est saporis acris, & urentis, syrupo violarum colorem viridem conciliat. Omne Alkalinum Sal junctum acido vitrioli constituit sal mirabile Glauberi, in quavis frigida facile solvendum, vide plura inferius

de aquis mineralibus alkalinis. Magnus alkinorum usus est, siquidem omnium metallorum, terrarum, lapidumque imprimis vitrescibilium solutionem adjuvant adeo, ut in igne magno in vitrum pelluciditatis diversissimæ abeant. Mercurius tamen alkali respuit. Calces metallorum ex cognitis nullo facilius, ac alkali reducuntur. Controversum est, an sal alkali volatile detur in regno minerali, item, an sal alkali fixum, detur in regno fossili? An unquam alkali volatile in rerum natura ante putrefactionem, distillationem animalium, aut vegetabilium existerit, non ita temere affirmare ausim, lege tamen experimenta hoc §. de sale fontis Rodnaviensis. Si certum esset, salem ammoniacum e profundioribus terræ locis erui, aut etiam vaporis specie propelli, alkali volatile minerale dari statuerem, ammoniacum enim, alkali volatile, & acidum salis communis componit, sed istud ars sola parat. Fixum autem alkali in terris alkalinis querendum est, has in aqua solvendo, filtrando, in crystallos cogendo &c. atque periculum instituendo, an cum acidis effervescent, syrupum violarum colore viridi tingant, an sal educum cum tertia carbonum parte in ignito crucibulo fusum massam hepatis sulphuris analogam præbeat, &c. Minerale tamen alkali in aere non deliquescit.

De Borace.

ANtiquis Borax, Chryfocola, Ærugo, Viride-montanum sæpe idem est, nec secus, ac diversis effectibus, quos iis adstruunt, discerni possunt. Vide Plin. Hist. nat. L. XXXIII. C. V. Boracem tamen nostrum ab antiquorum Chryfolla differre statuit Fallopius de fossilibus L. 5 c. 91. ejusdem Geoffroy est sensus.

Agricola Boracem pro nitro veterum habet, idem Boracem Arabum Tincar esse statuit. Borax difficillime in aqua solvitur, crystallos hexaedras effigiat, saporis est initio subdulcis, in fine vero urinosi alkalini. Metallorum solutionem præ aliis maturat, ideo artifices in ferruminatione Boracem amant. Si crucibula intus Borace illinantur, crusta vitrea sub fusione obducuntur, unde metallum illime fundi potest. Certum exploratumque habemus: ex India orientali navibus Boracem deferri, & antequam Hollandis iter ad Indiam patuit, ex iisdem locis mercatores Alexandriam, inde venetias Boracem promovebant, ubi hodieum depurando Boraci studiose insistant, quare etiam denominationem veneti Boracis retinere solet. Sed meliore multo jure Transilvaniæ proles audiat, oportet. Brukman in Magnal: subterr: P. 1. p. 270. ait Bisztricii in Transilvania Boracem reperiri, Boerhave. p. 1. 828. Transilvaniæ prolem nominat, quibus forte Krekvicius prævit in Topographia Transilvaniæ. Fa-teor relationibus horum, qui de Borace Transilvaniæ agunt, lapides minerales Montis Gyalu-popi super Rodnaviam siti, examus, sim conveniunt, anfractus hic sunt multo plurimi, e quibus Boracem mineralem eruere operæ pretium esset majus, quam colendis fodinis insistere, quia tamen a nemine scio experimenta cum his lapidibus suscepta esse, erudito lectori ea communicabo, quæ de Borace fontis acidi Rodnaviam inter & vicum Majerhoff ebullientis (cujus venæ cum anfractibus montis Gyalu-popi communicant) accepi.

I. Fontis aqua defluens lapidem gignit, qui in acidis Solvitur.

K 8

II. Fon-

II. Fontis aqua si coquatur odorem Naphtæ, quem secum fert, illico perdit.

III. Hæc aqua, lenta evaporatione dispersa, terram præbet, quæ per subsequam ignitionem calce quavis, caustica magis redditur.

IV. Aquæ ex scaturigine acceptæ instillatum est oleum tartari per deliquium, subsidit terra alba, sed quæ syrupum Violarum viridi colore tinxit.

V. Residuum aquæ præcipitatæ cum nullo alkali novam præcipationem passum est, sed cum acidis tinxit syrupum violarum colore viridi, saporis fuit alkalini, non tamen valde caustici.

VI. Si diutina coctione residuum aquæ præcipitatæ urgeas, dabit salem magis causticum. Quid si hoc sal alkali volatile est? & idcirco celeberrimus. Pott de mira & occulta specie Boracis inquit, Boracem non ad aperta, & indubia acidorum, vel mediorum salium genera pertinere, sed potius singulariter intricatam & mire occultam speciem constituere.

VII: Nulla in hoc fonte, vel terra per præcipationem, aut evaporationem subsidente, indicia salis urinosi deprehensa sunt.

VIII. Plebs late omnis hoc lapide fontis Alkalino; utitur ad morbos mulierum.

Quid igitur? inter Alkalina Boracem referam? istud bene docti multis rationibus confirmatum eunt. Pottius in Dissertatio-

ne de Borace his multa, & gravissimis nixa momentis objicit, quæ referre compendium operis vetat. Adstruit author iste Boracem esse corpus compositum, ad quod salia propter specificam mixtionem singulariter immutata, & propria plane natura donata pro generatione Boracis conspirant. Problema igitur esto an Borax sal nativum alkalinum sit.

Ufus Boracis medicus ille optimus, quo sal volatile, vel potius flores Boracis cum acido vitrioli præparantur. Varii auctores, inquit celeb. Pott: (magnopere commendant effectum nulloque narcosi suspectum, antipalmodicum quoque, & resolvens, sedans, & blandum lorum cum euphoria provocans celebrant, indeque specialiter ad dolores quosvis, cephalalgias, opthalmias, vigiliis, deliria in febribus malignis, convulsiones, singultus Epilepsiam, affectus item arthriticos, nephriticos, fere supra modum extollunt. D. D. Krammer in febribus Castrensibus cum deliriis savissimis eos tanquam excellens remedium dilaudat, si omni trihorio octo grana in frigida, vel potu calido assumantur, phtysicis vero nocent: Patiar ne compositionem tam excellentem desiderari? injuriosus essem; ex ipsius igitur celeberrimi Pottii sententia compendiosas binas methodos adferam, quibus flores Boracis per acidum vitrioli ita præparabis: ꝛ. ad duas partes Boracis unam partem olei vitrioli, & tres aquæ partes, ex commixtione hac sine ulla filtratione temperato calore humiditatem evaporari sinas, reliquam massam cucurbitæ immittas, cum alembico, & continuato temperato calore aquositate in vas recipiens transpelle, sic tranlit phlegma pinguisculum odoris ponacii. Observabis massam siccare? cum ignem ad donec flores in alembico conspexeris, & in hoc

continuabis processum tamdiu, donec nulli amplius flores ascendant, si sublimationem, hanc quater, vel sæpius repetieris, singulis vicibus abstractum liquorem reaffundendo, maiorem florum copiam colliges. Advertendum: ut ignem provide, lenteque regas, et si pars falis aliqua sublimata fuit, ignis extinguatur, & sal eximatur. Altera Methodus sine destillatione hæc est: solvuntur quatuor unciz Boracis in sufficienti quantitate aquæ calidæ, cui affunditur uncia una cum duabus drachmis olei vitrioli, hæc miscela per aliquod tempus evaporata, sal sub forma tenuium lamellarum supernatat, tum evaporatio cohibetur, & laminæ sensim crassiores, & longiores evadunt, unde vas ante absolutam crystallisationem non moveatur, post vero ad fundum cadunt, hinc liquorem decanta, & lamellas bis terve frigida ablue, & in loco calido, vel sub sole sicca. Hoc sal paulo ponderosius est floribus ob immixtam aquam, de cætero easdem qualitates possidet, eundemque effectum medicum, nisi quod inter dentes paulo magis strideat & in lingua aliqualem licet levissimum sensum aciditatis post se relinquunt. Hactenus celeberrimi: Pott: vocantur hi flores, sal sedativum Hombergii.

§. IV.

De Nitro.

Nitrum idcirco Alkalinis adnumero, quia si non pars constitutiva, certum tamen ejus principium est Sal urinosum, fortius etiam est omnibus reliquis acidis, & corrosivitate sua reliqua acida superat. Nitrum omne quod legimus, ex terra, vel certe nunquam trium, quatuorve pedum pro-

profunditate majore congerimus, sunt qui nitrum ab Hollandis ex India Orientali adferri asserant, sunt alii, qui saxorum speciem aliquam in Finlandia erui dicunt, quæ in crystallos coacta salem dent nitro simillimum, sed confer hæc cum superiore capite de Borace, & Finlandiaca saxa Rodnaviensium saxi paria esse suspicaberis. Nitrum, quod superficiebus cavernarum crustæ instar adhæret, aphro-nitrum est, nec inflammabile, uti nitrum ex aere extractum, quod fatuum manet, nisi ei phlogiston addatur.

Nitrum verum carboni superinjectum flammam concipit, cum sale tartari & sulphure virtutem aquirit detonantem, solvitur in crystallos prismaticas, hexaedras, lateribus oppositis plerumque æqualibus, & ad bases in pyramides similis polygoni terminatas, si tamen acidum nitri, cum alkali fixo minerali conjungitur, oriuntur crystallos cubicæ, figura, sali comuni haud absimili; loca, e quibus nitrum copiosius colligi queat, sunt Stabula ovium, Vaccarum, etiam Equorum, sed minore spe fructus, item latrinæ, quæ multa urinæ copia madent, cum primis a Cerdonibus, & Sutoribus rejectæ pellium, & corii reliquias, horum enim omnium salino oleaginosa partes putrefactæ, & per putrefactionem attenuatæ nitrum copiosum reddunt.

Nitrum itaque ubique produci potest. Quid si aliquis locum eligeret aeri pervium, arbitrariæ amplitudinis, munitum tecto, ut pluvie arceantur, subtus fossam effodi curaret, lapidibus quadratis e quatuor lateribus, & in fundo munitam, atque hac Matrices recensitas conderet, additis calce viva, vel cineribus alkalinis, & pulvere carbonum, is utique generationem institueret,

& intra spatium mensis nisi sævissimum frigus incidat, libra una talis massæ duas circiter uncias nitri contineret. Omnem vero massam, quantum nitri datura est, ita explorabis: 20. libris massæ nitrosæ adjice subtripulum calcis vivæ, cinerum alkalinarum, aut horum loco clavellorum libram dimidiam, immitte hæc in vas capax, quibus fervidæ duplum affundes, commixtaque spatio viginti quatuor horarum macerabis; totam dein massam infunde in saccum lineum transibit lixivium primo turbidum, hoc iterum transcola, ut pellucidum sit, quod in aheno ebulliat, donec dissipatum fuerit tantum liquidi ut guttula ejus frigido plano instillata congelascit, frigeat denique solutio per diem & noctem, quæ in crystallos concresecit, repetitur operatio cum residua solutione, & iterum crystallos generabuntur. Vide I. A. Cramerum pag. 329. Nitrum igitur generatur ex pingui, alkalina, terra, aere.

In usibus medicis Spiritus nitri dulcis commendatur, hujus præparandi rationes vide apud diversos varias, mihi celeberrimus Pottius in Dissert: de acido nitri vinoso, ista præplacet: oleum, inquit ille, vitrioli affundatur nitro, & in decem partes spiritus vini rectificatissimi inditas igne lento propellatur, quamquam non sine strepitu id fiat, & posteriores guttæ spumam emittant, sed hic spiritus postea, vel per se, vel per Alkali rectificari potest, ego certe methodum hanc omnibus aliis præfero, dum hac ratione omnia mox halitiosa, & subtilissima forma miscentur) ita Pottius.

§ V.

De Sale Medio.

SAL medium, seu neutrum voco illud quod ex Alkali & acido diversa proportione vel æqualiter participat, multæ hujus numerantur species, sed Muria fossilis prima est quam sal fossile nuncupamus.

- De Sali Communi.

Hoc sal voco medium, constituunt istud acidum, & alkali æqualiter sociata, sal fossile nativum, seu Muriam puram, idest sal gemmæ copiosum adeo gignit Transilvania, ut non injuria dixerim, Ungariam in controversiam vocari, an hoc ei naturæ munere suppar esse queat. Cogitanti mihi Transilvanum sal ea methodo, quam in metallorum descriptione tenueram, scribere, lababat calamus, neque enim inducere in animum poteram, æquam esse metallorum, Salisque fodiendi rationem, igitur procurro ad operas salinas, cum peritis tracto negotium, sed quieto esse non licuit, dum aliquis obortas subinde difficultates explanaret; oportune S. D. de HAUER Maromarnsien-sium, & Tordensium Salis-fodinarum Geometram convenio Virum Geometriam cumprimis subterraneam aprime doctum, & in curandis salis fodinis multorum annorum usu singulariter versatum, hic mecum fodinas ingredi, quæstis examussim reponere, votis denique meis respondere; ego gaudere: quod Lectori meo veram Salis-fodinarum iconem exhibere valeam.

Sal fossile duplex, statuo, purum & terreis mixtum par-tibus

tibus, triplici methodo eruitur, Venarum instar, *gangveis*, glomeraminum *flözveis*, petrarum in modum, faxorumque *stokveis*. Secturæ, ubi nudam Salis-petram cavant, conum truncatum effigiant, ubi autem Venas, vel glomeramina confectantur, cuneis, puteisque non aliter, ac in metalli-fodinis operas continuant. Fodinæ maxima admiratione, & curiosa inquisitione illæ dignæ sunt, quæ conum truncatum imitatae basim ipsam in venturas ætates novis semper latitudinis accessionibus dilatari patiuntur. Hæ ita construuntur.

Comperisti quocunque molimine seu certa Patrum traditione, seu instrumti, quod terebrum montanum vocant, tentamine, nudam salis petram determinato in loco inveniri, binos puteos invicem tribus orgiis distantes effode, parietinas puteorum quercinis trabibus solertissime firmabis, dum ipsam salis-petram attigisti, hæc *Salzbimmel* audit, cui ut robur in annos duraturos conferas, intervallo trium circiter orgiarum puteos effossos ita dilatabis, ut ex ipso sale basim efformes, quam *Sejek* appellant, exactam basim pellibus bubalinis, aut bovinis vesties, quod hæ omnem ad se humorem attrahant. His perfectis salina saxa cavabis, in utrisque puteis latera conii, & arcuatas parietinas dilatans, donec mutuis ictibus pertusi putei in unum se se puteum explacent, propendens hic salina moles *kampf* vocatur. (c) Advertisti forte salinas venas decussatas, & obliquas esse? Superiorem plani inclinati partem dices *Aperturam*, inferiorem *Finale*, ad quæ idcirco gnaviter advertendum est, quia si initium fossionis salinorum scamnorum summas in Apertura, frustra salis effodienda
nulla

nulla sui parte læsa, ruptave egeres, secus in plures partes disperdenda, non minore operarum damno, quam ærarii detrimento. Sin autem venæ circulares, vel irregulares fuerint, tum frustra falis, quæ *scamna* dicuntur, ad Horizontem parallele fodiantur oportet.

Nihil est, quod his cavaturis officiat amplius, ac scaturigines interdum inter salinæ petræ adjacentem limum ita prorumpentes, ut ipsam falis petram penetrent, emolliant, dissolvantque. Cautione itaque magna opus est, ut in primorum effossione puteorum venas scaturiginum solerter investiges, ac non longe dissitum, sed decliviorē locum signes, in quem cuniculus adigi possit ad scaturigines eo derivandas, quod si declivius planum nullum inveneris, cunei loco puteum iterum, sed primis duobus profundiorē effringes, qui *Forfinken* appellatur, & ad hunc puteum, ex primis ducto cuniculo, aquas falis petræ nocituras derivabis. Si forte puteus hic nimirum *Forfinken*, aquis repleretur, eas ope villioris cujus cujus machinæ levabis.

Puteos faxæ falis moli impendentes, ita discrimina, ut unus falis, per quas operæ comeent, remeentque, alter extrahendo fali deserviat, Machina *Gabel* dicta, pone solet extrui, quam quatuor equi octonis ipsis horis circumagent, ut frustra falis compendio virium non exiguo extrahant; saccus cui salina faxes induuntur e funibus retium instar contextus, cui vero minutix (*) Salis inponuntur, e pellibus Bubalinis confutus est. Illi e funibus contexto non sine horrore memet ipsum dum
Tor-

(*) Minutix Salinæ hic in tumulos coacervantur, in Ungaria vero cformatis hac de causa vasis ingestæ secundo Tibisco promoventur.

Tordenses fodinas lustrarem, illigavi, illigarunt se se duo Comites, quartus, extus sacco in transverso ligno, non magis lato ac ut pedes, fulcire valeat, capitibus nostris imminens stabat intrepidus, funem ne in parietinas putei offendamus, recturus; adpellimus ad Basim feliciter, irretitas sacco manus pedesque explicamus, lustramus operas, stupore defixi meditamur ingentem Coni Basim, altitudinem visu amœnissimam contemplamur, nam, ut eam penitus intueri liceat, ardentes straminei faeces ex orificio putei dejecti theatrum visu jucundissimum exhibebant, tum ad Venas Salinas conversi obliquum basis plantam, peripheriam ellipticam potius quam circulem, normam fodiendi, inde effos, variosque operarum labores pervestigamus, hæc inter iobitus, murmur, tonitru exaudiri, eos vereri, cum e Geometra pone adstante quæro, quid hæc sibi vellent? ille bono animo nos esse jubet inquiens: hos continuo exaudiri fragores, quando scamna salina in *Apertura* capta, ad finalem usque terminum pertusa, tamdiu malleo, qui cunens est, tunduntur, dum perforentur. - Nimirum aeris interni compressique cum aere externo rarefactoque conflictus, fragores, sonitus, murmura, tonitruis non absimilia excire consuevit. Visis igitur omnibus, quæ ad experientiam facerent, fossoribus bene precati, sacco iterum impliciti revertimur, sed Hem! quæ nos fames invasit singulos, meridiem suspiravimus, ut insolitæ fami consulamus, hospitalem se nobis S. D. de KERN eruti Perceptor Salis, Vir ad operarum felicitatem inibi locatus, exhibuit, & tametsi lauto nos prandio refecerit, fames ipsum triduum persistit, utinam quoties nausea stomachum occupat, eo descendere foret integrum! Jam ad singulas Transilvaniae Salium fodinas invisamus.

§. VI.

T o r d a.

Tordam Reicherfdorffius ita extollit (Torda Salium fodinis tam celebris est , ut vix parem in toto oriente fundum reperias) Zamoscus Oppidum Romanorum *Salina* dictum fuisse , contendit. S. D. de SCHELZ de Sale Dacico meritis ita , ut qui maxime , An. 1756. forte tectum puteis antiquæ fodinæ incumbens renovoaturus , advertit eminus , nodum Quercinam tecto imminente quamdam inscriptionem præferre , non quievit ante , quam admotis scalis cominus eam scrutaretur ; tulit curiositatis pretium , annum enim 1364. fodinæ originem dedisse , ex eodem anno quercinæ moli iuciso , luculente comperit. Si hæc fodina per id temporis tercentis nonaginta duobus stetit annis , ad quæ retro tempora illas trajiciam , quæ superioribus post memoriam hominum annis frigida inundatæ , nunc vero ad extimam usque superficiem tepentibus refertæ , sui ipsarum ætatis oblitæ , novam Epocham sortitæ sunt ? Præcipuos Torda , quinque munerat puteos , quorum primus Superior , alter Inferior , tertius Colosienfis , quartus S. Theresiæ , quintus S. Antonii nuncupantur. Superioris basis diameter quadraginta quinque & dimidiæ orgyrum , altitudo quinquaginta sex orgyrum & duorum pedum est , Salem cætera purum , præterquam quod exiguis fibris terreis intersingnatur , octoaginta septem fossores , cum octodecim volonibus cavant. Inferioris diameter triginta sex orgyrum , & quatuor pedum , altitudo quinquaginta trium orgyrum propter salem nihilo a superiore diversum ad sui culturam septuaginta quinque fossores , octodecim Volones invitavit,

Colo-

Colosienſis putei diameter quadraginta, altitudo quinquaginta novem orgyas complectitur, hunc foſſores tres ſupra ſexaginta, cum volonibus duodecim excavant, terræ fibræ, ſali permixtæ, diem ex die imminuunt adeo, ut purum omni parte ſalem reddant. Vide fig. : 5. hanc P. D. de KLEPS, tameſi regiis ad Salinas obſequiis diſtractus, egregia tamen penicilli arte effigiatam, pari animi alacritate mecum communicavit. 1. Periphæria fodinæ. 2. Puteus, e quo ſalina ſaxa evolvuntur. 3. Puteus cui ſcalæ imminent. 4. unde humor omnis ad Nu: 8. cuniculum derivatur. 5. Machina molem ſalinam levans 9. Apertura & 10. Finale, quorum etymon vide ſuperius. 11. e pertuſis in unum puteis prominens ſaxum Kampff dictum. Puteum S. Theræſiæ nuncupatum foſſores triginta, cum quindecim volonibus longitudine diametri viginti ſex, altitudine perpendiculari triginta quinque orgyiarum eviſcerant. Novitiuſ S. Antonii puteus præſtantia cæteris par eſt.

Vetus ſuperat puteus orienti oppoſitus magna fodina dictus, huius ruinam cavatores timebant, rimis enim actis, terram, quæ petram ſalis circumdat, diſtincte intuebantur, ne igitur malum, quod operiebantur, ſuperiori fodinæ obſit, nocuiſſet autem omnino, ruina enim ſua ſuperioris etiam putei compagem labefactaſſet, prævertere detrimentum maluerunt, quam experiri. Anno itaque 1762. 19. Junii puteos utroſque obſtrunt, & obturant, præcluſis terram ſale mixtam ingerunt, nec ſine cauſa, opinantur enim ærem intercluſum ad robur parietinarum plurimum conferre.

Compreſſi aeris, & admoto igne in flammam prorumpentis exemplum ſenſere Tordenſes tunc, quando novum puteum Salis

Salis periclitantes, Terebro montano decem orgyas perforant, forte candelam ardentem admovent, & continuo aer flammam concipit, quæ tantisper gliscenti similis, mox cum ingenti fragore dentum ignem, in patulum aerem evomit, operariis interea in terram procumbentibus, & ne quid deterius eveniat sollicitis, sed suapte ignis hic evanuit.

Superius pag. 117. ubi Sacrarum Claudiopolitanæ Civitatis Ædium incenabula persecutus iam Diploma Vladislai exhibui, quo Salem valore tercentorum florenorum auri Fratres Minorum de Observantia, regia munificencia consequuntur, Salem hunc Rex e Camera Tordenli ex illo Szekeres So nuncupato, propter templi fabricam dari jubet, perstitisse autem hoc idem beneficentiæ testimonium absoluta etiam fabrica liquet e sequenti.

„ Ludovicus DEI Gratia Rex Hungariæ, & Bohemiæ, &c.
 „ Fidelibus nostris Gregorio de Bathyan Comiti Camerarum Saluum nostrorum Transilvaniæ: nec non universis,
 „ & singulis Camerariis tum in Transilvania quam in regno nostro
 „ Ungariæ constitutis ipsorumque officialibus ac vices gerentibus,
 „ item tributariis & Teloniatoribus, & aliorum quorumcunque,
 „ cunctis etiam alterius cujusvis status & conditionis hominibus
 „ subditis nostris presentes visuris salutem & gratiam. Intelleximus nos anno proxime præterito Fratribus Ord. Minor. S. Francisci in Claustro de Kolosvár degentibus secundum dotationem helemosynariam Genitoris nostri piæ memoriæ, in Camera nostra Tordenli Sales tercentorum florenorum dari & deputari fecisse, qui, restituti propter carentiam inundationis aquarum, tunc in hoc Regnum Ungariæ educi non possent,

„ sent, ne autem hujusmodi Sales cum damno ipsorum fratrum
 „ ibi perirent, id eisdem fratribus duximus concedendum, ut
 „ illos libere valeant, atque possint educi facere. Quare fide-
 „ litatibus vestris harum serie mandamus firmiter, quatenus dum
 „ & quando per præfatos Fratres, aut homines eorum præten-
 „ tium ostensores, tempore educationis prædictorum salium cum
 „ præsentibus requisiti fueritis, eosdem cum illis ubique libere,
 „ & sine omni impedimento, nec non Tributi, ac Telonii
 „ solutione dimittere, permittere, & permitti facere modis omni-
 „ bus debeatis, secus facere non præsumatis, præsentibus per-
 „ lectis, exhibenti restituri. Datum Budæ feria sexta proxima
 „ ante Dominicam Palmarum Anno Domini Millesimo quingen-
 „ tesimo vigesimo.

Hoc Diploma consuetudinem Salium Tordensium in Un-
 gariam efferri solitorum arguit ab annis 247. invaluisse (ta-
 metsi superioribus dudum temporibus hæc ceperit communitio)
 sed quoniam Tordæ fluvius vicinior nullus est, ac sit Aranyos,
 tenuis ipse, ferendisque navibus impar, ubi in Marusium illa-
 bitur, uti nunc, olim etiam ad deferendos sales eundem auxe-
 rit? igitur secundo Marusio in Ungariam Sal Dacicus efereba-
 tur. Unde apud script. rerum Ung. Verus Salis portitor audit.
 Tantas Torda Salium divitias sinu suo complectitur, ut quadrin-
 genta millia lapidum Salis secundo Marusio in Ungariam singulis
 annis trajicere valeat.

§. VII.

Vizakna Salzburg.

Distat Cibinio duobus milliariis, vocabulum istud sicuti patrio idiomate puteum aquicum indicat, ita nullus puteus est, qui non scateret aquis. Ea igitur necessitatem horizontalium cunicorum, de quibus egeram. Fodina minor nuncupata, in meridiem tanto affluxu aquæ madet, ut non scaturiginem, sed canalem aquæ eo derivatum fuisse diceres, eadem fors manet neo-erectam S. Francisci, aqua in hanc e septentrione prorumpit. Quæ minus aliis madet Magna vocatur. Altitudo Magnæ 66° Basis diameter 35° Minoris A. 53° B. 29° S. Francisci A. 25°, B. 13° Eanatus, qua patet, solius Vizaknæ salis lapidibus utitur.

§. VIII.

K o l o s.

UNum tantum cavat puteum, alter enim, posteaquam altis rimis aqua copiosior eum inundasset, labem duxit non reparandam; qui super est, ejus baseos diameter, viginti quatuor, altitudo quadraginta sex orgiis definitur. Kolos quinquages mille centenarios salis Magno-Varadinum quot annis trajicit. Ni multorum testimoniis adducerer, non paterer omnino Gallinæ illius meminisse, quam cum pullis in salem conversam, & e vetere puteo erutam esse, vicinia late omnis perhibet.

§. IX.

S z é k.

Oppidum Comitatus Doboka priscorum puteorum vestigiis illustre, in ipso montis vertice puteum ostendat; nunquam istud lætius suos ditat colonos, ac quando in Deés, de quo infra, quibus quibus ex causis fossio intermittitur. Puteus hic ipsis triginta sex annis delituit, reclusit eum D. de SCHELZ. Altitudo putei quadraginta septem, diameter triginta duarum orgiarum est, Sal partibus terreis mixtus est, nullum tamen ab aquis patitur incommodum. Isthic olim officium Cameræ Regiæ viguisse sequens diploma confirmat, quod similiter, atque prolixum est, Eruditorum^ogratiis offero.

„ Nos Joannes de Hunyád Comes (d) perpetuus Bisztricienſis
 „ memoriæ commendamus tenore præſentium ſignificantes quibus
 „ expedit univerſis quod nos ob ſpem, & devotionem ſpecialiſſimam
 „ lem quam ad Glorioſam DEI Genitricem Mariam ac S. Antonium
 „ habere diſcoſimur, tumque ad humiliſſimam ſupplicationem & inſtantiam
 „ FF Prædicatorum in claſtro B. M. Virginis & S. Antonii Confeſſoris
 „ in Civitate Colosvár fundato commo-

ranci-

(c) M. I. de Thwrocſz ſiquit (1452.) D. Gubernator Regnum --- omni induſtria præſervatum Regi Ladislao reſtituit. Propter quod ipſe Rex D. Gubernatorem longas orbis per partes diſſuſis præconiis - - erga ſe commendatum - - in Comitem perpetuum Biſztricienſem ſublimavit, & temporalem gubernationis dignitatem - - in perpetuam commutavit hæreditatem) Igitur Diſtrictus Saxonum Biſztricienſis, fuit hæreditas Joannis de Hunyád.

„ rancium reformationem , & fabricam ipsius Clauſtri ,
 „ ſeu Monasterii in persona Sereniſſimi Domini noſtri Regis ,
 „ item ad uſum Fratrum in ipſo Clauſtro degentium in feſtivi-
 „ tatibus ſingulis beati Georgii Martyris, ſingulis annis Sales ad va-
 „ lorem quinquaginta florenorum auri perpetuis temporibus dare,
 „ & adminiſtrare, & per Camerarios regales de Zeek adminiſtrare
 „ deputavimus, & vigore præſentium deputamus. Quocirca
 „ vobis nobilibus Viris Camerariis regalibus præſentibus ſcilicet
 „ & futuris in Camera Zeek conſtitutis præſentium ſerie in per-
 „ ſona Sereniſſimi Domini noſtri Regis firmiſſime committimus
 „ quatenus, amodo impoſterum præſato Clauſtro in Civitate
 „ Colosvár in Nomine Beatæ Virginis Mariæ, & Sancti An-
 „ tonii Confefſoris fundato, conſequenterque Fratribus in eo-
 „ dem commorantibus in ſingulis feſtivities Beati Georgii
 „ Martyris annuatim Sales ad valorem quinquaginta florenorum
 „ auri in Camera Zeek perpetuis temporibus reddere, & perſolve-
 „ re debeatis, & teneamini, ſecus nullo modo facere præſumatis
 „ præſentibus perlectis, exhibentibus reſtitutis. Datum in Colosvár
 „ in feſto SS. Innocentium Martyrum Anno Domini Milleſimo
 „ quadringenteſimo quinquageſimo quinto.

Hoc beneficium a Genitore collatum Mathias filius ita *ſecun-*
dum confirmat : „ Nos MATHIAS &c. prædictas literas &c. -
 „ - - approbamus & ratificamus, easque nihilominus & omnia
 „ in eis contenta non obſtante decreto in Alba-Regali tempore
 „ Coronationis noſtræ edito, in quo declaratur, quod infra
 „ lapſum unius integri anni, omnes literæ Sereniſſimi quon-
 „ dam Ladislai Regis Hungariæ immediati prædeceſſoris no-
 „ ſtri, & noſtræ ante coronationem noſtram datæ confirmari

„ debuissent , alioquin viribus carituræ relinquatur, ex certa
 „ nostra sententia & de potestate Regia pro præfatis Fratribus
 „ Prædicatorum in Monasterio Beatæ Mariæ Virginis & S. An-
 „ tonii Confessoris commorantibus, innovantes, perpetuo valituras
 „ roboramus , suppletes omnem defectum , si quis propter la-
 „ psum dicti unius anni unquam objici posset , quin imo volu-
 „ mus & autoritate Regia , decernimus , ut prioris privile-
 „ gii simul cum præfatis literis nostris , & roboratione desu-
 „ per facta in suis vigoribus permaneat perinde , ac si infra
 „ lapsum ipsius unius anni ad roborationem præsentatæ fuissent.
 „ Præfenti scripti nostri Patrocinio mediante , &c: Datum Bu-
 „ dæ feria sexta proxima post festum Ascensionis Domini Anno
 „ Eiusdem Millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo , Re-
 „ gni nostri Anno decimo , Coronationis vero quarto.

§. X.

Deés - Akna.

Comitatus interioris Szolnok penus Salina , duas easque præ-
 divites fodinas ostentat , una septentrioni , altera meridiei
 opponitur , illius profundum viginti duabus orgiis deprimitur , dia-
 meter baseos in sedecim orgias procurrit. Hæc sexaginta orgias
 lata diametrum baseos in quinquaginta sex orgias protendit.
 Erat alia , pervetus , profunditate septuaginta duarum (d) latitudine
 quin-

(d) Vernherus apud Schwandtner . T. 1. p. 856. ait ex hujus
 Salis medio excisum fuisse robur trabi simile tanta duritie , ut ne ferro
 quidem facile cederet , sed idem extra fodinam extractum ita computruisse
 intra quatuor dies , ut primis digitis concerpi , & conterri potuerit.

quinquaginta quatuor orgiarum, sed vitium fecit, quando hyeme nimium humida, maduere omnia, mox deciduis immani copia nivibus, atque momento gelu constrictis, subtus cedere omnia cogebantur, cessere etiam putei fodinæ maximæ, & præterquam quod plures orgyas subsederint, invicem ita congesti sunt, ut vix locum reliquum fecerint scalis, per quas fossores se se periculo eriperent. Deés-Akna præter eos, qui domi venum eunt octagesies mille centenarios falis quot annis in Ungariam trajicit, Florebunt Deés-aknenses fodinæ, dum hæ indefessæ industriæ, & pervigili sollicitudini D. de BRUNEK creditæ fuerint. Quas immunitates vetus Akna numeravit, e sequentibus patebit.

„ Nos Mathias DEI Gratia Rex Hungariæ Bohem. &c.
 „ memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus
 „ expedit universis quod nos tum ad supplicationem certorum fide-
 „ lium nostrorum pro parte universorum incisorum Salium nostro-
 „ rum regalium in oppido nostro Akna commorantium Majestati
 „ nostræ propterea factam, tum vero ut ipsi ad servitia nostra,
 „ quæ nobis in incisione Salium continue facere habent, &
 „ promptiores reddantur, quanto majoribus gratiis se a Majestate
 „ nostra conspexerint fore insignitos. Eisdem a solutione quarum-
 „ libet taxarum tam ordinariorum quam extraordinariorum ab ipsis
 „ Majestati nostræ quandoque provenire debentibus, prout & quem-
 „ admodum etiam hætenus una cum incisoribus salium in oppido
 „ nostro Deés commorantium exempti fuisse dicuntur. Idem etiam
 „ ab ingressu quorumlibet exercituum per nos seu alios quoscun-
 „ que de nostro mandato tam contra perfidos Thurcos, quam
 „ etiam alios quospiam nostros, & hujus regni nostri æmulos
 „ generaliter vel particulariter, instaurandorum in perpetuum de

„ novo duximus gratiose eximendos & supportandos, imo exi-
 „ mimus, & supportamus præsentium per vigorem. Quocirca
 „ vobis fidelibus nostris, Dicatoribus, & exactoribus prædi-
 „ ctarum taxarum tam ordinariorum, quam extraordinaria-
 „ rum. Item Vajvodis & Vice-Vajvodis ac capitaneis, Belli-
 „ ductoribus, levatoribus, & solicatoribus quorumlibet no-
 „ strorum exercituum, tam generalium quam particularium, in par-
 „ tibus regni nostri Transilvaniæ pro tempore constitutis, præ-
 „ sentium noticiam habituris harum serie firmiter mandamus, qua-
 „ tenus ammodo præfatos incitiores Salium in dicto oppido no-
 „ stro Akna commorantes ad solutionem quarumcunque taxarum
 „ tam ordinariorum quam extraordinariorum, ac ad ingressum
 „ quorumcunque exercituum nostrorum tam generalium, quam
 „ particularium contra quoscunque instaurandorum artare, &
 „ compellere, aut ipsos propter non solutionem hujusmodi taxa-
 „ rum ac non ingressione alicujus exercitus nostri, in personis
 „ rebusque & bonis suis quibusvis impedire, turbareque & mole-
 „ stare nullo unquam tempore præsumatis, nec sitis ausi modo
 „ aliquali, gratiæ nostræ sub obtentu, præsentibus autem, quibus
 „ sigillum nostrum est appentum, post earum lectionem semper
 „ reddi jubemus præsentanti. Datum Budæ feria sexta proxima
 „ post festum Transfigurationis Domini Anno Millesimo quadrin-
 „ gesimo septuagesimo octavo Regnorum nostrorum Ungariæ
 „ vigesimo primo, Bohemiæ decimo. Hæc eadem confirmavit
 Ferdinandus in datis per manus Reverendissimi in Christo Pa-
 tris Nicolai Olahi Episcopi Agriensis Compatriis sui, & Consi-
 liarii, ac in Regno Ungariæ Cancellarii. Posonii vigesima
 quarta die Mensis Martii. Anno Domini Millesimo quingentesimo
 quingagesimo secundo Regnorum Roman: vigesimo secundo, alia-
 rum

rum vigesimo sexto. Hæc privilegia Deésinum ab Akna fecerunt, scilicet etiam Deésini olim salinæ colebantur, quæ subinde per Tartaros everfæ, nondum instauratæ sunt.

§. XI.

Parait.

UDvarheliensium nunquam exhauriendæ Salis divitiæ uno Parait nomine veniunt, sed vicinia late omnis Sale facta est, Saxa immania, quæ Sal purissimum sunt, altis de montibus prominent, hic todinas Salis nullas est cernere, sed scrobibus quadratis rem agunt, nec altiores fodiunt, quam ut humeris suis effossam Salem facile efferant, Siculiam tamen totam quinquagies mille centenariis ditant. Istud memoratu dignum, quod lacus ingens monti incubans ruptis aggeribus totum se in fluvium Kûkôllô exoneraverit, unde piscibus fere omnibus, ac imprimis Barbonibus eneëtis, accolæ ipsi non parvum senserunt incommodum, quod aquis Kûkôllô insueti, fontes alios perquirere coacti sint, ita copioso sale lacus hic fluvium Kûkôllô permiscuit.

Si curiosus aliquis quærat, quot universim centenarios falis Transilvania suppeditet, responsum ingenuum habeat: Millionem & sexcenta millia centenariorum sufficit Transilvania. Quis jam in dubium vocare audeat, præcam illam Regum consuetudinem, qua suis Administris copiosos sales annuæ solutionis partem numerabant? Ita Palatinus seu Pro-Rex numeratos habuit sales, valore 2000 fl. Magister Curia Regiæ 500. Banus Dalmatiæ,

tiæ, & Croatiae 1000. Vajvoda Transilvanus 3000. Magister Curiae Reginae 500. Castellanus Budensis 500. Comes Temesiensis 1000. &c. (e) Manifestum vero est, superiori ætate Nobilibus centenarium salis sex Crucigeris venisse, si itaque Vajvodæ Transilvaniae, valor salium 3000. fl. statutus erat, & hi Rheenses fuerint, utique 1500. Centenarios salis quot annis acceperit. Nihil vero alienum dicam si nulla posteriorum ætate, nullis nepotum generatibus exhauriendas Dacici salis divitias pronuntiavero.

Non est infrequens videre purissimi salis Crystallini frustra, quibus guttas aqueas natura multo ærtioribus, ac sint Hermetis repagula, nexibus conclusit; erant, qui hoc apud me phœnomenon mirati, guttis aqueis simul, & aereis inter ærtos conclusis carceres bene precarentur. Est mihi etiam Crystallus, quam ab amica memoria dignissimo P. D. de Gergely, Regio ad salinas Tordenses curatore, accepi: hæc pelluciditate sua Spectatores mire delectat, sinu suo ærtissime conclusos exhibens caudices, & pappum Cardui herbæ, guttam etiam mobilem fovens, quæ colore aurum imitatur quidem, sed aquam esse censerem. Lentæ causticæ diametri trium quatuorve digitorum e purissimo crystallinoque sale Vizaknæ venum exstant, radiisque solaribus trajectis urunt. Sæpe mecum multo studioolvebam, cui tandem usui cedere possent ingentes tumuli salini,

(e) Acta Comitiorum 1607. ita habent: Hog a' Colosi és Szék Aknák jóvedelméből az Bonczidai hid reparáltasék. Item 1613. A' Székelyeknek az Aknárol házok sügségekre elegendő Só adasék. Item: 1614 A' Székelység egy szán vagy egy szekér Sótól tizen két pénzt ád.

ni, qui e minutiis; confraci, diffolutique falis exfurrexerant, cum opportune apud Celeber: Pottium in differtatione de fale communi pag. 22. legi. Is omnium optime apicem circa nitri generationem tetigit, qui fal commune, & Tartarum omnium ciciffime in putrefactionem deducere noverit. Hæc ille. Poffet forfitan compendium aliquod impenfarum fieri, fi pro aqua forti, & Mercurio fublimate conficiendis, nitri generationem inftitueremus.

§. XII.

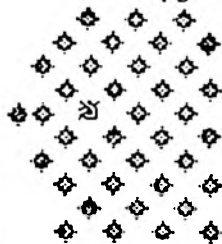
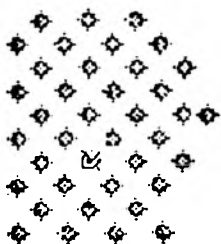
De Sale Ammoniac.

SAL Ammoniacum Ægypti prolem cur in Tranfylvania quæro? Somne ammoniacum ex animalium fimo, urina & fuligine confit, poffet ne idem apud Dacos educi? juvabit hæc in rem celeberr: Pottii fenfa prodere pag. 17. de Sale communi ita habet: De lixivio falis relicto; non cryftallifabili non ignocum eft ex Excell: Htoffmani observ. Chymicis p. 194 quod iftud *Murter foble* vocent, in aere deliquescens, in fpiritu vini folubile ab oleo vitrioli coaguletur prodeunte fpiritu falis, quod iterum ab oleo tartari, vel fale Alkali coagulatur, & feperatur poffit in fal durum, & terram albam Magnæ Nitri æmulam, fed quod ex hoc Magmate cum urinoſis perfectum fal ammoniacum generetur, iftud quidem nemo hæcenus, quantum fciam advertit, & non incommodum foret hoc experimentum cum variis urinoſis ulterius perfequi, ne cogere fal hoc ex Ægypto femper petere, cum hac ratione utique & hic locorum facile parari poffit, dum muria hæc, tamquam inutilis in falinariis abjicitur,

tur, nec ejusmodi concreta, quæ sale urinoso scatent, ubique deficiant. Auguror proinde in locis ægyptiis, forte itidem ejusmodi muriam ab exsiccatione, vel depuratione salis marini residuam ab incolis ad ejus fabricam adhiberi, ejusque rationem ab iis vel occultari, vel prout Mechanicis solemne est, ignorari & pro puro simplici sale æstimari. Hæc ille) nulli dubium est, sal ammoniacum ex alkali volatili, sale communi, & vitriolo martis constare; nunquid igitur Ægyptiorum normam assequi possemus? nunquid ossa, cornua, ungulas, ceu alcalinis abundantia in unum cogere, his salem, vitriolum martis, fuliginem ex combustis animalium excrementis miscere? macerare, crystallizare? hoc tentamen sal etiam Ebshamense præberet, quia acidum vitrioli, terræ salis se admiscens in sui crystallisatione sal dictum exhibet, pars vero metallica vitrioli subsidit, ut adeo & ferri & salis amari facta præparatione omnes expensæ, ammoniaci gratia factæ exaquantur.

Vide Comment: Acad: Götting.

P A R S V I.

De Terris , & Lapidibus.

Lapides voco corpora , quæ in aqua non solvuntur , sub malleo deduci nequeunt , in igne autem vel in vitrum vel calcem abeunt , vel firmissima consistunt. Quando visibiles , palpabiles , sed admodum parvi lapilli coacervantur , Arenam , Sabulum , Glaream constituunt. Si vero minimis , impalpabilibus particulis præditi parum inter se coherent , & licet concreti , per aquam tamen adfufam emolliri in pastam tenuem possint , dicuntur Terræ.

Terras itaque & lapides connecto , quod illæ horum bases sint , & in quinque classes dispesco systema Joannis Henrici Justi secutus , cujus rationes §. 371. adductæ ordinem hunc mihi suaserunt.

serunt. In prima igitur de pretiosis, in secunda de minus pretiosis, in Tertia de Apyris lapidibus, & Terris, in quarta de Alkalinis seu Calcariis, in quinta de Vitrescentibus seu Siliceis, denique de Petrefactis agam, si quem ita fortuna beaverit, ut physicos causa suscepis itineribus totam Transilvaniam peragraré possit, indici lapidum quem subnecto, comperta felicia jungere non reculet.

§. I.

De Lapidibus Pretiosis.

OMne Lapidum pretium venit a duritie, gravitate, pelluciditate. Omnem lapidem, qui Silex vulgi non est, & diaphanus sit, percussusque chalybe scintillet, suspectum habeas, sunt tamen inter pretiosos, aliqui non diaphani.

Adamas genuinus, aquæ purissime æmulus est, is melior, qui aliis gravior, duriorque. Ad fines Transilvaniæ cumprimis in Marmatia vulgarissimi sunt adamantes quorum aliqui orientalibus non sunt inferiores, Bohemicis vero duriores omnino, hos agricolæ cum suos arant agros, aut quando a deciduis imbribus evoluti ad solis radios amœne scintillant legunt copiose.

Rubinus duritie, gravitate adamanti proximus, ruber, & pellucidus est. Hunc in Transilvania dari nescio, in Ungaria vidi mineram cui complures erant adnati Rubini, antiqui diversas Rubinorum species Carbunculos, Anthraces, Pyropos vocabant.

Granati sunt quidem minus pellucidi, sed quia rariore aliqui luce sua Rubinum, duritie Ametistum æmulantur, huic eos classi adnumero. Optimi quique a Rubinis differunt, quia igne nostro liquefunt nil imminuto colore. Speculo caustico ustorum granatorum pulvis Magneti adhæret non sine manifesto indicio particularum ferri; contritorum pulvis stanni etiam, plumbique ramenta continet. In terra Fogaralch secundo Aluta granatos minus pellucidos facile invenies, copiosioribus, purioribusque granatulis turget rivus Szombat-falva, qua in Alutam influit.

Saphyrus pellucidus cæruleo illo, quem cælestem nuncupamus, colore latur, duritie sua Rubino similis est.

Smaragdus pellucidus saturo viridi colore coruscat, si venulis, & punctis variis intermixtus sit, Smaragites audit.

Ametistus pellucidus purpurei coloris est. Non solum in Bohemia, & Saxonia, sed etiam in Transilvania dari Ametistos dilutiores, lineamentis iridi similibus discriminatos, certum est, siquidem simillimum. ad viciniam fodinarum Zalathæ repertum D. MEDVED auri-fodinarum, ut ajuat Huttmantius mihi dono tulerat.

Topasius pellucidus, flavo aureum, vel potius vini æmulum colorem præfert.

Chrysolitus pellucidus, aurei coloris, differt a Topasio, quod durior, nec ita diluam flavum, sed auri æmulum colorem præferat si tamen viridi miscetur, Chryopras, sive Marino similis, Berrillus audit. Berrillus autem pellucidus vocatur Aquamarin.

Turkoides cæruleo virides, non dyaphanos, sententia quorundam e dentibus animalium petrefactis generari statuit, sed ratio his non est alia, ac alveosa partium interiorum figura, quid si ex eadem ratione & fragmentorum convexitate Turkoidem dicerem esse Malachitem purissimum, ubi enim in cisteruis, Vallis-Dominorum, in Ungaria Chrylocollam colligunt, ista hemisphærarum instar compaginari solet, eadem uique effervescentia, quæ Chryfocollæ hanc adfruit figuram, Turkoidi dabit, siquidem Malachites Banatus Temensienfis figura simul & colore Turkoidem æmulatur.

Opalus, Iris veterum, semi-diaphanus lapis est, dignior ille, qui perfectius iridem imitatur, qui autem flavo magis colore interstinguitur, oculus Catti, vel lapis Elementi audit. Opalos in Ungaria ad Libanka non sine gaudio leges, in Peklin ad Cassoviam fodinam opalorum ideoque acquirere, quod huic similem nuspiam, ac in Regno Mogolis extare, memoriæ prociptum sit.

Hyacinthi succinei coloris, ut plurimum defœcato melli assimilantur.

§. II.

Minus Pretiosi,

A Diverfa duritie, gravitate, vel diaphaneitate diverfum lapidibus pretium constituednm est. Lapidés pretiosos durissima dixi corpora, horum illico seriem excipiunt crystalli duræ, ægerrime liquabiles, fluores sic dicti. Crystallorum geneses, phœnomena enucleare vetat opulculi brevitás, illa sententia suis

non caret fundamentis, quæ omnes crystallos initio ait fluidas fuisse, unde enim varia his, eaque heterogeæa includi corpora opinabimur? mihi fuit crystallus, quæ in sui medio triangulum isosceles effigians, guttam aqueam spatio æquicuri carceris circumagebat, majore tamen dignum admiratione censeo lapillum illum in finibus Transilvaniæ Maromarsiensi provinciæ aditis repertum, adamantibusque ejus provinciæ simillimum, e cujus medio venula aurea elegantissima promicabat, hunc annulo inclusum & affabre circumvestitum exhibuit mihi D. de GAUSTER impensarum Regiarum præsidiis numeratarum curator tolerantissimus. Alii crystallos referunt, festucis, paleis, herbis, antimonii striis fætas. Fuerunt inquit Boerhave (qui scripsere inter Principes chemicos, quod aqua sensim crescente frigore constricta, densata, ponderosior reddita, tandem in veram crystallum montanam transiret, quin, id narrant audacter in montibus Helvetiorum Glacialibus ad plagas horum boreales, ubi regelascens nunquam per sæcula glacies ita transformari dicitur) quæ sententia peritioribus alioqui displicet, uti autem variæ sunt crystalli, salinæ nimirum, in aqua solubiles, lapideæ, pelucidæ, in igne non fumantes, sulphuræ, & arsenicales, quæ in igne dant fumum olentem, Metallicæ uti Argenteæ &c: quæ in igne funduntur, ita diversæ his respondere deberent commentationes. Quod ad propositum meum, & crystallos lapideas adinet Cl: Köhler crystallorum harum generationem definiuit sapientissime, atque ita differit: Salia omnis chrySTALLIFICATIONIS causam esse, & hæc soluta agere, crystallos itaque in fluido natas esse, a quartzo, & spato figura tantum differre, quæ natro, aut nitro semper similis est; chrySTALLOS igitur la-

pides esse per falia compositos. Confirmant hæc, ait idem Vir Cl: Matrix, locus, color, pelluciditas crystallorum. *Matrix*: flores enim crystallini spatiosi in montibus calcareis marmoreis, quartzosi autem in faxis, petrisque generantur. *Locus*: siquidem in montibus metallo fætis crystallus fere semper est pyrita, si vero metallis careat mons, crystallus est spatosa. *Color*: omnis in regno lapideo a metallis suam ducit originem. *Pelluciditas*: Quum falia, mediante aqua, simplicissimas particulas terrestres crystallifare possint, si a metallico quodam succo, vitriolo vel sulphure non sunt saturatæ crystalli, pelluciditatem fortiuntur. *Duritie*: ipsa a Salibus dependere videtur, cum spatium ferro imprægnatum, & tinctum, vulgo *Feldt-spat* dictum, semper spato puro durius sit. Id exploratum esto, uti variis coloribus, duritie, vel pelluciditate discriminantur, ita pretiosos imitatæ lapides, diversis nominibus insigniuntur.

Carneolus, ruber, semi-diaphanus, si ad carneum colorem accedat, Sardus, si flavo rufus, Lyncur dicitur; sæpe albican-
tibus venulis interstinctus est, quales in Ungaria ad Cremnicium copiosos legi. Sardorum non pauca indicia in Vörös-patak ad Abrud-bányam inter Achates, quorum hic est multitudo, deprehendi.

Achates semi-diaphanus diversa nomina sortitur, uti variis lapidibus sua colorum diversitate assimilatur. Sunt enim hæmochates, leuchachates, Sardachates, Ispachates, sæpe multi curiositatem in colligendis cimeliis luere coacti sunt, quando grandi æris pretio coemerunt Achates, in quibus venulæ, vel stigmata curiosum aliquid effigiarunt, similia aquis metallicis, atque induci possunt.

Chal-

Chalcedonius semi-diaphanus lacteo colore se se commendaret, nisi inter montis Vakka rupes, qua Kórós-bányam via ducit, inglorius delitesceret.

Onyx est Achates nigris, vel albicantibus interstitiis distinctus, hujus copiam habes Claudiopoli subtus aggesta, qua via Tordam porrigitur. Antiqui nigrum omni parte dilucidum & albis interspersum punctis, celebrant.

Sardonix tanquam e Carneolo & Chalcedonio coaluisset, vel albo-flavis, vel rubro albis lineamentis conspicuus est.

Lapis Lazuli cæruleus, aureis sæpe fibris dives est, si vero rubris tantum maculis discriminetur, Armenius audit.

Malachites viridis, in cupri fodinis non est infrequens, ut plurimum ovalis est figuræ, nunc prope Dévam in neo-inventa cupri fodina copiosus adest.

Jaspis a Corneo Lapide sua puritate distinguitur, si venulæ Jaspidis sint diaphanæ, & chalcedone mixtæ Jasponix nuncupatur, viridis, rubris maculis mixtus præplacet. (f)

M 2

§. III.

(f) Smaragdus, Topasius, Amethystus, Granatus, Hyacinthus, Berillus Lima Anglica limari possunt, Saphirus, & Topasius, in igne colorem amittunt, facilius autem reliquis in igne colliquabuntur Granati, Amethystus, Hyacinthus, & Berillus.

§. III.

A p y r i.

APyri sunt, qui validissimo igni (non intelligo solarem) resistunt. Huc referuntur : *Creta* pura, nec sub ipsis speculis causticis mutationi obnoxia. *Marga*, quæ forte *Creta* impura est, sed in aere libero in pulverem dehiscit, coloris grisei aut flavi. *Asbestus Amianthus* cujus in vicinis *Claudiopoli* aggestis undique copia exuberat. *Talcum* e squammulis coacervatus lapis est, ad tactum saponaceus, tenax, mollis. *Molybdæna* seu *Cerussa* nigra. *Mica* splendens & nitida, colore nigro & dicitur *sterile nigrum* : colore etiam aureo, argenteoque se commendat, nec igne tamen, nec aqua domabilis. *Pelucidior*, nitidior ejus species ex amplis laminis fissilibus, semiflexibilibus contexta dicitur *Selenites*, *Glacies Marie*.

§. IV.

Calcarii seu Alkalini.

Alkalinas Terras, Lapidesque illa corpora dicimus, quæ ; sicuti *Calcaria*, cum acidis effervescent, in iisdem dissolvuntur, & igne usta in calcem abeunt. Horum maxima est utilitas, quod minerarum, quæ fusioni resistunt, liquationem, si iis misceantur, accelerent ; istud bene advertant *Toroczenfes*, qui alioqui cæduum lignum desiderant copiosius. Quid quod alkalinae terræ in furnis docymasticis tum maxime adhiberi deberent, quando metalla nimium volatilia sunt. Inter Alkalinos lapides venit *Marmor* quod purum, si chalybe percuciat,

nunquam scintillat. Marmora elegantiam a venulis, colore, politura desumunt; rarissimum est Marmor cæruleum. Plaga Toroczkenfis, aliæque, marmora Achatum æmula suppeditant. *Töpus* fistulosus etiam alkalinus est, hujus copia in Provincia V-Hunyad affluit, posset ad accelerandas liquationes ustrinarum ejus provinciæ adhiberi, & ex antro incolis notissimo *Runk* dicto abundanter egeri, malim tamen hujus antri lapides stalactites nuncupare, propter æmulam marmoris duritiem. *Stalactites*, hunc subministrat provinciola Talmáts Valachiæ contermina; qua semita ad vicum Poresed tendit, specus est, qui post angustum sui aditum, ubi in prolixius usque spatium extenditur, undique stalactite confitus est, hoc incolæ ad multiplicandum lac utuntur; Mulieres aquam per fistulorum stalactitem sorbillant, sed animantibus feminis aquæ mixtum præbent, nec unquam desiderato effectu fruantur. Isam natura medelam docuit incolas: hic enim stalactites friabilis uberum instar concrevit, idem stalactites uberum instar concretus, e specu montis Stracha, qui ad passum Vulkan in ingentem hiatus discedit, ab accolis eundem ob finem legitur. Ferunt etiam Homorod-Almaschinum in Sede Udvárhely adnexam habere petram, & in ejus subterranea claustra patere ingressum miro naturæ artificio, in fornices, cellasque distributum, stalactiticisque confitum. His similia antra, specusque, singulæ provinciæ, ut sunt in Tordensî Torda-Hasadék, aliæque ostentant; illud vero, quod ad confinia Valachiæ, & montem Königstein in prominentem petram hiat, id præterea singulare habet, quod dum anno superiore commissam sibi Daciam lustraret Excellentissimus Comes ANDRAES ab HADIK, Magnæ Crucis Insignis Ordinis Militaris Regio-Therensiani Eques. SS. CC. & A. R. Majestatum Actualis Intimus Sta-

tus Confiliarius, Generalis Equitatus, Unius Inelytæ Legionis Hungariæ, Equestris Ordinis Tribunus, Excellique Gubernialis Confilii M. P. Transilvaniæ Præfes, & Supremus C. R. Armarum Præfectus P. Budensis Gubernator, suum, fuorumque Comitum nomina super laminam stanneam sculpta, antri parietinis, ceu mnemonicon peruestigati a se antri, appendit.

Alkalinarum etiam nomine veniunt diversissimæ *Cretarum* species, *Margæ* argillacæ, ochraceæque, *Lac Lunæ*, seu Agaricus mineralis, & illæ terræ, in quorum stratis diversissimæ Conhilliorum species reperiuntur, quas passim, & imprimis in Montibus Kalatatzeg, Mefzes, &c: reperies. Gypseos lapides, terrasque his adnumero ex rationibus apud eundem Henricum Justii allatis, hi ex alabastro generantur, quod injuriis aeris destructum est. Ex Gypso, calce, caseo molli bene subactis ad lapides coadunandos, vel quidvis aliud uniendum, validissimum glunten conficies, casei loco, vernice uti poteris. Gypso aqua subacta veteres ad obturanda vasorum orificia usos fuisse Pausanias initio libri 10, & Arbiter in satyra ita referunt: statim inquit allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: *Falernum Opimianum annorum centum*. Alabastri semi-diaphani, candidi, variegatique ubertas maxima præsto est in plaga Tordensi, item in Comitatu Colosiensi, aliisque, cujus cremandi, & cretæ loco adhibendi methodum statui milites docent incolas, Elegantissima, usui quotidiano accomoda instrumenta ex alabastro efficta, Claudiopoli cernere, rarum non est. Huc referuntur diversæ spathorum species, quæ igne mollescunt, & in pulveres rediguntur, sed humorem difficiliter imbibunt, ac alii lapides cal-

calcarii. Duplex tamen spathum distinguendum est, aliud quod cum acidis effervescit, aliud gravissimum, quod omni effervescentiæ resistit.

§ V.

Vitrescentes.

Vitrescentes terras, lapidesque cum salibus Alkanis fixis in vitrum abire, certum est. Ad Diaphaneitatem inclinare, & in acidis non solvi. Classi huic adnumero silices, *Quarzum* (*Quarzum*, silicem duritie, pelluciditateque superat) *Sbistum*, *Serpentarium lapidem*, *Pumicem*, hunc omni exceptione meliorem uppeditat mons Bálvanyos in Három-fzék. *Rubricam*, quæ cum alibi, tum in Comitatu V-Hunyad copiosa visitur pone oppidum Illye. *Margas*, & arenas, e quibus cotes generantur. *Terram Tripolitanam* quæ, cum mediocri igne torretur in durissimum adeo lapidem consistit, ut etiam scintillas chalybe percussus præbeat, in valido autem igne vitrificationis indicia præbet non exigua, terra hæc ad arcem Déva, & colles Claudia cos exuberat.

§. VI.

Petrefacta.

Petrefactorum classes iis discriminandas relinquo, quibus plus otii adfluit, contentus explorata scribere. Zoolitha, Ostreocodermata, cochlites, diversissima, copiosissimaque in Kalatafzeg, Valko, Kis-kapus passim eruuntur. Ea parte, qua montes Kis-kapus Familiæ *Kornis* (g) parent, naturæ phænomeno-

M 4

meno-

(g) In Ecclesia Pornbenſi Ducatus Opavien : hoc Epitaphium viſitur. Hic Adami Kornicii Comitis ſunt oſſa pii, a Ruſſis qui ortum duxit, tem

menorum avidis arriderent maxime, præter enim metalla, quæ sinu suo complectuntur, & innumeras infinitorum Conchyliorum species, illa etiam conchylia ostendant, quæ totam equi ungulam tam scite effigiant, ut nec ulla posset ars melius efformare. Inter Ichryolitha, capita sturionis, & stellionis videram, hujus cumprimis eleganter petrefactum e fluvio Cierna extractum, ad me delatum est anno superiore. Phytholita, & lythoxyla sunt mihi in domestico museo, ligna in Zalathnensium fodinis petrefacta, utpote nimium friabilia polituram non pariuntur. E latomia Coronensium, Pinus in egerriina petrefacta eruta est, cujus radices apud Med. Doct. Steph: Closum etiamnum supersunt. Coronam prætergredi insalutato M. ac S. D. de MATTHEI *Tricesimarum Transilvaniæ Inspectore* piaculo ducerem, grates Tibi Vir optime, quas possum habeo, quod de multis in rem meam facientibus certiore feceris, si porro id præstite is, forte adjiciam animum ad alium tomulum elucubrandum. Pisa, Lentes, petrefacta videre, vulgare jam est. Ex Engraphis ille sui laudem tulit, quem ubi casu diffregimus, elegantissimas & diversæ magnitudinis cypressos effigatas exhibuit. Ad Lythoglyphorum classem pertinent lapides Aquillares, inclusis aqua terra, vel lapide Ætite facti: Quorum referam lapides Transilvaniæ numularios, eosque copiosissimos? ad cochlites trubinos referunt aliqui, sed istud paucioribus adstruunt momentis, quum ut fidem mereatur.

P A R S

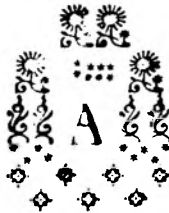
plum hoc devote straxit, trecentis annis post mille, e vivis decessit ille. Item Albertus Stropa in Chronica sua de Georgio Kornic ad An. 1343. Dux de Zegan territorium Regni Poloniae & Civitates Ciniawa, Uschow a temporibus multis occupatum tenebat, quibus receptis Casimirus Rex Georgium Kornic præfecit, qui ita fidelis Regi fuit, ut nisi compositus cum hoste rebus inde

P A R S VII.

De Aquis.

 Quarum aliæ Communes, singulares aliæ sunt. Communes suam ex aere, vel terræ visceribus ducunt originem, quæ aeri suum debent ortum sunt Ros, pluvia, Grando, Nix. Quæ e terræ visceribus erumpunt, dicuntur Fluvii, fontes, Lacus. Singularium nomine veniunt minerales, vel frigidæ, vel calidæ; frigidæ a sapore, uti acidulæ, vel a corporum heterogeneorum ipsas constituentium compositione, subalternas, easque pro varietate corporum diversissimas in species subdividi possunt, sed ab effectu, quem in humano producant corpore, Soteriæ audiunt. Hoc Systema ad propositum mihi Iconum sufficit.

M 5

§. I.

revocatus cessavit. Hæc Familia ob insignia merita An. 1303 in Ungaria copiosis Ponis ornata inclusit. Nunc spem columenque Daciæ MICHAELEM boni omnes prædicant.

§. I.

De Fluviis.

Transilvania fluviorum, quibus interluitur, ipsa parens, vix ullum aliundē recipit, sed omnium fontes domi suæ numerat. *Marufius* Herodoto *Mari*, aliis *Meriscus*, vetus *Salis* portitor, profluit ex latere occidentali montis *Tarkó*, inter alpes quæ *Moldaviam* *Transilvaniæ* jungunt, labitur ab oriente in occidentem *Taploczam* usque, tum sub extremo *Transilvaniæ* septentrione, quidquid *Gyergyó* audit, flexu suo in Meridiem complectitur. Admisso dein fluvio *Görgény*, & collectis *Aranjos*, *Küköllő* & *Apulo* seu *Ampoi* amnibus *Cianacinum* *Ungariæ* progrediens ad *Szegedinum* *Tibisco* miscetur.

Szamufius sive *Szamos* geminus est, magnus, & parvus, ille proficiscitur e radicibus alpium super *Rodnaviam* sitis, sed *Moldaviam* contingentibus, in ejus margine orienti obverso *Zipmendorff*, *Metrsdorff*, *Terpen*, in margine occiduo soli subjecto recipit rivum ab aurariis *Radnensibus* decurrentem; infra confluentem *Szami* majoris & *Schajonis*, (qui fontem habet in *Carpato* *Moldaviæ* *Sedis* *Bisztricz*) inter pagum *Valachicum* *Margita*, & *Oppidum* *Deés*, major *Szamos* minori conjungitur. Fundunt vero minorem *Szamos* montes *Gyaluenses*, in radice alpium *Kalata* *Comitatus* *Kolosiensis* exortus manat a sole occumbente ad nascentem, tum in *Boream* flexus *Zatmar* *Ungariæ* adluit.

Alutam *Tarkó* mons aquarum fecundissimus e latere meridiano profundit, hic recto fere cursu rigat agrum *Csik* per spatium quinque milliarium, tum illabitur *Trisedi* supra *Malnascum*

chum, & Mediam interfecat, mox in orientem declinans, (terras Fogarasiensium discriminat, & volvitur in Austrum per passum Rubra Turris nuncupatum.

Kúkólló major prorumpit in sylvis Zetalakenfibus quidem, sed a Zetalaka bene remotis, ab occafu fluit in ortum, conversus in Austrum præterlabitur Zetalakam, apud Villam Beautiffimæ Virginis redit in occidentem ufque Megyes, ubi rursus deflectit in meridiem.

Kúkólló minor fontem habet in monte pagi Parait, infra quem recipit quendam rivulum e monte ultra Villam salinariam eminentè defluentem, alterum fere a fonte fluvii Narad manantem; a Marufinis terminis curvatur in occidentem, dum uterque ad Balás-falvam confluit, ac se se in Marufum exonerant.

Narad cum minori Kúkólló facit peninsulam longam III. M. passus, latam M. decurrit hic ex monte quodam veteri Ferrariæ subiecto, perfluensque Mikhazam in Marufum ad Nyarad illabitur.

Vargyas Sedi Udvarhely proprius amnis oritur prope montem Hargita super geminas Villas Olá-falva, præterfluit montem Barotum & Mitaciam, deinde in propinquo rivi dispendentis Sedem Udvarhely a Trifede decurrens illabitur Alutæ ab Aquilone in Austrum devexo.

Tres Chrysii suum Dacicis jugis debent ortum, atque is, qui Sebes-kórós audit, fontem ultra Sebesvarinum nactus, inter præaltas, asperrimasque alpes continuatis anfractibus, præceps agitur

agitur, celerrimoque alveo per loca Valachis culta, Telegdinum allambens Magno-Varadinum decurrit, admisso postea utriusque Kőrös Albi, & Nigri flumine in Tibiscum ad Clougradinum se se exonerat.

Fekete-Kőrös in Biharinis montibus ortus præcipiti Ungariam cursu petit. Albus autem inter alpes ingentibus montis Vulkan jugis contiguas, & Atrug-banyam respektantes scaturit, tum Kőrös-bányam præterfluens, tandem Gyulam, denique focus Chrysis commixtus in Tibiscum commigrat.

Aranyos diversus a Chrysiis, & geminus est, utriusque, majori scilicet, & minori natalem sedem montes Bihar, eâ parte quæ Transilvanorum est, dedere, atque ad pedem Alpium Play divisi, super Topan-salvam confluunt, ubi Aranyosium constituunt, qui in ortum flexus, & Tordam prætergressus Marusium lubit.

Uliginosus Lapos inter Maramarusiensis & Radnensis alpes scaturit, & arci Kővár adlapsus, excipiensque rivulos, unum e Kapnik-bánya, monteque Guttone manantem, alterum Felső-Bánya defluentem Szassarum, rivo denique misztio incretens famum petit.

Cserna, prisca Abistus, oritur in Kornu Ruska: loco sic dicto, & Vajda-Hunyadino diei intervallo distante. Rivi hujus provinciæ id habent nulla dignum laude, quod a varietate locorum quæ præterfluunt, variis etiam nominibus insigniantur. Rivi Gousdia, Pestis, Zalasd, fluvium Cserna ingressi bene augent.

Bozza ortum suum debet jugis Valachicis orientem respiciens, quatuor aliis Bozza minore, Strimba, Coblen, Krasna cumulate auctus in Valachiam egreditur.

Rouu mare, seu Veidenbach ex latere septentrionali alpibus Buczez in districtu Barcensi. Porta vero ex ejusdem alpibus latere occidentali egrediuntur. Ture seu Törcs alpi Klauseuth, Zernest autem alpi Piatra-krajuli sua debent incunabula. Consulto prætereo sexcentos alios, quod vel ignobiliores sint, vel in singulorum originem inquirere non licuerit.

§. II.

De Aquis Mineralibus.

Quoniam mineralium aquarum copia per omnem Transilvaniam scaturit, amor boni publici me stimulat, ut methodum aliquam accurati examinis aquarum proponam, hanc itaque daturus insisto Clarissimorum & Doctissimorum Hoffmanni & Vallerii Hydrologorum commentariis, quædam pro operis instituto minuens, addens, dispartiens.

1. Gravitas, 2. puritas aquarum examinanda venit, quanto enim levior aqua, tanto heterogenearum partium expers magis est, quo pluribus scatet corpusculis præcipue metallicis, tanto plures imitata colores, candore pelluciditateque privatur magis magisque. Gravitationem instrumento Hydrometrico investigamus vel tubulo vitreo aqua repleto, & aquæ alius speciei immisso, exploratoque, notum enim est, quod fluidum specificè gravius, immisum in fluidum specificè levius descendat, & hoc rursus
ejus

ejus locum subeat, vide Cl. Hoffmannum monentem, istud in aquis æthereo, elasticoque spiritu factis caute adhibendum esse. Puritatem exploramus ope sensuum, & Chymicorum experimentorum.

Vifus colorem discriminat, igitur si pelluciditatem ingrata albedo vitiet: calcem, cretam, gypsum, sulphur in suspicionem vocabis. Dum Ruber aquam color tingit. & rubræ fundo innatant particulæ, Bolum, Rubricam, Ochram cogita, si autem diversi colores superficiem aquæ occupent, hos minerales dixeris. Viridis aqua cupro, & vitriolo martis facta semper est. cærulea plurimo cupro jungitur. Flavo-alba, seu luteo turbida lythantraces carbonisque fossiles amat. Si citra coloris mutationem bullulas plurimas ex infuso aquarum possilire conspexeris ætherei elasticique spiritus memineris.

Odor Sulphureus, vel a sulphure, vel ab acido Vitrioli oritur, Alliaceus venenum arsenici præsert. Acidus Salibus ex Alkalino, acicque mixtis sociatur. Vide infra de aquis medicatis per artificium parandis. Purridus, qualem vitriata ova exhalant, materiem sulphuris in calcaria solutam ab acido præcipitatem arguunt. Sapor atramenti vitriolo martis sociatur. Lixiviolus, Salis petræ Alkali jungitur. Stipticus Alumini & Vitriolo tribuitur. Acidus, spiritui sulphuris, malim dicere, Salibus acido alkalinis deferendus est.

Eadem aquæ gravitas, puritasque, si chymico examini subiiciatur id instituetur. I. Evaporatione. II. Destillatione. III. Admixture diversorum liquorum. IV. Calcinatione sedimenti. V. Salium generatione. Ex residuo evaporationis proportio fiat ad
aquam

aquam quæ evaporavit. Ex Destillationis sedimento in cucurbita relicto, & destillata in recipientem aqua quæratum pondus utriusque, & cum ea conferatur, cujus antequam destillaretur pondus compertum est. Conferantur etiam inter se pondus aquæ destillatæ, & sedimenti in Cucurbita relicti, quota vero pars capitello adhæserit, vel collo retortæ, in trutinam vocetur.

Almixtione diversorum liquorum ita operaberis : Aurum Aquæ Regiæ, argentum aque fortis admixtione solvuntur, id quod vulgare magis est, quam ut multis explicem, latens attamen in aquis aurum, vel argentum, elutriatione, de qua superius, investigare solemus. *Aqua cupri* moleculis grava admixtione Spiritus salis ammoniaci, cæruleo viridem imbuet colorem. *Ferrata*, a pulveribus, vel infuso gallarum nigredinem ostentabit, poteris tæces ope magnetis periclitari. *Suphurea* argentum obscuro, solutionem Zachari Saturni rubro colore tingit. *Aluminosa* infuso oleo tartari fit alba, albæque instar massæ præcipitatur. *Aqua Salis Ammoniaci* admixta solutione cupri, cæruleum æmulabitur. *Aqua Boracis* solutionem mercurii sublimati aureo colore præcipitat.

Alkalina his rite definietur. I. Cum acidis effervescit. II. Syrupum Violarum tingit colore viridi. III. Solutionem sublimati præcipitat in album, si sint partes alkalinæ volatiles, si autem fixæ in aurantium pulverem. IV. Reliquus post evaporationem pulvis, & e pulvere Sal præparatum in aere deliquescit. V. Idem Sal cum tertia pulveris carbonum parte in Crucibulo ignito fufum, dabit massam hepaticam sulphuris analogam. VI. Infusum Rhebarbari elegantissimo, sanguinem imitante colore tingitur.

Æthe-

Ætheri Elasticique Spiritus aquam illam dices, quæ plurimis bullulis concita nullis ita potest instrumentis arctari, ut facile non evaporet, vel, si ampullam ad dimidium repleas, tumque orificio pollice ocluso fortius agites, remoto obturaculo liquor magno cum impetu profiliet.

§. III.

Aquæ Medicatæ per artificium parandæ.

HAs ea tantum de causa breviter adfero, ut videat Lector, ea quæ præcesserunt, experimentis confirmata esse. Cl. Hoffmannus p. 503. artificiosam inquit acidularum elaborationem hunc in modum molitus sum, infudi nempe aquæ simplicis, & quæ obtineri potuit optimæ, mensuram in figulinum vas, angustiiori collo instructum, eidemque instillavi primum Salis tartari probe calcinati, iterumque soluti drachmæ unam, deinde adjeci vitrioli spiritus prout magis vel minus dilutus fuit quantitatem, & quidem talem, ut facta ebullitione & mixtione alkalinum quodammodo emerret, ac demum agitatione facta vas probe clausi. Prodiit hoc artificio sapor acidulis affinis cum bullulis sub effusione alte salientibus, respondit quoque virtus, & effectus ita, ut iisdem summo cum fructu in morbis, qui acidularum temperatarum potum postulabant, & harum tamen copia deerat, usus sim. Haud absimili ratione concinnari possunt aquæ, sale exquisite medio factæ, & efficaciter purgantis facultatis, scilicet quando aquæ simplici optimæ notæ Sal Glauberianum ut
in ea

in ea liquefcatur, imponitur vel melius, fi per mixturam magnesiæ, & olei Vitrioli ex calcaria terra, & acido Vitriolico fal eodem modo, ut in nativis fit, paretur, & aqua eodem inpræguetur, ita quidem, ut pondus falis inditi exæquet quantitatem illam, quæ per evaporationem ex aquis paratur, ac in libra medica ad duas minimum drachmas accedat. Hactenus celeberrimus Hoffman: ex quibus patet quid superius nomine falium acidorum cum alkalinis mixtorum intellexerim. Jam de fingulis agam.

§. IV.

Acidulæ, aliæque Soteriæ

GYergyöenfes supra passum Piriske in Bor-fzék desperatiffimorum quorumvis asylum, tota late æstate a domesticis simul & peregrinis copiose frequentantur. Harum Physin Medicinæ Doctor, & Cibinensium Consul digniffimus Cl. D. de HUTTER scriptis mecum communicavit, cujus sententia aqua hæc falis medii, & Alkali portionibus æqualibus, sesqui altera Croci Martis, terra item subtiliffima calcareo-limosa constare videtur, quæ omnia ita spiritu æthereo subtiliffimo, sulphureoque sociata sunt, ut omne ab iis, qui hanc potant aquam, removeant incommodum, siquidem quatuor mensuræ jejuno ventriculo potæ nullam causant molestiam, potius aviditatem ciborum, & humorum omnium miram efficiant harmoniam. Sagaciffimus quatuoræ scrutator D. de HUTTER, id etiam adnotavit: aquam hanc infuso acidi fervere, syrupo violarum paucula interposita mora colorem viridem conciliare, morbis a viscido, & falso suam originem sumentibus apte convenire, & suppressis confectis evacuationibus mirum quantum prodesse; autoptes Vir hic

refert unum aliquem cachexia icterica laborantem, aliam spasmis histericis, & clavo histerico ita affectam, ut omnem medicam luderet operam, hujus tamen aquæ potu, prætermisiss omnibus medicamentis, præter elixirium stomachicum, & pilulas balsamicas sex hebdomadarum intervallo pristinam recuperasse valetudinem, denique id huic aquæ omnino convenire, quod Selteranz Egrano-spaensi tribuitur. Plures hic scaturiunt aquæ, nimia solummodo vi frigoris dispares, illa, quæ glaciæ (ita perhibent) suppari frigore riget, ad consananda pedum vulnera est accomodatissima. Perstat etiamnum illius memoria, cujus pedes septemdecim vulneribus scatebant, imponit hic pedes gelidæ non sine horrore, vicit animi luctam, & triduo post saniem disparere animadvertit, insistit cæptis, & quatuordecim dierum spatio dena vulnera coaluisse miratur; postliminio residuâ etiam cicatricem obdlexerunt, si mihi copia facta fuerit ad has invisendi, nulli parcam industriæ, ut phylum earum exhauriam.

Territorio Moes aditus Vicus Kis-czég (etiam Nagy-czég simillimam offert) fontem exhibet Sedlicensî & Egrano supparem, cujus salem fluxare, resolvere pluribus compertis testatum habet idem Cl. D. de Hutter. Loci Moes sacer curio A. R. D. Joannes Farkas suam huic fonti debet incolumitatem, quando nil proficientibus pharmacis inter extremos pene anhelitus propinato fontis latice, a calidis febris primùm recreatus, subinde convaluit.

Rodnaviensium acidulas superius ubi de sale Alkali egi, copiose recensui, problema esto an Gyergyóenses Radnaviensibus

bus præsent? quot qualesve morbos fugent, bene multi prædicant, istæ ab Hemorrhodiariis, Podagricis, calculo laborantibus adcurritur, sed Hæsticos procul esse jubent. Nisi hæc S. D. de SCHOBLEITNER supremum Claudiacæ Tricesimæ Præfectum pristinae valetudini restitissent, non pauca, quorum oportunitatem mihi fecit, in opusculo isto desiderarentur. Thermarum instar his acidulis utuntur ii, qui lapides e sedimento aquæ concretos, urunt, & ignitos aquæ immergunt, ut non potu solum, sed & balneo sibi consultum eant. Id vero singulare, quod animantes fontis aquam avide tum expetant, quando male habent, manifesto exemplo, ut rationales nos eam inter pretiosissimas numeremus.

Similem recensitis fontem, qui vallem inter Bozzes, & thermas Gyogyenses scaturit, idem Cl. D. de HUTTER prædicat, dolet vero, nec immerito, fontem alium a priori non longe distitum, scilicet qua ex Gyogy iter Zalathnam porrigitur, sub rupe, alvei instar ita efformata scaturientem, ut ambitus loci facile septenos capiat homines, dolet inquam Vir hic expertissimus, hunc ideo tantum negligi, quod mitius operetur, cætera Selteranæ aquæ simillimum celebrat.

Levôtenfes Excellentissimus Comes JOANNES LÁZÁR in suis operibus Poeticis elegantissimis versibus commendat, sed & de balneo ex his adparato ita differit:

*Unde, sagax quæres, hæc prodigiosa resultat
Vis, Medicis necdum satis explorata peritis?
Non ex fonte petas: cujus si prompseris ori*

Tam gratos latex, mordent licet usque palatum,
Longe deductis alio, longoque dierum
Tractu servatis, & acor suavissimus ante
Et pertit virtus, si quæ fuit ulla medendi
Neve putes quæso soli hæc tribuenda calori,
Nam calidis utcunque diu multumque fruire
Non tamen hæc virtus, non hæc Divina potestas
His erit; adnatas oculis deducere pelles,
Tendere contractos morbosa corpore nervos
Tollere prominulas nullo tondente mariscas &c.

Carolinensibus in Bohemia suppres, trans Devam ab incolis Vaczensibus frequentantur, infallibile sunt remedium infantum, qui vermibus consistantur, & mulierum etiam symptomatis, atque febrium intermittentium angustiis auxiliantur.

In Sede Medgyes ad pagum Basen scaturit fons sale communi affluens, sed tanto foetus sulphure, ut si ei facem, vel accensum straminis manipulum admoveant, flammam illico eructet, quod tamen insigne phænomenon humido aere, vel procelloso nunquam evenit. Marsiglius T. 3. hist. Danub. p. 48. ait fontem hunc Anno 1685. repertum esse a custodibus armentorum, qui 'cannas e proxima palude legentes, excitato pone fontem igne,' fontem incenderunt. Idem Marsiglius exiguam accensamque paleam fonti admovet, & subito flammæ complures digiti magnitudinem æquantes cum crepitu, qualem pulvis pyrius purnis injectus edere solet per superficiem aquæ ita discurrebant, ut quadraginta circiter secundorum intervallo extinctas aliaz exciperent, dum interposita longiore mora, penitus evanuerunt.

Hæc

Hæc aqua ab acido Vitrioli nullam passa est fermentationem, nec per oleum Tartari multum turbabatur, præcipitatio tamen ad albedinem accedens consecuta est, nempe substantia fontis, acidum sulphuris est.

In hac eadem Sede Megyes, cum fontis, vico Sáros adfuit, perutilis fama increbrescet, Helvetorum celeberrimo cedit nihil.

Homorodienfes Udvarhelyiensium acidulæ delectant magis quam profint. In Harom-izék Vico Hatojka natura parens arripit, præter enim acidulas putei parietinis conclusas, alteras in medio fluvioli Fekete úgy dicti locavit. Pólanysz, Kovaszsz ejusdem sedis incolis non displicent. Csikenses in Szent-György, Somlyo, Verebes se se oblectant. Jakab-falva in Kafzony suas etiam memoriæ prodidit.

In Comitatu Szolnok mediocri ad pedem montis Mész amplæ scaturiginis aquæ a virtute, quam in alvo resolvenda habent, inclaruerunt. Illud montis latus, quod Búdós-bánya dicitur aqua redundat, cujus facile pars tertia sulphur est. Vide in dedicatione fronti opusculi præmissa Diploma Elisabethæ ad hunc montem adtinens. Siboini pone rivum Fűrész-patak fontis aquæ multo sulphure & alumine scatentes displicent, sed lutum earum vulneribus accomodum est. Par huic fons Zilahini scaturit. Szilagy-Csehinum ad suas, podagricos invitat aquas.

§. IV.

Thermæ.

Inter aquas tepentes prædicari merentur illæ, quæ quatuor horarum intervallo Alba-Carolina distant, & Gyogy audiunt. Tepent istæ, non calent, Regibus simul, & Principibus a multa retro ætate fuerunt charissimæ. Nunc etiam, seu derivatarum e principali fonte aquarum, seu scaturiginum, quæ plurimæ sunt, adparatarum ductus visuntur, & in ruderibus præcum sui splendorem lugent. Collis, sub quo istæ scatent, quantus quantus est, Tophus est, aquis plus Vitrioli, minus inesse sulphuris attinere, neque tamen eas periculo chymico subijcere licuit. Non nemo tepentibus istis, quod salutem tulerint Excellentissimo Illustrissimo, ac Reverendissimo D. D. JOSEPHO ANTONIO L. B. BAJTAY D. G. Episcopo Transilvaniæ, I. C. E. Pofonienfis ad S. Martinum Præposito, Archi-Diacono Pofonienfi SS. CC. & A. R. Majestatum Status, & Excelsi Regii in Transilvania Gubernii Consiliario Actuali Intimo, ita adplausit.

Plaudite Sulphuræ Gyogyenses plaudite thermæ!

Omnis ab Illustri Præsule morbus abest.

Morbus abest, rediitque vigor, cessere dolores;

Et vestris pulsam viribus omne malum est

Jam vobis cedat Charmis, cedatque Machaon,

Sæcula quos medicos præca tulere Deos.

Plus mihi Gyogya potes medicando Præsulis artus

Qui precor in seros vivat, ut usque dies.

Boni omnes his thermis bene precentur, ne lapsu temporis intereant, siquidem quaqua perfluunt, crustam lapidescentem superinducunt, fiet certe, ni præcaveant, ut ortum sui congestis crustis præcludant.

Thermarum loco, & illis uti possent aquis, qui veteres Tordenfium Salinas inundarunt, in orientem mons ille prospicit, Lajtorjás Torok dictus, qui pervetustum sinu suo puteum complectitur, aquis ad extimam superficiem usque repletum, hæ quidem in sui superficie frigidæ sunt, sed profunditate trium & dimidii pedum fervent adeo, ut ovum in his a se coctum D. Nagy-szigethi Horopegus Claudiacus affereret. Mirum profecto phænomenon, cui, ut fidem tribuam, ingenuus optimi Viri candor, mihi persuasit. Nunquid calidæ istæ, ope vulgaris antiæ levari possent, atque accolarum usibus adaptari?

Pone torrentem Rou ad Zernest fons *Fontina Domnilor* dictus tanta vi ad ipsam leaturiginem erumpit, ut rotæ molari circumagendæ par sit, tanto etiam calore fervet, ut nullo gelidissimo licet anni tempore in glaciem durefcatur, sed hunc sui calorem ad spatium horæ conservet.

§. VI.

L a c u s.

Accolæ *Tusnad* non parvam quot annis rei familiaris jacturam passi sunt, exurgente subito, atque identidem procella, quæ fata, frugesque omnes evertibat. Animadvertere illi procellosas nubes ex adjacente montibus lacu oriri, igitur cum

facto loci Curione in eam ivere sententiam, ut penes lacum Ædiculam Divæ Annæ, DEI Genitricis Matri nuncuparent ad opem vertentibus annis reduce fefo ibidem efflagitandam : ceflere omnia ex animi fententia, & ftatis ad Divæ ædiculam fupplicationibus gratos fe teftantur. Lacum hunc cum maximis terræ noftre hydrophilaciis, vel cum ipfo mari communicare, inde volunt, quod colligatis in tercentas orgyas funibus, appenfaque bollide, profundum ejus incaffum periclitati fint. Æftuat etiam, tumet, & decrefcit, utinam, quibus id periodis fiat, adnotaffent.

In Comitatu Doboczenfi ad pagum Czegei Lacus in fpatium immane protenfus, quid habeat fingulare, non innotuit.

Supra Paffum Piriske in Bor-fzék Lacus eft avibus inimiciffimus, nulla hunc pervolat, omnis trajicere parans, infelix præda mergitur.

Vaftiffimas, eafque perfrequentes pifcinas numerat Tranfilvania, quas recensere temporis vetant anguftiæ.

§. VII.

Lapidescentes.

Minerales aquæ bene multæ ftatis illis, quæ irrigant, Lapideas cruftas inducunt. Valachi, ut fructum harum aliquem accipiant, pelles illas, quas peronibus (eft fpecies calceorum, quibus plebs utitur) adaptant, his in aquis macerant, ut lapidea crufta fuperinducta æternitatem fpondeant, id quod non fine rifu intuitus fum Vörös-patakini in cuneo, quem impendiis Cæfareo Regiæ Majeltatis colunt, aqua hæc Vitriolico-ochracea eft. Vid.p.199.

Atque in his omnibus, quæ infinitam Creatoris Sapientiam pleno

pleno quasi ore celebrant, nunquid invisibilia ipsius per ea, quæ facta sunt conspiciuntur? Sempiterna quoque ejus virtus & divinitas? ad Rom. c. I. v. 20.

ILLUSTRISSEMO MOECENAS!

Quas promiseram τῆς ἐπιγραφῆς Dacicas, adnecterem; sed justum istæ tomulum poscunt; ne tamen TUIS gratiis nil offeram, Numum ab Illustrissimo Comite Ibarra mihi submissum, TIBI dico, cujus pretium, nec ab antiquitate, nec materia peto, unde igitur? ab interpretibus multo plurimis, quorum aliqui, illustrioris cujus cujus prosapiæ, nonnulli Civitatis, vel Tribus metallurgicæ mnemosinon esse conjectabant, erant etiam, qui eum vilissimos inter censerent.

Ærei Numi facies *antica* ostendit scutum quadripartitum, in cujus primo, & quarto quadrante cantherium visitur, dextrum latus castrum, sinistrum fasciam transversam exhibet. Scuto literæ imminet F. F. Z. H. Dextro lateri i sinistro 4 adjacent. *Postica* facies malleos, quibus metallurgi uti solent, ostentat, quorum angulis literæ H. I. H. interjectæ sunt. E pluribus, quas de hoc numo commentationes accepi, Eruditi D. CORNIDES mihi idcirco arrisit, quod

has e penu mea diplomatica confirmare possum. *Anti-*
cæ igitur faciei literas ita explicat: F. elicianus F. rei-
 her. Z. u H. erberstein, Cantherium enim album in
 area rubra vetus familiæ. Herbersteinia character est.
 Castrum autem aureum in campo rubeo, Castilia Regni,
 transversa item fascia alba in campo rubeo Austria in-
 signia a CAROLO Imp. Regeque Hispaniæ, & Fer-
 dinando I. ejus fratre, Archi-Duce Austria, Rege-
 que Hungariæ, & Bohemiæ An. 1522. & 1542. Sigis-
 mundo Baroni Herberstein collata sunt. Denique nu-
 meri i 4 millesimum sexcentesium decimum quartum
 annum indicant, frequenter enim Epochæ duobus tan-
 tum ultimis numeris signantur. Pars *Postica* malleos,
 Tribus metallicæ (forte civitatis Nagy-Bánya) insi-
 gnia præsefert, literæ vero H. I. H. quia non eminent,
 ut in antica parte, sed alveosæ sunt, videntur esse
 supposititiæ, possent significare die H. erbersteinische,
 H. ayer, I. nung, I. nnung enim Styri, Carinthique,
 ubi Herbersteinii, munere supremi hæreditarii que Came-
 rarii & Dapiferi funguntur, pro voce Zech usurpa-
 tur. Quæstio hæc solummodo superest, qui numus hic
 ad Radnaviensem Viciniam adpulerit? puto numum
 istum tum omnino Nagy-Bányæ cufum esse, quando
 Herbersteinii fodinas omnes suis impendiis ita cura-
 bant

bant, uti sequens diploma edocet, potuit igitur ad Rodnaviæ viciniam promoveri, quia Lapos etiam, & Felső-Bánya his parebant.

„ Sigismundus Bathori de Somlyo, Vajvoda Transilvaniæ
 „ & Siculorum Comes &c. Memoriam commendamus, tenore
 „ præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos
 „ ob memoriam Generosi, ac Magnifici quondam D. Felician-
 „ L. B. in Herberstein, qui donec in vivis fuit, in auri, ar-
 „ gentique fodinas Rivuli Dominarum, ejusque territorio exi-
 „ stentes, vetustate nimirum, & incuria collapsas, ut eas
 „ utiles, commodasque redderet, permultum industriæ, &
 „ laboris, sumptumque contulit, tum etiam rationem haben-
 „ tes precum, & intercessionis multorum, magnorumque vi-
 „ rorum, & nostrorum & exterorum, pro Generoso, & Magnifi-
 „ co Domino L. B. Herberstein, fratribusque ipsius, filiis di-
 „ cti Domini Feliciani, qui in continuandis pari industria &
 „ impensa eisdem fodinis omnem suam operam nobis pollicen-
 „ tur, easdem fodinas nostras intra territorium Civitatis no-
 „ stræ Rivuli Dominarum, & oppidi Felső-Bánya, nec non in
 „ pertinentiis Kapnik, & Lapos existentes cum aliis quibusdam
 „ rebus ad eas spectantibus certis pactis conditionibusque infe-
 „ rius expressis, ad certum similiter temporis spatium eisdem
 „ Dominis concedendas locandasque duximus. Primo itaque
 „ fodinam illam Regum, Nagy-Verd vocatam in territorio
 „ Rivuli Dominarum existentem, cum silvis, pratis, ad eam
 „ pertinentibus eo plane modo, quo parens eorum possedit,
 „ ac in quo statu nunc quoque persistit, eis concedimus. Deinde
 „ tres pagos Orofz-falva, Chyorba-falva & Lafz-falva, ut
 „ vil-

„ villanorum ipsorum laboribus in excolendis mineris adjuvari
 „ possint, illis adjungimus, etiam similiter nostras Kapniken-
 „ ses simul cum totalibus & integris possessionibus Gortonacz-
 „ falva, Burunzi, Fyotyano, Monostor, Draganer-falva,
 „ Magura, Chyava-falva, Fonetz, Chyokottes, Kloppys,
 „ Kovaczi, Kapolna, Latzkonya, & Rewkapolnak vocatis
 „ eorumque universis pertinentiis terris similiter arabilibus, cul-
 „ tis, & incultis, aquis, agris, pratis, pascuis, campis,
 „ silvis, montibus, vallibus, alpibus, vineis, vinearumque
 „ promontoriis, aquis, aquarumque decursibus, necnon
 „ generaliter vero quarumlibet utilitatum integritatibus, quovis
 „ vocabulo vocitatis ad eosdem de jure, & ab antiquo spectan-
 „ tibus & pertinere debentibus ad eum plane modum, iisque
 „ cum commodis & utilitatibus, quibus eidem D. Feliciano
 „ annis superioribus concessæ a nobis fuerant, eis denuo con-
 „ cedimus. Damus præterea ut domus ipsorum, quam in Rivo-
 „ lo Dominarum habent, quamque in præsentem incolunt ean-
 „ dem libertatem, prærogativam, in qua hætenus fuerat, &
 „ qua aliis fodinarum locis ejusmodi domus gaudere solent, ob-
 „ tineat, ut ipsimet quoque, ut si in jus vocati fuerint, co-
 „ ram nobis tantum ad dicendam causam comparere debeant.
 „ Curatoribus minerarum, & Inspectoribus, vel quocunque no-
 „ mine gaudentibus, laboratoribus etiam, operariis & univer-
 „ sis montanisticis ad eos spectantibus antiquam eorum usitatam-
 „ que libertatem, qualem in finitimis Ungariæ & Bohemiæ
 „ regnis obtinent, permittimus, usque liberum accessum &
 „ recessum cum rebus omnibus & familia ipsorum habeant, ac
 „ ipsorum tantum Baronum, quamdiu obnoxii potestati subjaceant,
 „ in eis quoque coram ipsis exceptis causis criminalibus dum ne-
 „ cess-

„ cessum fuerit, conveniantur. Fodinas etiam novas ubivis
 „ in ditione nostra investigare & colere poterunt, ita tamen
 „ ut postquam eas in ordinem redegerint, capereque earum,
 „ fructum ceperint, exacto triennio prout moris est, nova
 „ nobiscum de eis pacta instituant, sic ut de hujusmodi novis mi-
 „ neris ab eis inventis libere, prout eis magis commodum esse
 „ videbitur, disponant, facile assentimur, salvo tamen sem-
 „ plici nostri jure, juxta præsentis contractus, privilegiique
 „ formulam. Ligna & carbones ad usum fodinarum, ædificii stru-
 „ cturas, necessitatesque omnes ex silvis illorum territoriorum
 „ more solito capiant, aquis & fluviis quoque, pro minera-
 „ rum, Machinarumque usu ducendis & derivandis liberi sint.
 „ - - - - - Denique quo major ad eos etiam
 „ utilitas redeat, officinæque monetariæ usum, & commoda
 „ iis attribuimus cum facultate imprimendi typo nostro tam au-
 „ reæ consuetæ formæ, quam argentiæ, juxta ligam quaruorde-
 „ decim lotonum, & minorum etiam monetarum, cum denario-
 „ rum tum grossorum vulgariæ secundum ligam itidem eandem,
 „ grossorum Polonicorum & Germanicorum, denariorumque Hun-
 „ garicorum, idque non ex ejus loci tantum auro & argento,
 „ sed etiam peregrino, modo id caveant, ne quid vel in pon-
 „ dere vel valore earum desideretur. Caterum locationis spa-
 „ tium sex annis continuis terminamus, quorum initium erit dies
 „ S. Michaelis Anni Millefimi quingentesimi nonagesimi secun-
 „ di, finis vero dies ejusdem S. Michaelis Anni millefimi quin-
 „ gentesimi nonagesimi octavi &c. &c. Datum in Civitate nostra
 „ Alba-Julia, prima mensis Julii Anno Domini millefimo quin-
 „ gentesimo nonagesimo primo.

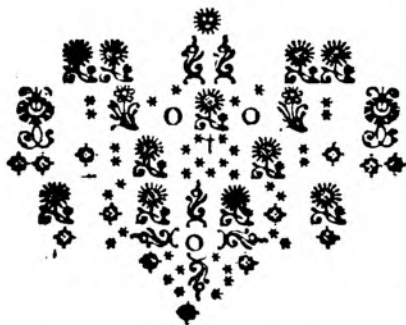
Numum igitur recensitum Nagy-Bánya cufum esse opinor ab Herbersteinis, neque tamen vulgarem monetam fuisse mihi per-
suadere possum, neque etiam A. 1614. cufam esse, sexenni-
um, enim locationis fodinarum hoc asserere vetat. Sed po-
tius literas i. 4. id notare, cujus rei gratia cufus fuit, aut
valorem illum signare, qui sibi respondebat.

Postremo Te Vir Illustrissime, Eruditissimeque oro, me-
mineris illius Pliniani ad Vespasianum (*rei ardua, vetustis novi-
tatem dare, novis autoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem,
fastiditis gratiam, dubitis fidem, omnibus vero naturam, & naturæ
sue omnia. Itaque etiam non assecutis, voluisse, abunde
pulchrum, atque Magnificum est.*)

O. A. M. D. G.

E T

B. M. V. OO. SS. H.

I N D E X.

	<i>pag.</i>						<i>pag.</i>
A Brnd-bánya	45	<i>pag.</i>		Berillus			179
Abrud-bányensium jur.		& seqv.		Boicza			79
Abrud-zeller auraria:		ibid.		Bismuthum			128
Archates.		65		Borax			148
Acidulae Transilvaniae	193	& seqv.		Borax ejus usus			151
Adamas		174		Bozza			189
Aer fortuito accensus.		160		Braza			68
Alabastrum		182		Bucsum			59
Alkali	147	180	& seqv.	Búdds hegy			147
Alumen.		139	146	Búdds-patak			139
Aluta		186		Búdds-bánya			197
Andrasi Barones		126			C.		
Antimonium		127		Calcarei lapides			180
Antimonii sulphur auratum		ibidem		Campforatus auri			95
Antimonii minera solaris		67		Caraculus			178
Aquæ		185		Chalcedonium			179
Minerales	189	& seqv.		Chalybs			102
Tentamen eorum		ibidem		Christi Anv.			187
Medicatae		192		Chrysolithus			175
Lapidescentes		200		Claudiopolis		112.	179
Araayas Sedes	59	& seqv.		Cobaltum		110. 129.	133
Aranyes fl.		188		Creta			180
Argentum	87	& seqv.		Crystallus		170.	177
Arsenicum		131		Cserna			188
Asbestus		180		Csertes auraria			83
Asphaltum	135	&		Cuprum			89 seqv.
Aurariae		36		Cynabaris			122. 126
Auri lotura	32	& seqv.		Dées-akna		D.	164. 166
Aurum triplex		26		Decebalus			41
Liquidum		31		Diplomata Elisab. R. H. An. 1282			Vide
Viride		69		Ladislai IV. Anni 1289			(Dedic.
Anrum quibus adnascatur		127		Quod Andreas III. confirmat			
Cur adnascatur		126		An. 1291			59 seqv.
	B.			Ladislai Vajcoda Trans. A. 1310			107
B Aboja		123					107
Badisch		ibid.		Iudovici I. Ani 1357. 1365. p.			70
Bajtay Episc. Transilv.		198		Sigismundi Anni 1427			47
Bálványos mons		139		Joanis de Huayad A. 1455.			164

I N D E X.

	pag.			pag.
Mathiæ Corvini A. 1467.	165	Herbæ		5
Ejusdem Anni 1498	167	Herberstein Felicianus		202
Ejusdem Anni 1490.	116	Herzigan auraria		79
Vladislai II. Anni 1494	117	Homorod acidulum		197
Ejusdem Anni 1496	81	Hunyad		94
Ludovici II. Anni 1521.	162	Cl. Hutter		193
Isabellæ R. An. 1542.	95	Hyacinthus	175.	179
Sigismundi Bathori An. 1591	205	Jaspis	I.	179
Doboka Comit.	200	C. Ibarra		105.
Dominicani PP.	114	Inscripti. Romanæ		37. & seqv
Dumbrava fodinæ	122	Item	41. & seqv. 99.	118
		K.		
		C. Kemény Wolff. Supr. Judex Re-		
		gius Sedis Aranyos		64
		Kern Philippus		92
		Adamus		158
		66 Kerpenes Vicus		52
		93 Kiruk mons	16-	52
		102 Kisczég & Nagy-czég		194
		14 Kis-kapus mons		183
		110 Kolos		163
		186 Kolosvár		113
		117 Kornides Daniel	111.	201
		84 C. Kornis Michael		184
		197 Kovasza acid.		197
		80 Krietur aurar.		78
		137 Kőrös-bánya		77
		108 Kupffermichel		134
		163 Küküllő fluv.		156
		L.		
		143. 106 Lactis augmentum		181
		78 Lacus		199
		180 Lajtorjas-torok		199
		175. 179. 104 Lapidis calcarei		180
		4 Numularii		184
		198 Pretiosi		173
		182 Vetrecentes		188
		I. apos fluv.		188
		95 I. ázar Comes		195
		181 Lazulus		179
		144 Leges cult. Fodin.		42
		5 Liquor anodin.		144
		197 Litteræ Opp. Metall.		46
		Lu.		

E.

F.

91. 100.

77. 86.

7. 14

115

G.

H.

I N D E X.

	<i>pag.</i>			<i>pag.</i>
Lnkáts Reverendis.	114	Platina		26
Lyncur	178	Plumbum		106
Lythanthrax	157	Pojana aurar.		75
M.		Polyan acid.		197
Malachites	179	Porkure aurar.		76
Malul. aurar.	80	Privilegia Zalath.		70 & seqv.
Marga	180.	Pumex		183
MARIÆ Dei Gen. Icon.	182	Pyrites		134. 140
Marmor	119		Q.	
Marusius	181	Quarzum		183. &c.
Megyes	162		R.	
Mercurius	186	Radnavia		102. 106. 149.
Meszes Vide Dedicat. &	121	Risigallum		132
Metallum	197	Rivuli Dominarum		203
Mica	24	Rubinus		174
Mispickel	180	Rubrica		183
Mócs acid.	134	Ruda auraria		78.
Molybdæna	194	Rußna aurar.		69
Monetales operæ	180		S.	
Morborum causæ	111	Sajó fluv.		186
Mulierum lac	21	Salia diversa		141 & seqv. 147
remedium	181	Ammoniacum		171
N	150	e Sale lentæ causticæ		170
Nagy-ág aurariæ	140	Salis reliquiarum usus		ibid.
montes	85	Sales Baronibus Regni distributi		169
Nagy almás aurar.	75	Salzburg Salina		163
Naphta	135	Samusius		186
Nárad fluv.	187	Saphirus		175 179
D. de Neúman	66	Sardonix		ibid.
Nitrum	152	Sardus		178
Nami Princ. Transilv.	112	Schemnicium		13
Numularii Lapidés	184	Selenites		180
Numus Herbersteinus	201	Semi-metalla		120
O.		Sibo		197
Offenbánya aurar.	55 & seqv.	Smaragdus		175. 179
Olapián Flözwerk	86	Societatis J. PP.		113
Onix	179	Spathum		182
Opalus	176	Specus		181
Oves	6	Stalactites		181
Parait Salinæ	169	Staniza auraria		76
Pataki Samuel	147	Succinum		138
Petrefacta	183 & seqv.	Sulphur		135 & seqv.
Petroleum	135	Szék		164
	O			Tal-

I N D E X.

	pag.		pag.
T. Talcum Tarkó mons Terræ Tripolitana Terræ motus Thermæ Tombak Topánfalva Topas Tophus Toplicza auraria Torda Toroczkaï Gregor. Suprem. Vigil. Præf. Leg. Gyalaj Toroczko Transilvaniæ situs Fertilitas Topographia Loca minerifera Trisztyna	180 186 173 seqv. 183 4 198 seqv. 89 54 175 179 181 81 159 seqv. 99 98. 180 1. 2 3 8 9 80	Turkois Turffa Vacza acid. Vajda-Hunyad Vajdenbach Vargyas fluv. Vörös-patak aurar. Vitriolum Viz-akna Volkoj auraria Uri Zaffera Zalathna aur. Zaratha Zilah Zincum Zingari Zovan	176 136. 137 V. 196 95. 181 189 187 178 200 142 163 65 6 Z. 133 63 137 seqv. 197 129 seqv. 32 seqv. 147

Errata.		Corrige.
<i>Pagina.</i>	<i>Linea.</i>	<i>Lege.</i>
3	21 nulla	nullam
55	18 fartum, obryzo	fartam obryzo
62	18 Vicinitatis	vocatis
63	8 Ponka	Pouka
63	9 fideliter	feliciter
63	11 Supremo	Suprunienſi
63	14 Moyſe	Moyus
64	25 Kemény adde	J. Sedis Supremo Judici Regio
73	13 Hoſpitiū	Hoſpitiū
92	23 autumnō	autumō
99	25 pives	dives
114	2 Anno 1446	1432
116	16 prima	proxima
118	6 noſtris	veſtris
127	3 emedica	emetica
145	17 inſtar	inſtar

Cætera Benevolus Lector corriget.

KERESZTÉNY
S E N E C A.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

ADMISSIONS

KERESZTÉNY
S E N E C A,

AZ AZ:
KERESZTÉNY

VIRÁGOTSKÁK,

MELLYEK
ANNÆUS SENECA
LEVELEINEK
GYÓNYÓRÚSÉGES KERTÉBŐL
SZEDETTEK,

ÉS
MIHÁLTZ ISTVÁN,
JÉSZUS TÁRSASÁGA - BÉLI PAP ÁLTAL
MAGYAR VERSEKBE

KÖTTETTEK,
MOST PEDIG
A' MAGYAR NEMZETNEK
HASZNÁRA
KI-NYOMTATTATTAK.

KOLOSVÁRATT az Academiai betűkkel, 1768.

1900

DEPARTMENT OF THE ARMY

W. W. WOODRUFF, JR., ENGINEER
AND CHIEF

THE ENGINEERING FIELD OFFICE
MILITARY DISTRICT

GENERAL ENGINEER REGULAR
OFFICE

ALBERT GOLDSTEIN

WASHINGTON

2 T W F C V

RELEASED BY

A' KERESZTÉNY BÖLTS OLVASÓHOZ.

A Bölts *Senecának* gyönyörű Könyveit,
El-járván, 'mint annyi Virágos kerteif
Egy valaki, rendbe szedé szép gyöngyeit,
'S erköltsel illatos szollása kényfeit.

Magyarra Nemzetem kedviért fordítám,
Bokrétába, 's versbe én azért szoritám,
Hogy kedvetek nyerem ezzel, azt álítám:
Mínthogy egy bölts könyvből tsak elébb sajdítám.

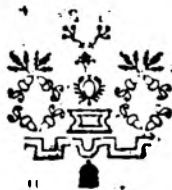
E' kis könyvetskében vezet böltseségre
A' Pogány, keresztény tekkéleteségre,
És Böltsset illető szemérmetségre,
Minden dolgaidban mértékleteségre.

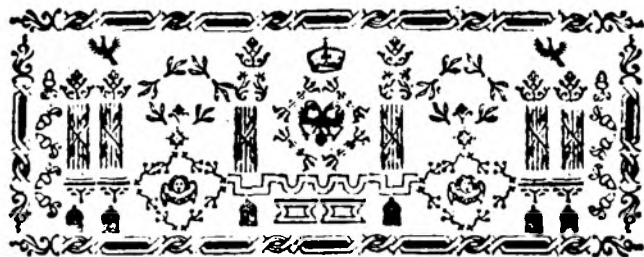
'Azért ha itt nem lelsz: *Szívet ostromlókot*
Kék, 's fekete szemmel sűrűn vilámlókot,
Krétát fejréséggel érő, 's fel-mulókot
'S Pünkösdi Rosáknál szebben piroslókot.

Meg-ne vesd: mert a' Bólts tanit itt Bóltseket,
Nem-is nyújt senkinek hizelkedéseket;
Férfit, Afiszonyt együtt oktat mindéteket:
Én-is így adám-ki e' kevés verseket.

Ha pedig ezekben sok hibát ejtettem,
A' szót ha mesterül számmal nem mérhettem:
Vagy a' Bólts értelmét által nem érthettem,
Meg-botfás; ha minden szót ki-nem tehettem.

Ne bontzold a' Hazád nyelvéni költ verseket,
Hanem vedd szivedre a' bólts intéseket:
De ha *Cupidórol* vársz mesézéseket,
Senecától, 's töllem nem nyered ezeket.

KERESZTÉNY SENECA.

ELSŐ BOKRÉTÁTSKA.

Életünk büzgő meg - jobbitásáról.

Ambár a' Tengeren-túll költőzködgyél-is,
Barna szeretsenek-közé szegődgyél-is,
Fuszta, és magános helyre vetődgyél-is,
Atzélos kősziklák-közé rejtődgyél-is:

Magadat mindenütt magaddal hordozod,
Hires Párisból - is magad vízfűza-hozod:
De, hogy mi tévő légy, ha azt tudakozod?
A' Bölts *Senecától* e' tudományt hozod:
'E' végre ne kérešs idegen földöket,
Vadak lak-helyeit, 's tengeteg erdőket,
Hogy jobb légy, kövešs a' szép erköltsöket
Ne másutt, ha, más légy, 's tedd-le a' bűnöket.

Mit használ, hogy tudod külfő *Modiokat*
 Vidék nemzeteknek bé-vett szokásokat?
 'A' meg-nem jobbittya a' gonofzságokat:
 Nem ád febeidre ez orvofságokat.

Kinek karja marjult, lába fitzamodott,
 Vagy ize helyyéből ha ki-futamodott;
 Vagy Uri betegség szárában származott,
 'A' vagy más nyavalya testében támadott.
 Nem ül hat bokkrétás-lovú hintojára,
 Velentzei kézzel készült hajojára,
 Sem Moldvában termett pej paripájára;
 Hanem vágyik szive tsak gyogyitojára.

Orvost keres azért, ki *curáját* kezdgye,
 Ki-marjult izeit helyyre vizsgálja-szedgye,
 Romlott, beteg testén hogy próbáját tegye,
 Vagy a' nyavalyának hogy eleit vegye.

Te még-is magaddal könnyen el-hiteted,
 Hogy veszett erköltsöd orvosát lelheted,
 Ha külső orzágra utodat veheted,
 És annak Városit ószve kerengheted.

De'hidd-el, mind addig nem lesz békeséged,
 'S nints-is ki meg-adgya lelki-egészséged,
 Sőt nagyról nagyobbra terül betegséged,
 Míg okát dajkájja erköltstelenséged.

'A' szükséges tehát, magad hogy jobbitsád,
 Gyükerét a' roszsznak szivedből ki-irtsad,
 Szivedet, lelkedet a' jóra fordítsad,
 'S a' szép erköltsöket menten szaporítsad.

MÁSODIK BOKRÉTÁTSKA.

*A' Magánoságnak, és Halgatásnak
Szeretetérol.*

Semmi ugy az embert meg-nem tántorította,
'S álhatatos szívet úgy nem háborította,
Jobb-felől bal-félre ugy el nem fordította
Mintsem, ha fok szóra száját, 's fülét nyította.

Mert a' törvénytelen példákkal pufftúlunk,
Valamint a' jokkal a' jóra ujjúlunk;
Azért, ha zúr-zavar köfségtől távúlunk;
Bomlott erköltsünkben ottan meg-gyogyúlunk.

Mit kellefsék tehát, kérded, távoztatni?
Bóltsebb feleletet arra nem adhatni:
Nem kell a' Zinatba magadat avatni,
A' gyülevész néppel a' fok szót vitatni.

Sokasággal-való nyájas társalkodás,
Apró tsepü néppel esett nyájaskodás,
Meg-vallom: volt nékem gyakor tántorodás;
Szivemnek nyuktában szörnnyü háborodás.

A' fokaság közé hányfzor elegyettém,
Szivem tsendefségét annyifzor' vesztettem,
Jó indulatimban mind fel-keverettém,
Mi rofzszat hallottam, 's láttam, mind bé-vettem.

Való, veszedelmes fokak társasága:
Mert, vagy reánk ragad azok gonofsága,
Vagy ránk keni feni Rókák ravaszága;
Vagy önként követi szívünk gyarlósága.

Mennél többen vannak a' gyülekezetben,
 Ide 's tova hajló hiú tiszteletben:
 Valamint a' hadi-ostrom készületben:
 Annál nagyobb kár lesz a' Vár-épületben.

Valahányszor én-is illyek közt forgottam,
 Magamon emberi-fzint alig tartottam,
 Dagály, 's büfzkeségre bőven tanítottam,
 Róka, 's Farkas bőrrel ingyen ruháztattam.

Ugyan-is szükséges, a' vagy hogy kövessed:
 Vagy nyavalyás fejed nyelvek alá vessed:
 Vagy szint, 's kép-mutató szavakat szerezsed:
 Vagy tekintet nélkül bátran ki-nevessed.

Mind a' kettő nehéz: mert ha kedveskedel,
 Sok roszszakkal te-is roszba keveredel;
 Ha pedig roszszakkal szembe ellenkedel:
 Ellenségid lába-alá vetemedel.

Vond-el tehát magad, 's ülj magánosságban,
 Fel-talárod nyuktod illyen némaságban:
 Ellenben a' sok szó, és temondaságban,
 Töltöd életedet nyukthatatlanságban.

A' hofzszas drétfelés így szokott meg-lenni,
 Egy szóról más szóra szaporodást venni,
 Szerelem, 's részegség ólvénnyein menni,
 Végre ember szivét tzigérül ki-tenni.

Ember az embertől gyakor veszedelmet,
 Sőt minden-nap' szenved fehbető gyótrelnet:
 Farkas agyarától mint Bárány férelmet,
 Ha vigyázo Páfztor nem hozz segedelmet.

Ova járj! mert nintsen ennél halálafabb,
 Maga kényyén járó ellenség, 's nyakafabb,
 Tsalárd keletzékét hányó, 's fortélyafabb
 Tundér szineséggel kedvező, 's nyájafabb.

Sötét felleg elébb eget borongattya:
 Az után záporát, 's meny-kövét hullatya,
 A' ház ropogással dőlését mutattya,
 A' tuz gyuladáfát fustyével tudattya:

De az emberektől fzármazó veszélyek
 Mint a' vadászoknak földött keletzések,
 Ollyanok: mézzel van tele fzeleztéjek,
 Kostold tsak: halált hoz el-titkolt epéjek.

Egy szóval, fummába vedd e' tanuságot:
 Minden-felett szeresd a' magánofságot,
 Senkinek kedviért ne mondy hamifságot,
 Szólláfodban férre-tesd a' gyorsaságot.

HARMADIK BOKRÉTÁTSKA.

A' Halálról-való elmélkedésről.

Tszudálatos dolog, tellyes életében,
 Mihent petyegni kezd az Anyya óleben,
 Élni tanul ember; míg ő idejében,
 Honnét fel - vétetett, száll a' föld ólleben.

Még a' tsudálatosbb, hogy tellyés éltünket,
 Arra kell forditnunk kis tehetségünket.
 Hogy kelljen meg-halni, 's folytatni ügyünket:
 Ha tsak nem kívánnjuk veszteni lelkünket.

Sok

Sok Urak, Hertzegek fényes pompájokat,
 Sok koronás Fejek arany almajokat,
 Mások mindeneket, 's édes hazájokat
 El-hagyván, tanulták várni órájokat.

Egész erejeket abban fárasztgatták,
 Mint kelljen meg-halni, tsak azt tanulgatták,
 Még-is mesterségét ki-nem tanulhatták,
 Halálok oráján magok meg-vallhatták.

Nem tsekély állapot arra el-készülni,
 Annak tanulásán meg-is kell ószülni,
 Tudván, hogy nem lehet aztot el-kerülni:
 Még-is érkezésén leheffen örülni.

Valaki él, 's halált nem akar érezni,
 Fél, és ezen úton nem akar evezni,
 Holott életünket így kell el-vegezni:
 Ezt elzteleuségnek illenek nevezni.

A' bizonyos dolgot ember kézzen várja;
 Az egy kétes útat félelemmel járja:
 Melly hidat minden jár, azt bátran sétálja;
 El-kerülhetetlen a' halálnak árja.

Mit félsz, 's pántolódol? ha pór Nemefekkel:
 Van egy állapotban kóldus Hertzegekkel:
 Ifjú Vénekkel, 's a' vén kisdedekkel:
 Lám egy-aránt bánik halál mind ezekkel.

Tehat: hogy a' halál meg-ne ijesztheffen,
 Kéfsz légy; és aluva soha ne lelheffen:
 Mint jó Vitéz vigyáz, 's várja fegyveressen,
 Hogy ellenség rajta tsufot ne teheffen.

'A' hajózás után csak meg-kell pihennünk,
 'S végre nyugodalmas rév-parthoz eveznünk,
 Valamely szigetben nyugvó helyt keressünk,
 Tellyes tehetséggel abban igyekeznünk.

A' ki a' rév-partot hamar el-érheti,
 Hofzszas hajozátnak eleit veheti
 Tapfol, és vigádoz, hogy el-végezheti;
 Mert többé háboru nem hánya, 's vetheti.

Szerentséfek, a' kik hamar el-juthatnak;
 Mert kik vitorláji restül fúvattatnak:
 Vagy poshatt Tengertől hofzszan tartoztatnak,
 Meg-ünnyák hofszafon tartását útaknak.

Igy történik velünk; egyfzer el-kell menni;
 Hofzszas, a' vagy rövid hajokázást tenni:
 Szerentsésb', a' ki tud rövid útat venni:
 Ha kéfel-is, szükség ugyan-tsak meg-lenni.

Nem akarsz rab lenni tested tömletzében?
 'Zellérül lakkozzál annak üregében:
 Mint a' Fetske lakik nyáron a' fézskében,
 El-költözülendő annak idejében.

'Igy kell azért néked gyakran gondolkodnod:
 Nem-lehet órókké a' testel-lakoznod,
 Végezetre attól csak el-kell távoznod;
 'S nem lesz akkor nehéz ismét el-útoznod.

* Nem lesz e' világon olyan kereskedést,
 ' Vizen, vagy szárazon járó vitezkedést,
 A' melyly úgy kívánnya a' bölts mesterkedést:
 Mint a' halál rólla-való elmélkedést.

NEGYEDIK BOKRÉTÁTSKA.

Az Inségek basznáról.

Erős, jó Férfiak mért nyomorgattatnak?
 Zapor inségekkel mért ostromoztatnak?
 Ártatlanok, kérded: miért hurtzoltatnak?
 Minden-féle roszszal földig nyomattatnak?

Ki az erős, és jó Férfiról álittya,
 Hogy erőségében inség tántorittya,
 A' bal vélekedélt magára hárittya:
 Mert ötet semmi roszsz helyből nem-mozdittya

A' jó, s erős Férfik imigy vélekednek:
 Mint a' Palma-ágok akkor nevelkednek,
 Mikor le-nyomatván, meg fel-emelkednek;
 Ugy *Virtusok* inség között bötsősokednek.

Vár erősege-is a'val próbáltatik,
 Sűrű ágyuzással ha ostromoltatik:
 S ha táborba Vitéz gyakran szállittatik;
 De a' heveréssel meg-puhásittatik.

Ki ki'mennyit érjen, akkor mutogattya,
 Mikor baj, és inség szivét háborgattya,
 Vitorláját sebes zúgó szél szaggattya,
 Tsontkját fenékül ttek fel nem forgattya,

Te vedd jól eszedbe, miként tselekesznek
 Az Atyák, és Anyák; s miben különbeznek
 Anyák gyermekeknek tsetszelve kedveznek,
 Kiért szörnyű romlást azoknak szereznek.

Atyák

Atyák tanúlásra a' gyermekeket hajtyák,
Mint a' déltzeg lovat kaputzánban tarttyák,
Munkában szüntelen homlokát izzasztyák,
Irgalmasság nélkül úráfra fakasztyák.

Atyai-mód szerént minket Isten szeret,
Súlyos inségekkel azért út, és veret,
Zöldes időnkben küld szomorító deret,
Gyarlóságunk vegyen hogy vastagabb eret.

Szerentsétlen ember; a' kit semmi fem ér,
Mint kinek testében meg-poshadott a' vér;
Akár mi Borbélytól vágattafsék az ér,
Ép egészségére soha vizsgálja nem tér.

Mennél több fereggel ostromol inséged,
Faggat, ront; keferit testi ellenséged;
Annál nagyobbra nő várott ditsóságod:
Ditsó viadalra ez a' te térséged.

A' kit Isten kedvell, inséggel látogat,
Keferves tsapáfsal szüntelen sújtogat:
Álkatmatofságot vivásra nyitogat
A' viadal után koronát nyújtogat.

Ezüst, arany tiszttúl lángoló tűzekkel,
Drága karikává görbül útésekkel;
A' kit itten nem sújt Isten verésekkel,
Várja jövendőre tám büntetésekkel.

De még - is kérdezed: Isten mért botsáttya
Jókra az inséget? miért szorongattya?
'S terhes betegséggel élteket fogyattya?
Sok vizontagságban szüntelen forgattya?

Tudgyad: azt tselekszi Isten Jámborokkal,
 A' mit Hadi-Vezér hív táborozókkal,
 Sok tfatákban forgott erős bajnokokkal,
 Mezőn, és Tengeren próbált bajvivókkal.

Erőseket választ örnek állására,
 Éjjel az útaknak meg-visgálására,
 Ellenség tábora fel-prédálására
 Kősziklákra épült Várak dúlására.

Senki azért köztök meg nem szomorodik,
 Hadi-Vezér ellen nem panaszólkodik,
 Jót reméll felöllem: sőt így gondolkodik;
 Hogy teheszen próbát, tsak azon aggódik.

Ugyan ezent mondgyák, kik san-yargattatnak:
 Mivel Isten előtt méltóknak láttatnak,
 Kiket még-próbáljon, túrni mit tudhatnak,
 Emberi-erővel mennyire juthatnak?

Mit tfudálad, Isten ha az erősekkel,
 Kemény próbát teszen a' vitéz lelkekkel?
 Mit félsz, ha gyakran vísz az ellenségekkel?
 Meg-szokod: 's nem gondolsz végre inségekkel.

Ha szél ostromolja, fák úgy erősednek,
 Fújja, és mozgattya, úgy gyükerefednek:
 A' hányatás között Gályák keményednek,
 Bajnokok vivással meg-tenyeresednek.

Az vitéz: ki sokszor ellenség-közt forgott,
 Kinek óklók-alat foga-is tsikorgott,
 Orrából, szájából vére bőven tsorgott,
 Baj-vivás közt ize, és tfontya ropogott.

Noha

Noha ellensége földre teritette;
 De ő ellenségét vállaira vette,
 Ambár lábaihoz ujjolag le-tette
 Azért még-is szívét ha el-nem vetette;

'S ha mennyifzer földhöz ellensége verte,
 Fel-költ: 's kezét annak vérébe keverte:
 Noha elébb léfett, 's a' port meg-heverte:
 Még-is a' Borofztyán-koszorút el-nyerte:

Az ilyen mázfzor-is ellenségre mehet,
 Azon fok szép próbát bátorsággal tehet;
 De egyfzersmind nekünk tanúságul-lehet,
 Hogy inség-közt ki-ki Pálma-ágot vehet.

Halljad tovább: Isten szavát így folytattya:
 Jámbor, 's erős Férfi száját hogy táthattya?
 Bólts rendelésimet mikéant vádolhattya?
 Igazat hamistól ha meg-választhattya?

Másokat arannyal, jó-féle gyöngyekkel:
 Másokat ezüffel, és drága kövekkel:
 Áldottam, másokat gazdag értekekkel:
 De boldogítottam csak külső színekkel:

Hogy ezek boldogok ti azt gondoljátok,
 És földi Istenek gyanánt imádgjátok:
 Boldogtalanoknak inkább mondhattjátok,
 Drága koporsókhöz hasonlithattjátok.

Mert az Igazakat igaz boldogsággal,
 Áldottam állandó, 's belső gazdagsággal:
 De ha meg-gondolod jözon okofsággal,
 Jobbak, és nagyobbak ezek valósággal.

Ezt hagyvái: ml'ijeszt, azt bátran meg-vetnék,
 A' mi kívántattya magát, ki nevetnék,
 És ezt a' tudományt hívféggel követnék,
 'S úgy erős Férfiak nevét viselhetnék.

Boldog, a' kit próbál mindenémü inség,
 Bú, hirben kár-vallás, keserves betegség,
 Két-fzinü barátság, és hazi ellenség;
 Ki békével túri, van abban erőtség.

ÖTÖDIK BOKRÉTÁTSKA.

A' világi, és biü Tudomány ellen.

Kérdés tamad: vallyon ha tehet-é jókká
 Minket a' tudomány? igaz, 's jámborokká
 Felelet: igen-is tehet tudófokká:
 De nem jámborokká, igazakká, 's jókká.

A' *Gramaticusnak* ez a' hivatalja,
 A' szóllás törvényit, 's modgyát hogy találja,
 A' történt dolgokat irásban foglalja,
 Leg-felyebb a' szókból, hogy versét tsinálja.

Ezek-közül, vallyon mellyike mutattya
 A' jóra az út, és gonofzt untattya?
 Zablán kívánságid mellyike tartattya?
 A' buja életet mellyik útáltattya?

A' *Geometriát*, ha jól meg-vifgálod:
 Ez *regulából*, a' földet tzirkálod,
 A' *Musika*-által tsak füled-táplálad;
 De mit fély, 's mit kívány, azt fel-nem találod

Keresed Ulysses hofszas útozását,
Mutatod Tengeren történt bujdosását,
Szitzel, s Olasz-ország-közt hányattatását,
Sok veszedelmekkel járó hajózását.

De mit használsz ezek szép tudományával,
Hogy birj kívánságid zablátanságával?
Ha te erkölcsödnek roszsz indulattyával,
Hányatol, vettétel mint ó Gályájával?

Úgy-is vagyon. Nem de rakva van tselekkel,
Szelyes ez a' világ tsalárd Sirénekkal?
A' kik kedveskednek ékes, szemelyekkel,
Halál álmat hozó énekelésekkel?

Mihent pedig fuled tsiklándoztathattyák,
A' *Venus* poharát meg-kostoltathattyák;
Álnok énekekkel szemed, bé, hunyattyyák:
Mint dühös ellenség hajód fel-forgattyák.

Mit kérdezed töllem *Florinda* szépségét?
Thisbe, s *Penelope* tekkéletességét?
Ird-le inkább a' szüz-erkölts tisztességét,
S a' tiszta életnek bőszes ékességét.

Lépjünk *Musikára*: tudod, hogy kell menni
Illyen, vagy amollyan fogásokat venni,
Ha vig, vagy szomorú notának kell lenni:
De ebből nem tudod, mit kell búban tenni.

A' *Geometria* bőven tanitgattyá, mi olt
Hogy kell földet mérni, lántzal mutogattyá,
Az egész világot ki-tzitzkalmazgattyá:
Mi elég embernek arra nem oktattyá,

Az

Az *Arithmetica* tanít számadásra,
 Számlálás, ki-vézés, és fokasításra,
 Sok ezer számok közt törvényes osztásra,
 Tíz ujjodon minden szám fel-találásra.

E' fokkal bőltfebben tenne, ha tanitná,
 'S szám-vető betűit, ha arra fordítvá,
 Hogy minden tsak hívság, ha azt bizonyitná;
 Igy a' bőltféségnek iskoláját nyitná.

'S hogy nem boldog, ki tsak a' pénzt vadásztattya,
 Tsorda szám-tartókkal kéntfét számoztattya;
 Mert ha a' szerentse őt arra juttattya,
 Hogy maga számlálja: akkor meg-tudhattya.

Mi haszna, hogy tudod mérni a' réteket?
 Lábokra osztani a' számtó-földeket?
 Ha hamissan bírod testvérid részeket?
 'S fel-nem osztod velek az örökségeket?

Mi haszna láb-földed úgy fel-árkoltatik,
 Környös körül pontig úgy bé-sántzoltatik,
 Hogy ország-útnak-is fele el-loptatik?
 Ha szomszéd-föld miatt szived szaggattatik?

Te szorgalmatosan tanítasz engemet,
 Hogy el-ne veszellem, 's tudgyam értékeimet:
 Inkább mint veszellem vigan mindenemet,
 Erre taníts, és bú ne érje szivemet.

De im! mondod, felét elő veszik *jusomnak*,
 Atyámtól, Anyámtól hagyott jószágomnak;
 Ősi-eleimtől maratt vagyonomnak:
 Már osztán mit hagyok sok maradékomnak?

Mond-

Mond meg ősid-előtt kik bírták hazókat?
 Nem mint Úr foglaltad te a' jószágokat,
 Mint 'zellér, nem mint Úr bírod a' házókat:
 Hát ki-é? kérdezzed a' maradékokot.

.. A' Törvény-tanítók arra-is oktatnak:
 A' mik közönséges-jóknak állittatnak;
 Különös emberek ott nem foglaltatnak:
 Te pedig a' mit bírsz ollyannak tartatnak.

Végre jól tudsz mindent számba-fzedegetni,
 Kereket, négy-fzegüt, hofzfzat méregetni:
 Jobb az ember szívet fontba vetegetni,
 Melly nagy, a' vagy kitfin légyen kérdezgetni.

Görbe, 's egyenes közt különbséget tenni
 Szép dolog: 's lineát egyenesen venni;
 De jobb tekéletes igaz úton menni,
 'S minden dolgaidban egyenesnek lenni.

Meg-vallom, tsak azok igaz tudományok;
 Más tudományoknál betfesb' találmányok,
 Böltséktől ránk maratt méltó hagyományok,
 Mellyek tekéletes életre kormányok.

Minden, a' mi vagyon, 'sfupa múlandóság,
 Nints a' természetben semmi állandóság;
 Hiú tudományban ez a' tulajdonság:
 Hogy tsak a' hívságra légyen hajlandóság.

HATODIK BOKRÉTÁTSKA.

Magunk-isméretéről.

Ha akard magad emberül vizgálni,
Hogy kilégý, és milégý? magadba kell
szálni,

Belső indulatid gondofon rostálni:
Akkor, ki légy, 's mi légy; fel-fogod találni.

Lovat akarfsz venni: nyergét le-téteted,
Fárfony tzafrangját-is rólla le-véteted:
Nem túros-e' háta szemesen nézeted,
Ha nintsen-e' gántsa, rendre kérdezted?

Látod valakinek strutzos-forgós fejét:
Süvege környékét nem nézed, 's tetejét;
Hanem meg-vizgálod az agya-velejét,
És ott fel-találod annak fok métejét.

Meg-jobbulásunknak ez az akadálja,
Hogy a' fok ditsíró útunkat el-álja,
Okofok, és szentek vagyunk, prédikálja:
De mi marjon belől, azt fel-nem vájkálja.

Ez az oka tehát, hogy meg-nem jobbittyuk,
Jóra, 's jámborságra magunk nem fordittyuk;
Mert ditsírók szaván szivünk meg-állittyuk,
Holott, hogy hazudnak, gyakorta fajdittyuk.

Nagy Sándor Indiát mikor meg-szállotta,
Dulta, vágta, tűzzel, 's vassal ostromlotta:
Ót-is a' sebes nyíl egykor meg-sujtotta;
De ez erős szivét nem tántoritotta.

Erez-

Erezvén azomban szörnyű nagy fájdalmát
 A' mélységes-sebnek mérges gyuladalmát:
 Kévánván febesült teste nyugodalmát,
 Borbély keze-alá adá nagy hatalmát.

Felöllem a' világ, monda, azt állattya:
 Hogy vagyok *Jupiter* Istennek magzattya;
 De ez a' fájdalom nyilván ki-mutattya,
 Hogy vagyok embernek nyavalyás fajzattya.

Azont mondgyuk, nekünk ha ki hizelkedik,
 Ditsíró szép szókkal hogy ha kedveskedik.
 Tudom, hogy én szívem jóban restselkedik,
 És minden gonoszszal rakva bővelkedik.

Ti engem ditsírvén égig fel-emeltek,
 Jámbor okoságban, tsuda mint neveltek,
 'Tsak hogy nem *Virtusok* Fiának szenteltek;
 De ki légyek belől arra nem ügyeltek.

Légyen hát *régulád* lelked-ismérete,
 Légyen bizonyságod ó tselekedete;
 Nem hazug, nem szinség annak ditsírete,
 Minden törvén-széken helyt-áll felelete.

HEFEDIK BOKRÉTÁTSKA.

A' minden-napi lelki szám-vetésről.

Vedd magad napon-ként tsendes rejtékedben,
 Tégy fontos vizsgálást tselekedetedben:
 Mennyit fogyatkoztál az nap erköltsfedben,
 Mi elő-menetelt tettél a' lelkedben?

Ugyan-is naponként én így tselekefzem;
 Addig fártatt tsontom ágyba le-nem teszem,
 Mi jobban, vagy rosszszban forgolódtott efzem;
 Mit tsináltam? szólítottam? míg számba nem veszem.

És így magam előtt vétken nem tagadom:
 Mivel magam ellen magam bírálkodom;
 De a' botfánatot magamnak úgy adom,
 Ha jobbúlásfomat erőssen fogadom.

Lehet-é jobb ennél a' szép gyakorlásnál?
 A' lelki-isméret fontos vizsgálásnál?
 Szám-vetést követő tsendes nyugovásnál?
 Osztan gondtól szabad kedves aluvásnál?

Mert így meg-dítsírvén vagy jó-tételeDET:
 Vagy dorgálván fok rosszsz tselekedetedet:
 Vagy meg-unván Biró előtt fok létedet:
 Végre meg-jobbitod talám életedet.

NYÓLTZADIK BOKRÉTÁTSKA. .

A helytelen indulatoknak meg-győzéséről.

 nagy roppant folyó-vizeknek kezdetek,
 Pusztító tüzeknek kitűn eredetek;
 Végre mind-kettőnek van nagyra menetek:
 Indulatoknak-is ez a' természetek.

Kis forrásotskából nagy víz nevededik,
 Kis szikrából szórnyú gyulás kerekedik;
 Ha ennek, 's amannak hogy nőjjön engedik
 Ront, pusztit mind kettő, és kegyetlenkedik.

Az

Az indulatnak sints eléve ereje:
 De, ha nevededik annak az ideje,
 'S korán nem vétetik ha annak eleje:
 El-terül, 's meg-rógzik ő mérges méteje.

Mert ő maga magát az utan gerjeszti,
 Nagyobbra naponként hatalmát terjeszti;
 És így kezdetében könnyen ki-rekeszti;
 Ha meg-rógzik pedig, foha ki nem veszti.

Az indulatokról azt ki tagadhattya,
 Hogy természet légyen azoknak az Attya?
 Innét az indulat természet fajzattya;
 De a' roszsz erköltsnek gyakran leszen fattya.

Való: a' természet azt előnkben adgya,
 Hogy gondot vifeljünk magunkra, 's meg-hadgya:
 De, ha a' mit akar, azt mind meg-fogadgya.
 A' kívánság embert fok roszszra ragadgya.

A' természet adott nekünk akaratot,
 Mint szükséges, 's jóra vivő indulatot;
 Ha követ pediglen minden gondolatot,
 Bont a' természettől tett parantfolatot.

Ne kövefd mindenben hát akaratadat,
 Sikos uttyaira ne bizzad magadat;
 Mert, ha a' szárazon ki-tóród lábadat,
 A' fikon könnyebben szakaszod nyakadat.

De, előmbe állasz amaz agg-regével:
 Nem bánhatik ember úgy természetével,
 Mint Mostoha-Anyá nem ő gyermekével;
 Szükség azt táplálni néha tejetskével.

Nem úgy van a' dolog. Mert a' rosz szerettyük,
 Azért szép festékkal aztot kendözgettyük
 A' szukség színével még védelmezgettyük,
 Meg rögzött; 's kűszöbön tull már nem tehettyük.

Nofza vitéz - módra még - is emberkedgyünk,
 Indulat, ne magunk ellen erőkédgyünk!
 Mondod: lehetetlen, azon erőt vegyünk;
 Holott nem akarás, hogy szép próbát tegyünk.

E' törvényt magunkban magunk fel - találjuk,
 Természet ósztónét ha jól meg - vizsgáljuk;
 Hogy a' jót szivünkbe naponként plántáljuk,
 A' roszsz indulatot egygyig ki - gyomláljuk.

Félj a' bujasághak édes métejétől,
 Méreggel elegyult nád - mézes tejétől,
 Fufs *Vénusnak* tsalárd lépes veszfzejétől,
 Mint minden gonofznak buzgó kűt - fejétől.

Ezek ellen néked erősnek kell lenned,
 Szemtől szembe velek hartzolásra menned,
 Két kézzel bájjvivást emberkedve tenned,
 Külömben nem lehet győzedelmet vened.

Nints hafzna: szükséges néked vitézkedned,
 Még pedig szüntelen úgy fegyvereskedned:
 Hogy soha se légyen szabad kényeskednek,
 Kévénságid között puhán restelkedned.

Végét ne szakaszszad te a' hartzolásnak;
 Mert ok sem szakasztyák az ostromolásnak;
 Ne tartsd semmi modgyát a' vagdalkozásnak;
 Mert ok sem adgyák - meg modgyát a' vivásnak.

Szag-

Szaggasd-ki , valamí faggattya lelkedet,
 Nyukhatatlansággal el-tölti éltedet;
 Ha másként nem nyered-meg tsendefségedet,
 Szaggasd-ki azokkal együtt a' szivedet.

Kettegjen minden-felet buja kívánságtól:
 Mint az Egyiptomi álnok tolvajságtól:
 A' kik vífeltetvén tsupa ravaszágtól,
 Ólelik, 's ki hajtyák embert e' világból.

Gondold-meg: ha helyt adsz a' rofsz kívánfágnak
 Ottan helyt kell adnod a' szomoruságnak,
 Fjjeji, nappali nyukhatatlanságnak,
 'S idő előtt jövő meg-szürkült aggságnak.

Sullyos, terhes munka! ennek így kell menni,
 Sok akadályokon szukség erőt venni,
 Veszlet indulaton véres próbat tenni,
 Ki kívánságának Ura akar lenni.

Tegyük-félre immár bátran a' félelmet,
 Híjuk segítségül az okos értelmet:
 Bövségesen nyújt ez nekünk segedelmet,
 Melly által nyerünk-is kívánt győzedelmet.

A' kik el-akarnak hagyni mindeneket,
 A' miktől valaha türtek égéseket:
 Azok látásától hunnyák-el szemeket,
 Még hallásától-is fogják-el füleket.

Mert a' rofsz kívánfág vízfza-térni szokot,
 Újjolag szeretni az el-hagyot jókot,
 Kivált ha szemével szemléli azokat,
 Új gerjedelemre talál mindgyárt okot.

De ha más egyébre fordítod gondodat,

És másban foglalod te kívánságodat:

A' munkában leled ezt a' jutalmadot,

Hogy le-tsendesíti fok aggodalmadot.

Végre: a' fősvénység igrir fok kéntfeket;

A' kevélység pompát, és ditsóségeket;

Bujaság itogat gyönyörúségeket:

Ki ne tántorodgyék, ha lattya ezeket?

Azért, mivel ilyen jókkal kereskednek,

'Zoldósínak illy szép bérrel kedveskednek:

Könnyen véghez-vifzik, a' min mesterkednek;

Erősek, kik ebben győzedelmeskednek!

Egy szóval: e' földön ditsó Férfi lehet,

'A' ki kívánságin győzedelmet vehet,

Gonosz indulatin erőszakot tehet,

Magájé ez: 's tovább a' *Virtus* sem mehet.

KILENTZEDIK BOKRÉTÁTSKA.

*Hogy kellesték mindennel a' bekeséget, 's
barátságot tartani.*

Hogy emberek egy más közöt megegyeznek,

A' vad természetből hogy úgy ki-vetkeznek

Városra, falukra ószve gyülekeznek,

Barátság az cka, hogy egybe-férkeznek.

Az olyan soha sem él nyugodalmason,

Ki tsak maga hasznát úzi szorgalmason:

Mások hasznokra-is élj barátságoson,

Ha magadnak élj akarisz jutalmason.

Szen-

Szentnek kell hát lenni a' szép egygyefségnek,

Emberi - Nem között kötött szövetségnek:

Mivel ez köz *just* ad minden Nemzetségnek

Vegye ki - ki javát e' szent békeségnek.

De még amā belső egygyesülésre - is,

Szajunknak szívünkkel egygyezésére - is,

Segit egy - más között meg értésünkre - is,

Alatfonnal - való szövetekezésre - is.

Ugyan is szédültnek méltán itiltetik

Az, midőn váfárra szép ló ki - vitetik.

Kitől a' paripa számba sem vétetik,

Hanem készületes nyerge betsültetik.

A' pedig sült bolond, ki ruházattyáért

Meg - veti az embert, 's kis állapottyáért;

Ő barátságából alatfonságaért,

Ki rekeszti sorsa, nem maga voltaért.

Ezek, mint az ingek, reánk úgy vettettek;

Bársonyba némelyek hogy fel - öltöztettek,

Szolga állapottra mások hogy vitettek,

Mint szerentse dolga: és ők mit fizettek?

Szolga lehet ugyan ő állapottyában:

De indulatinak meg - zablázásában

Úr lehet: 's mond, kinek iga nints nyakában?

Lehet hát a' szolga Úr barátságában.

Végso intés: úgy élj az alatfonokkal,

Ember seprejének nevezett pórókkal;

Mint te egygyesülni kívánsz a' Nagyokkal.

'S a' fő - helyen ülő nagy Elő - járókkal.

TIZEDIK BOKRÉTATSKA.

Az emberi nyomoruságnak meg-fontolásáról.

E földi dolgokhoz miért ragaszkodol?
 Ugy nagy szeretettel miért kaptfolkodol?
 Mint saját magadén szorgalmatoskodol;
 Ha pedig el-vezted szörnyen szomorkodol.

Nem úgy: más mi végünk, és más mi kezdetünk,
 Kezdetünktől mi más lorsra kézfitetünk,
 Mellyre jövendőben által-is vitetünk,
 Arra kell függeszteni nekünk tekintetünk ;

Tsupa vándorlásnak gondold életedet,
 Más ember javának tartfad mindenedet,
 Vendég-fogadónak fok épületedet;
 El kell menned: máfutt mert várnak tégedet.

Valamillyen vala te bé-jöveteled,
 Szintén ollyan léfzen te ki-meneteled:
 A' természet semmit nem ada te veled,
 Mikor el-mészsz, szintén így bánik ő veled.

A' ki e' világra jött, hogy itt vesződgyék;
 Természet ezt szabta: kis téjjel élödgyék,
 Hitván posztótskákka, rongyal fedezödgyék,
 Evel elégedgyék, 's többel ne törödgyék.

Innét te magaddal semmit el-nem vihetsz,
 Ezüstet, Aranyat 'zebedbe nem tehetsz;
 Mezitelen jöttel, mezitelen mehetsz :
 Ezt látod napon-ként, és bizonyos lehetsz.

Le-

Le-vonatnak akkor fokban tölt ruháid,
 Gyémántokkal égő arany médáljaid,
 Arannyal habosult szoknyáid, vállaid,
 Virágokkal színlett mentéd, 's dolmányaid.

Sőt el-vefzik belső, 's végső köntösedet,
 El-vefzik testedre terített bőredet,
 Meg-fosztják hufodtól, tfontodot, fejedet,
 Meg-fosztják véredtől inadat, eredet.

Ez a' nap, a' mellytől te úgy borzonzkodol,
 'S mivel végső: azért úgy fel-háborodol,
 Az örök napoknak, ha jól gondolkodol,
 Szülője ez: azért miért szomorodol?

Sírsz, hogy ki-forgatnak eképp' mindenekből:
 Sírnak kisedek-is, midőn tönkletezkekből,
 E' világra jönnek ó Annyok méhekből:
 Ne sírj! így szabadulsz-ki az inségekből.

Hogy testtől fosztatol, nints mit szomorkodnod,
 Rüdös burkod miatt annyira bánkodnod;
 Méltóbb dologról kell néked gondolkodnod,
 Az-az: hogy leheffen abból szabadulnod?

Most nagy sötétségek szemedet borították;
 Ott azt femmi kódók nem homályosították,
 Szél-vész fellegek meg-nem háborították,
 Eg világot százszor a' fények nagyították.

Akkor hiszed, jártál hogy itt sötétségben,
 Mikor jársz egészen egész fényességben:
 Mit itilsz látván ezt az égi helységben?
 Hát még ó magában a' Nagy Istenségben?

Az ilyen gondolat femmi otsmánságot,
Nem szenved a' szivben rút alatsónságot,
Vagy vadat illetó irgalmatlanságot;
Ellenben bé-plántál minden igafságot.

Ki öröké-valóságról gondolkodik,
Tábor inség elöl meg-nem futamodik,
Semmi ijesztéstől fel-nem háborodik;
Akár mi érje - is meg-nem szomorodik.

TIZEN-EGYEDIK BOKRÉTÁTSKA.

*A' Jók barátságát kéválni kell, a' roszszakét
távoztatni.*

Jámborok egy-másnak a' szép hafznot hajtyák
Példájokkal egy-mást mert jóra szorgattyák,
Tselekedettel - is üzik, és vitattyák,
A' böltseséget-is ő forsában tarttyák.

Kévánnják mind-ketten ollyra akadgyanak,
Kivel bölts dolgokról tanátskozhassanak,
Kérdést egy - más között hogy támaszthassanak,
Es bölts feleletet egy - mástól kapjanak.

Minden öregbedik hofzfas tanulással:
Bajnok erősödik fokszori vivással,
Musikás jóvá lesz fok musikalással,
Tekélletesség-is nó a' gyakorlással.

Ellenben a' roszszak csak a' roszzat hajtyák,
A' tekélletes jót fenékül fordítyák,
Gonoszt példájokkal gonoszbra szorítyák;
Sőt a' születet jót böltsében meg-fojtyák.

Már tanittyák embert tekéletlenségre;
 Már fel-háborittyák túrhetetlenségre,
 Mostoha esetben békételenségre,
 Félszre, bujaságra, 's mértékletlenségre.

De kivált azoknak ofztyák métejeket,
 Kiknek szédelgeti gonofzság fejeket;
 Vagy már tellyefséggel meg-gyözte sziveket.
 A' jótól hát jót várj: rofstól vefzéllyeket.

Még-is kérded: mi jót hoz a' jó tárfaság?
 A' tekéletessel kötött hiv barátság?
 Ennek ő jutalma, erköltsős nyájalság,
 Egy-más hivségéből vett szives vigafság.

Tovább; természet az: hogy jó barátunkat
 Szintén ollybá tartfuk, mint önnön-magunkat,
 Ó tfelekedetit, mint a' fajátunkat,
 Olly örömmel nézzük, mint faját javunkat.

Mert, hogy ha az ember eképp' nem tfelelfzik,
 Igen hamar a' jó benne meg-hidegfzik,
 Melly az érzékenység által-is melegfzik,
 Mások példájával nagy jóra igyekfzik.

A' *Virtus* pediglen aztot jóvafolja,
 Hogy a' jóvendöket ki-ki meg-gondolja,
 Akkor mi tévö lefz, elméfen fontolja,
 S mint kéfzítse szivét: más hogy tanátfolja?

Ezt mind véghez-vifzi, hogy ha ollyant válafzt,
 A' ki adhat néki hiv, és okos válafzt
 Sok ezerek közül ha ki-válafsztya azt,
 Egy Jó baráttýában mind fel-találja azt.

A' Böltsfek tanítták: meg-romolhatunk - is.
 Mások példájával meg-jobbulhatunk - is:

Mit bennünk nem látunk, ha böltsfek vagyunk-is,
 Másokban meg-láttuk, 's jót tanulhatunk-is.

Ezen fellyül a' szép ebben, 's díszefséges,
 Minden más édefség-felett édefséges:

Hogy mindenben a' két bölts szív egygyefséges,
 Ez a' hiv barátság: óh melly jó, 's felséges!

Innét könnyen húzzák a' jónak igáját,
 És ketté nem törik a' járom páltzáját;
 Mert két bölts víveli annak tézsoláját,
 Vágásba nem ejtik kerék agya fájat.

Sőt a' bölts embernek tsak jelen-létéből,
 Minden beszéd-nélkül tsak tekintetéből
 Epülsz: 's nem tudod mi tfelekedetéből
 Epülsz? ez elég kénts bölts szövetségéből.

Tudniillik: találsz olly kis állatokat,
 Mellyek olly titkofon nyújtyák fullánkjokat,
 Hogy febet nem hagynak, tsak daganatokat,
 'S ezekből isméréd az ó szúrásokat.

Szinten a' Böltsfek-is illyen képpen tesznek,
 Kikkel barátsággra ók egybe-eskefznek:
 Mert azokhoz minden-féle jóval lefznek;
 De ezek nem tudgyák, annyi jót hol vesznek.

De noha jó-tétét titkon ósztogassa
 Jó-barátod, 's azt ó el-is takargassa;
 Még-is azt akar mint, 's akár hogy duggassa:
 Lehetetlen, hogy a' jelét ne mutassa.

Ez

Ez így lévén: nintsen én mitől tarthassak,
 És jó-barátomtól mit el-titkolhassak:
 Mintha magam vólnék, hogy úgy ne szólhassak,
 Néki minden titkot hogy ki ne mondhassak.

Némellyek magokat olly könnyen ki-adgyák,
 Hogy titkos dolgokat minnyájan meg-tudgyák,
 A' mi bántya őket, mindennek meg-mondgyák,
 Ellenségeknek-is fulekbe bé-súgják.

• Némellyek titkokot szokták palástolni,
 Jó barát'yoknak-is óva, 's félve szólni:
 Sőt, ha képes vólna, magoktól titkolni
 Akarnak, 's tudását magoknak gátolni.

Éppen nem jó nekünk e' képp' tfelekennünk;
 Fogyatozás mindent kétségeffé tennünk:
 De mindenben sem jó hitelesnek lennünk;
 Még több Barátunkat gyanú-perbe vennünk.

Melly jó, ha olly igaz, hív szivet lelhetünk,
 Kitől, mint magunktól, szint' úgy nem félhetünk;
 'S a' kivel mindenről bátran beszéllhetünk,
 Bunkról, bánatunkról panaszt-is teketünk.

Kinek szája szivünk meg bátorithassa,
 Bölts tanáts-adása meg-nyugosztalhassa,
 Bokros bánatinkot el-távoztathassa,
 Tsak tekéntete-is meg vigasztalhassa.

De adgya- meg modgyát ki-vállasztásának,
 Hogy kárát ne vallja barátkozásának:
 Azt vegye ezerek-közül Baráttyanak,
 A' ki Őra légyen ő kívánságának.

Mivel

Mert mi bennünk a' jót ezek mind ki-óltyák,
 Hazánk szeretetét mi bennünk meg-fojtyák,
 Tekélettefségtől lelkünket meg-fofztyák,
 Ez nem élet: noha ezek annak tarttyák.

Egy oka bizonnyal mi fesletségünknek,
 Minden gonofzságra vetemedésünknek,
 Hogy mások példája kormányja éltünknek.
 És a' bé-vett szokást teszszuk törvényünknek.

Nem követnök, látván, hogy vannak keveffen;
 De mivel így élnek mind közönségesen,
 Itiljük magunkban azt tellyeségesen,
 Hogy őket követvén, élünk törvényesen.

TIZEN-KETTŐDIK BOKRÉTATSKA.

Embernek maga meg-tagadásáról.

A mi lelkünk akar terhétől el-válni,
 A' hová tartozik, igyekszik bé szálni,
 A' testben egyebet terhnel nem találni,
 Az egekre kíván, azért fel-sétálni.

A' tágittya tehát egyedül rabságát,
 Az adgya-meg néki édes szabadságát,
 Hogy égre vetheti értelme világát,
 A' hol fel-találja egész vigafságát.

Gyenge, 's szép rajzolóft, 's munkát Ötves tegyen,
 Melly a' filegránnál fokkal gyengébb legyen:
 Ha sötét a' háza, gyakorta ki-megyen,
 Hogy újulóft szeme verő-fénytől vegyen:

E

Úgy

Úgy mi-is tétetvén sötét tömletzébe,
 'S lappangván testünknek mélly sötétségébe;
 Ki sétálván mennynek elmékedésébe,
 Vigasztaljuk lelkünk gyakor nézésébe,

'S ki tiltya? ne tudgyam világ altokotóját,
 Az égnek, és földnek bölts kormányo: oját?
 A' szép fényességnek bőv-kezu adójat?
 Minden állatoknak kegyes meg-tartóját?

Tiltod, hogy ne tudgyam én szármozásomat?
 E' szolgálat után várt szabadságomat?
 Meg-nyervén: folytatni hová kell útomot?
 Tilthadd-é elmémnel mennyben lakásomat?

Nagyobb vagyok: 's tárgya jobb születésemnek,
 Mintsem rab szolgája hogy légyek testemnek:
 A' kit-is én tartok csak ellenségemnek,
 Szabadságom fosztó bűdös tömletzemnek.

Testnek meg-vetése egy igaz szabadság:
 Szolgáljon fellöbbsnek alatsón parasztság,
 Test-is a' léleknek; mert ő csak jobbágyság,
 Ez a' természetben meg-állott igazság,

A' túrhetetlenség ellen fegyverkezzünk,
 Férfi erősségről el-ne felejtkezzünk,
 Mindent békeséggel túrni igyekezzünk,
 Ehségtől, haláltól meg-ne ijettekezzünk,

A' halál mitfoda? vég, vagy ki-menetel,
 Se egytől, se mástól néked félni nem kell;
 Mivel téged sullyos fogságból botfát-el,
 Várt nyugodalmodat ez által leled-fel.

TIZEN-HARMADIK BOKRÉTÁTSKA.

Szívünk indulatinak meg-zabolizásáról.

Még személlye szerént maga igazgattya
 Táborát a' király, 's vitézit biztattya
 A' szép győzedelmet biztason várhattya;
 Ó el-efvén: azt-is, hogy veszti tudhattya.

Király a' mi szívünk: még ez törvényese
 Igazgattya dolgát, minden foly rendesen,
 Járnak indulattyi szép engedelmesen;
 E' meg-vefz: meg-vefznek azok-is tellyesen,

Ha a' Király maga jó, és mértékletes,
 A' van ő előtte, a' mi betsületes;
 Parantolja azért, a' mi tekélletes,
 S' törvényes: mindenek előtt kellemetes.

A' mi szívünkről-is illik úgy szállani:
 Mert már bölts Királynak őt' lehet mondani:
 Dühös *Tyrannusnak* majd lehet vallani;
 Mingyárt meg-is tudgyuk ezt-bizonyítani.

Mert mint Király a' szív, ha roszsz, törvénytelen
 Gaz kévanságiban kényes, mértéktelen,
 Tselekedetiben, dühös, embertelen,
Tyrannus válikik végre; 's leszsz esztelen.

Akkor embert minden gonofzságra hozza,
 Roszsz indulatival úgy fel-kantározza,
 Hogy mint déltzeg tsikó szintén úgy hordozza,
 És egész romlását magának okozza.

Ennek azért dolgát, fszoroffan kell fogni,
 Meg-zabolázásán Iserényen forogni,
 Mihent az okofság elien kezd pattogni,
 Rút indulatival pártolva 'zibogni.

Innét, nem kell ötet ó kényyére hadni,
 A' mit kíván, gyakrón hafznos meg-tagadni,
 Az ó fúgállásit ritkan kell fogadni,
 Szüntelen munkára szükség ötet adni.

A' Hadi - Vezér-is mikor meg-fajdittya,
 Hogy a' restelkedés vitézit lágyittyá;
 Leg-ottan a' hadi munkára fordittyá,
 Fegyver forgatásban foglalja, 's tanittyá.

Igy szükséges nekünk a' roszt meg-előznünk,
 Szorofs *regulához* szivünket kötőznünk,
 Magunk meg-győzését naponként kettőznünk;
 Nem lehet különben a' roszsza: meg-győznünk.

Mivel, minden gonosz a' szivnek fajzattyá,
 Szóllása embernek, 's hamis indulattyá,
 Szokása, járása, és gaz gondolattyá
 Egy szóval: minden roszsz a' sziv szármozattyá:

Belől szükség azért jó rendelést tenned,
 A' szivedet kemény törvény alá vened,
 Ha másként nem lehet, erőszakra menned,
 Külömben nem léfzen békeség te benned.

TIZEN-NEGYEDIK BOKRÉTÁTSKA:

Az ellenkező dolgokban-való álbátatóságról.

Mindent, a' mi jó, azt méltán kívánhatni,
 Ha jó (mondod) tüzzel, vassal tsigáztatni,
 Fájdalmas nyavalyák alá - botfattatni,
 Mind ezeket tehát méltán ohajthatni.

De én nem hallottam olly fogadásokat,
 'S azért valakitől tett áldozásokat,
 Hogy szenvedett szörnyű ostor - tsapásokat,
 Tsigákkal tagjain hofszabbitásokat.

De tégy ezek között böltsen külömbséget;
 És lelsz kívánható tekéletességet:
 Mond: én nem kívánok kénzást, 's vereséget;
 De ha jó: mutatok abban erősséget.

Nem-is kívánok én sullyos betegséget,
 Ha jó: igyekeszem a' tekéletességet
 Meg-tartani; 's a' mint a' jó egésséget,
 Szint úgy viselhessem az erőtlenséget.

Igy kívánatosnak nem tartjuk azokat,
 Mellyek-által látunk szörnyű nagy kinokot;
 Hanem tsak ohajtyuk a' szép *Virtusokot*:
 Hogy békével türjük azoknak sullyokot.

Ha nints ósztón, mellyel lehessem ébredni
 A' szép erköltszekre, 's jóra fel-gerjedni,
 Annyi, mint tsendesség szinnel hizelkedni,
 Azomban a' roszszban heverni, 's peshedni.

Tekélteleneknek nints állandóságok,
 Hamar félbe-szakad az ó vigafságok;
 Tekéltetefeknek nints vízfontagságok,
 Meg-sem szomorittyák a' háboruságok.

Mikor Úra ebnek a' húft el-hajtotta,
 Láttad pokol száját melly nagyra tátotta
 Melly mohon, 's rágatlan torkán botsátotta,
 Azért, mert hogy megint kaphat azt tartotta.

Úgyan a' történik valóban velünk-is,
 Adgyon a' szerentse akár mit nekünk-is,
 Nyeljük: ha nints egy tsepp gyönyörúségünk-is,
 Több kell, ha nints többre tsak reménségünk-is,

A' böltsek ellenben így nem tselekefsznek,
 Hallyadsza, szép okos tanátstsát ezeknek,
 Tekéltetésre oktató nyelveknek,
 'S köveffed nyomdokit az ó ósvényeknek:

Ez az út: ezen kell fel-menni az égben,
 Járnunk tudniillik mértékletességben,
 Minden bal eset-közt mértékletességben.
 'S mindenémű ritka tékéletességben.

Tfudáld, hogy mehet ember Istenekhez;
 Tfudáld: hogy jöhetett Isten emberekhez:
 Sót beléjek szállott, nem tsak jött ezekhez
 E' tfuda. Nem az, hogy jutsz te az egekhez.

Isten nélkül nintsfen jóság mi lelkunben,
 Isteni mag vagyon hintve mi testünkben,
 Ha lesznek szorgalmas gondvifelésünkben,
 Hasonló tsemetét termenek kertünkben.

Ha

Ha pedig nintsenek jó gondviseelésben:
 Valamint ha vetnél ízapos tuskésben,
 Meg-főjlik, 's nints öröm a' mag ki- kelésben,
 Olly háfzon leszsz a' mennyei mag- vetésben.

TIZEN-ÓTÓDIK BOKRÉTÁTSKA.

Az életnek rövid-voltáról.

 Még a' tudatlan-is azt nem tagadhattya,
 Hogy meghal: mert ő ezt példákban láthattya
 Még-is, ha közelit, magát vonogattya,
 Retteg, sir, 's életit nehezen hadhattya.

Tsupa bolondságot te akkor követtél,
 Mikor síránkozva azon törekettél:
 Hogy ezer esztendő-előtt nem élhettél;
 'S ezertkig élhets, arra nem születtél.

Nem vóltrál, 's nem léfsz: e'kettő meg-egyezik,
 És e' pontba minden idő bé-férkezik,
 Nem vóltról nem leszszre ember igyekezik
 Te-is, más-is, 's minden oda el-érkezik.

Mintha újság vóna, ezen olly tsudát téfszsz;
 Holott te életet ilyen törvénnel véfszsz,
 Hová mások mentek, 's mennek, te-is el-méfszsz,
 A' hol vagyon Apád, Annyád, te-is ott léfszsz.

Ez a' dolog úgy van ószve-kötőztetve,
 Olly erős kótéffel egybe-szerkeztetve,
 Mint az egygyik lántz-szem máshoz fűzöttetve,
 Hogy magokat menten kövessék sietve.

Nints

Nints út, mellynek vége, 's eleje ne légyen;
 Szerentsétlen szolgál, ki azon úgy mégyen,
 Hogy minden állatnak szolgálatot tégyen;
 Jó halált ki-kéván, arra időt végyen.

Játékhoz hasonló embernek élete:
 Nem kérdetik, az melly hofzszafon tétete?
 Hanem, véghez vallyon melly szépen vitete?
 Ha meg-egygyezett-é vége, és kezdete?

'S ugyan e' dologhoz a' nem tartozandó:
 Hol? és mitsoda helyt lészefz ki-múlandó?
 Akár hol akarod, légy te meg-halandó:
 Tsak jó véggel légyen élted bé-zarandó.

Az előtt, hogy innét kellefsék ki-menned,
 Minden gonofzságtól szükség bútfut-venned,
 'S minden gyönyörűség nélkül-is el-lenned,
 Ne hogy oíztán kellyen nagy árát le-tenned.

Elég némellyeknek, ha tsak meg-mondgyuk-is
 Az útát: ujjunkkal nem igazgattyuk-is;
 De a' mit nem tudunk, kalauzollyuk-is
 Hafztalan: Bóltfeknek magunk ha tartjuk-is.

Soha modgyán-fellyül a' nem tanitatik,
 Sem kelletin-fellyül nem gyakoroltatik;
 A' mi módgya-szerént meg-nem mondathatik,
 'S abban ember szive éppen nem nyukhatik.

Én, mintha már az a' nap el-közelgetne,
 Sőt az ajtómon-is mintha már zörgetne,
 Számot a' múltakról hogy velem tehetne,
 Úgy várom: hogy velem perre ne mehetne.

Mon-

Mondom: az a' vég nap mind meg-bizonyította,
Tselekedetemet mind rám igazította:
Mint türtem, mit tettem, ki-világosította,
Kép-mutatásimot-is elé-állította.

Azokáért félre tégy te egyebeket,
Életedről gyakran tégy szám-vetéteket,
Végy mértékre minden tselekedeteket;
Halál szententziáz, meg-tudd, mindeneket.

Igy (mondom) ki-ki bölts versfengésre mehet,
Sok szép ékes szokot bölts könyvekből vehet;
Még-is erős szivről bizonyosság nem lehet,
Mint hogy a' félénk-is bátor szállást tehet.

Az emberi forsnak meg-hajtom fejemet,
S nem várom rettegve én itiletemet;
Ifjú vagyok: 's osztán? tselekedetemet
Számálják ott; nem fok esztendő's életemet.

Nem tudod a' halál mellyik helyen lessen,
Hogy kuszája-alá tégedet vehessen:
Készülj-el hát arra nagy tekkéletessen,
Akár mitfoda helyt hogy készen lelheszen.

Ha tehát meg-halni miandenkör készen lész,
A' haláltól-való félelmen erőt vépsz.
Tanuld-meg jól, a' min próbát tsak egyszer tépsz,
A' halálra pedig tsak éppen egyszer mépsz.

Élte szeretete embert tartóztattya;
Mint a' rabot lántzon kötve úgy tartattya:
Azt nem szaggatván-is: de ha meg-birhattya,
Mikor meg-kell lenni, könnyen el-hadhattya.

De mondod, hogy terhes arról gondolkozni,
Halált fzemünk - előtt szüntelen hordozni ;
Ez ám a' fő gondunk ; ezen kell dolgozni :
Mert Vénnek , gyermeknek ezen kell útozni.

TIZENHATODIK BOKRÉTÁTSKA.

*Az órók boldogságnak kívánájáról, és ez élet-
nek szorongatásjáról.*

A' boldog életre minyájon vágyódnak ;
De abban mi úton, 's módon boldogodnak
Nem török fejeket, nem-is gondolkodnak,
Sőt tsak fél szótskával fem tudakozódnak,

Tudd-meg elébb mi az, hová van vágyásod ;
Az után folytatni hogy kell útozásod :
Ki-mutattya az út, vólt-é haladásod,
Vagy pedig , hogy esett hátra-maradásod.

Minden-felétt szükség okofokká lennünk :
Rofzszak tfordájától nem kell példát vennünk ;
A' merre ók mennek , nem kell arra mennünk
Ne nézd ók mit tesznek : hanem mit kell tennünk.

Mint a' vitorlákot a' zúgó fuvások,
Úgy forgatnak minket rofzsz példa-adások,
Kézről kézre által adatott szokások ;
Máfok példájokkal esnek a' romlásfok.

Kelj-fel hát: 's magadon fellyül emelkedgyél,
Minden tehetséggel abban mesterkedgyél,
Mind éjjel, mind nappal azon elmélkedgyél,
Hogy légy Isten előtt méltó: emberkedgyél.

Ezt

Ezt pedig arannyal te még-nem nyerheted,
 Se más drága értzel véghez nem viheted;
 Noha értzből Isten képét te öntheted:
 De, hogy azt Istenné tégyed, nem teheted.

Térjünk e' világi szorongatásokra,
 A' fok minden-féle vizontagságokra,
 Minden forsban lévő forgandóságokra,
 Ne-is tsudáld: mivel születünk azokra.
 : Máfok tfak nem égig fel-magasztaltatnak,
 Amazok ellenben földig-aláztatnak:
 Mint Gálya haboktól vettetnek, 's hányatnak,
 Merülnek: mert fokszor kő-szálhoz fújtatnak.

Ennek a' világnak zajos Tengerében,
 Minden szél-vészeknek ki-tett örvényében,
 Nints más rév-part-annak át' evezésében,
 Tsak a' halál. Nyugvást lelsz ó szigetében.

Fordítsd szemeidet itten akár kire,
 Meg-látod az ember születtetett mire:
 Mert mindenütt találsz szivek gyötrelmire,
 Bóvséges okokat szemeknek könyvire.

Mást a' nagy kevélység nyukhatatlaníttya:
 Mást az éhség terhes munkára szoríttya:
 Emezt a' gazdagság félsz-el háboríttya:
 A' szegénység amazt majd meg-bolondíttya.

Máfok, hogy gyermekek nintsen szomorganak:
 Máfok, hogy fok vagyon, az ellen morganak;
 Egy szóval könyveink elébb ki-tsorganak,
 Mintsem vége, a' min szivek háborganak.

Nem látod ez élet melly formán adatik,
 Kezete sírással nyilatkozattatik,
 Közepe-is mind csak sírással folytatik,
 Vége-is sírással, 's nyögéssel záratik,

Nézd, mint kórnyül-vettek a' nyomoruságok,
 Éjeli, nappali nyukhatatlanságok,
 Zápor gyanánt hulló bőv szomoruságok,
 A' testtől származó nagy háboruságok.

Mert, már nyomorgatnak a' fő-szédelgések:
 Már a' nátha, hurut, száraz köhögések,
 Súlyy, oldal-fájások, gyomor émelygések,
 A' kőszvényel-való szörnyű gyótródések.

Kisértetek - miatt ember keferedik,
 Kikkel mind szüntelen ví, és verekedik:
 Egy házból a' másba menni kényszeredik;
 Igy van dolga annak, a' ki 'zellérkedik.

Mi azomban, noha illy gaz testet veszünk,
 A' mennyi időre ki-terjedhet eszünk,
 Mindenről magunknak jóvendőlök leszünk,
 Tsfalas reménységgel rendelést-is teszünk.

Noha halandó vagy, nem monddod hogy elég;
 Holott életednek gyertyája majd el-ég:
 Tudgyad, hogy annyival közelebb van a' vég,
 Mennyiszer a' napot rád virrasztja az ég.

Egő gyertya gyanánt éltünk fogyatkozik,
 Folyton foly az idő, és nem várakozik,
 A' mit ma látsz, hólnap tölled el-távozik;
 Midőn szóllok, bennem-is fok meg-változik.

Innét

Innét, ugyan méltó azon tsudálkozni,
 Hogy lehet embernek árnyékhoz kapdozni?
 Tudván, azt az útat kell néked nyomozni,
 Mellyen szokott minden természet hordozni.

Hallyad! mert nints bőltsebb ezen tanitáfnál:
 Ez élet nem egyéb a' tfupa kenzáfnál,
 Egy mást érő bánat, és vég kedv-múláfnál,
 És vizfontag-való szórnyü változáfnál.

Mivel: majd jók vagyunk, majd jótól távozunk;
 Majd a' főfvényiség tör, és majd adakozunk;
 Személyünkben fokszor napjában változunk;
 'S elébbi forsunkra megint kívánkozunk.

A' kit tegnapi nap nagy forsban imádtál,
 És ma alatsfonabb állapotban láttál:
 Nem ok-nélkül ezen el-tsudálkozhattál,
 Ki ez? ilyen kérdést arról támaszthattál,

Igy változunk. Néked de jól fel-kell vened,
 Te útozásodban olly módon kell menned,
 Hogy a' mit fel-vettél, nem szabad le-tened;
 Hanem állandónak mind végig kell lenned.

Ha ellenség hátul érné a' farkadot,
 Tudom sietséggel sürgetnéd útodot,
 Még farkantyuval-is biztatnád lovadot,
 Hogy pallossa-alá ne ejtsed nyakadot.

Igy van dolgod: siets ellenséged elől;
 Mert nyomodban vagyon: söt testeden belől.
 Ha bátor partra jutsz veszedelmed mellől,
 Nagy örömed léfzen jó halálad felől.

Az az idő óh melly nagy örömet téfzen!
 Mikor az időre már gondod nem léfzen;
 Tellyes vigasztalást szived akkor véfzen;
 Mert meg-nyukfzol akkor mindentől egézfzen.

TIZEN-HETEDIK BOKRÉTÁTSKA.

*A' szívnek a' kívánatos, és ellenkező dolgok-
 ban - való egyenlőségéről.*

lni nem annyi, mint martza-fánkot rágni:
 Hofzfú utat vettél, fokot kell itt hágni,
 Meredékes, síkos, szörnyü magofságni,
 Inség táborán-is magát által vagni.

Szükséges, hogy azon fokszor fikamadgyál.
 El-essél; de talpra ottan fel-tamadgyál,
 Az útozás-közben fáradgy, 's el-lankadgyál,
 Habos veréjtékbe merülj, úgy izzadgyál.

Ez az út. Itt laknak a' szomorúságok,
 Szívünket mardosó nyukhatatlanságok,
 A' fok betegségtől lett halaványságok,
 Meg-rántzult, meg-górbúlt szomoru aggságok:

Ez életet másként mi nem viselhettyük,
 Ezeket femmiképp' el-nem kerülhettyük;
 Hogy meg-veffük ugyan, azt mi meg-tehettyük,
 A' jóvendőt nézvén, ezt meg-is vethettyük.

A' tfatára mindég bátrabban szállanak,
 Kik arra szüntelen készülve állanak:
 Söt erősb baj-vivást az ellen tartanak,
 A' mit már az előtt jól által-láttanak.

Ellen-

Ellenben azok, kik jól el-nem készülnek,
Minden kitűnre-is könnyen el-rémülnek:
A' rofzszak attól, hogy újak, nehezülnek:
Kézf légy: az új rofzszak femmi bajt nem szülnek.

Az ellen, a' mire minnyájan születtünk,
Igfalságos panafzt soha fem téhattunk;
Mert mindent minnyájan egy mértékkal vettünk
'S egy köz törvény-alá minnyájan vettettünk.

Noha egygyik másfik nem nyomorgattatott,
Azért inség-alá ó-is el-juthatott;
Az igaz törvény, melly mindennek hozatott,
Noha némelyekre a' még nem láttatott.

Tartfuk-meg mindenben szép erőségünket,
Jó, vagy bal esetben egyenlőségünket;
Ísmérjük étellel tett szövetségünket,
Adgyuk panasz-nélkül adózó pénzünket.
Télbé fázol,tsak hogy meg nem fagyfz: túrnód kell.
A' nyárnak tűzétől olvadofzfz: túrnód kell.
A' vad, 's dühös ember üldöznek: túrnód kell.
Nem változtathatod: miadent el-túrnód kell.

Legjobb a' mit meg-nem lehet jobbitani,
Az egyenlőséget abban meg-tartani;
Ísten keze alá fejünket hajtani,
Ki szokta ezeket reánk botsátani.

Rofzsz katona, ki a' Vezért nem követi;
Nagy fziv, melly Ístenben magát helyhezveti:
El-íajult, melly Ísten-ellen ví, 's meg-veti,
'S jobbittya: mert magát jóvá nem teheti.

In-

Innét, mind magunknak halandoságáról,
 Mind szerelemesünknek múlandóságáról,
 Gondolkodgyunk éltünk viszontagságáról,
 Forgó szerentsének fok változásáról.

Kit a' bal szerentse ma véletlen el-ért,
 Aval ó eszére bizonyoson meg-tért:
 Mert a' mit az eset ma ezekre ki-mért,
 A' tegnap másokra bőven reájok-fért

TIZEN-NÓLTZADIK BOKRÉTÁTSKA.

A' külső dolgokhoz nem kell kaptfolkodnunk.

Hasznofabb vájkálni a' maga főkéjét,
 Mintsem tapogatni másnak a' bibéjét:
 Nagyra kéfittetel, nézd-meg a' velejét,
 Véget, és közepét, ne tsak az elejét.

Abban van néked - is a' te szabadságod
 Bóltfességgel tárfoolt okos bátorságod;
 Ha a' szerentsével nintsen barátságod.
 Semmit se kérj: és nem lesz attól rabságod.

Ezt hát az oktatást töbfször-is halhattyák,
 Kik a' rofszfat ezer módokkal vitattyák;
 Meg-nyerik: de abban magok nem nyuktattyák,
 'S mit nem álmadtak - is, azt megint ohajtyák.

Te valakit látván felső méltóságban,
 Nagynak véled: mert vagy te alatsónságban;
 Hidd: többre vágyódik, 's van nyuktalanságban,
 Ha úgy nints, maradgyak bár én hazugságban.

Valamit te gondolsz lenni felsőségnek,
 Mellynél nagyobb nintsen, olyan elsőségnek,
 Mind garádits, és nem vége a' főségnek;
 Mert végit nem éri ember kevélységnek.

De soknak nem tetfzik ez a' szép igazság:
 Mindenre ragadgya a' hir, és Úraság,
 Ofztán láttya, hogy az tsupán tsak szolgáltság
 A' mit kívánt; hivság, árnyék, és alakság.

TIZEN-KILENTZEDIK BOKRÉTÁTSKA.
A' belső lelki-tsfendőségnek meg-nyeréséről.

inek változtatod a' szivó egeket,
 Ha nem jobbitod meg a' rofsz erköltfeket?
 Evezd-által ámbár a' nagy tengereket,
 Magaddal hordozod mindenütt ezeket.

Tsuda, hogy nints hafzna fok bujdosáfodnak?
 Nem tsuda: mert féfszke benned rofszfszágodnak;
 Ez az oka most-is nem jobbuláfodnak,
 A' mi akkor oka vólt vándorláfodnak.

Mi hafzna, hogy jártál külső orsfágokat?
 Hogy ezekben láttál ízép ritkaságokat?
 Várákat, 's kerített gazdag Várofokokot?
 Mit hafznál, hogy tettél fok hajózáfokot?

Ez nem egyéb, hanem szivnek váslotsága,
 A' belső nyavalya nyukhátatlansága,
 Betegnek útozás nem jó orvofsága,
 Halált hozhat tsak egy indulatofsága.

G

Az-

Azért, ha szivedet meg-orvofolhatod,
 A' külső földeket bizvást el-járhatod,
 A' szám-kivetést-is hazádnak tarthatod,
 A Pogány földet-is vigan meg-lakhatod.

Ha ki hajójával a' partra érkezik,
 A' vizről szárazra midőn ki-költözik,
 Arról, hogy *hová* jött? nem igen kérdezik:
 De *ki légyen?* érről ki-ki értekezik.

Nem jársz te, és nem kélsz, hanem hurtzoltatol,
 Nyukhatatlanságtól rútol hányattatol:
 Mit kborlaszsz? honn'-is el-igazittatol
 Hogy *jó légy*, minden heilyt arra tanittatol.

A' jó szivú tsendes a' fokaságban-is,
 Még a' zenebonás háboruságban-is:
 A' rofzsz nyukhatatlan a' pufztaságban-is,
 Az egyedül-való magánofságban-is.

Ha, a' mit tselekszel, jó, és tekéletes
 Hadd tugdyák: mert a' jó ugy-is ditsiretes;
 A' rofzsz, ha el-van-is rejtve, 's nem tetfzetes,
 Elég, hogy magában rofzsz, és fertelmetes.

A' piatz zúr-zavar: még-is a' közt ülni
 Lehet tfendefséggel, 's szivedben órúlni:
 De ha nagyobb jóra akarnál készülni,
 Akkor szomszédot-is kéne el-kerúlni.

Mert valamint a' rofzsz, 's romlott szivó-égben
 Nagy változás esik a' jó egefségben:
 Úgy, ki még nem erős tekéletességben
 Változik, ha fokát múlat a' községben.

Rejtsd-

Rejtsd - el hát magadot magánofságodban,
 Vádold - el magadot fogyatkozásodban,
 Magadra hív törvényt láts bíróságodban;
 Légy ofztán állandó jó fogadásodban.

En akár hol vagyok, hogy magamé légyek
 Azon vagyok: időt veszteni nem mégyek,
 Igyekszem, magamból hogy rabot ne tégyek,
 És jó gondolatot ezemre hogy végyek.

HÚSZADIK BOKRÉTÁTSKA.

Hogy az egy tekkéletesség térszi embert boldoggá ez életben.

Noha egy valaki fokkal bővölkedgyék,
 Észel, egészséggel, kéntfel ditfekedgyék,
 Ósi Nemességgel ámbár fényeskedgyék,
 Ha rofsz : nem betsüllöd, akár mint kérekedgyék.

Ellenben ha másnak nagy a szegenysége,
 Ha semmiben sints - is néki tehetsége,
 Nints - is egefsége, kéntse, 's Nemessége,
 Ha jó, betsüld: mert van tekkéletessége.

A' jószág hát ember minden boldogsága,
 Minden kéntfek - felett betsefebb jószága
 Ebből nevededik az ó méltósága;
 Meg - vettetik pedig, ha nintsen jószága.

A' mint más dolgoknak van ó folyamottyok,
 Az embereknek - is úgy van állapottyok;
 Nem tekkentyük millyen légyen ruházattyok;
 Hanem honnét légyen az ó szármozattyok.

Gályát nem választasz azért, hogy ékefebb,
 Nap-keleti gyöngyel, 's kővel hogy terhefebb;
 Hanem építménye hogy mesterségefebb,
 A' szél-vészek között hogy tekélettefebb.

A' kardot nem veszed szép készületiért,
 Arannyal, gyémántal drága hővelyiért,
 Akár mi munkával szőtt övezettyiért;
 Hanem pántzél-t-bontó, 's vért-ontó éliért.

Igy e' *Linéat*-is egyenességiért
 Betsüld, ne a' Mester tzi-frázó keziért:
 Mivel minden betfes tulajdonságiért,
 Nem a' kórnyúl-álló tsekély dolgaiért.

Igy, ne kérd az embert, hogy mennyit homlított?
 Mennyit szántott, vetett, tsürbe mit szállított?
 Más gazdaságával mennyit szaporított?
 Azt kérd: jóságában mennyit fokasított?

Az ember erkölcsét az nem difszesíti,
 Hogy a' kristály pohárt gyakran emelíti,
 Vagy a' pelyhes ágyba tagját le-teríti;
 A' jó, ha a' jóban magát erősíti.

Melly jó légyen pedig, okofság mutattya,
 A' mellynek a' *Virtus* az ó szép fajzattya:
 És tsak ez egyedül szivünket nyuktattya;
 A' többi éltünknek mind fattyas magzattya.

Minden, a' mi övé, azzal jól kérkedik;
 A' szöllő-veszszó-is abban ditfekedik,
 Ha számos gerezdel meg-gyümölcsöfedik,
 Nem hogy mellette más szép tő nevedik.

Igy

Igy, az embernek-is igaz ditfirete,
Nem a' dús gazdagság; hanem jó élete:
Ové ez, nem mint az; tsak van körüllette:
Ezt nem adta fenki, még el-sem vehette.

Mi az tehát, a' mit igaz fajáttjának,
Minden ember itil tulajdonságának?
Lélekek nevezük ezt, és okofságnak;
Mert az embert híjjuk okos állatságnak.

A' tetézi azért embernek jóságát,
Mindenben követi ha szép okofságát,
Természet törvényét tölti, 's igazságát;
Evel mutattya-meg ó tulajdonságát.

E' könnyű. Hogy könnyű? ha köz esztelenség
Egy mást roszfzra vinni, 's bé-vett rendtelenség:
Igy már nem jobbul-meg az istentelenség:
Mert nem zabolázza se kófség, se Felség.

Véled, hogy boldogok ama bárfonyofok?
Eppen mint koronás, 's páltzás játékosok,
Kik míg a' játék tart tzifrák, biborosfok;
Vége lévén, szintén mint elébb rongyofok.

Senki nem nagy, nagyra ha fel-emeled-is,
Kénts, és tisztség-által fő-hellyre teszed-is;
A' Puja tsak kitfid, ha hegyre víszed-is
Magos lesz az ofzlop, ha kútba veted-is.

Igy vétünk, hogy véllyük ezeket nagyoknak;
Mert nem abból, a' mik, mondgyuk olyanoknak:
Hanem azzal töldgyuk nagyságát azoknak,
Mit a' szerentse ad tsak ruházattyoknak.

Hogy azért az embert jól meg-ismérheszed,
 'S hogy érdeme fzerént méltán btsúlheszed;
 Minden ruházattyát velle le-téteszed,
 Bölts itiletedet rólla hogy teheszed.

Fozd-meg ötet minden szép fzerentséjétől,
 Kintsétől, 's temérdek fok örökségétől,
 Szép érdemekkel nyert nagy fő tífztségétől,
 Sőt ötet magától fozd-meg a' testétől;

Akkor nézd a' szivét, milyen, 's melly nagy légyé,
 Ha kénrá, 's halálra bátorsággal mégyen
 Úgy, hogy külömbséget ő abban ne tégyen,
 Hogy száján, vagy sebén lelke útat végyen.

Ez böl dog: 's ha mikor néki jelentetik,
 Hogy vasra veretik, tómletzbe tétetik,
 Vadak-közé számkivetésre kuldetik,
 Vagy kinos halálra még ma ki-vitetik.

Illy szórnyú hirt halván, ha nem szomorodik,
 Szive leg-kissebbet meg-nem háborodik,
 Nagy élméje semmit meg-nem tántorodik,
 Sőt ilyen szóllásra ha ő bátorodik:

Valamiket én most tölled meg-érttettem,
 Azokról magannak régen hogy hirt tettem,
 Embert az emberi forfra kézfítettem,
 Hogy könnyebben túrjem, elejeket vettem.

'Fzt méltán mondhatod te böl dog léleknek!
 'S ugyan-is szint' olyan szivek a' böltsfeknek,
 A' milyen Hóld-felett vóltok az egeknek.
 Mindég tífzták: nints ott hire fellegeknek.

Vagyon

Vagyon tehát okod mért akarsz bölts lenni
 Azoknak számában te-is számot tenni;
 Mert annak örömét el-nem lehet venni:
 De erre *Virtussal* szükség néked menni.

Nem -is örvendezhet, ki nem tekéletes,
 Igafságos, okos, bátor szemérmes,
 Ellenkező-sorsban erős, kellemes
 Minden dolgaiban, és szép mértékletes.

Kérded: a' bolondok hát nem vigadhatnak?
 Igen, mint a' vadak, ha prédát kaphatnak;
 Ezek-is vigadnak, ha dorbézolhatnak,
 Borban, bujaságban hogy ha úfzkálhatnak.

De mikor a' bortól úgy el-temettetnek,
 És a' bujaságtól úgy meg-terheltetnek,
 Hogy ezekben tovább már nem-is mehetnek,
 Vége a' vigságnak; 's meg-keserítettnek.

Ez a' tulajdona pedig a' Böltsenek,
 Igaz boldogsága tekéleteseknek,
 Hogy soha vége nints az ő örömeknek;
 Mert tekéleteség az Anyja ezeknek.

HUSZON-EGYEDIK BOKRÉTÁTSKA:

Az időnek basznos töltéséről.

N^o nints, a' ki az időt méltán betsúlhesse,
 Az arany napoknak árát fizethesse;
 Hogy halálra siet, azt jól meg-érthesse,
 Arra magát böltsen hogy el-készithesse.

Abban

Abban valósággal nagyon fogyatkozunk,
 Hogy holtunkról femmit mi nem gondolkozunk;
 Noha napjainkban menten fogyatkozunk,
 'S a' mi hátra, aval halálnak adózunk.

Te minden órákat okosan számba-végy:
 Miképpen folyanak, abban vigyázó légy:
 Akkor holnapira te vigadozva mégy,
 T'fak a' máiban jó elő-menetelt tégy.

Hogy egy napról másra nyujtyuk életünket,
 Aval nem jobbityuk romlott erkölcsünket;
 Máfokénak tartfuk lenni mindenünket,
 Az egy idő miénk: betfűljük kéntfűnket.

Ez a' tiéd: evel élj szorgalmatoson,
 Erre tanitottak Eleink okoson,
 Végén van, mikor foly a' bor zavaroson,
 Késő már a' t'lapját tartani szorossón.

Mindennek fenekén marad a' sepreje,
 'S a' leg-rozsfza, annak el-fogyván eleje:
 Így rozsfzul el-telvén éltednek veleje,
 Nem marad más, hanem ó seprős ideje.

Kivált Innepeken tartoztasd magadot,
 Hordozd kantár szárán vak kívánságidot,
 Látván-is, hogy rozsfzban minden el-áradott,
 És a' köz-nép arra szabatságot adott.

Ki-ki abban tartya-meg az erősféget,
 Meg-mozdúlhatatlan tekélfeteséget,
 Hogy ó, fem keresi a' gyönyörűsféget,
 Se hogy más vezesse, nem mutat kélfeséget.

Azt én még-is igen felettebb szeretném,
 Ha erősségedben próbámot tehetném,
 Sok szép erkölcsökre azt én el-vezetném,
 Böltséggel elődbe ezt az egygyet vetném:

Válaszsz te magadnak egy, vagy két heteket,
 Tízek hogy élhess, egyél annyi ételeket,
 Próbáld -is a' durva vastag köntösöket:
 Mikor meg-kell lenni, jól tűröd ezeket.

Katonák -is békeségnek idejében
 Nyukszanak a' frigynek szép tündeségében;
 De munkát-is tesznek várak őrzésében,
 'S vannak erejeknek el-készítésében.

Kiket nem akarjuk, hogy meg-ijedgyenek,
 Előbb reá hadgyuk, hogy próbát tegyenek:
 Ofztán a' mi éri, hogy bátrak legyenek,
 Minden inség ellen vérfzemet vegyenek.

HUSZON-KETTÓDIK BOKRÉTÁTSKA.

A baragnak meg-győzéséről.

Nem nagy sziv, a'kit meg-győz a' boszfonkodás?
 Vagy nagyobb náladnál kiról lett bántodás?
 Vagy kisebb, kitől jött boszú, 's víszálkodás?
 Mind a' kettőben kell a' bölts okoskodás.

Ha kisebb; botsáfs-meg: 's végé haragodnak;
 Ha nagyobb: botsáfs-meg te önne magadnak.
 Nagygyal ujjat vonni, nem jó: mert fakadnak
 Nagyok nagyobbakra, 's új tüzek gyuladnak.

H

E'

E' világnak felsőbb, 's nemefebb részei
Tfendefiségben vannak: ott Tenger szelei
Nem zúgnak, 's háborut nem költnek gőzei;
'S alá felé hullnak leg-több menykövei.

Igy a' Nemes elme vagyon tsendefiségben,
Tartya indulattyát mértékletefiségben;
Halgat: nem adgya - ki magát mérgefségben.
Azért mindennél van méltó betsefségben.

De ezt nem remélhedd a' haragofoktól,
Leg-kiffebb szótskáért tűzre lobbanóktól,
Pór patvarkodásra tüstént fokadóktól;
Valóban femmi jót nem várhatfz azoktól.

A' ki ilyen, magát meg-zabolázza-é?
Pártosát szemébeu nem szidalmazza-é?
A' mi szájára jó mind ki-nem mondgya-é?
Üstök-vonásfra-is magát nem adgya-é?

Minden roszfzat leg-jobb kezdetin gátlani,
Testben a' változást mingyárt orvoslani;
Úgy a' haragot-is mingyárt meg-fojtani;
E' pedig mikor kezd könnyü fajditani.

Mert a' betegség-is jéleit mutattya;
A' szél-vézf postájit előre futtattya;
A' kézszülöt Vezér előre fútattya;
A' harag-is magát ki-nyilatkoztattya.

Nem jó fültre venni minden beszédeket,
Lámpással vífgálni, 's látni mindeneket,
A' fok látám, 's ballám háborit sziveket,
Hogy haragos ne légy, távoztasd ezeket.

A' ki, mit mondottak ellene vizsgálja,
 A' titkos szókot - is gyanufon piszkálja,
 A' szive febeit mérgefen áskálja,
 Es így annak nyuktát fo ha sem találja.

Mivel a' beszédet módgya felett rázzuk,
 A' szót minden - felé huzzuk, és tfigázzuk;
 De annak értelmét jól meg - nem vigyázzuk,
 A' jót - is boszszura azért magyarázzuk.

Némelly szókot mint a' tréfát úgy fogadgyunk,
 Némellyekre választ más időre hadgyunk,
 Némellyeknek böltsen botsánatot adgyunk;
 Mérges feleletre éppen ne fokadgyunk.

Nem kérdezik tőlled, hogy mennyit szenvettél?
 Mennyi boszszusággal, 's miben illettedél?
 Hanem harag - ellen miként vitézkettél?
 A' ditsóság, attól ha nem győzöttettedél.

Sok Bölts meg - engedett ó ellenségének:
 En meg - ne botsáffak egy tunya Herének?
 Hajnaltól estvélig fetsegő Fetskének?
 És éretlen eszű kitsfid gyerkőtzének?

A szfzony, a' ki meg - bánt? mond erőtlenségnek;
 Gyermek, a' ki meg - bánt? hídd eszteleuségnek;
 Jóvevény, ki meg - bánt? nevezd méréfszégnek,
 Jó - barátod, ki bánt? tartsd isméretségnek.

Ellenséged sértett? tette szolgálattyát;
 Jó - akaród sértett? tette akarattyát;
 Bölts vólt? meg - mutatta ó jó indulattyát;
 Bolond vólt? érdemli vétke botsánattyát.

Mondgyuk: nintsen olly bölts, a' ki ne vétheffen,
 Nints olly szemes Férfi, ki meg - ne esheffen,
 Nints olly félénk, mindent ki el - kerülheffen,
 Nints, a' ki valaha szóval ne sértheffen.

Könnyen el - tűr mindent, a' ki meg - ísméri,
 Hogy nints olly Méltóság, kit bofzszu nem éri:
 A' józon okofság tölled azt - is kéri,
 Hogy ezek legyenek haragod vezéri:

Harag erőfsága kéfedelmeskedés:
 De bennünk meg - vagyon a' hirtelenkedés,
 Minden dib - dábságért kéz a' veszekedés,
 'S a' mi főbb rofsz, holtig tart a' mérgeskedés.

Azt te valójában böltsen tfelekednéd,
 Ha előre annak okát észre - vened,
 Mi kitsínből gyulad, ha meg - itilnéd,
 Te így a' haragot szük porázra tennéd.

Ebben hasonlítunk a' vad - állatokhoz,
 Bőmbőlő Bikákhoz, mérges Aspiskhoz,
 Medvékhez, 's fel - lobbant bús orofzlányokhoz,
 És más több e - féle vadakhoz, barmokhoz.

' Verefs - szin a' Bikát haragra gyulasztya,
 'Aspis - kigyót árnyék maráfra fakasztya,
 Fejér ruha medvét, 's orofzlányt borzasztya,
 Az embert egy gyanu fokszor fel - forrasztya.

Hidd - el, hogy gyakorta gyermek játékokért,
 Fel - gyuladunk entzen - bentz semmi dolgokért,
 Sokszor tfak tréfából ki - szalasztott szókért,
 Leg - többször pediglen gyanakodásokért.

Azt

Azt azomban ne csak tartsd mértékelésben ;
 Hanem tellyességgel küld szám - ki vetésben .
 E' pedig nem kerül nagy mesterkedésben ;
 Csak hogy halándó vagy, vedd elmélkedésben ;
 'S mondjad mind másoknak, 's mind öñön magadnak
 Fenn a' gyűlölségek mindég nem maradnak,
 Az örök időkre által nem haladnak ;
 Nyavalyák, és halál annak véget adnak.

Mire való azért a' fok vizfontagság ?
 Egy - más ellen - való pör, nyukhatatlanság ?
 Vizszádkodás, harag ? mind haszontalanság ;
 Két - felé nézész : 's ott ér a' halhatatlanság.

HUSZON-HARMADIK BOKRÉTÁTSKA.

Hogy a' szegénység nagy jónak szülője.

A annak nyugodalmas élete nem lehet,
 A' ki csak azt üzi, többre miként mehet,
 Ha Király-is; kéntsre minden szép szert tehet:
 De csendes életet ő avar nem vehet.

Gazdagság inségnek nem a' végezése ;
 Hanem annak csupán csak meg - tserélése.
 Gazdagnak, szegénynek, mi különbözése ?
 Nyilván ki - mutattya annak csak nézése.

Szegények mindenkor vigan nevethetnek,
 Mert ők bűt okozó gond - nélkül élhetnek,
 Homály - nélkül - való napokat érhetnek,
 Hozzájok bű, bánat könnyen nem férhetnek.

Éjjel bátorsággal nyuktatták tagjokat,
Nem féltik tolvajtól ki-nyílt ajtajokat,
Rettegések -nélkül folytatták úttyokat;
Mert fenki sem veri-fel ürefs 'zákjokat.

Ellenben, a' kiket hízfz szerentséfeknek,
Ezek vidámságát mond szinefségeknék;
Es még annál nagyobb terhe keserveknék,
Hogy ki sem mondhatták okát gyótrelnéknek.

Gazdagság, Méltóság tsupa tsekélységek;
Bizodalmat adnak tekélltetésegek,
Gazdagságtól jönnek bátor mérészségek,
Erős syiv azoktól: ettől kevélységek.

Gazdagnak mondog az, kit száz legényekkel
Késérik szekerek ezüst edényekkel.
Ki szántya a' földet ezer embereknék,
Hidd-el, hogy e' szegény még-is mind ezekkel.

Miert? mivel adófs. Kérdezed mennyivel?
Valamie vagy, adófs mindenivel:
Mert egy, akár te élj költsónözésivel:
Akar szerentsének élj kedvezésivel.

Mit használ annyi ló bárfony tzafrangokkal?
Ezüstből öntetett tsörgő harangokkal?
Szlj helyet selyemből verett istrangokkal,
Ha vetekedik-is arannya lángokkal?

Szép vólt hajdon látni a' Nagy Tsáfzárókat,
Kik végezvén nyertes hadakozásfókat,
Tsak egy Lovon tették gyóztós pompájókat;
'S ugyan az vitte-is minden 'zákmányókat.

Haj-

Hajdoni időben kik országlottanak,
 Tsak éppen egyedül a' Bóltfek voltak;
 Boldogoknak azért méltán mondattanak,
Possidoniustól ezek irattanak.

Nem vólt *Enyim*, 's *Tied*; mindent együtt bírtak,
 Egy más jószágára nem sirtak, nem rittak,
 Minnyájan egy Anya emlőjékből szíltak,
 Az Arany időről könyvet akkor irtak.

De hogy a' fősvénység közinkbe bé-ronta,
 Közönséges-jóban egygyeiséget bonta,
 'S midőn a' másét-is magáénak monta,
 Magáét-is vefzté, és fok vért ki-onta.

Kik a' hévség-ellen erdőknek óblében
 Bújtak zápor-ellen fáknak üregében:
 Télben laktak kitfin kunyhó kebelében;
 Edeffen aluttak annak melegében.

De bársony-alatt van Nagyoknak únalmok,
 Naponként gyül, és dül a' fok aggodalmok,
 Vigság közepén-is szegezi fájdalmok,
 Puhán vetett ágyban sintsen nyugodalmok.

Szegénynek pufzta föld adgya nyufzolyáját;
 Még-is azon vigan tölti északáját:
 Mert az ég nyittya-ki néki palotáját,
 Órömmel szemléli annak fok tsudáját.

Annak a' nagy háznak ragyogó szépségét,
 Szem'élheti éjjel, 's nappal fényességét,
 Nyuk ában keletben azok rendességét.
 Ebl en ki nem leli szive kedvesességét?

De

De ti dús-gazdagok tsak mozdulására,
Márvány-Oszlopoknak egy roppanására
Meg-rettentek, 's futtok ajtó nyitására;
Nem úgyelvén a' ház nagy tzifraságára.

Szabad, 's bátorságos szive szegényeknek,
Arnyékába ülven a' zöld leveleknek,
Halják vig tsörgését a' hulló vizeknek;
Nintsen ám itt helye a' rettegéseknek.

Tsók-nélkül a' kutak ezeket mulattyák,
Kertész nélkül mezők virágit nyilasztyák,
A' tfendes északát vig napok vírrasztyák,
Vigságok a' szállást ilyen helyt választyák.

Azért tfak egyedül azon mesterkedgyél,
Hogy magaddal meg-érd: künn ne kereskedgyél
'S belső javaiddal hogy meg-elégedgyél,
Mi rajtad kívül van, azzal ne kérkedgyél.

Ha bölts vagy, avagy bölts igyekezel lenni,
Vefs-el mindent, a' mi rabbá akar tenni,
Minden tfalárd jótól szived el kell venni;
Nem mondgya ez elég: többre szaggat menni.

Kévánságink soha meg-nem elégednek,
Mennél többet isznak, még többet epednek.
Szedd-rendébe tehát dolgát a' testednek,
Annak rendi szerént adgy helyt a' lelkednek.

Senki sem születik nagy gazdagságokkal;
Kevés téj a' kéntfe, egy néhány rongyokkal,
S még sem telhetik-bé annyi vagyonokkal,
Ország világ mennyi pénzes jószágokkal.

Te ne úgy élj, mintha élnél csak testedért,
 Úgy élj, a' mint vetted azt, tsupán lelkedért.
 Való-is, hogy a' test adatik éltedért,
 'S abban gyakorlandó szép jó-erköltsődért.

HUSZON-NEGYEDIK BOKRÉTÁTSKA.

Az emberi életnek inséges-vóltáról.

Az emberi élet merő vitézkedés,
 Mindenekre kész légy; ez az eszeskedés.
 Szokás ellen mit ér a' nagy elmélkedés?
 Arról, mi történhet, bölts az eszmélkedés.

Van-e, a' szerentse kit meg-ne foszthasson?
 Virágzó sorsában ne ostromolhasson?
 'S annál alacsonyabb sorsra ne juttasson,
 Mennél pompásabban fénylik a' magosson?

Már az embert maga ellen fel-lázította;
 Már, ha magát arra elégnek állította,
 Ember ellen minden erejét fordította:
 A' roszsz honnét érje, ez meg-sem fajdította.

Ebben femmi idő nintsen ki-vétetve;
 A' gyönyörűség-is van elegyítetve,
 Sok búval, bánattal meg-keferítetve;
 Minden dólunk inség-alá van vettetve.

Békeség közepén keveri nyuktunkot,
 Gyanú-pörbe hozza fegítő pártunkot,
 Ellenségé téfzi meg-hitt barátunkot,
 Hitetlen pártosfá kenyeres társunkot.

Télben vannak ugyan tfattogó hidegek ;
 De nyárban -is kelnek szelek, 's férgetegek,
 Homállyal borúlnak a' szép tiszta egek ;
 Végre a' meuny -követ szórják a' fellegek.

Úgy van: ok -nélkül -is szenvedünk inséget,
 Ellenség -nélkül - is kapunk ellenséget ;
 Ha nints más, ki -bontsa -fel a' békeséget,
 Maga a' szerentse ront bont tfendéséget.

Efnek nyavalyába mértekletések -is,
 Száraz betegségbe még a' kővérek -is:
 Szervednek büntetést a' büntelenek -is
 Inséget, 's ostromlást tekéltetek -is.

A' szerentse mindég új okokat veszen,
 Hogy azokkal minket újra fel -élelfszen.
 Felejdékenséggel hogy öröm ne veszfzen,
 Hanem hogy az inség szüntelen ébrefsfzen.

A' mit az Istennek fegedelme adott,
 Mind azt tfak egy nap -is szerte széjjel hordott.
 A' mi után ember hofzfzafon fáradott,
 Azon forfa végső inségre akadott.

Semmi fints állandó: akár különfen
 Szóljunk a' dolgokról, vagy közönségesen ;
 Azért mindenekre készüljünk szemefen,
 Tudván, hogy minden rosfz ér minket terhesen.

Azt tudom, hogy vége valamint éltünknek
 Halandóság: szint' úgy tselekedetünknek.
 Gyarlósága éppen olyan egygyikünknek,
 Mint másíknak ; 's nintfen bizonynya úgyünknek.

Sze.

Szerentsétlen Sándor földnek kerektségét
Tanulá meg-mérni: annak kitinségét
Jobb leszfz vala tudni; 's látván tsekélységét,
A' mit birt, le-tenni a' *Nagy*-név felségét.

Szerentsétlen mondám: mert *Nagy* miként lehet?
És *Nagy* nevezetet magának hogy vehet?
Hogy ha kis világból ő *Nagyot* nem tehet:
Ezen kívül pedig foglalni nem mehet.

HUSZON-ÓTÓDIK BOKRÉTÁTSKA.

*Azoknak vakságokról, a' kik életeket tsupán tsak
gyönyörűségekben töltik.*

 Egészlen tám fia vagy gyönyörűségnek?
A vagy adtad magad a' nagy kevélységnek?
És más több e' féle hiú semmiségnek.
Forrása e' minden tekéletlenségnek.

Ezek ellen kívánsz töllem tanuságot?
Adok: de ne kívány valami újságot.
Tsak az új betegség vár új orvoságot;
Ezek pedig régen vettek avafságot.

Leg-elsőbb: fontold, mi mértékletességes;
Élet táplálásra mi az elégséges;
Mi kelletin-fellyül-való, vagy szükséges;
Mi gyönyörűségben a' világ vétséges.

Nem nagy dolog, ha te Királyi étkekre,
Nem vágyfz pompás asztali kézszületekre,
Phænicoptereknek tsemegés izekre
Miliariuffal vad-kani szegyekre.

A' fem nagy, hogy rabja kényes kívánságnak
 Nem vagy még abban, hogy vadnak, 's majorságnak
 Nem válogatod-ki szebb részét tagjának;
 Hogy így ebben kényyét üzd a' nyalánságnak.

Akkor méltán foglak tégedet tfudálni,
 Ha penészes kenyért nem fogsz meg-útalni;
 Sőt ha kéz vagy élted füvel-is táplálni,
 A' szükség néked-is szokta ezt plántálni.

Mit használ, hogy gyomrod ritka madarakkal
 Kényezteted, 's számos pénzbe tóit vadakkal?
 Még a' Tengerben-is igen szűk halakkal?
 Eddig tsak hirül fem hallott kotyfoltakkal?

Mi több; kényezteted abban-is magadot:
 Már a' tetfzik, a' mi frissen meg-maradott:
 Már vadban, 's madárban a' mi meg-poshadott:
 Már fültel, már föttel tóltód a' táladot.

Azért, hogy mértéket vefs kényeségednek,
 Tfac étkekben-álló rúv ditsóségednek:
 Fontold ki-menetit gyönyörúségednek;
 'S akár mi ként tzifrált kényes ételidnek.

En-is, mikor látok pompás ebédeket,
 Számfon udvarló tzifra tfeledeket,
 Arannyal iratott fényes szekereket,
 Mondom, ne tfudáld, magamban ezeket.

Tfac pompák: és ezek tfak mutogattatnak;
 Valósággal pedig ugyan nem biratnak;
 'S mikor vig öröm közt bátran folytattatnak,
 Nagy hirtelenséggel mind el-szalasztatnak.

Fog-

Fogláljad magadot jobb kénts kereséssel.
 Gondold: a' természet bé-éri kevéssel,
 Viz itallal, és egy kévefs pép evéssel;
 Konyhát nem út a' nagy sütéssel, főzéssel.

Ehezél: nem nézed, hogy kőzből süttetett
 A' kennyér, 's buzája hogy nem szemeltetett,
 Ambár ro'zból, zabból légyen kézfittetett;
 Köszönöd, hogy az-is elődbe tétetett.

Szomju vagy: nem kérded, hozták-é forrásból,
 Vagy kő-szálból fakatt kristály hús tfurgásból
 A' vizet? Lám gyakran ifzol a' totsásból;
 Köszönet, ha szűrhetz a' kerék-vágásból.

A' természet azzal, semmit sem törődik,
 Ha poharad akár mi értzből öntődik,
 Ezüstből, aranyból, vagy rézből verődik,
 Vagy kristályból mesterségesen metzódik.

Azt leg-szükségesbnek magadban képezzed,
 Erőfsen magadnál azt el-is végezzed,
 Hogy természet szerént dolgaid intézzed,
 'S mindenekben annak tanátsát kérdezzed.

A' természet az egy eledelt kívánnya,
 Fában, vagy ezüstben adafsék, nem bánnya;
 A' tzifra készület pompa találmánnya,
 A' fok fogás pedig tékozlás 'zákmánnya.

Mert, ha tsak ezt nézed nagy szorgalmatofon,
 Az Inafnak haja álljon melly módofon?
 A' kristályt nyujtya-é néked udvarofon?
 Nem vagy szomju; ezt te el-hihedd' okofon.

A' természet velünk azt a' fő jót tette;
 Hogy kényünket szükség által mértéklette:
 A' természet Ura-is azt úgy végzette;
 Élünk: de nem puhán; Mert ezt nem engette.

A' ki boldogságot kéntsbén helyhezteni,
 Rút az: mert gazdaggá őt pénz nem teheti;
 Kévánságát fo ha meg-nem enyhitheti,
 Mennél többeket gyűjt, többekre kéfzteti.

Bír a' *Dáriusnak* temérdek kéntsével,
 Gazdag *Indiának* gyöngyével, kővével
Nagy Sándor: de még-is szegény mindenével;
 Mert több pénznek, kéntfnek van keresésével.

Fenekét bújtattya a' mélly Tengereknek,
 Furattya oldalát kő-sziklás hegyeknek,
 T'fak hogy túl nem hágja gáttját a' foldeknek:
 De valjon mi lehet oka mind ezeknek?

Mert, a' kinek van-is, többel kéntsfesdni
 Akar, és a' többről többre verekedni;
 A' gazdagról azért úgy kell vélekedni,
 Ennek kévánsága nem tud elégedni.

A' ki az eleget elégnek isméri,
 Földi boldogságnak a' végit el-éri,
 Az eleget nagyobb mértékkal nem méri;
 Gazdag a' fokot-is jobb mértékre kéri.

Éljünk mértékléssel fok adományával,
 A' bölts természetnek bölts oktatásával;
 Szükségben mit kéván, adgyuk-meg módgyával
 A' kevés nem élük gyomrunk únalmaival.

HUSZON-HATODIK BOKRÉTÁTSKA.

*Hogy ember az egy okofsággal győzi-meg
a' több állatokat.*

Semmiben hivebben meg-nem fegethetlek,
Mintsem ha a' jóra tégedet vezetlek,
Oktalan állattól ha különböztetlek,
És az Isten melle közel helyheztetlek.

Tested erejével miért ditszekedel?
Magos termeteddel hasztalan kérkedel:
Abban *Elefántok*-ellen erőskedel;
Ebben a' *Cedrus* fák-ellen emelkedel.

Te magadot akár miként ékesgegsed,
Kivül költsönözött szinnel festegegsed,
Akár mi köntössel magadat kellested.
Nints mód, hogy csak pintynél ékesbnek tehegsed.

Hajadot-is akár mi módon fodrítfsad;
Tzifra pántlikákban fonnyad, és szorítfsad:
Vagy némelly nemzettel írral le-simítfsad,
Szittyákkal tündérül akár borzosítfsad:

Sokkal simább tollok vagyon a' tsókákknak,
Ékegsbb a' fejek, 's farkok a' páváknak,
Serények tömötsbb, 's hoszfsabb paripáknak
Es rettenetesebb a' begyén bikáknak.

Ne hányjad, ne vessed farénykedésedet,
Minden dólgaiddban gyors frisséségedet;
Abban a' Nyúl dulja-meg tehetségedet.:
Ebben tsúffá téfszen egy bolha tégedet.

Lát.

Látván már, hogy nem birsz ezek erejével,
 • Élj te a' lelkednek nagy tehetségével,
 Melly adatott néked az okos elmével,
 Senkinek nem másnak ó születésével.

Ezzel fellyül-haladsz minden állatokat,
 Követvén azt, a' ki alkotta azokat,
 Meg-vetvén e' földi minden falakokat,
 Nem üzvé az okofság-kivül-valókat.

Mi hát ez életnek ó kívánt jósága?
 Egyedül az ember józon okofsága.
 Ezt annyira betsüld, melly nagy méltosága,
 'S melly magofson vagyon végének nagysága.

Akkor itilyed, hogy meg-van boldogságod,
 Mikor mindenekben meg-van vigafságod;
 Látván, hogy e' foszt, lop, nintfen aggodságod,
 Hogy amaz gazdagszik arra nints vágyáfod.

Végre, füled mindent egy summába végyen:
 Meg-látod e' befzéd mennyi hasznot tégyen,
 Hogy ha ez fejedből soha ki-nem mégyen:
 Hogy a' fzerentsétlen leg-fzerentlésb légyen.

HUSZON-HETEDIK BOKRÉTÁTSKA.

*A tekéltetéséggel fel-ékesítettett szabad el-
 ménnek felségéről.*

tekéltetéség el-nem rejtethetik,
 Sötét kódókkal-is el-nem temettetik;
 Ha el-is: kárára néki nem eshetik.
 Fel-jó a' nap, mellyben dél színre tétetik.

Ks-

Kevésnek született, 's talám csak magának,
 Ki mostani népét nézi a' hazának.
 Sok ezer efsztendők még el-nem folyának,
 'S több ezer emberek hátra maradának.

Azokra nézz: mivel ezeknek nyelveket
 Irigység nem köti, 's fojtya beszédekét;
 Tekénts d a' jövendő-béli embereket,
 Másként téfzik róllad ő itileteket,

Mert fenki javával tám' nem fognak élni
 Meg-bántásától-is fenkinek nem félni:
 A' mint van a' dolog, úgy fogják itélni;
 Azért nyilván a' jót a' jóról beszélni.

Soha a' tettetés mefszfzire nem mehet,
 Egyet kettőt ugyan álnokúl rá' vehet,
 Szinlett erköltkivel tsalárdságot tehet;
 De a' szép igazság két fziuú nem lehet.

Leg-főbb jó a' nagy fziv! meilly minden esetet
 Meg-vét; 's fel-nem veszi a' bal történetet;
 Téfzen mindenekről okos itiletet,
 Egyebet nem betsüll, tsak a' jó életet.

Mondyuk egy summában, ember bóldogsága
 Miben álljon? annak meg-van bóldogsága,
 Kinek minden java fzivének jósága;
 Minden roszfza pedig fzive roszfzasága.

Ki a' jó erköltknek szorgos keresője,
 A' szép betsületnek szives fzeretője,
 A' szent igazságnak hiv védelmezője.
 Minden eseteknek erős meg-vetője.

K

A'

A' ki azt leg-nagyobb jónak itilheffe,
 A' mellyet magától maga el-veheffe;
 A' gyönyörúséget tfak abban keresse,
 Hogy azokat minden-képpen meg-vetheffe.

Mint a' jó erkölcsök vannak magofságban.
 Királyi, felséges, Úri méltóságban,
 Szüntelen munkáló fáradhatlanságban,
 Kő-sziklára épült erőfs bátorságban.

Szintén úgy, a' testi-gyönyörúség rabság,
 Mulandóság: de a' mellet nagy fáratság,
 Motfok, erőtlenség, és fziertelen vakság,
 Az Ifúságban idó előtt aggság.

Ennek lakó-hellye vagyon a' bótokban,
 Tsárdákon, kortsmákon, és a' bordélyokban;
 Amannak pediglen ki-nyilt Templomokban,
 A' bóltó Férfiak közt, és Tanáts-házokban.

Amazt nem találod, hanem rejtékekben,
 Imitt amott-való sötétes helyekben,
 Arra készítettett záros rekeszekben,
 A' hol nem akadhat emberek szemekben.

Tekénts-d-meg, melly otsmány a' fok kendőzéstől,
 Halavány, és rántzos a' rágó festéstől,
 Tfípás a' fok rófa-vizben feresztéstől,
 Gózólóg, és bűdös a' szagos kenéstől.

A' tekéletes szív soha nem változik;
 Mert ó az állandó jóban mulatozik:
 De az, mikor fóképp' veled barátkozik,
 Akkor tsak hirtelen tölled el-távozik.

; Tekélletességben a' ki' elé-lépett,
 Jó indulattyaról szép bizonytságot tett:
 De a' gyönyörűség a' kin hatalmat vett,
 Tapasztalni fogja, hogy annak rabja lett.

Valamint a' vadat fogjuk izzadással,
 Sőt még veszedelmek közt-való forgással,
 Meg-fogván-is vagyunk arra vigyázással;
 Mert fok vadászt meg-ól mérges harapással.

Úgy a' gyönyörűség mennél nagyobb lészén,
 Annál nagyobb erőt ő te rajtad véfzen;
 Ha reá nem vigyáfsz, téged rabbá tészén,
 Sőt meg-fogván, tölle veszélyed leszfz készén.

A' pedig, hogy ezek a' jó erköltsfeket
 Gyűlölik, 's azoknak hiv követőjeket,
 Nem újság: tsípások; 's a' déli-fényeket
 Nem nézhetvén, azért bé-hunnyák szemeket.

Hát így a' boldogság tekélletességgel
 Jár, 's van-is meg-kötve ilyen szövetséggel:
 E' halandóságot vífeld, békeséggel,
 'Sa' mit meg-nem győzhetfz, túrd-el erőfsséggel.

A' mire születtünk, a' merő jobbágság,
 E' világ hatarán minden tsak pólárság;
 Hogy példa-befzéddel szóljak, tsak szamárság;
 Istennek szólgalni, ez igaz szabadság.

Fő-jónak mondhatom hát a' békeséget;
 Mert, a' hol fel-leled a' szép egygyefséget,
 Ott keresheted a' tekélletességet;
 Ki úzték onnét a' tekélletlenséget.

Mondod: a' jó erkölcsöt hogy te-is szereted;
 Mert abban valami kedvedet lelheted:
 De az egy munkáért te azt keresheted,
 Ezzel kedvedet-is abban meg-nyerheted.

Mikor a' szántó-föld buzával vettetik,
 E' közt különbféle virág teremtetik,
 Mellytől ember szeme gyönyörködtetetik;
 Noha ezekért a' föld nem miveltetik.

Úgy a' sem okozza a' jó erköltséget;
 Sőt bérül sem veszi az érzékenységet;
 Hanem mint ditsóság követ erőlséget;
 Úgy követi öröm tekkéletességet.

HUSZON-NYÓLT ZADIK BOKRÉTÁTSKA.

Sok gonofzságokra veti embert a' fősvénység.

A' természet embert rosszra nem fajzotta;
 Hanem szabadságban, 's jószágban rajzotta,
 Sőt a' fősvénységet jóra tanította,
 Midón zabolára azt így szoritotta.

Mert tudván, kívánság hogy kegyetlenül árt,
 Minden némű kéntset az elől földbe zárt;
 Azért, hogy mi bennünk ne tenne semmi kárt,
 Akará, hogy lábbal tapodnók mint a' sárt.

A' végre ég-felé emelé fejünket,
 Szép egyenességgel adá természetket,
 Hogy valami szép van ott fenn, értelmünket
 A' gyönyörködtetné, 's foglalná szivünket.

A'

A' mit ártalmasnak ítült, mind el-tette,
 A' békeség - rontó vasat el-rejtette,
 Aranyat, ezüftet a' földbe temette,
 A' jó-féle gyöngyöt tengerbe vetette.

Mi azomban magunk-ellen fel-kapáljuk,
 Saját veszélyünket földből ki-áskáljuk,
 Olztán véstünk okát áruljuk, 's vásárljuk,
 Mellyel szerentsénket, 's éltünket prédáljuk.

Kévánod ismérni értzek fényességét?
 Mellyek úgy tompittyák eszed éleltségét?
 Nézd értzes kővekben azok szennyességét:
 Ebből meg-tudhatod azok tsekélyességét.

Midőn a' föld-alól targontzán hordatnak,
 Miglen a' tüzeztől el-nem olvasztatnak,
 És rüt falakjoktól el-nem vállasztatnak,
 Agyaggal elegyes falaknak láttatnak.

Hát még a' kik állák, látnád melly tzirmofok,
 A' kik el-olvasztyák szennyefek, kormofok,
 Kezek, képek, ingek szennyefek, motskofok,
 Gondolnád, hogy füstös satori lakofok.

De ezek motskofok tsak külső szineken,
 A' fősvények pedig kormofok sziveken;
 Az áfók tfak munkát tesznek a' kéntsekben,
 A' kik gyűjtik, nagy kárt tesznek a' lelkekben.

Ha nagyra, 's vagyona igyekezel menni,
 Az uralkodásban illy módot kell tenni;
 Senki romlására hogy ne kévány lenni:
 Igy a' ditsó nevet könnyen lehet venni.

Sokan találtak, a' kik' fel-gyújtatták
 A' kúltfos várokat ostrommal bontatták,
 Falait, bástyáit földig le-rontatták,
 Sántzait, kőveit mind széjjel hányatták.

Vannak sokan, a' kik' rab-szija fel-fűznek
 Sok népet, 's tengerig magok-előtt űznek,
 Ontyák vérét vénnek, gyermeknek, és szűznek,
 Házát, Falut, Váraát áldoznak a' tűznek.

De noha mind ezek győzedelmeskettek,
 És ellenségeken diadalmat vettek;
 De kívánságoktól rútol meg-győzettek,
 És a' fővenségtől rabokká tétettek.

Akadályt nem vetett fenki ő úttjoknak;
 Ők sem tettek zablát ő kívánságoknak;
 Magok előtt űték feregét raboknak;
 Rabjai ők ezzel vad indulattjoknak.

Rofszaknak mondatnak ők-is a' rofzakkal;
 Artottak másoknak a' melly gonofzokkal,
 'S valamint gyótróttek másokat kinokkal,
 Végre gyótrórtettek ők-is mind azokkal.

Még-is ebből ki-ki illy oktatást végyen:
 Ne véld, hogy más hátán valaki fel-mégyen,
 Másoknak romlásán hogy bóldogabb légyen,
 Szerentsétlensége fzerentséfsé tégyen.

HUSZON-KILENTZEDIK BOKRÉTÁTSKA.

*Hogy az emberek nagyra-betsúllik a' tsekély
dolgokat.*

 Az emberek minket arról nem kérdeznek :
Annyi pénzek, kéntsek hónnét gyülekeznek?
'S azok hozzánk vallyon mi végre férkeznek?
Hanem tfak mink vagyon? arról értekeznek.

Annyira hirében ki - ki hirefedett,
A' mennyi pénzével, kéntsevel kérkedett,
Noha tfapást - is vett, a' ki fősvénykedett:
De magától mindég leg - többet szenvedett.

A' tsekély vagyonok mennyit búfítanak,
Keferves síráfra hányszor fakasztnak,
Oh melly fok bánatot fejünkre hajtanak!
A' fok gyótródéssel tfak meg - nem főjtanak.

Nézd a' mindennapi szorgalmatofságot,
Éjjeli, nappali nyukhatatlanságot,
Kár vallásból történt bút, szomoruságot;
Hát a' pénz gyűjtésben a' fok fáratságot.

De ezeket fokan bóldogoknak tartják,
Pénzeket, kéntseket tfuda mint ohajtyák,
Tsak hogy Istenekül őket nem vállasztyák,
A' gazdagok forlát valóban fohajtyák.

Te ollyannak lenni véld a' gazdagokat,
Mint a' kik szenvednek nomoruságokat,
A' fok irigyektől zápor nagy bajokat,
Sokszor hóltig - való tündér ostromokat.

Vajha

Vajha azok, a' kik kívánnak kántfeket,
 Tanátfofá tennék a' dús-kántfeseket!
 Vajha kérdeznék-meg a' búfzke Tifzteket,
 Melly fziv tfendefséggel birják mind ezeket?

Ó kívánságokban ottan változnának,
 Illyen tfekéllységre nem kívánkoznának,
 A' mellyben ők soha meg-nem nyukhatnának,
 Ha mint az ár-vizek noha úgy folynának.

El-vonnak a' jótól a' nagy gazdagságok,
 A' kántfes vagyonok, tífztes Méltóságok,
 Mellyek itiletunk-szerént bóldogságok,
 Ó magokban pedig mind alatsfonságok.

Nem tudgyuk a' dólgot, mint van, betfűllen;
 Mert tfak a' hirekre szoktunk ügyelleni:
 Holott tovább-is kell ebben tekénteni,
 A' természettel-is egygyet kell érteni.'

Nints azokban femmi olly nagy, melly befűnket
 Maga után vonna, 's gyózné-meg fzivűnket;
 Tsudára tfak magunk terjefztyük kezűnket,
 'S meg-ditsírésekre fakafztyuk nyeivűnket.

A' tfekélly dólgek fem azért betsűltetnek,
 'S hogy kívánatofok azért keresttetnek:
 Hanem nagy ohajtva azért kérettetnek,
 Hogy mindentől, mint jók, évig emeltetnek.

HARMINTZADIK BOKRÉTÁTSKA.

Hogy a' Bölts az egész világnak Ura.

Semmi fors a' Böltsfet meg-nem változtattya,
Mind kettőhöz magát így alkalmaztattya:
Jóban, mint kormányos, dőlget úgy foly-
tattya:

Balban, mint Baj-vívó, magát úgy forgattya.

A' Bölts jó erköltsét mind a' gazdagságban,
Egyaránt mutattya, mind a' köldufságban;
Ha nem lehet othon a' szép szabadságban,
Mutattya hazáján-kivül a' fogságban.

Ha nem lehet úgy, mint Vezéri-forsában:
Meg-mutattya úgy, mint katona-voltában;
Ha nem lehet úgy, mint Ifú korában:
Meg-mutattya úgy, mint görbült aggságában.]

A' Böltsfet akár mi bal fzerentse érje,
Inséget fejére olly záporral mérje,
Mint mikor a' legyek tódulnak a' téjre,
Úgy viseli: Böltsnek hogy világ ismérje.

Vannak a' vadaknak olly bölts meg-törőji,
Fene-termézetek meg-szelidítőji,
Hogy a' kik voltak ember rettentőji,
Az után légynek testének őrzőji.

Oroszlány szájába kezét bé-duggattya,
Tigris-által magát Mester sfokoltattya,
Gyermek Elefántot térdre állithattya,
Kötelen a' tántzot azzal meg-jártattya.

L

Igy

Igy a' Bölts győzője minden inségeknek,
Fájdalom, gyalázat, bűdös tómlatzeknek,
Betegség, fzegénység, szám - kivetéseknek;
Ha kezére jutnak tetzi szelideknek.

HARMINTZ-EGYEDIK BOKRÉTÁTSKA.

Az elmének szépségével ékesítettik a' test.

Hibázott, úgy tetszik, a' ki azt mondotta:
Szebb a' *Virtus*, mellyet a' szép test fajzotta.
Elég szép magában: azt nem vásárolta;
Sőt testét - is azzal meg - gazdagította.

Nagy Férfi támadhat egy kis kunyhotskából,
Vitéz Hadi - Vezér füstös viskótskából:
'S mért' ne támadhatna dög test hajlékából?
Nagy, és ékes elme, rút koporsójából,

Azért némellyeket szült ékteleneknek,
És el - vette minden díztét személlyeknek
A' természet; intést adván mindeneknek:
Minden helyt rajzáfa lehet erköltszeknek.

Túdnók: hogy a' testnek éktelenségével,
Nem rútúl az elme, 's díztelenségével;
De a' test ékesül elme szépségével,
Tekélletes, jámbor, és bölts erköltsével,

Tekélleteségtől veszfz' minden szépséget;
Valamint a' Naptól a' ház fényeséget,
Étzakától pedig veszen sötétséget,
A' flajtz kép - irástól pompát, 's dízfeséget:

Igy

Igy a' hirnek, névnek, kéntfes gazdagságnak,
 A' deli - természetnek, 's zászlós - Uraságnak,
 A' nagy tisztségeknek, 's pompás Méltóságnak,
 Országokat bíró, 's dülő Királyságnak.

Nem külömben a' fok nyomoruságoknak,
 A' halállal - járó szörnyű fajdalmoknak,
 Jó nevet ad a' jó erkölts mind azoknak:
 A' roszfz a' jókot - is hijja gonoszoknak.

HARMINTZ-KETTÓDIK BOKRÉTÁTSKA:

Hogy az embereknek röllünk - való hiú itileteket meg - kell vetni.

M Nagunknak felettébb hamar hizelkedünk,
 Ha valaki jónak, 's böltsnek mond, kérkedünk;

De kis ditsfirttel meg - nem elégedünk,
 Hizelkedéssel - is többre verekedünk.

Könnyen hitelt adunk illyen kalmároknak,
 Hazug bordájokban szóvó Takátsfoknak,
 Levet minden - felé tlapó szakátsfoknak,
 A' vasat hidegen veró kovátsfoknak.

Órómmel rá - állunk, ha szóval tartanak,
 Minden ditsfirtet fejünkre hordanak,
 Szenteknek, 's böltsfeknek ha bőven mondanak:
 Tselekedeteink noha mást vallanak.

A' dühösködökét mondgyák szelídeknek,
 A' rézgefeseket mértékleteseknek:
 A' hizelkedöket hijják kegyeseknek:
 Nem jobbúlunk azért, mert hizünk ezeknek.

Nagy-Sándor Indiát mihent meg-hódítá:
 Erejét a' vidék nemzetre fordítá,
 Egy várnak allyára hadát ki-szallítá,
 Azt ostromja-alá erőssen szorítá.

Midőn egykor a' várt gonddal kerülgeti,
 Mellyik része vólna gyengébb, nézegeti:
 Egy valaki nyíllát ijjából ki-veti,
 Sándornak szárába sebessen bökteti.

Folytatta még így-is a' várnak viváftát;
 De látván szárának mérges dagadását,
 Nem tűrhetvén tovább ízfzonyu fájását,
 Abba kelle hagyni annak ostromlását.

Ágyba esvén, mcndá: egek fajzattyának
 Mondanak engemet, Isten rajzattyának,
 Meny-köveket hányó Jupiter Fiának;
 De a' febb bizonyit ember magzattyának.

Igy feleljünk mi is a' hízelkedésnek:
 Ti böltnék neveztek, és mértékletesnek;
 Azt sem tudom, a' mit tud elégségesnek
 A' barom: mértékét ivásnak, 's evésnek.

HARMINTZ HARMADIK BOKRÉTÁTSKA.

A' részegségnek útálatofságáról.

Rút dolog annyival magát meg-terhelni,
 Hogy azt ne győzhesse gyomor el-vifelni;
 Es részegségében olly dolgot mivelni,
 Mellyet józonságban kelleffék szegyelni.

Nem

Nem egyéb a' borban tett mértékletlenség,
 Hanem egy ideig tartó esztelenség,
 Ember, világ előtt-való bestélenség,
 Sok más roszszat nemző gaz erkölstelenség.

Halljad, Nagy-Sándor mit tett részegségében,
 Ki különben híres volt mértéklésében:
Clytus Baráttjának fertőzék vérében.
 Halván, mit tett: csak nem meg-holt keservében.

A' részegség minden fogyatkozásinkot,
 Eddig kötve-tartott rút kívánságinkot,
 Ki-nyilatkoztattya belső titkainkot,
 Meg-gyalázza minden-féle dőlgainkot.

A' kit a' bor el-ér: ottan embertelen,
 Szóllásában szabad, trágár, és szemtelen,
 Majd fel-fualkodik, dúl, fúl, mint esztelen,
 Maga-vifeléfe otsmány, és képtelen.

Sokat tsátfog, fetfeg, nyelve akadozik,
 Visít, dúdol, kiált, botlik, ugrádozik,
 Szeme fordul, színe meg-halaványkozik,
 (Botfánatot kérvén) bófög, okadozik.

Gondold, mit okozott, 's mennyi veszfélyeket,
 Vesztett mennyi Vitéz Hadi-Vezéreket;
 Álommal el-nyomván erős feregeket,
 Ott lepte ellenség, 's ontotta véreket.

Sok ostromok-ellen meg-tartott várokat,
 Erős vigyázással meg-örzött sántzokat,
 Midőn kőszöngetik benn a' pohárokat:
 Veszi az ellenség, és hágja falokat.

Imé a' Nagy-Sándort annyi baj-víváfok,
 Dühös Nemzetekkel tett hadakozáfok,
 Tengeri habok közt szenvett hányatáfok,
 El-nem veszték ennyi veszélyben forgáfok.

De mihent a' borba eszét meritgeté,
Hercules poharát gyakran emelgeté:
 Erejét egészszén bor meg-vesztegeté,
 'S végre a' részegség ötet el-temeté.

Mi ditsőség: nyeled hogy olly bőven a' bort?
 'S még sem hevered-meg a' fárt, avagy a' port?
 Nem érfz ezzel, meg-hidd, száaz esztendőz ófz-kort:
 Tfak hamar a' hordó készit néked-is tort.

HARMINTZ-NEGYEDIK BOKRÉTÁTSKA.

 Azokofság parantfoljon, a' testfzolgálfjon.

 Bólts mondja: mindenKirály lett fzolgából,
 És minden fzolga jött Királyok ágából:
 E' történt az idők vizfontagságából,
 És a' szerentsének külömb forgásából.

Kit nevezünk tehát vallyon Nemzetefnek?
 'A' kit a' természet tett tekélftefnek,
 Minden indulatin lát győzedelmefnek,
 Teste-ellen a' kit tapafzttal élesnek.

Szállj magadba, 's böltsfen vizgáld meg fzfivedet;
 Ha valami bánat nem bánt-é tégedet:
 Nem bontya e' a' bal szerentfe kedvedet?
 Vagy a' jövendőknék félelme eszedet?

Ha

Ha tsendesen folynak, és vigan napjaid,
Kévánt nyugovással minden étzakáid,
Egyenlőségével szivednek, óráid ;
Meg-vannak elmédben minden fő-javaid.

De, ha minden roszszra van hajlandóságod,
Mindent meg-adsz, a' mit ohajt kívánságod:
Annyiban távozik a' te vigafságod,
Mennyiben hanyotlik józon okofságod.

Az órómek minden-képpen vadásztatnak,
Nagyságok, koldusok között nyomoztatnak ;
De arról bizonyost fohul nem mondhatnak,
Az állandóságról írást sem adhatnak.

Keresik ezt mások gyönyörúségekből,
Pompáfon el-kézfűt Uri ebédgyekekől,
Minden ékeséggel tziprált tselédgyekekől,
Királyokot győző szép épülettyekekől.

Mások jó-baráttyok látogatásából,
A' fok udvarlóknak nagy fokaságából,
A' kóftolt tudomány fitogatásából
Velő-nélkül-való szók hangozásából.

De meg-tfalják őket a' gyönyörúségek,
Mint itkányofokot az ő részegségek:
Mert követik eztet nagy fő-fzédelgések,
Lankatság, és szórnyü gyomor émelygések.

A' víg mulatságot bú, bánat fizeti,
A' nagy tiszteletet gyalázat követi:
Hogy igazán víg légy, a' test nem teheti,
Tsak az egy okofság azt tselekedheti.

A'

A' miben kerefed gyönyörűségedet.
Egy két napig tartó, 's futó örömedet;
A' gyűjti bajodot, 's fájdalmas ügyedet,
Holtodiglan úzi fúzi gyötredelmedet.

HARMINTZ-ÓTÓDIK BOKRÉTÁTSKA.

*A' Jóban - való elömenetelünknek az ellen-
kező-dolgokban kell nevekedni.*

A' karfz igaz szívből bóldognak mondatni?
Jó Férfiak - közé méltán számláltatni?
Engedd-meg magadot szembe gunyoltatni,
Egy néimellyek előtt bolondnak láttatni.

Akar ki légyen az, ki téged rágalmaz,
Szemtől - szembe motskos tréfákkal szidalmaz,
Túrd - el: a' Bólts ettől fenkit nem tilalmaz,
Tekéletefsége a' kit jól óltalmaz.

Tórlód'homlokodot, 's kérded, hogy túrheffed?
'S hát a' sütögetést hogy hogy fzenvedheffed?
Halálra fejedet mi - képpen vetheffed?
Hát ha meg - kell halni, ezt hogy vifelheffed?

Úgy vagyon: büntetés a' restelkedőknek
'A' munka; tanulás nagy kén henyélőknek,
Kénnyok a' józonság torkos dősölőknek,
Halálok jámborság a' gyönyorkódóknek:

Szintén úgy azokat te el - nem túrheted,
A' szitkot, 's gunyolást el - nem vifelheted:
Mert magaddal, hogy vagy gyenge, el - hiteted,
Azokra magadot nem - is erőlteted.

Vala-

Valamint a' bortól magát el-tiltani,
 Piros hajnal tájban álmat szakasztani;
 E' kettőt magában nem nagy gyakorlani:
 A' gyengétsket még-is nehéz rá hajtani.

A' felséges dőlget felségesen venni,
 Illik; 's arról méltó itéletet tenni;
 Külömben a' hibát kéne arra kenni:
 Holott a' mindenkor bennünk szokott lenni.

Igy az egyenes fa, ha vízbe tétetik,
 Górbének, töröttnek abban szemléltetik;
 Hibát abban nem lelsz, hogy ha ki-vétetik:
 Ollyannak hát csak a' szemtől itiltetik.

A' pallyának bérét már félig el-vetted,
 Ha annak futását nagy szível kezdetted:
 Az elő-menetnek fele úttyát tetted
 Te-is: ha magad rá egészszén vetted.

Sieffünk! úgy léfzen éltünk győzelem,
 Máskülömben léfzen meg-únt kéfelem,
 Sok jókkal tetézett ditső jövedelem,
 Ennyi fertelmesség-közt lelki-gyótrelem.

Ezt tfelekedd; 's ebben magadon erőt végy,
 Úgy, hogy minden időt tulajdonodnak tégy:
 Tekélletesre így bizonnyal fel-mégy;
 De az-is szükséges, hogy te magadé légy.

Mikor-lábod alatt léfzen indulatod,
 És az merre tetfzik, azt arra hajthatod,
 E' világ Urának, magadot mondhatod,
 És tellyes örömmel akkor kiálthatod:

M

Meg-

Meg győztem! vallyon kin győzedelmeskettél?
 Talám a' *Persákon* diadalmat tettél?
Medusoktól minden országot el-vettél?
 Talám Tengeren-túll szigeteket szettél?

Nem: hanem meg-győztem a' gaz fővénykedést,
 Meg-törttem az otsmány testi-gyönyörködést,
 Földhöz-vertem a' nagy gögös kevélykedést,
 'S a' haláltól-tartó rút felelmeskedést.

HARMINTZ-HATODIK BOKRÉTÁTSKA.

Az erköltstelen emberek az emberi-természetből ki-vetkeznek.

A' gonosz erköltfők roszszban mulatoznak,
 A' természet-ellen mindég hadakoznak,
 A' törvényes úttól megszíve el távoznak,
 'S az út-félen imitt, amott kalandoznak

A' kényeskedésnek ez az ő szokása,
 Hogy legyen éltének olyan rend-tartása,
 Melly a' szépen-folyó nap fel-forgatása,
 Természettől szabott rend változtatása.

Rút dolog: a' nap van már egéfszfényében,
 Söt úttya közepén, 's forog dél színében:
 És e' még nyújtózik kényes pelhéjében,
 Hogy el-hadgya ágyát nem-is jút eszében.

Mások az északát nappá változtatták,
 'Az északát borral, 's kártyával virrasztják;
 Ofztán az aluvást fényes nap folytatták,
 A' tegnapi bor gőzt estig páráltatták.

Ha-

Hasonlók alattunk: lévó lakófokhoz;
 Mert, mikor nap-kelet érkezik azokhoz:
 Étzaka érkezik az itten-valókhoz,
 'S étzakázásokra gyertyát inaffok-hoz.

Ezek'egy-más között nem tartományokkal
 Külömböznek, úgy, mint veszett szokásokkal,
 Természettel vívó roszfz rend-tartásokkal;
 De jól meg-egygyeznek ebben a' Baglyokkal.

De ugyan mit nyernek az étzakázással?

Éstvétől virrattig-tartó dorbézlással?

Nagy summákban-álló éjjeli jádzással?

Fel-ofztyák Fioknak örökségét mással.

'S addig tölttetik az erős borokat,

Fenekig szikkasztyák egygyes poharokat,

Mind addig öntözik langoló torkokot;

Mig kékfitnek magok magoknak torokot.

Melly madarak kényes sültnek készítettnek,

Szorófs ketretzekbe sötétbe tétetnek,

Sötétben, vagy gyertya-világnál étetnek,

E' restségtől tsuda mint kövérítettnek.

Ellenben, kik egészfz éjjel mulatoznak,

Testben, és erőben mind meg-fogyatkoznak,

Fejér, sárga, fáppatt szinekre változnak,

Már életben halál ábrázlást hordoznak.

E' még mind túrhető: de az elméjeket,

Sokan vesztegetik, 's rontyák értelmeket,

Meg-homályosíttyák emlékezeteket,

Sok étzakázással vesztik-is eszeket.

Nem természet - ellen él, ha öltözetét
Férfi Afzszonyokkal tseréli, 's termetét
Abban fitogattya, 's várja tiszteletét?
Nem de azzal veszti minden betsfületét?

Nem természet - ellen él, ki hidegekben
Friss Rosákra vágyik magtalan telekben?
'S azoknak ágait gyötri úvegekben,
Hogy virágozzanak házi - melegekben ?

Nem természet - ellen élnek, kik haláfsznak
Kastélyok tetején, 's mint erdön nyúláfsznak?
Ugyan ott a' hives őfszel madaráfsznak,
Nyárban hús árnyék közt vigságot vadáfsznak?

A' természet rendét, hogy meg - változtatták,
És magok kénynekhez hogy alkalmaztatták,
Annak bölts törvényét ök mind fel - forgatták,
És a' természetet éppen el - tapották.

A' természet mondgya: már a' nyugováfsnak,
Ideje. Ök mondgyak: most a' mulatáfsnak
Órája van, fáklyák közt vig sétálásnak .
Kedves Barátimnak *Visita* adáfsnak.

Azomban el - végzi fele - útozáfát
A' Hóld: 's majd a' Hajnal kezdi hafadását;
Akkor parantfolják a' leves hozáfát,
Tfak nem virratt - felé végzik kostolását.

Nem - is illik, mondgyák hogy a' parafztokkal,
Mi egy nyomban legyünk, 's goromba pórokkal:
Az étzakát töltsük a' *privatum*mokkal
A' napot pediglen a' *publicum*mokkal.

Vallyon miben jobbak ezek a' holtaknál?
 És a' nyújtó-padon ki-nyújtottaknál?
 Midőn virrasztatnak, mint holtak, gyertyáknál,
 'S zárva kékértetnek a' szurkos fáklyáknál.

Oka ennek a' köz élet gyűlölése;
 De a' természetnek rende meg-vetése
 Annyi, 's te kedvednek szabad követése,
 Mint Révésznek a' viz-ellen evezése.

HARMINTZ HETEDIK BOKRÉTÁTSKA.

Miben álljon az embernek valóságos boldogsága.

Mindennél főbb jónak tartfuk értelmünkét;
 Azért test rabjává illy nemes részünket
 Ne tegyük, 'stzéljává érzékenségünket,
 Mi boldogságunknak, se barmi testünket.

Tsfak egyedül igaz jónak a' mondatik,
 Melly az okofságtól embernek adatik
 Örökös ez: soha nem fogyaszthatatik,
 Sőt leg-kissebben-is nem tsonkittathatik.

Minden más, valami jónak itiltetik,
 Jónak vélekedés-szerént nevéztetik;
 De ollyannak tfupán tsak kerefszteltetik;
 Mert valóságával nem ditfekedhetik.

Igy a' test javai, tudgyad, hogy rabjaink,
 Velünk nem osztozó részek, sem Uraink;
 'Zellerkedő formán külső lakófsaink;
 De azért nekünk nem kenyeres társaink.

És noha mi velünk', vagy bennünk légyenek,
A' leg-alatfonabb forfra tétéssenek:

Bolondul azokkal hogy ne kérkedgyenek,
'S nem a' magokéval ne ditfekedgyenek,

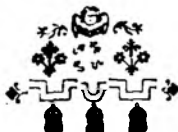
Ezek örökségül nem-is adattanak,
Hogy őrizze ember, tsak úgy bizattanak;
Azokhoz hát semmi *just* ők ne tartsanak,
Ne hogy el-vétetvén meg-fzomorodgyanak.

Meg-foztatván *Stilbó* kedves hazájától,
Pénzétől, kéntfétől, minden vagyonyjától,
Azon fellyül minden édes magzattyától,
De mindenek-felett ő hitves-társától.

Midőn illy síralmas fors-alá juttatott,
Ő pedig mint bóldog víg ortzát mutatott,
Demetrius által, kitől így rontatott;
Mit vészített volna-el, meg-tudakoztatott?

Monda: magammal van minden örökségem
Az *okofsággal* *tekelleféségem*
A' szép *igafsággal* *mértékleteféségem*
Ez nékem egyedül minden kéntféséségem.

Szegény: ámbár forfát Királyal tseréli
Éltét ő forsában ki vígan nem éli,
Szegény: a' ki magát bóldognak nem véli,
Noha a' világot mint Király itéli.

HARMINTZ-NYOLTZADIK BOKRÉTÁTSKA.

*Az erkölstelenséget meg-kell jobbitani, mi-
nek előtte a' halál el-nyomjon.*

Hamis, akár kinek ez az itilete:
Hogy ugy hal-meg ki-ki, valamint születe;
Mert erkölstelenebb éltünk végezete,
Hogy sen mint lett légyen annak a' kezdete.

Ezt a' természetre senki nem vetheti,
Okul ki ki magát egyedul teheti.
Sőt még a' természet kérdésbe veheti:
Mi dolog ez? méltán mindentől kértheti.

Gonoszságban úgy-é téged nem születtek?
Se félinké, tudom; hogy én nem tettelek,
Se hitelenséggel én nem töltöttelek;
Hát m'ért nem halfz úgy meg, a' mint nemzettelek?

Ki olly bátran hal-meg, melly bátran született,
Az a' böltseségből nem akármí részt vett,
A' jó erköltköbken nagy lépéseket tett,
Sőt az egész világ Uránál nagyobb lett.

Most ha a' halálról leg-kissebb hirt veszünk,
Oda erőtségünk, oda van az eszünk,
Nagy sírást, zokogást, és jajgatást teszünk,
Már a' halál előtt fél-hóltokká leszünk.

Rút állapot a' rév-parton meg-rettenni:
Oka, hogy az ember el nem akar menni;
Mert jót életében nem igyekezett tenni,
S ez életben tovább-is kévanna lenni.

Min-

Minden azon vagyon, éltét hogy nyújthassa;
 De arra gondgya nints, azt hogy jobbithassa:
 És az ó rajta áll, hogy jól folytathassa;
 De nints hatalmában, hogy hofszabbíthassa.

Rofszszul él, a' ki kezd élni mind szüntelen,
 Fogyatkozott annak élte, 's erköltstelen:
 Te ne tsak kezdj, ha élj; hogy midön hirtelen
 Erkezik a' halál, ne légy készültelen.

Némellyek tsak akkor kezdik életeket,
 Mikor már ki-adni kellene lelkeket:
 Ellenben, némellyek ki-adgyák lelkeket,
 Mikor, tsak kellene kezdeni élteket.

L. M. I. N. D.

